

Előszó

Az olvasó figyelmébe!

2014. november 20-án, a Rendészeti Ágazat Doktoranduszainak VI. Országos Fórumán elhangzott előadások szerkesztett anyagai töltik ki jelen számunkat. Az előadók a rendészet területén működő fiatal tudósok, öröndetes, hogy egyre többen közülük a végrehajtó szolgálatoknál dolgoznak, témáik rendkívül változatosak, többségük a rendészet gyakorlatával foglalkozik.

Éppen ezért egy különös jelenséget érdemes szóba hozni. A közelmúltban az egyik tanszékünk remek konferenciát szervezett (ilyen manapság szintén egyre több van!), természetesen szerettük volna az eredményeket a Magyar Rendészetben megjelentetni. Az előadók egy része, a „nem hivatásos kutatók”, tehát a gyakorlati szakemberek azonban meglepetéssel szolgáltak: féltik közzétenni a tudásukat, mert abból ők akarnak profitálni, de attól is tartanak, hogy így a bűnözők birtokába kerülhetnek az ismeretek.

Kiváló kollégánk így vélekedik a jelenségről: az elméleti és a gyakorlati szakember között az a különbség, hogy míg előbbi nem élhet meg a gyakorlat akár csak minimális megismerése nélkül, addig utóbbi nyugodtan hagyatkozhat pusztán arra az ismeretre, amelyet a praxisból sajátít el. Sajnos rendőr szakmai körben ez a helyzet uralkodik mind a mai napig.

Érdemes eltöprengenünk, ez miféle mentalitás, miből táplálkozik, s főként: mit tegyünk? Hogyan lehetne megértetni az aggodalmaskodókkal (vagy inkább megnyugtítani őket), bár létezhet a vizionált veszély, de nagyobb kár az, hogy a tudás nem hasznosul, nem fejlődik a szakma. Felvethető, hogy ez a tudás a sajátjuk-e, hiszen arra egy szervezet tagjaként tettek szert. Létfontosságú szakegyetemünk számára, hogy kutatásaink a gyakorlatot szolgálják, hisz megrendelőink, fenntartóink vannak, és az oktatás is akkor lehet minőségi, ha a konkrét kutatások eredményei nyomán fejlődik az ismeretanyag. Mindez nyilvánvalóan megérne egy kutatást és vitát, ajánljuk is a Rendőrség Tudományos Tanácsa, valamint a Rendészetelméleti Kutatóműhelyünk figyelmébe.

Németh Zsolt
felelős szerkesztő

A szervezett bűnözés történeti és szociológiai aspektusai

BEZSENYI Tamás

A 20. század második felében a szervezett bűnözés egyre inkább részévé vált a diskurzusnak. A szervezett bűnözés fogalmát sok esetben egymással ellentétes értelemben és különböző kontextusokban használják a történet- és a társadalomtudomány képviselői. Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy mennyiben lehet modern jelenségnek tekinteni a szervezett bűnözést, illetve – mint modern illegális tevékenység – milyen szempontból különül el a terrorizmustól és a maffiától. A szervezett bűnözés definiálhatóságának határai rámutatnak arra, hogy miként ismerhetjük meg ezt a típusú bűnelkövetői tevékenységet.

Európában és Amerikában a mindennapi közbeszédben már a 20. század első felétől kezdve egyre inkább előtérbe került a szervezett bűnözés és a maffia fogalma. A média révén ez olyan hívószóvá vált a század második felére, hogy az igazságszolgáltatás és a populáris kultúra működését egyaránt jelentékeny módon befolyásolta. Az előbbi nemzetközi szerződések (RICO Act: *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*)¹ és bizottságok létrejöttében manifesztálódott, míg az utóbbinak köszönhetően jöttek létre azok a bűnöző (Keresztapa, Gomorra) és bűnüldöző (Piszkos Harry, Piedone, Polip) archetípusok, amelyek a mai napig is meghatározzák a fogalomról alkotott gondolkodásunkat, sok esetben a tudományos megközelítésekkel szemben. Jelen szövegben bemutatom, hogy milyen episztemológiai problémákkal jár, amennyiben történeti háttér nélkül kívánunk megérteni olyan társadalmi jelenségeket, mint a szervezett bűnözés. Azonban részben a 20. század második felében kialakított szervezett bűnözés elleni állami és nemzetközi szerződések és együttműködések sikertelensége tette lehetővé, hogy egy alapvetően modern jelenséget történetivé akartak alakítani, így okadatolva, hogy miért nem valósul meg a szervezett bűnözés felszámolása. Miután kifejtem, hogy miért nem érdemes történeti fogalomként kezelni a szervezett bűnözést, illetve milyen aspektusok alapján lehet a modern társadalom kísérelésekként definiálni, rátérek a szervezett bűnözésnek a maffiától, valamint a terrorizmustól való fogalmi elválasztására. Végül azzal zárom soraim, hogy a szervezett bűnözés elemzése milyen episztemológiai veszélyeket rejt magában. Az első, a befagyott tó esete univerzális módon alkalmazható különböző társadalmi-gazdasági környezetben. A második veszély, a társadalmi képzelet felszítása, amelyet a szocialista nyilvánosság öröksége azonban elsősorban a média torzító hatásainak tulajdonít, s ez elsősorban a volt szocialista érkörfájába tartozó kelet-európai országok esetében releváns. Az alábbi szövegben

1 Lunde (2004) 112.

így csupán adalékokkal kívánok hozzászólni ahhoz, hogy melyek a szervezett bűnözés elemzésének episztemológiai kihívásai. Dick Hobbs *Lush Life* című monográfiájában is elismeri, hogy sajnos a szervezett bűnözés kutatása még ma sem teljesen tudományos, mivel egyrészt oknyomozó újságírásból, másrészt pletykákból áll.²

A prezentizmus problematikája a társadalomtudományokban

A társadalom- és történettudomány képviselői – mindenekelőtt az elméletírók – az utóbbi két évtizedben sűrűn problematizálták a prezentizmus kérdését.³ A prezentizmus definíció szerint a jelen dilemmáira a történelmi folyamatok értelmezése nélkül, illetve azok történeti hátterét negligálva próbál válaszokat találni. Amennyiben elválasztjuk a társadalomtudományi szempontból értelmezhető problémák elemzését azok múltbéli jelentőségétől vagy a korabeli transzformációiktól, akkor már az analízis kezdetén – a kérdések és problémák konceptualizálásakor, a vizsgálandó fogalmak és változók jelentésének pontos meghatározásakor – komoly nehézségekbe ütközhet a kutatás. A későbbiekben pedig az adott fogalom értelmezéséhez, adott esetben méréséhez szükséges operacionalizálás, a módszertan kialakítása teljesen vakvágányra kerülhet.

David Inglis, az Exeteri Egyetem szociológia professzora 2013-ban írta meg gunyos stílusú kritikáját⁴ – elsősorban az angol – szociológiára nézve. A művét hazánkban recenzáló Pál Eszter szerint a magyar szociológiára is áll az, hogy „*napjaink legsikeresebb és felszentelt szellemi vállalkozóinak [értsd: a mai elméletalkotóknak] leggyengébb [...] pontja, amikor azokról a történelmi folyamatokról tesznek kijelentéseket, amelyek állítólag elvezettek a zászlajukra tűzött jelszavakkal leírt jelen állapothoz*”.⁵ Zygmunt Bauman *likvid modernitás* fogalma⁶ vajon bír heurisztikus célhoz kötöttséggel, vagy inkább a pontos megismerést elfedő fogalmi konstrukcióvá válik? Maga a szerző idézi Henry Fordot, aki 1916-ban a *Chicago Tribune*-nek nyilatkozta, hogy a történelem csak annyiban hasznos a kor emberének, amennyiben azt ma (értsd: akkor) csinálja.⁷ Bauman szerint a modern egyén karakterisztikáját a bizonytalanság jellemzi, a kényszerhelyzetek folyamatos fennmaradása egyfajta függőségként jelentkezik, és a társadalmi pozíciók fluiditása átalakítja a jelenlegi államalakulatokban élő állampolgárok helyzetét.⁸ Az ehhez hasonló makroszintű elméletek történeti váz (a kapitalista rendszer világgazdasággá válásának egyes aspektusai, az informatikai átalakulások, a globalizáció „*glokális*” jellemzői) nélkül könnyen tűnhetnek újságírói elemzéshez hasonlóan könnyed kezű áttekintésnek.

Ezen megfontolandó elméleti veszélyeknek azonban létezik olyan kötött pályára emlékeztető értelmezése, amikor egy modern jelenségnek a kutató kényszeredett mó-

2 Hobbs (2013) 10–43.

3 A teljesség igénye nélkül: Hartog (2006); Némedi (1996) 173–181.

4 Inglis (2013)

5 Uo. 6. Idézi: Pál (2013) 273.

6 Bauman (2000) 1–16

7 Uo. 131.

8 Uo. 53–90.

don kíván történeti háttérrel találkozni. A sokszor hangoztatott vagy leírt, „már az ókori görögöknél is” kezdetű mondatok tipikusan ilyen veszélyeket rejtenek magukban, mivel megfelelő történeti háttér ismerete nélkül teljesen eltérő társadalmi, gazdasági vagy éppen politikai beágyazottságban szereplő fogalmakat emelnek ki a szerzők, és teszik ekvivalenssé saját kutatási témájuk fogalmaival, kérdéseivel.⁹ Az ókori homoszexualitás társadalmi elfogadottságának kritikátlan azonosítása a modern kori melegmozgalmak céljaival ugyanilyen prezentista hibának számít, mivel az ókori Hellaszban a városállami szinten nem biztosított oktatás helyett meglévő ún. intellektuális homoszexualitás révén idősebb tanárok folytattak viszonyt tanítványaikkal.¹⁰ Azon férfiak, akik életvitelszerűen csak férfikkal éltek és folytattak szexuális kapcsolatot, azt a közösség kritikával illette, és szokásaik megváltoztatását kérte tőlük.¹¹ Ezen történeti kutatások és következtetések nem teszik semmissé a homoszexuális mozgalmak követeléseit, csupán azt jelzik, hogy a modern kor gazdasági, társadalmi mozgalmai vagy más hatalmi szereplők problémás, prezentista állításokkal kívánják alátámasztani, igazolni a jelenkorra vonatkozó változtatási szándékukat.

A szervezett bűnözés történetiségének lehetőségei

A szervezett bűnözés fogalmának elemzése hasonló veszélyeket rejthet magában, hiszen látszólag hasonló együttműködések, szükségletkielégítő tettek tűnhetnek univerzális, történelmi változásokon felül álló folyamatoknak, ám ez esetben a történeti és társadalmi kontextus figyelmen kívül hagyása olyan ekvivalenciákhoz vezet, amelyek az illegalitás világának mélyebb, részletgazdagabb megértését gátolják. Ennek figyelembevételére utal a Bárándy Péter Bihari Istvánnal közösen publikált *(Tag)állami szervezett bűn* című írásának elején megfogalmazott mondat: „*Anekdotikusan felvethetjük, hogy a bűnös összeesküvés elleni fellépés első magyar nyelvű írott nyoma 1446-ban, a Karok és Rendek által hozott dekrétum...*”¹² A Hunyadi János kormányzóvá válásának évében megalkotott V. számú, „*az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy összeesküvések felbontandók és megszüntetendők*”¹³ elnevezésű törvénycikk valóban maximum anekdotikusan említhető meg a szervezett bűnözés kapcsán. Mivel bármilyen „*szerződés, szövetség és kötés, melyet akármely főpapok, bárók és országlakosok eskü alatt vagy más alakban*”¹⁴ kötnek, azért tekintendő semmisnek, mert veszélyt jelent a király nélküli, meggyengült kormányzói hatalommal rendelkező királyság számára. A Bárándy-Bihari-szerzőpáros értelmezésem szerint helyesen jegyzi meg, hogy ez a törvényi előzmény nem tekinthető az írásuk témája kapcsán hasznos szövegnek.

9 Lásd Németh György ókortörténész könyvét, amelyben különböző ősi tévhitek összegyűjtéséről, illetve cáfolatáról szól: Németh (2002)

10 Németh (1999) 146–149.

11 Cohen (1994) 171–202.

12 Bárándy-Bihari (2013) 164.

13 Márkus (1899) 305. (1446. évi V. törvénycikk, hogy az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy összeesküvések felbontandók és megszüntetendők)

14 Uo.

Több társadalomkutató mégis komoly kutatásokat folytat annak bizonyítása érdekében, hogy rámutathasson: a szervezett bűnözés már az ókorban is létezett.¹⁵ Lényegében az írott források megjelenésének idejére eredeztetik a szervezett bűnözés létét az 1996-os lampeteri nemzetközi konferencia résztvevői. A maffiát az ókori Hellaszba, a Kr. e. 7–8. század idejére vezeti vissza a szerző, aki az elemzés anakronisztikus fogalomhasználata révén az újkori Itáliában kialakuló fogalmat a görög városállamok gyarmatosító időszakában véli felfedezni.¹⁶ A kötet más szövegei a mediterrán szigetvilágban meglévő klánok közötti ellentétekben találták meg a szervezett bűnözés kiterjedt mintázatait.¹⁷ A tanulmányok egy másik csoportja lényegében a különböző territoriális, törzsi identitás alapján megszervezett ellenállási, felkelési mozgalmak elemzése során fedezi fel az ókori maffiák *differentia specificáját*. Ám a gondolatmenet implicit módon azt sugallja, hogy minden, közvetítői szerepe folytán vagy egyéb okból a többségi hatalommal konfliktusban álló kisebbséget szervezett bűnözői csoportként lehetne láttatni.¹⁸

A középkor és a kora újkor kutatói között van, aki XIV. Lajos udvarában talált rá a szervezett bűnözésre, amely Richelieu bíborosnak köszönhetően vetette meg a lábát a Francia Királyságban.¹⁹ A szóban forgó szerzők a reneszánsz, illetve a kora újkor időszakából eredeztetett titkos társaságok, a rabszolga-kereskedelmet támogató korabeli birodalmak működéséből eredeztetik a bűnszervezetek definícióját.²⁰ Ez a fogalmi keret kimondatlanul, a marxista elméleti értelmezést megkerülve a modern nemzetet megelőző államformák bizonyos aspektusait felelteti meg a modern kori bűnszervezetek működésének. A koncepció fő problémája, hogy alapvetően nem veszi figyelembe a szervezett bűnözői hálózatok egyik meghatározó jellemzőjét: a modernitásban megjelenő szervezett bűnözői csoportok ugyanis önálló politikai tényezőként az állam működésének nyílt befolyásolása helyett annak törvényközpontú működését kívánják látszólag megőrizni, miközben illegális cselekményekkel azt mégis kijátsszák. Habár az ellengyarmati (*counter colonial*) kritikai kriminológiának fontos felismerése, hogy az állam is lehet bűnelkövető,²¹ amennyiben például etnikai vagy vagyoni különbségeket gerjeszt saját (gazdasági) működése során, viszont értelmezésem szerint ez nem tekinthető szervezett bűnözésnek, minthogy a bűnözői csoporttal ellentétben nem csupán az informális, de a formális, jogi szempontból legalitást feltételező törvényeket is maga hozza, tehát a szervezett bűnözői tevékenységet lényegtelené teszi.

Az állam által elkövetett bűncselekmények²² azonban értelmezésem szerint eltérnek az alább következő, általam megfogalmazott szervezett bűnözői definíciótól. A különbség hátterében elsősorban az áll, hogy amennyiben a bűnszervezetet teljes mértékben az állam működteti, úgy az adminisztratív, közigazgatási munkát végez, s ez

15 Alston–Hopwood (1999)

16 Wees (1999) 1–51.

17 Rawlings (1999) 97–127.; Fisher (1999) 53–96.

18 Alston (1999) 129–153.; Mitchell (1999) 155–175.

19 Saenz-Cambra (2007) 4–10.

20 Daraul (1969) 12–45.; Konstam (2005) 30–120.

21 Kitossa (2012) 204–226.

22 Rothe (2009) 25.

jól elválasztható egy illegális vállalkozástól, amelyet állampolgárok szerveznek. Utóbbi résztvevői ugyan együttműködnek, de nem azonosítják magukat az állam képviselőivel. A kalózkodás, a vidéki banditák, betyárok működése ugyan képes lehetett kiépíteni a modern kori szervezett bűnözéshez hasonló szervezettséget,²³ viszont életterük a többségi társadalomtól, támadásaik célpontjaitól teljesen elkülönült helyen volt található, a kalózok kikötőiben vagy a betyárok erdei búvóhelyein.²⁴ A modern kori szervezett bűnözés a települések, városok szövetébe teljesen beépül, csupán azon belül alakít ki saját maga által kontrollált területeket. Az angol *outlaw* fogalom szemléletes módon reflektál a kalózok, betyárok viselkedésére, mivel maga a kifejezés is utal arra, hogy a „törvényen kívüliek” kivonják magukat a törvény hatálya alól – konkrét és átvitt értelemben is. A szervezett bűnözői csoportok viszont ilyen értelemben „*within the law*” alapon azt akarják elérni, hogy az igazságszolgáltatás szempontjából ne vonják ki magukat a törvény hatálya alól, sőt a szabályokat betartóként kívánnak feltűnni. A törvény alóli kilépésük úgy merül fel a városi térben, hogy illegális cselekményeiket látszólag nem törvénysértőként kívánják feltüntetni, a törvénysértéseket olyan formában követik el, amely nem vagy nagyon nehezen bizonyítható.

A fentebb citált monográfiák és tanulmánygyűjtemények kapcsán felmerül a kérdés, hogy a szervezett bűnözés történetiségének felmutatása miért nyúlik vissza több ezer évvel korábbra. Sverre Flaatten és Per Jørgen Ystehede megállapításai szerint a kriminológia számára a történeti szempont beemelése akkor vált szükségessé, amikor az 1970–1980-as évektől egyrészt a jegyzett bűncselekmények emelkedő száma a lakosság szubjektív biztonságérzetét negatívan befolyásolta, másrészt a második világháború után kialakuló jóléti államok igazságszolgáltatási rendszerébe vetett bizalom megingott.²⁵ Ugyanezekben az évtizedekben az Amerikai Egyesült Államokban és más nyugati országokban is beszédes törvényeket hoztak: pl. 1970-ben fogadták el a zsarolással kapcsolatos és a korrupt szervezetek elleni szövetségi törvényt.²⁶ 1972–1973 között ült össze Ausztráliában egy királyi bizottság, Athol Moffitt, az Új-Dél-Wales szövetségi állam legfelsőbb bíróságának bírása vezetésével, hogy megvizsgálja a szervezett bűnözés kiterjedését és tevékenységének jellegét.²⁷ Kanadában, Québecben 1975-ben hoztak létre egy hasonló bizottságot elsősorban a montreáli olasz maffia feje, Cotroni ellen *Commission d'enquête sur le crime organisé* (CECO) elnevezéssel.²⁸

A fent említett bizottságok, törvények önmagunkban nem voltak képesek a szervezett bűnözés felszámolására, feltartóztatására. Meglátásom szerint a társadalomtudománnyal foglalkozó kutatókat is nyugtalanította, hogy miért működnek az ellenük való – adott esetben sikeres – fellépést követően is hatékonyan tovább a különböző szervezett bűnözői csoportok. Ezért válhatott fontossá a történeti kontextus időben legtávolabbi pontig történő kiterjesztése, amelynek révén azt a sokszor ki nem fejtett

23 Parker (2011) 11–34.

24 Küllös (1988) 55–72.

25 Flaatten–Ystehede (2014) 137.

26 Lunde (2004) 112.

27 Moffitt (1986) 60.

28 Andre–Andre (2012) 70–85.

magyarázatot tudták adni, hogy a szervezett bűnözés a történelem korábbi időszakai-ban is ilyen, megközelítőleg hasonló formában létezett, így a vele szemben való fellépés sikertelenségét éppen a múltban való folyamatos jelenléte igazolja. Ám ez a megközelítés éppen a kapitalista gazdaság és a modern nemzetállam megjelenésének konstitutív hatását negligálja. Hiszen a szervezett bűnözés megértésének alapját éppen az adja, hogy a modernitás termékeként létrejövő vállalkozói magatartás teszi lehetővé működésük folyamatos fenntartását az esetleges letartóztatásokat követően is, ahogy a vezetőcserék esetén a vállalati struktúrák is fennmaradnak a legális gazdaság területén.

Bócz Endre, volt fővárosi főügyész megfogalmazása jól érzékelteti a fent említett törvények, bizottsági feltáró-elemző munkák mögött megbúvó félelmet. Egyértelművé teszi, hogy: „*Korunk pestise a szervezett bűnözés. Ez a jelenség, amely ragályként terjed határokon át, kontinensről kontinensre, százfejű hidraként pusztít, s ha egy fejét levágják, nyom-ban tucatnyi újat növeszt*”.²⁹ Metaforái helyett gondolatának felütését érdemes kiemelni, amely szerint a jelenlegi modern kor képződménye a szervezett bűnözés. A szerzővel egyetértve álláspontom szerint is modern kori jelenség a szervezett bűnözés, amely a polgári forradalmakat követően kialakuló nemzetállamok közigazgatásába abban az esetben nyúl bele, ha annak működését úgy tudja befolyásolni, hogy intaktságának látszata megmaradjon, miközben saját működésének zavartalanságát biztosíthatja. A közigazgatás, az állami vagy legális gazdasági működés érintetlenségének látszatát a szervezett bűnözésnek kell megőriznie, éppen saját működésének sikeressége érdekében.

A szervezett bűnözés és a maffia fogalmának metodológiai kérdései

A szervezett bűnözésben részt vevő jól felfogott érdeke alapján illegális tevékenységét akkor végzi hatékonyan, ha csupán a bűn elkövetését elfedő ún. bizonyítékokat hagy maga után. Mindezek ellenére a bűnelkövetés felderítéséhez és megértéséhez elsősorban az olyan hivatalos iratok segítenek hozzá, amelyeket a nyomozó hatóságok készítenek el. Az ezekben is szereplő információkat használják az oknyomozó újságírók is. Előfordul, hogy egy-egy találatkonyabb – ha tetszik: tehetségesebb – bűnöző, aki komoly kriminális karriert tudhat maga mögött, önletrajza megírását tűzi ki célul. Ezek azonban inkább kivételek, és – mint ilyenek – a bűnelkövető narratíváját mutatják fel egy alapvetően hivatalos forrásokkal zsúfolt világban, ahol a bűnöző valamiféle antropológiai értelemben vett normaszegő másikként tűnik fel, akinek szokásait és viselkedését nem megérteni, csupán összegyűjteni kívánják egy későbbi ítélethez.

A bűnözésnek viszont van egy olyan szintje, ahol az írásos dokumentumok részét képezik a bűnözés sikerének. Ezeket a forrásokat egyrészt a bűnelkövető csoport tagjai hozzák létre, hogy elfedjék valós tevékenységüket. Másrészt akár az állami szervek körében is keletkezhetnek (ha a kiterjedt hálózatnak csak bizonyos részeit kívánják kriminalizálni), illetve a sajtó képviselői is lehetnek a szerzők (ha oknyomozó tevékenységük révén a szervezet szélesebb perspektíváját tudják feltárni).

²⁹ Bócz (1997) 11.

A bűnözésnek ezen formája és szintje szervezett bűnözésnek tekinthető, amely egy több ember által alkotott szorosabb vagy lazább szerveződésű hálózatban valósul meg, ahol konkrét feladatmegosztás figyelhető meg, és ebből fakadóan informális alá-fölé rendeltségi viszonyok alakulnak ki. Gazdasági, egyértelműen profitszerzési céllal működő olyan szervezetről van szó, amelynek tagjai részben vagy egészében a szervezet működéséből élnek. Létrejöttükben szerepet játszhatnak baráti, családi kapcsolatok mellett társadalmi-gazdasági változások is. A tagoknál szélesebb körre kiható működésükben szerepet játszanak az általuk használt, felhasznált kliensek csoportjai is, ám a saját csoportérdek megvalósításában csak az informális szervezet tagjai vesznek részt. A terrorista szervezetekkel szemben nem törekednek az állami kontroll megszerzésére, hogy azt nyíltan saját képükre formálják. Úgy kívánják befolyásolni az állami intézményeket, hogy azok kontrollja sértetlennek tűnjön, és úgy látszódjon, hogy az ellenőrzés továbbra is szabályszerűen folyik. A terrorszervezetek fontosnak tartják saját láthatóságukat, megjelenésüket a médiában vagy más színtereken is. A szervezett bűnözői csoportok viszont éppen láthatatlanok kívánnak maradni, és ehhez az aktuálisan fennálló rendszert használják, közreműködnek annak egyes intézményeivel, vagy létrehozhatnak sajátot, hogy ezzel is elfedjék mikrokozmoszukat. Különböző célból létrejövő csoportok használ(hat)nak illegális módszereket haszonszerzés érdekében, ám a szervezett bűnözői csoportok legfőbb célja az *illegális haszonszerzés*.

A szervezett bűnözői csoportok egy szélesebb kontextust jelentenek, amelynek csupán egy része azonosítható maffiaként. *Lényegében minden maffia szervezett bűnözői csoport, de nem minden szervezett bűnözői csoport maffia*. Utóbbi kiépített intézményes háttérrel rendelkezik, illetve különböző, már meglévő intézményi háttereket használ. A maffiák hagyományai, belső szabályai és értékei túlmutatnak a bűnszervezetet vezető személyek hatalmán. Bár mindkét csoportban létezik alá-fölé rendeltségi viszony, ez a maffiában már formálisan, míg a szervezett bűnözői csoportoknál inkább informálisan valósul meg. A szervezett bűnözői csoportok sokkal személyspecifikusabbak, mivel konkrét vezetők, befolyásos személyek hatása teszi lehetővé a folyamatos működésüket, míg a maffia esetében a vonatkoztatási pont a szervezet, és ebből fakadóan a cél annak fennmaradása. Diego Gambetta a szicíliai maffia létrejöttéről és működéséről szóló monográfiájában a maffiózó és más bűnelkövető, illetve bűnözői vállalkozó közötti különbségtétele szerint előbbi elsősorban védelmet biztosít, míg utóbbi bármilyen illegális cselekmény elkövetője lehet.³⁰

Gambetta történeti-szociológiai értelmezése alapján a dél-itáliai marhatenyésztők voltak az első maffiózók, amennyiben egy bizonytalan piacon informális hatalommal, illetve a vásárlás sikerességét biztosító információkkal rendelkeztek. A marhavásárlás során a maffiózó tevékeny beavatkozása tette lehetővé, hogy a piaci szereplők közötti bizalmatlanság ellenére az eladó nem verte át a vevőt. Elemzésében a korábban említett művektől eltérően komoly magyarázóerővel bír a történelmi háttér. A spanyol, majd Habsburg-fennhatóság alá került itáliai területek déli részén, a periferiális, dep-rivált környezetben élők nagyobb arányban alkalmaztak önálló, informális igazság-

30 Gambetta (1996) 19.

szolgáltatási módszereket, saját védelmi hálót, amely eltért az okkupált terület északi részén fekvő közigazgatási központokéitól.

Napjaink szervezett bűnözésétől a modern maffia megkülönböztethető, mert vezetői konkrét militáris tisztségeket (katona, kapitány) kapnak, és emiatt nem személyükben – mint egy kvázi általánosabb szervezett bűnözői csoportnál –, hanem pozíciójuknál fogva irányítják és működtetik a szervezetet. Paoli a maffiába való bekerülést Arnold van Gennep átmeneti rítus (*rites de passage*) fogalmával írta le.³¹ Az emberi élet fontos átmeneteihez fűződő rítusoknak három fő fázisa van: az elválasztó rítusok a korábbi, elhagyandó világból vezetik ki az egyént, majd az átmeneti, ún. várakozó állapot után a befogadó rítusok következnek, amelyek az új állapotba vezetnek át.³² Az egykori tagok, későbbi *pentitók* (a hallgatás, az *omerta* törvényét megsértő árulók) beszámolóit elemezve jutott arra a következtetésre Letizia Paoli, hogy az itáliai szervezett bűnözői csoportokon belül tapasztalható rituális testvériségtudatot a beavatási szertartások liminális, határhelyzeti létélménye, valamint a társadalomtól elkülönülő, vallásilag, kulturálisan értelmezhető csoportidentitás szolgáltatja. Nem csupán a belépésre használnak külön szavakat, egyedi csoportnyelvet, hanem belső világuk osztályozását is egy saját jelrendszer segítségével végzik.³³

Jelen tanulmányban nem kívánom sem igazolni, sem értelmezni bármilyen maffia működését Magyarországon. Külföldi, maffia típusú hálózatok léte hazánkban az igazságszolgáltatás szerint nem igazolt, bár Federico Varese értelmezése szerint a rendszerváltást követő bizalmi vákuumban a gazdasági és politikai potenciállal rendelkező bűnözői csoportok igénye megnőtt³⁴ a védelmet biztosító, külső támogató iránt, így az orosz maffia az 1990-es évek Magyarországon behatolhatott a gazdasági és állami szektorba egyaránt.³⁵ Érvelésének vitathatósága éppen a hipotézisében rejlik, amely szerint a rendszerváltás bizalmi vákuumot teremtett, noha sokkal inkább a korábban meglévő tulajdonvákuum átalakítása,³⁶ tételesen az állami vagyon privatizációja valósult meg az eltérő nagyságú, de létező bizalmi tőkékkel rendelkező csoportok együttműködésének köszönhetően.³⁷ A definíció alapján kijelenthető, hogy az olyan szervezett bűnözői csoportok, amelyek saját érdekeiknek megfelelően befolyásoltak egy államilag szabályozott és működtetett szektort, nagy valószínűséggel kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkeztek a politikai vezetők és az adott szektor tagjainak körében egyaránt.

A szervezett bűnözés episztemológiai korlátai

A szervezett bűnözés említett definíciós lehetőségein túl érdemes hangsúlyozni azokat a szempontokat is, amelyek nehezítik, olykor lehetetlenné teszik a pontos fogalmi körülhatárolást. Ismeretelméleti nézőpontból először érdemes Howard Becker tipológiá-

31 Paoli (2003) 67–89.

32 Gennep (2007) 7–35. Az elmélet utóéletét és kritikai elemzését adja: Voigt (2004) 147–156.

33 Paoli (2003) 67–89.

34 Varese (2011) 21–25.

35 Uo. 86–99.

36 Böröcz (1992) 3–20.

37 Sik (2001) 64–77.

ján keresztül bemutatni a problémát, aki a deviáns viselkedés négy típusát különítette el. (1) Az igazságszolgáltatás által bűnösnek tartott, azonban szabálykövető egyén a hamisan vádolt személy. (2) Aki viszont valóban bűnt követett el, azt tisztán deviánsként nevezi meg. (3) A bíróság által ártatlannak tekintett, törvénytisztelő személyek az ideális állampolgárok, (4) míg az el nem ítélt, de bűnös magatartást tanúsító emberek a titkos deviánsok.³⁸ Ezen tipológia alapján a szervezett bűnözői csoportok felső szintjén tevékenykedő elkövetők többségében titkos elkövetők.

A Becker tipológiáját ért legfőbb kritika éppen az általa is követett címkézési módszer szellemében született meg. Vajon mennyiben beszélhetünk titkos deviánsról, ha senki sincs, aki tanúsítaná a szabályszegő tettet? Becker mégis használja ezt a fogalmat, s ezzel implicit módon esszencialista kategóriaként tekint az ilyen bűnözőre. Hester és Eglin így csak a józan ész szempontjából tartotta értelmesnek, szociológiai szempontból ugyanakkor zavarosnak vélte Becker fogalmi keretét.³⁹

A szervezett bűnözés szempontjából nézve viszont a titkos deviáns egyáltalán nem társadalmi meghatározottságtól mentes bűnözői típus, hanem egy olyan kategóriába esik, amelyben olyan bűnelkövetőket találunk, akikkel szemben nem tud bizonyítékot szerezni az igazságszolgáltatás. A bírósági folyamatok (eljárásjogi, bizonyítástechnikai) vakfoltjai miatt ugyanis létrejöhet olyan helyzet, amikor szervezett bűnözői csoport tagjai titkos bűnösök maradnak. Ennek ellentétéként az igazságszolgáltatás percepciója alapján máskor válhatnak beckeri tiszta deviánsokká, de mégsem feleltethetők meg a fogalom értelmének teljes mértékben. A szervezett bűnözői tevékenységek teljes körének felderítése rendkívül költséges, nehezen bizonyítható. Példaként említhető egy olyan eset, amikor egy bűnszervezet vezetőjét életellenes bűncselekmény elkövetésére való felbujtással vádolnak, viszont a felbujtást előidéző motiváció tételes feltárása és bizonyítása adott esetben rendkívül bonyolult vagy egyenesen lehetetlen. Ilyen értelemben hiába tekinthető tisztán deviánsnak, mivel a mögöttes indokok feltárására nincs lehetőség.⁴⁰ Tehát lényegében a pletyka, a legendák körében maradnak azok az indítók, amelyek például az indulatból (szerelemfáltás) elkövetett emberölést elkülöníthetnék egy szervezet feletti hatalom megszerzése, megtartása motiválta gyilkosságtól.

A szervezett bűnözés megismerhetőségét tovább bonyolítja, hogy az igazságszolgáltatás nyomozati munkáját is több dilemma hátráltathatja. A bűnelkövető értelemszerűen arra törekszik, hogy a lehető legkevesebb bizonyító erejű írásos dokumentumot hagyja maga után. Jól felfogott érdeke alapján az illegális tevékenységét csak akkor tudja hatékonyan végezni, ha nyom nélkül dolgozik, vagy a bűnelkövetését elfedő bizonyítékokat engedi fennmaradni. A bűnelkövetés felderítéséhez és megértéséhez így jobbra hivatalos iratok segítenek hozzá, amelyeket a nyomozó hatóságok készítettek el, és szerencsés esetben a levéltárak őrzik meg azokat. Magyarországon a második világháborút követő első, a szervezett bűnözés fogalmának megfelelő esetet, az ún.

³⁸ Becker (1963) 20.

³⁹ Hester–Eglin (1992) 211–212.

⁴⁰ A média képviselői vagy a közvélemény pedig jogosan fogalmazza meg kételyeit a bírói döntéssel kapcsolatban.

Presztízs-ügyet a hatóságok nem adták át a levéltáraknak, hanem leselejteztek. Az ügygel kapcsolatos egyetlen hivatalosnak tekinthető szöveg a későbbi belügyminiszter, Pintér Sándor tollából származó értekezés, aki az ügy vizsgálójaként eredetileg a belügyi nyilvánosságot tájékoztatta az ügy fontosnak tartott részleteiről.

A bűncselekmény elkövetői közötti későbbi konfliktus, az ügy történeti háttere megnehezíti a szervezeten elkövetett cselekmények végrehajtóinak, kiötlőinek elítélését. A felderítésükhöz szükséges bírósági, oknyomozói anyagok csak bizonyos feltételek mellett íródnak meg. A lékhorgászathoz hasonlóan a bűnözői alvilágban (a tavon) csak kijelölt területeken lehetséges nyomozást indítani (a damilt a vízbe engedni). A horgászok csak ott vághatnak léket, ahol elég vastag a jég. Tehát az elsődleges veszélyforrás maga a jégborítás, amelyről meg kell tudni ítélni, vajon mennyire kemény, elbírja-e a horgászni kívánó személy súlyát. A nyomozó hatóságok, oknyomozó újságírók beavatkozását (a jégvastagságnak megfelelően a lék vágását) két kérdés befolyásolja. Egyrészt a beavatkozó személy befolyása, bizalmi tőkéje (súlya) elegendő-e az általa vizsgálható cselekményekhez (könnyebb-e, mint a jég eltartó képessége). Másrészt a beavatkozást (a jég vastagságát) elősegítő tényezők az életellenes bűncselekmények, túlzott jövedelmi többlet sejtetése vagy akut probléma felmutatása. Az első szempont egyik jellemző esete a Prisztás József kivégzése után kialakult helyzet, míg a másodikra inkább Stadler József ügye kínálkozik példaként.

A lékhorgászatot mint a valós folyamatok metaforáját felhasználva felmerül a kérdés, hogy amikor egyes rendőrtisztek, valamint más, igazságszolgáltatásban dolgozó személyek nyugdíjba mentek vagy elhaláloztak, az milyen módon történhetett a rendszerváltás utáni Magyarországon. A metaforát kibontva: felvethető annak lehetősége, hogy esetleg beszakadhatott alattuk a jég. Ahogy már fentebb említettem, egy-egy szervezett bűnözői csoport elleni nyomozás megindítását olyan események segíthetik elő, mint a túlzott költekezés, a kirívó életmód, amely problémaként éppen a média hatására merül fel. Az 1990-es évek alvilági leszámolásainak brutalitását, máig ható emlékezetét szintén a média jelenléte magyarázza.

A Kádár-korszakbeli médiában megjelenő bűncselekményekkel szemben az államhatalom sokszor a hírzárlat eszközével reagált. Azonban fikciós formában feldolgoztak olyan eseteket a játék- és tévéfilmek, amelyeknél az elkövetés valamilyen viselkedésbeli zavarra utal. Az ilyen ügyeknél is megfigyelhető volt a K. Horváth Zsolt által információelvonásként megnevezett jelenség, mely szerint „a korlátozott kommunikáció, a szimulált nyilvánosság ugyanis pont azt érte el, hogy a magyar társadalom túlintereprettálta ezeket az eseményeket”.⁴¹ Szöllősi György, csepeli munkás esete talán az egyik legjellegzetesebb, aki különböző nyugati diplomatáknak adta ki magát, így ismerkedett meg idegen nőkkel, mígnem egyikükkel a leleplezés elkerülése miatt végzett, másikuk megölésében pedig a bosszú vezérelte elmondása szerint.⁴² Az ügy kényességét éppen az adta, hogy egy átlagos csepeli munkás az imperialista hatalmak kiszolgálójának, külföldi diplomatának adta ki magát, ráadásul sikerrel. K. Horváth megfogalmazása

41 K. Horváth (2010) 97.

42 Bodor (1965) 168.

szerint az ügy „felkorbácsolta a társadalmi képzeletet”,⁴³ ezért készülhetett belőle regény, tévéfilm majd musical is *Jó estét nyár, jó estét szerelem!* címmel. Hasonló a maig megoldatlan Labancz Anna ápolónő esete, amelyet a Belügyminisztérium együttműködésével adaptáltak a *Kántor* című tévésorozat egyik részébe, olyan formában, hogy a rendőrakciójának köszönhetően végül fellelték a gyilkost. Ez az eset az előzőhöz képest⁴⁴ viszont nem képezte a magyar kriminalisztikai tananyag részét, mivel a nyomozás nem zárult sikeresen. Mégis mindkét esetben fontos K. Horváth értelmezésében, hogy az „információmegvonás, -csepegtetés tehát nem belenyugvással jár, hanem a társadalmi képzelet felszításával.”⁴⁵ Az eseteket feldolgozó művészeti termékek éppen a fikcionalizálás okán átértelmezték a történeteket, és így nem csökkentették azóta sem a túlinterpertálás és az összefüggések keresésének vágyát a mai napig sem.⁴⁶

A tragikus kimenetelű bűnügyek és médiareprezentációik összességében mégsem jelentettek különös veszedelmet a szocialista korszak vívmányaira, hiszen mindegyik esetben állítható volt, hogy individuális esetekről van szó, amelyeknek kevés közük van a szocialista rendszer hibáihoz vagy problémáihoz. A nyugati világról álmodó Szöllősi is be lehetett állítani úgy, mint „hisztériás típusú személyiség”,⁴⁷ akinél a „fantáziadús hazudozás, nagyzási mánia és eshetőleges szadista hajlam ismerhető fel”.⁴⁸ A rendszerváltás után a média túlinterpertáló, konkrét információk hiányában sejtetésre épülő műsor-tervezése továbbra is megmaradt. A szervezett bűnözés esetében pedig kifejezetten gyakran éltek az újságírók ezekkel a formákkal.

Elég egyetlen, de nagyon is sokatmondó példára utalni. Az *apokalipszis négy lovasa* címmel a BBC dokumentumfilmet készített Magyarországról, pontosabban a magyar szervezett bűnözés létéről 2000-ben. A film alapvetően két fő részre tagolódik: elsőként a Bács-Kiskun megyei olajbotrányokról emlékezik meg, majd az Aranykéz utcai robbantásról kíván képet adni az angol nézőknek. A BBC riportere a magyar rendőrökről többek között azt állította, hogy alulképzettek, nincsenek megfelelő kondícióban, de legfőképpen nagyon sokan korruptak közülük. A tragikusnak láttatott helyzetből kiemelte az olajügy két fő szereplőjét, Karancsi Tibor volt rendőrt és Pallag László kisközpolitikus, akiket viszont egyértelműen hősöknek tartott. Az RTL Klub *Akták* című politikai műsora levetítette a filmet, majd az Aranykéz utcai robbantáshoz érve Bárdos András műsorvezető közölte, hogy az 1998. július 2-án reggel végrehajtott polgárpártos támadás másfél órával azután történt, hogy az újonnan megválasztott magyar miniszterelnök, Orbán Viktor megtartotta miniszterelnöki székfoglaló beszédét. Az újságíró azonnal hozzátette: „a kettő között vajon van-e összefüggés, nyilván sokan tudják, mi nem tudjuk”.⁴⁹

43 K. Horváth (2011) 93.

44 Szöllősi esete részleteiben elérhető volt a rendőrtisztai képzésben részt vevőknek: Bodor (1965) 168–184.

45 K. Horváth (2010) 97–98.

46 Erre példa az alábbi regény: Asperján (2006); Szöllősi estében pedig: Imagine Budapest nevű, tematikus városnéző túrákat szervező csoport alvilági sétája, Dömötör (2010)

47 Bodor (1965) 169.

48 Uo.

49 *Akták* – A BBC dokumentumfilmje 2000.

A társadalmi képzelet felszítására emlékeztető médiatechnikáról van ez esetben szó, amely éppen a sejtetéssel próbálja objektívként bemutatni az – egyébként általa összekapcsolt – események közötti vélt kapcsolatot. A rendszerváltás utáni médiában a ki nem mondás, a sejtetés többé nem az állampárt elvárásai, hanem a különböző médiapolitikai érdekek miatt őrizte meg fontosságát. A különböző események tér- és időbeli kapcsolata alapján olyan logikai összefüggéseket lehet így konstruálni, amelyek a látszólagos együttjárásokat, vagyis az ok-okozati összefüggések nélküli hamis kapcsolatot is érvényes magyarázatként tudják felmutatni az információk csöpgtetése vagy azok teljes hiánya miatt korlátozott befogadói pozícióban lévő olvasóknak. Így keveredhetnek össze az általam is felvázolt, szervezett bűnözéssel kapcsolatos definíciós és megismerési problémák és lehetőségek a különböző összeesküvés-elméletekkel és bizonyíthatatlan teóriákkal, hogy végül megfelelő érvelési technikák révén hitviták részévé váljanak a közbeszédben.

IRODALOMJEGYZÉK

- Akták – A BBC dokumentumfilmje 2000. Forrás: www.youtube.com/watch?v=Ertg6efjLUw (2014. 12. 6.)
- Alston, Richard (1999): The revolt of the Boukoloï. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.) (1999): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Asperján György (2006): *Labancz Anna-gyilkosság* Budapest, Aspy Stúdió.
- Bárándy Péter – Bihari István (2013): (Tag)állami szervezett bűn. In Magyar Bálint (szerk.): *Magyar Polip – A posztkommunista maffiaállam*. Budapest, Noran Libro.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press.
- Bócz Endre (1997): Egy államügyész vallomása... A szervezett bűnözés elleni küzdelem ügyészi tapasztalatai Magyarországon. In: *Belügyi Szemle*, 45. évf. 7–8. sz. 11–22.
- Bodor Endre (1965): *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. Budapest, BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség.
- Böröcz József (1992): Kettős függőség és tulajdonvákuum: Társadalmi átalakulás az államszocialista félperiférián. In: *Szociológiai Szemle*, 2. évf. 3. sz. 3–20.
- Cedilot, Andre – Noel, Andre (2012): *Mafia Inc.: The Long, Bloody Reign of Canada's Sicilian Clan*. Toronto, Vintage Kanada.
- Cohen, David (1994): *Law, Sexuality, and Society. The Enforcement of Morals in Classical Athens*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Daraul, Arkon (1969): *A History of Secret Societies*. New York, Pocket Books.
- Dömötör Ági (2010): Sósavval dúsitott koktél: séta a régi pesti alvilágban. Forrás: www.origo.hu/kultura/20110919-hires-budapesti-bunesetek-spanga-pal-szollosi-gyorgy-pesti-jassz-ledererne.html (2014. 12. 6.)
- Fisher, Nick (1999): Workshops of villains. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Flaatten, Sverre – Ystehede, Per Jørgen (2014): "What's past is prologue". In: *European Journal of Criminology*. Vol. 11. No. 2. 135–141.
- Gambetta, Diego (1996): *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. London–Cambridge, Harvard University Press.
- Gennep, Arnold van (2007): *Átmeneti rítusok. Kultúrák keresztútján* 8. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

- Inglis, David (2013): What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology. In: *Cultural Sociology*, Vol. 7. No. 1. 1–20.
- Hartog, François (2006): *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat. (Atelier füzetek.)* Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Hester, Stephen – Eglin, Peter (1992): *A Sociology of Crime*. London – New York, Routledge.
- Hobbs, Dick (2013): *Lush life – Constructing Organized Crime in the UK*. Oxford, Oxford University Press.
- K. Horváth Zsolt (2010): Ex occidente lux (Drang nach Westen). In: *Korunk*, 21. évf. 7. sz. 96–101.
- K. Horváth Zsolt (2011): A barbárokra várva (Drang nach Westen). In: *Korunk*, 22. évf. 3. sz. 90–104.
- Kitossa, Tamari (2012): Criminology and Colonialism: Counter Colonial Criminology and the Canadian Context. In: *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 4. No. 10. 204–226.
- Konstam, Angus (2005): *The History of Pirates*. London, Mercury Books.
- Küllös Imola (1988): *Betyárok könyve*. Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó.
- Lunde, Paul (2004): *Organized Crime: An Inside Guide to the World's Most Successful Industry*. New York, DK Books.
- Márkus Dezső (1899): *Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvényczikkek*. Budapest, Franklin Társulat.
- Mitchell, Stephen (1999): Native Rebellion in the Pisidian Taurus. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Moffitt, Athol Randolph (1986): *Control of Organised Crime with Reflections on Sydney*. Sydney, University of Sydney.
- Némédi Dénes (1996): Minek a történet? In: *Replika*, 7. évf. 23–24. sz. 173–181.
- Németh György (1999): *Polisok világa. Bevezetés az archaikus és kora klasszikus kori görög társadalom-történetbe*. Budapest, Korona Kiadó.
- Németh György (2002): *Karthágó és a só*. Budapest, Korona Kiadó.
- Pál Eszter (2013): Mi a baj a szociológiával? In: *BUKSZ*, 25. évf. 3. sz. 273–277.
- Paoli, Letizia (2003): *Mafia Brotherhoods – Organized Crime, Italian style*. New York, Oxford University Press.
- Parker, Martin (2011): *Alternative business: Outlaws, Crime and Culture*. New York, Routledge.
- Rawlings, Louis (1999): Condottieri and clansmen. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Rothe, Dawn L. (2009): *State Criminality: The Crime of All Crimes (Issues in Crime and Justice)*. Plymouth, Lexington Books.
- Saenz-Cambra, Concepcion (2007): Organized Crime throughout History: Renaissance and Early Modern Period. In Shanty, Frank – Mishra, Patit Paban (eds.): *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism*. Santa Barbara – Colorado – Oxford, ABC-CLIO.
- Sik Endre (2001): Aczélhálóban – Adalék a kapcsolati tőke működése megismeréséhez. In: *Szociológiai Szemle*, 11. évf. 3. sz. 64–77.
- Varese, Federico (2011): *Mafias on the Move – How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton–Oxford, Princeton University Press.
- Voigt Vilmos (2004): *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest, Timp Kiadó.
- Wees, Hans van (1999): The mafia of early Greece: violent exploitation in the seventh and sixth centuries BC. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.

SUMMARY

The Historical and Sociological Aspects of Organized Crime

BEZSENYI Tamás

In the second half of the 20th century the phenomenon of organized crime became part of scientific discourse. The concept of organized crime is defined by several historians and social scientists and their definitions often exclude one another. This study seeks to ascertain to what extent organized crime can be regarded as a modern phenomenon and how this modern illegal activity can be differentiated from terrorism or the mafia. The definition of organised crime helps us recognize this type of illegal activity.

Cases of Violation of the Principle of Equal Treatment in the Field of Employment Relationships of Public Property Inspectors and Assistant Inspectors

BÉKÉSI László

The main objective of Act CXXV of 2004 on equal treatment and the promotion of equal opportunities is to promote the conformity with the principle of equal treatment, including – inter alia – the legal relationships of local governments. In terms of performing the policing duties of local governments, more specifically concerning the jobs of public property inspector and assistant inspector, respectively, significant differences can be observed in the rules pertaining to the same types of employment of the laws governing said jobs (Mt. and Kttv.). This study is aimed at disclosing said discrepancies and proposing solutions to their elimination in conformity with the respective EU directives.

The main objective of the Act CXXV of 2004 on Equal Treatment and the Promotion of Equal Opportunities (hereinafter: Ebktv. Act) – as the title of the study infers – to ensure and observe equal treatment, inter alia by the Hungarian State, the local and minority self-governments and the bodies thereof, in the course of establishing relationships, in their relationships, in the course of their procedures and measures.¹ This includes the employment relationship qualified by the law as occupational relationship, and the (special) public service relationship, respectively. While preparing for this survey, however, I have been confronted with cases related to the above-mentioned legal relationships, where the principle of equal treatment, also defined as a priority in the respective directives of the European Union,² is not being applied. This brief study of mine focusses on the discrepancies found in two specific issues within said topic, i.e. those of the rest period and the wages, respectively, while suggesting possible solutions to the problems.

1 Said obligation is stipulated in Sections 4–5 of the Ebktv. Act.

2 Inter alia, the directive 2000/78/EC, and the Section 5 of directive 2008/104/EC may be referred to in this respect.

Background to the occupational legal relationships concerned

Thus, the two types of occupational legal relationships underlying this study are the occupational relationship defined by the law as employment relationship, and the public service relationship. The employment relationship is governed by Act I. of 2012 on Labour Code (hereinafter Mt. Act), while for the (special) public service relationship the respective rules of the Act CXCV of 2011 on Public Servants (hereinafter: Kttv. Act) are to be applied.

As a matter of fact, occupations in the form of employment relationship do occur in the public sector too through companies established for this specific purpose. Public property inspectors and assistant inspectors being occupied in the same workplace and under the same working conditions constitutes, for example, a situation actually present on the level of self-governments too. Public property inspectors are occupied – in the case examined by me – as public servants of the (policing organ) of the self-governments (municipalities), while assistant inspectors are occupied in employment relationship, on a full-time basis.

Pursuant to the Act CXX of 2012 on Special Policing Responsibilities and the Amendment of Certain Laws with the Aim of Addressing Truancy, (also) assistant inspectors may support the work of public property inspectors.³ An assistant inspector is not entitled to take measures autonomously, he/she is obliged to carry out his/her work on public and peripheral fields exclusively in the presence of and according to the instructions of the public property inspector.

Under said circumstances, the inspector and the assistant inspector carry out their respective work side-by-side, in a joint effort, and in our case by performing the same activity on a continuous, uninterrupted basis.⁴ Pursuant to Section 90 para a) of the Mt. Act, the general condition of continuous work in terms of the employer's activity is, that the time of stoppage on a given calendar day is less than six hours, or if operation is suspended only and exclusively for the reasons and for the duration required by the technology employed in any calendar year. The legislator has stipulated – in harmony with the previous legislation – as an additional condition that the employer's activity shall aim at the provision of basic public services on a regular basis.

The fulfilment of the above two conditions in our case, highlights the nature of the order of work actually applied. The application of this order of work (schedule) is lawful for public property inspectors too, considering that – in addition to allowing the applicability of the above provisions in public service relationships –, the Kttv. Act enables the person exercising employer's rights to introduce a working schedule differing from the general work schedule, namely from 8.00 to 16.30 hours in the period from Mon-

³ Section 4 subsection (1) of the Act CXX of 2012.

⁴ While in Section 118 subsection (2) of the Act XXII of 1992 on Labour Code, a continuous (uninterrupted) order of work is stipulated, under Section 90 para a) of the Mt. Act, the concept of continuity is already linked to the employer's activity. This approach is correct, considering that the order of work (schedule) is nothing more than the allocation of the working time, which while being in connection with the nature the employer's activity, however, the continuity ("lack of interruption") is no concept to express that reality. The employer's mode of operation, his activity constitutes the foundation upon which said concept may be based. Berke-Kiss (2014) 66.

day through Friday, and from 8.00 to 14.00 hours on Fridays, which is realized in the case of both types of job in a framework working time system ('banking').⁵

From the point of view of work assignment, for persons employed in both posts, each day of the week counts as working day, i.e. they may be ordered to work according to the ordinary work schedule even on Sundays and on public holidays. Indeed, they may be assigned to work in ordinary working hours on a public holiday, considering that even under the respective provisions of the Mt. Act, and under the Act LXIII of 1999 on public property supervision (hereinafter: Kfttv. Act), respectively, they (also) pursue private security activities aimed at (municipal) asset protection.⁶

Also, according to the explanatory memorandum to the Mt. Act, employees may be ordered to work in ordinary working hours on Sundays and on public holidays, respectively, for the purpose of activities only, the carrying out of which serves public interest or is objectively necessary for the proper functioning of the employer's facilities.⁷

Problems related to the compliance with the principle of equal treatment

More specifically, the Ebktv. Act already mentioned in the introduction, provides definitions for the occupational working relationships, including the public service relationship and the employment relationship under scrutiny, while ordering for them the mandatory application of provisions related to the requirements of equal treatment, as laid down in diverse legal rules and laws.⁸

In relation of persons employed as public property inspectors or assistant inspectors – subjects of this study – the absence of the requirement of equal treatment emerges on grounds of their work assignment and the work time (order of work) for which they are scheduled. Thus, their occupation in their place of work is uninterrupted but is exercised in the framework of a shift work system at the same time.

Under the applicable law, shift work may only be interpreted as an activity pursued under employment relationship, as the only law containing provisions in this respect is the Mt. Act, while the Kttv. Act does not prescribe the application of the relevant legislation in connection with public service relationship.⁹

Nevertheless, based on its existence in practice, it can be established that shift work is present in the occupation of public property inspectors as well, due to the fact that the activity of employers – in common places of work – is not suspended on a single day of the calendar year, and in both types of job, the start of the daily working time, by the ordered schedule, regularly varies between 06.00 hours and 18.00 hours.

5 The framework working time ('banking') is a decisive factor of flexible worktime management. More, specifically it suggests that the quantity of working time to be achieved by the employer may also be allocated in a framework system. Horváth–Szládovnyik (2013) 116.

6 Section 102 subsection (3) para b) of the Mt. Act, as well as Section 2 subsection 1 of the Kfttv. Act.

7 A general explanatory memorandum to Labour Code (2011), Sections 101–102.

8 Based on the respective provisions of Section 3 para a) of Ebktv. Act.

9 By Section 90 para b) of the Mt. Act, the employer's activity is shiftwork, if its duration reaches 80 hours in a week.

It can be stated that said change is of regular nature, as each month the starting hour of the scheduled daily working time is different on at least one third of the total working days, furthermore there is a time difference of more than four hours between the earliest and the latest work start.

With respect to working in shifts, the Mt. Act prescribes the payment of a thirty per cent shift premium for work performed between eighteen hours and six hours, which is – in my experience gained from the survey – is actually paid out to the assistant inspectors for the work they have performed.¹⁰

However, since said concept (shift work) is not dealt with or interpreted either by the Kttv. Act or in the context of the public service relationship, public property inspectors are not paid such work supplement. Although the employer is acting lawfully by the standards of the regulatory environment, I believe that said practice is nevertheless equal to discrimination in terms of wages, against persons occupied under public service relationship, in the present case against public property inspectors.

Apart from shift premium, even certain wage supplements are bound with practices, the application of which is contrary to the requirements of equal individual treatment.

Pursuant to Section 142 of the Mt. Act, employees – other than those entitled to shift premium – shall be entitled to a fifteen per cent wage supplement for night work (in the period from 22.00 to 06.00 hours), provided that it exceeds one hour. Unlike wage supplement, the supplement for night work is also regulated by the Kttv. Act.¹¹ 0.45 percent of the base remuneration (basis salary) mentioned therein, specifically corresponds to an hourly supplement of HUF 174, when calculating with the uniform base remuneration of HUF 38.650.

However, applying the respective provision of Mt. Act to the case of full-time assistant inspectors, and calculating with the mandatory applicable minimum wages (if expressed in hourly rate, with HUF 584),¹² the amount of wage supplement for night work thus obtained is only HUF 88. In other words, it is the assistant inspectors with minimum wages who are discriminated by said provision, as against the public property inspectors working together with them.

Still on the issue of wage supplements, pursuant to Section 140 subsection (2) of Mt. Act, employees required to work on public holidays in regular working time shall be entitled to a one hundred per cent wage supplement.¹³ Said legal rule further specifies that this wage supplement shall be paid for working on Easter Sunday or on Whit Sunday, or on public holidays falling on Sundays too.

¹⁰ Section 141 subsection (1) of the Mt. Act.

¹¹ Pursuant to Section 140 subsection (3) of the Kttv. Act, entitled to night work wage supplement is the one who, based on his/her scheduling of working time, performs work in the period from 22.00 to 6.00 hours. The hourly rate of said wage supplement corresponds to 0,45 per cent of the base remuneration (basis salary). If the work scheduled falls in the period from 22.00 to 6.00 hours just partly, the night work wage supplement shall be due on a pro rata temporis basis.

¹² Based on Section 2 subsection (1) of Government Decree 483/2013. (XII. 17.)

¹³ According to Section 102 subsection (1) of the Mt. Act, public holidays are 1 January, 15 March, Easter Monday, 1 May, Whit Monday, 20 August, 23 October, 1 November and 25–26 December.

Pursuant to Section 98 subsection (6) of Kttv. Act, however, government officials, public servants obliged to perform work on a public holiday in regular working time, are 'only' entitled to time off, corresponding to twice the duration of work actually performed, as consideration for their work. By applying this legislation, public property inspectors – unlike assistant inspectors – do not obtain in fact any wage supplement for the work they perform on a public holiday. I think that – as regards the two types of job examined – the requirements of equal treatment are not met in this field either, as time off and the rate of statutory wage supplement are not comparable in case of work performed in regular working time, while different wages (and emoluments) are paid out, which also influence the level of wage supplements.

Proposal for the solution to the problems raised

Also in the case under study, the fundamental problem is that the practice of equal treatment results in equality of a pure formal nature only, in fact it is insufficient for the elimination of the existing disparities. Although in the case of employers providing occupation under public service working relationship, the occurrence of cases of disparity referred to above is rare, however, the theoretical and – as we have seen – practical possibility of said inequalities taking effect does exist, while the respective provisions of the Kttv. Act provide a basis for such development. I attach importance to the elimination of said differences, considering that the conformity with the principle of equal treatment in the social conditions of the member states, is also a priority aim of the European Union, whereby the field of employment relationships is also affected.

As a concrete step, it would be desirable to supplement or amend the respective legislations referred to below, like this:

In form of an addendum, the concept of shift supplement should be integrated in the text of the Kttv. Act as well, considering that for the time being, it is a concept that cannot be interpreted in the framework of public service relationship, despite the fact that it may occur and it does occur in practice.

The simplest solution in the given case would be if the respective passage of Mt. Act dealing with shift supplement were adopted and integrated in the corresponding passage of the Kttv. Act – like some other passages have already been adopted from the Mt. Act –, together with the determination of the level of such supplement. Thereby the dispositions could have an uniform effect and impact both on those employed by public sector bodies and on those occupied under public service legal relationship.

When performing the review of the amount of the mandatory minimum wage each calendar year,¹⁴ the harmonization of the wage supplements for night work related to employment relationships should be reconsidered. Thereby the differentiated amounts of supplements could be prevented from being materialized.

With respect to Section 98 subsection (6) of the Kttv. Act, dealing with government officials, public servants obliged to perform work on a public holiday in regular working

¹⁴ Section 153 subsection (4) Mt. contains the provisions for the supervision.

time, said legal rule should be amended in such a way that instead of “being entitled to time off, corresponding to twice the duration of work actually performed, as consideration for their work”, said officials and servants should be entitled to a wage supplement equal to the one hundred per cent wage supplement as stipulated by the Mt. Act.

The changes detailed above could promote, inter alia, the conformity with the EU legal acts, as enumerated under Section 261 of the Kttv. Act.

BIBLIOGRAPHY

Act LXIII of 1999 on Maintaining Law and Order on Public Property

Act CXXV of 2004 on Equal Treatment and the Promotion of Equal Opportunities

Act CXCI of 2011 on Public Servants

Act I of 2012 on Labour Code

Act CXX of 2012 on Special Policing Responsibilities and the Amendment of Certain Laws With the Aim of Addressing Truancy

Berke Gyula – Kiss György (2014): *Kommentár a munka törvénykönyvéhez. (Commentary to the Labour Code)* Budapest, Wolters Kluwer CompLex Kiadó.

Horváth István – Szladovnyik Krisztina (2013): *Munkajog. (Labour Law)* Budapest, Novissima Kiadó.

General Explanatory Memorandum to the Labour Code (2011)

Government Decree 483/2013. (XII. 17.)

ÖSSZEFOGLALÁS

Az egyenlő bánásmód követelményének sérelmei a közterület-felügyelők és a segédfelügyelők foglalkoztatási jogviszonyainak területén

BÉKÉSI László

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2004. évi CXXV. törvény fő célja az egyenlő bánásmód biztosítása, többek között a helyi önkormányzatok jogviszonyaiban is. Az önkormányzatok rendészeti feladatellátásának területén a közterület-felügyelők, illetve segédfelügyelők munkaköröket illetően, az azokat szabályozó törvények (Mt. és Kttv.) azonos foglalkoztatási esetekre vonatkozó szabályait vizsgálva azonban jelentős eltéréseket figyelhetünk meg. A tanulmány célja ezek feltárása, illetve javaslattétel a megszüntetésükre vonatkozóan, az uniós irányelveknek megfelelően.

A leszakadó, szegregálódó térségek falvainak közbiztonsági helyzetképe

BOGÁRDI Tünde

Tanulmányom célja a dél-hevesi belső periféria községében 2014 nyarán végzett lakossági kérdőíves felmérés eredményei alapján a hátrányos helyzetű térségek közbiztonsági helyzetének ismertetése. A közbiztonság kiemelt fontosságát jelző problémapercepció felvázolását követően bemutatom a terepi helyszínen tapasztalt közbiztonsági helyzetképet, amely jellemző bűnelkövetői csoportokat és bűncselekménytípusokat tár fel. Ehhez kapcsolódóan foglalkozom a helyiek által kidolgozott válaszokkal, túlélési stratégiákkal is.

Számos tudományterület foglalkozott az elmúlt évtizedek során a közbiztonság problémakörének vizsgálatával. E kérdéskörben külön nehézséget jelent azonban, hogy a helyzetfeltárás részeként etnikai vonatkozású kérdéseket is érintenünk kell, ahogyan tette ezt Kerecsi Klára és Gosztanyi Márton¹ is. Kutatásukban a 2001. és 2011. évi népszámlálási adatokra, illetve bűnügyi statisztikákra alapozva vizsgálják a cigány–magyar együttélés mintázatait, a bűnelkövetéssel és az áldozattá válással kapcsolatos érintettséget. Tanulmányuk egyik legfőbb megállapítása, hogy „a bűnözés területén nincsenek olyan riasztó jelek, amelyek a társadalom vagy az állam számára radikális változtatásokat követelő megpróbáltatásokat jelentenének”.²

Többek között e tanulmány megállapításai vezettek rá, hogy a települési szintű terepi kutatásom során – amelyben a leszakadó, szegregálódó hevesi térség jövőképét, perspektíváit kutatom – vizsgáljam, hogy a közbiztonság kérdése települési szinten miként jelenik meg. Vajon egy hátrányos helyzetű térség falvaiban élők hogyan vélekednek a helyi közbiztonságról? Kutatásomat az is indokolta, hogy a legtöbb szakmai fórum időről időre kiemeli, hogy ne csak a bűnügyi statisztikák alapján, hanem terepi kutatások révén – a lakosságot megkérdezve – is elemezzük a települések közbiztonsági helyzetét. Tanulmányomban erre teszek kísérletet: az Átány községben 2014 nyarán végzett kérdőíves felmérésünk alapján ismertetem a település közbiztonsági helyzetképét, bízva abban, hogy mindezzel továbbdifferenciálom az eddigi kutatási eredményeket, hozzájárulva – legalább csekély mértékben – az alaposabb problémafeltáráshoz, helyzetmegoldáshoz.

¹ Kerecsi–Gosztanyi (2014)

² Kerecsi–Gosztanyi (2014) 247.

Átány falu rövid helyzetrajza

Átány egy klasszikus belső perifériatér, Dél-Heves egyik faluja. Heves megye terület-fejlesztési koncepciójának (2014–2020) javaslattevő munkanyaga³ szerint „Dél-Heves jelentős társadalmi, gazdasági, környezeti válságoktól sújtott térség”. E falu pedig – ahogyan Doros⁴ írja – egy „átlagos, elszegényedett, ezerhatszáz lelkes dél-hevesi település”. Tanulmányom elején szükségesnek tartom népszámlálási adatok alapján ismertetni a település népességszámának és összetételének változását.

1. táblázat: Átány lakosságszám-változása, 1870–2011⁵

Jelen lévő összes népesség										Állandó népesség				
1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011
2783	2603	2829	2933	2814	2812	3094	3011	2934	2610	2458	2116	1768	1588	1537

Fél Edit és Hofer Tamás⁶ a népességszám változását az 1869 és 1960 közötti népszámlálások alapján vizsgálta, és legfőbb megállapításuk a település népességének stabilitására vonatkozik: „Az alatt a 100 év alatt, míg Átány népessége nagyjából változatlan maradt, az országé megkétszereződött, még a hevesi járás falusi, túlnyomóan agrárnépessége is közel 60%-kal gyarapodott.” Az azóta eltelt több mint fél évszázad népszámlálási adatai azonban azt mutatják, hogy a település népessége drasztikus csökkenésnek indult: megállapíthatjuk, hogy 1930 és 2011 között megfeleződött. Tény, hogy az ország népessége is csökkent, azonban az átányi lakosságvesztés aránya jóval magasabb.

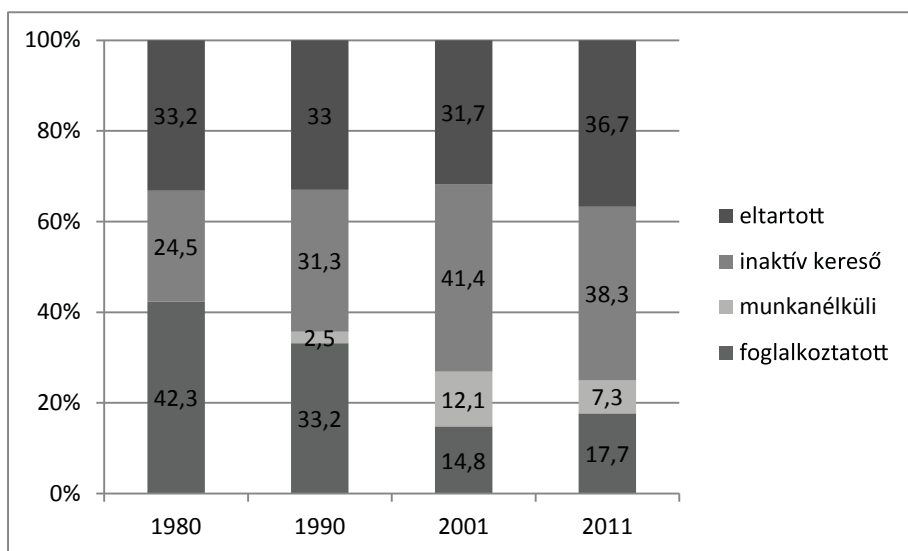
Azonban talán ennél a népességcsökkenésnél is jelentősebb problémának tekinthető a társadalom helyzetének romlása, illetve a társadalmi összetétel változása. A termelőszövetkezet az 1990-es években megszűnt, a képzetlen munkaerőt a mezőgazdaság nem tudta felvenni, „és gyakorlatilag innentől kezdve indult még nagyobb pusztulásnak a falu élete” – fogalmazott a polgármester a 2013 decemberében vele készített interjúban. Szükségesnek tartom mindezen folyamat bemutatásához a népesség gazdasági aktivitásának változását is vizsgálni az 1980–2011 közötti időszakban.

3 Szlávik (2013) 15.

4 Doros (2011)

5 Forrás: a népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés.

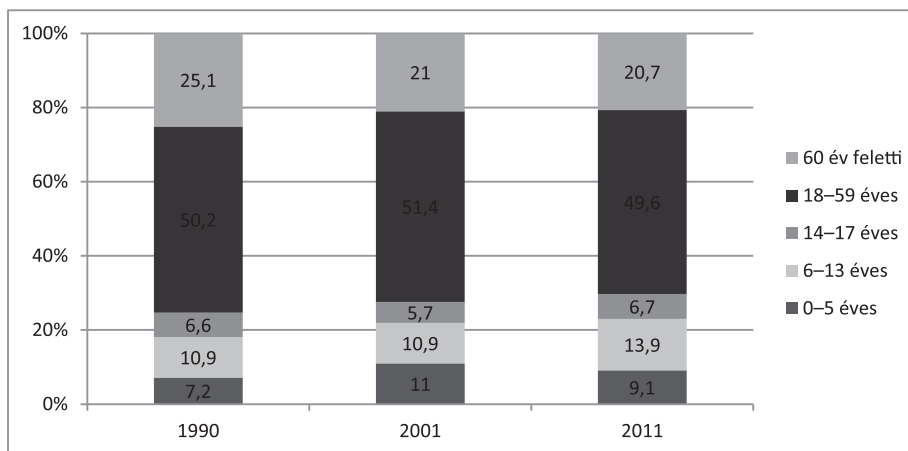
6 Fél–Hofer (2010) 73.

1. ábra: Átány népessége gazdasági aktivitás szerint⁷

A gazdasági aktivitás változásának vizsgálatához az 1980–2011 közötti népszámlálások adatait használtam. Az 1. ábrán is látható a foglalkoztatottak arányának tendenciózus csökkenése 1980–2001 között, majd ezt minimális növekedés követi 2011-ig. Bár jelen statisztikai adatok nem mutatják, vélelmezhető, hogy ez 2011 után folytatódott – főként a közfoglalkoztatásnak köszönhetően. Munkanélküliek az államszocializmus időszakában hivatalosan nem léteztek, így az akkori statisztika nem is mutatja, 1990 és 2001 között azonban arányuk lényegében megnégyszereződött. Az inaktív keresők aránya megközelíti a 40 százalékot a településen, és az eltartottak is 30 százalék feletti arányban vannak jelen. Ez az országos és megyei, sőt még a dél-hevesi adatoknál is rosszabbnak tekinthető, bár utóbbit valószínűleg a két város, azok közül is inkább Heves – mint járásközpont – húzóereje magyarázza. Érdeemes a gazdasági aktivitás változásain túl az átányiak korcsoportok szerinti megoszlásának változását is áttekinteni.

⁷ Forrás: a népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés.

2. ábra: Az átányi népesség korcsoportok szerinti megoszlása⁸

A 18–59 évesek körülbelül 50 százalékos aránya a vizsgált húszéves időszakban változatlanak tekinthető, míg az ennél idősebb népesség aránya fokozatos csökkenést mutat. A 18 éven aluliak aránya lassú növekedést mutat, melynek oka főként az 1990 és 2001 közötti születésszám-növekedés, amely a 2000-es évek elején mérséklődött. Az elmúlt éveket vizsgálva megállapítható, hogy évente átlagosan húsz gyermek születik a faluban (2. ábra).

Mindez szoros összefüggésben van a cigány népesség számának alakulásával is, amely a következőképpen változott: 1931-ben a cigányság létszáma 57 fő volt, 1964-ben 182 fő, a 2014. évben közzétett megyei fejlesztési stratégia munkaanyaga pedig Átányt azon települések között említi, ahol a cigány népesség aránya meghaladja a 40 százalékot (vagyis a kb. 600 főt). Az általam 2013 telén készített prominenciainterjúk alanyai – meglehetősen nagy szórással – a falu 30–50 százalékát, vagyis 500–750 főt tekintettek cigány származásúnak.

Összegezve megállapíthatjuk Átányról, hogy lakosságának közel harmada idős, jellemző az elvándorlás – főként a diplomát szerzett fiatalok körében –, míg a cigányság száma és aránya növekszik. A népességcsökkenésnél is jelentősebb problémának tekinthető a társadalmi összetétel változása. Átány példáján egy olyan tipikus hasadt társadalmú falu rajzolódik ki, ahol egyszerre van jelen egy fiatalos korstruktúrával rendelkező cigány népesség, valamint egy még többséginek tekinthető, de egyre inkább előregedő magyar lakosság. Ez a kettősség azt jelenti, hogy bár kedvezőbbé vált a település korstruktúrája, szociokulturális és gazdasági szempontból tovább romlott a helyzet.

Emellett Átányon az épített környezet amortizációja is egyértelműen a falu leépülési folyamatát mutatja, megszűnt az egykor rendezett falukép. Ennek vizsgálatához a 2014-es terepi felmérés alapján értékeltük a belterület lakóingatlanjait.

⁸ Forrás: a népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés.

3. ábra: Felszámolódo településrészek Átányon⁹

A lakóházak amortizációja összefüggést mutat a helyi cigányság térbeli sűrűsödésével, vagyis ezek a leépülő településrészek gettósodnak is. Érdeemes megemlíteni, hogy a polgármester 15 gettósodó településrészeztől számolt be. Terepkutatási eredményeink alapján ezek tömbösödnek: számuk kevesebb, de kiterjedtebb területűvé váltak (3. ábra). Valószínűsíthető, hogy ha rendelkezésünkre állna egy ehhez hasonló utcakepelemzés a 2000-es évek elejétől, azon több kisebb gettósodó pontot látnánk, amelyek azóta tömbszerűen összeolvadtak. Amennyiben a folyamat nem áll meg, úgy a település amortizációja tovább fog tartani, és újabb utcák, házsorok semmisülnek meg.

A településen tapasztalható térbeli és társadalmi elkülönülés vizsgálata esetében szintén érdemes az időbeli dimenziót is figyelembe venni. Évtizedekkel ezelőtt a helyi cigány közösség a Mákos-telepen élt: térben elkülönülten, de mégis szimbiózisban a többségi társadalommal. Azonban az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. június 20-án elfogadott, „A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról” szóló határozata alapján a Mákos-telep felszámolásra került. A dokumentumban kimondták: „Fokozatosan el kell érni, hogy a cigányok a lakosság többi részétől nem elkülönítetten, állandó lakóhelyeken települjenek, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak és emelkedjék kulturális színvonaluk. Fel kell venni a harcot a lakosság körében még ma is élő helytelen nézetek ellen, amelyek megnehezítik a cigányok beilleszkedését.”¹⁰ A Fél Edit – Hofer Tamás szerzőpáros¹¹ beszámol arról, hogy Átányon is több állami kedvezmény ösztönözte a cigányság faluba történő beköltözését. Ezek közül

9 Forrás: az utcakepelemzés alapján szerkesztette Vitéz–Bogárdi (2014).

Megjegyzés: a vonallal történő körülhatárolás a gettósodó településrészeket jelöli.

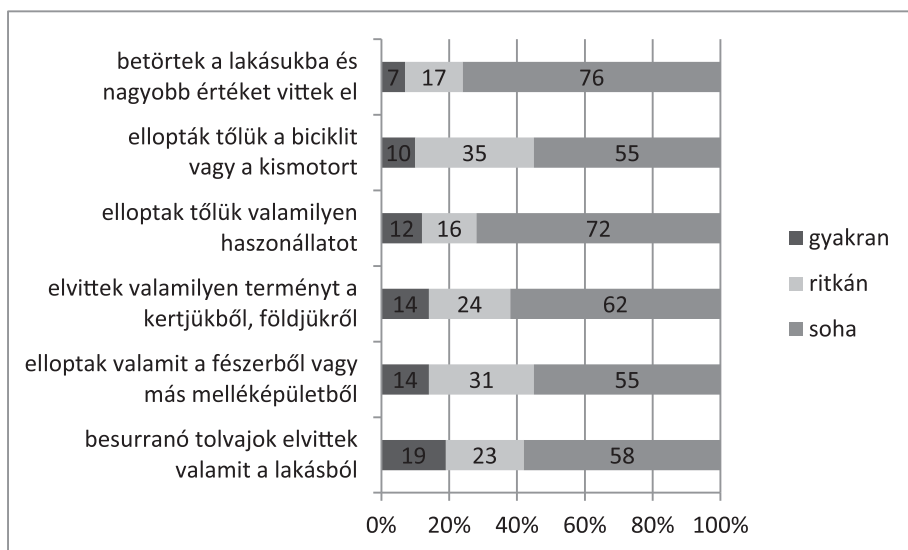
10 Id. Szabóné (2010)

11 Fél–Hofer (2010) 258.

kiemelik a hosszú lejáratú kamatmentes állami kölcsönt, amelyet akkor igényelhettek, ha „magyar módra tartós házat akartak építeni a faluban”. E támogatások eredményeként 1964-ben öt ház volt cigányok birtokában, amelyekben tizenegy család lakott, és miként a kutatópáros megállapítja, „a lakáskörülmények [...] nem sokban különböztek a »cigány módra« épített hajlékok zsúfoltságától”. A cigány népesség többsége tehát nem a faluban, hanem a falu egyik szélén lévő telepen élt. 1975-ben állami támogatással széttelepítették az addig telepszerűen lakó cigányságot és – szintén a polgármesterrel 2013-ban készített interjúból idézve – „attól kezdve a falu megkezdett pusztulni”. Meglátása szerint „ugyanis nem volt érett arra ez a lakosság, hogy a magyar lakosság értékrendjét elfogadja, többségében azt az életvezetést, életmódot élte, mint a teleprendszerben, ezért különböző gettósodott körzetek jöttek létre, és a környezetükből elkezdtek menekülni a magyar lakosok”.

A problémaérzékelés vizsgálata Átányon

A 2014 nyarán végzett kutatásunk előzményeként szolgálhat a Tutor Alapítvány¹² által 2013-ban Átányon (is) készített kérdőíves felmérés, melynek egyik fő kérdésköre a lakosság biztonságérzetének vizsgálata volt. Szükségnek tartom néhány eredmény idézését a pontosabb helyzetfeltárás érdekében. Az alapítvány kutatási jelentése megállapítja, hogy a vizsgált településeik közül bűnügyi szempontból Átány tekinthető a legfertőzöttebbnek, itt a bűnözés, a rossz közbiztonság „különösen égető probléma”.¹³ Felmérték, hogy a válaszadók az egyes bűncselekménytípusoknak milyen gyakorisággal (gyakran, ritkán, soha) váltak áldozatává.

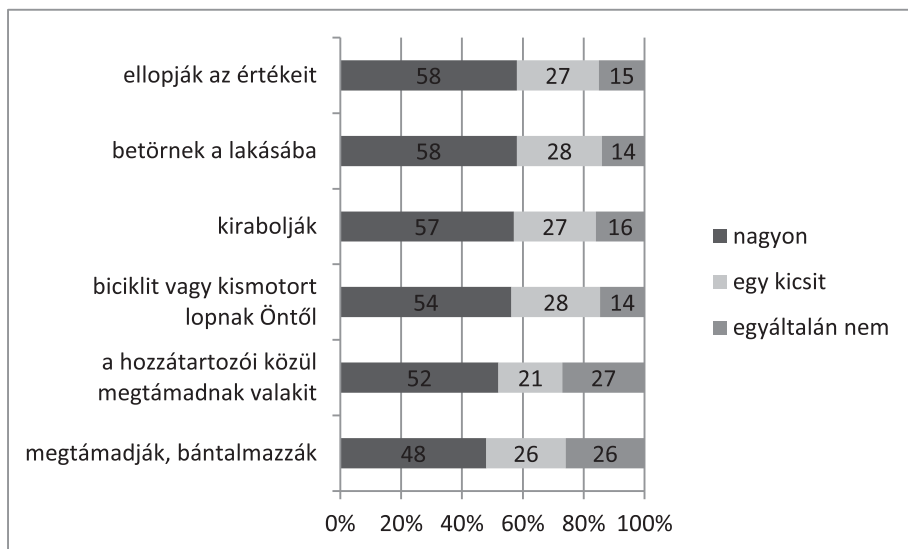
4. ábra: Az áldozattá válás gyakorisága bűncselekmény-típusonként Átányon¹⁴

¹² Tutor Alapítvány (2014)

¹³ Uo. 33.

¹⁴ Forrás: a Tutor Alapítvány 2013-as vizsgálata alapján saját szerkesztés.

A vizsgált 14 bűncselekménytípus közül hat esetben fordult elő, hogy a válaszadók több mint ötöde beszámolt arról, hogy már volt áldozat. Ezek mindegyike vagyron elleni bűncselekmény, illetve szabálysértés volt (4. ábra). A kutatási jelentés alapján megállapítható, hogy a személy elleni bűncselekmények esetében a vizsgált többi településhez képest az áldozattá válás magasabb arányáról számoltak be a megkérdezettek Átányon. Összességében az átányi válaszadók 16 százaléka számolt be arról, hogy ő vagy a háztartásában valaki bűncselekmény áldozatává vált a kérdőíves felmérést megelőző 12 hónapban.

5. ábra: Az áldozattá válástól való félelem bűncselekmény-típusonként Átányon¹⁵

Az átányiak biztonságérzetének kutatásához 13 jellemző bűncselekmény-kategóriát soroltak fel, azt kérdezve, hogy mennyire tart a válaszadó attól, hogy ennek áldozatává válhat. Az 5. ábrán azon hat bűncselekményt emeltem ki, amelyek esetében a válaszadók közel 50 százaléka vagy több mint 50 százaléka azt mondta, hogy nagyon tart az áldozattá válástól. Ezek mindegyike a magántulajdon sérelmére elkövetett, illetve a személy elleni bűncselekmények közé tartozik.

A 2014 nyarán, az átányi lakosság körében, a Szent István Egyetem faluszemináriumi kutatásának keretein belül végzett kérdőíves felmérés során – amelyet 107 fő töltött ki – célunk az volt, hogy megvizsgáljuk: egy évvel a Tutor Alapítvány felmérése után vajon a falu közbiztonságáról kialakult szociokulturális helyzetkép mennyire igazolható. Minden háztartásból csak egy kérdőív származott, így nagyjából a háztartások 20 százalékáról gyűjtöttünk információt. (A 2011. évi népszámlálás adatai szerint 524 háztartás volt Átányon.) A felmérés során minden utcából a népsűrűségi mutatónak megfelelően kérdőíveztünk, így garantálva, hogy ne legyen egyetlen településrész sem

¹⁵ Forrás: Tutor Alapítvány (2014) alapján saját szerkesztés.

túlreprezentálva. Megkérdezettjeink között 23 fő cigány származású kitöltő is volt (kérdőbiztosi besorolás alapján), ez nagyjából a megkérdezett háztartások 21,5 százaléka.

Az elégedettségvizsgálat alapján világosan kiderült, hogy bár a falu számos szempontból jó bizonyítványt kapott, a helyi közbiztonságot ugyanakkor igen kritikusan osztályozták. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az erről alkotott vélemények igencsak homogénnek voltak tekinthetők: a megkérdezettek közel 60 százaléka egyes, illetve közel 20 százaléka kettes osztályzatot adott, s kiválónak senki sem minősítette a falut ebből a szempontból. A következőkben tekintsük át a meglehetősen rossznak ítélt közbiztonsági helyzet problémapercepció-vizsgálatának eredményét! Kérdőíves felmérésünkben kíváncsiak voltunk arra, hogy mit tartanak a településen élők a falu legfőbb problémájának.

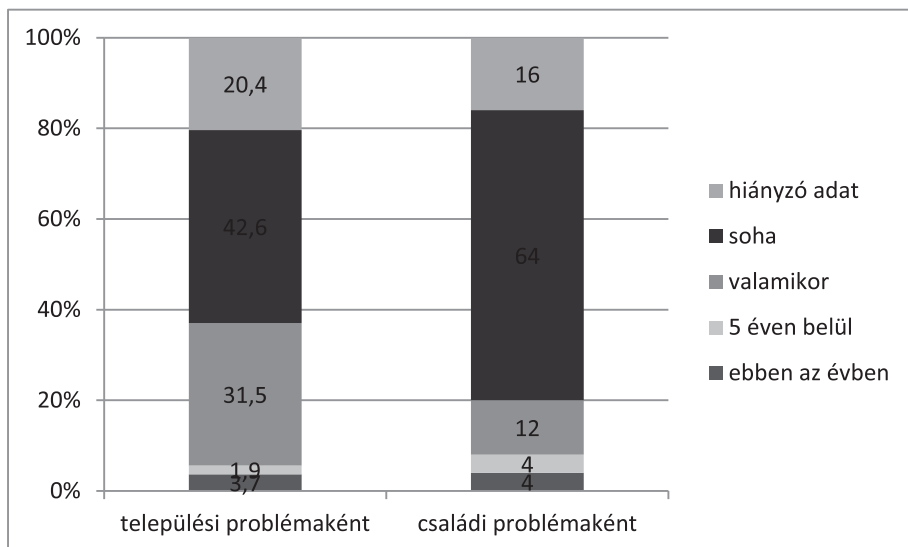

6. ábra: A legfontosabb települési problémák¹⁶

A település legfőbb problémájaként megnevezett tényezőkből készített szöveghő egyértelműen láthatóvá teszi Átány hátrányos helyzetét, a társadalmi leszakadást, és annak etnikai színezettel való felruházását (6. ábra). A problémapercepció-vizsgálat során a megkérdezett 107 válaszadóból összesen 101 nevezett meg települési problémát. Az általuk tett 151 említés közül 54 vonatkozott a közrendre és közbiztonságra. (Ezt a cigányságra és a munkanélküliségre vonatkozóak követették 34, illetve 32 említéssel.) Még ennél is aggasztóbb, hogy a közbiztonság mint probléma a magánszféra szintjén is gyakran jelenik meg. A 107 válaszadó közül 78 fő összesen 111 családi problémára vonatkozó említést tett. Legmagasabb említésszámmal ez esetben is a közrend, közbiztonság (hiánya) jelent meg (25 említés), amelyet az anyagi problémákra és a munkanélküliségre vonatkozóak követettek 22, illetve 16 említéssel.

16 Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés, Tagxedo (2014).

Szükségessnek tartottuk annak vizsgálatát is, hogy válaszadóink szerint mikor várható jobb közbiztonsági helyzet (7. ábra).

7. ábra: A közbiztonsági probléma várható megoldódása¹⁷

Mind a települési, mind a családi probléma kategóriáját tekintve azon válaszadók aránya volt a legjelentősebb, akik véleménye szerint soha nem fog megoldódni a közbiztonság kérdése. Mindebből arra következtethetünk, hogy az elmúlt néhány év megemelt rendőri jelenléte a dél-hevesi térségben nem növelte jelentősen az itt élők szubjektív biztonságérzetét, a közbiztonság közeljövőbeni javulásába vetett hitét. A hiányzó adatok magas arányát egyrészt a nem értelmezhető válaszokkal, másrészt azon szituációkkal magyarázhatjuk, amikor a kérdezőbiztos valamilyen okból nem tudta feltenni a kérdést (7. ábra).

Kérdőíves felmérésünkben vizsgáltuk azt is, hogy válaszadóink szerint a közbiztonság helyzetének javítása kinek a feladata lenne. Jelentős többségük a probléma megoldását kintről és fentről várja, a legtöbben a kormányzati felelősséget hangsúlyozták. Érdekes módon az egyébként a településen megfigyelhető rendőri és készenléti rendőrségi jelenlét ellenére a helyiek nem elsődlegesen a rendőrségtől várták a megoldást.

¹⁷ Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

2. táblázat: A közbiztonsági probléma megoldásának felelőse¹⁸

	Települési problémaként	Családi problémaként
Kormány, minisztérium, országgyűlés	40,7	56
Önkormányzat	7,4	4
Az átányiak	1,9	–
Rendőrség	9,3	–
Kormány, minisztérium, országgyűlés + önkormányzat	11,1	8
Kormány, minisztérium, országgyűlés + rendőrség	3,7	–
Önkormányzat + az átányiak	1,9	–
Egyéb	1,9	4
Hiányzó adat	22,2	28
	100%	100%

Néhány gondolat a bűnelkövetői csoportról

A közbiztonságra vonatkozó információgyűjtés során a bűnelkövetőkkel kapcsolatban egymástól függetlenül a cigány és nem cigány válaszadók véleményében is egyértelműnek tűnt, hogy a bűnelkövetői csoport a cigányság köréből kerül ki. Itt fontos megjegyezni, hogy szinte mindig kihangsúlyozták a cigány és nem cigány válaszadóink, hogy *nem általában a cigányság* a felelős, hanem az a néhány konkrét cigány származású bűnelkövető, akik jellemzően fiatalok, főleg 12–24 évesek. A fiatalok bűnelkövetőivel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy egy olyan generációról beszélhetünk, amelynek nincs igazi, élő tapasztalata az együttélés konfliktusmentes korszakáról, amely korábban a falu életét – mint oly sok más hasonló sorsú települését is – meghatározta, és amely követése a békés együttélés garanciája lehetne. A terepi helyszínen tapasztalt közbiztonsági helyzetképben a bűnelkövetők (származásukat és korosztályukat tekintve) tehát jellemzően cigány származásúak, főként gyermek- és fiatalkorúak. A helyi human ellátórendszer (iskola, gyermekjóléti szolgálat) szakembereivel készített interjúk alapján a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetések mögött gazdasági és társadalmi okok halmozódása húzódik meg. A gazdasági okok mögött egyértelműen a családok egzisztenciális problémái állnak, a társadalmi problémáknak azonban jóval összetettebb a háttere. Az interjúalanyaimmal történt beszélgetések alapján a bűnelkövetés társadalmi okaiként leginkább a normavesztettség, a példaképek nélküli lét, a belső kontrollját veszített cigány közösség, a saját (egyéni) felelősségtudat hiánya nevezhető meg.

¹⁸ Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

Néhány gondolat a leszakadó, szegregálódó térségek jellemző bűncselekménytípusairól

A bűnelkövetési formák Átányban típusosak: időskorúak és egyedülállók sérelmére elkövetett bűncselekményekről, valamint főként illegális házbontásról van szó. Az időskorúak és egyedülállók máshol is potenciális áldozati csoportot jelentenek, hiszen kiszolgáltatottabbak, veszélyeztetettebbek. Széles skálán mozognak a sérelmükre elkövetett cselekmények: a „gyereksínyektől” elkezdve a vagyon elleni bűncselekményeken keresztül egészen a szaknyelvben még nem, de a hétköznapiakban már ismert és használt „öregezésig”. Ráadásul a sérelmükre elkövetett bűncselekmények esetében nagyfokú latencia sejthető. Úgy vélem, az alábbiakban az átányi időségek elleni bűncselekmények kérdezőbiztosaink által rögzített esetei megvilágítják a helyzet tarthatatlanságát:

- „Felszakítják a kerítést, kenyérmorzsával odacsallják a csirkét és ellopják.”
- „Kivágta az udvaráról a gyümölcsfákat, mert így legalább többször nem vágják fel a kerítését, hogy elvigyék a még éretlen gyümölcsöt.”
- „Zöldséget azért nem termel, mert körben cigányok lakják és azt ellopják.”
- „Ellopták az összes zöldséget a kertből.”
- „Úgy tűnik, hogy a cigány szomszédoknak ad jattot, így nem bántják a kertjét.”
- „Ha nem lopnának, nem lenne bajom. Hát ők is emberek, igaz-e?”
- „Hétszer törtek be hozzá, teljes nyugdíját elvitték.”
- „A 13–14 évesekkel van a baj; nem lehet kimozdulni, ha tudják, hogy elmegyünk, akkor rizikó.”
- „Éjszakákat nem alszunk. Félek.”

A helyi idősellátást biztosító Gondozási Központ dolgozóival 2013 decemberében készített interjú során is elhangzott, hogy a rossz közbiztonság, a betörések magas száma miatt sok idős nem meri órákra ott hagyni a házát, vagy ha el is megy egy-egy, a Gondozási Központ által szervezett rendezvényre, siet haza. A helyzet tarthatatlanságát jelzi az is, hogy az itt dolgozó szakemberek nap mint nap szembesülnek azzal, hogy az időségek már „nem is tudnak másról beszélni, tehát nem tudnak kötetlenül beszélni, mindig ott lyukadnak ki, mindig oda terelődik a téma, hogy már megint ez a betörés, tehát nem igazán tudnak már kikapcsolni és egyéb témákról beszélgetni”. A betörések és lopások jelentette állandó fenyegetettség ráadásul mentális leépüléssel jár.

A megoldási kísérletek elsőként egyéni szinten jelentek meg: az időségek igyekeznek megszabadulni vagyonelemeiktől, például nem természetnek többé zöldséget, kivágják gyümölcsfáikat. Egyre kevesebb időt töltenek az utcán, lehetőleg minél ritkábban hagyják el otthonaikat, emellett esetenként erősebb, magasabb kerítést használnak, egy vagy több házörző kutyát tartanak, illetve gyakorinak tekinthető védekezési mód a lakóházak utcafrontra néző ablakain a redőnyök lehúzása (a kavicsokkal, kövekkel való dobálás, betörés elkerülése érdekében). Amikor azonban az egyéni szintű védekezés nem nyújt megoldást, települési szinten tesznek próbálkozásokat. A mostanában pályázati úton is támogatott kamerarendszerek kiépítése Átányon is megtörtént. Erről

a polgármester is beszámolt. Emellett jellemző még a különböző jelzőrendszerek kiépítése is, melyeknek több típusa is létezik. Némelyik a rendőrségen jelez, némelyik hangosan riaszt, felhívva a szomszédok figyelmét a fenyegetésre. Az elért eredmények mellett azonban a polgármester azt is kifejtette, hogy a fiatalok az érdemi büntetés, a cselekedetek következményeinek hiánya miatt lényegében sok esetben teljesen figyelmen kívül hagyják az óvintézkedések jelenlétét. Azaz a biztonsági rendszerek jelenlétének visszatartó ereje – úgy, ahogyan azt a falu remélte – nem igazán lett.

Ami az illegális házbontást illeti, először érdemes áttekinteni a népszámlálási adatokat: hogyan változott a lakásállomány, a lakatlan házak száma az elmúlt negyven évben (3. táblázat).

3. táblázat: A lakások számának alakulása Átányon, 1970–2011¹⁹

Népszámlálás éve	Összesen	Lakás			Egyéb
		együtt	lakott	lakatlan	
1970	751	745	723	22	6
1980	710	710	678	32	–
1990	628	628	619	9	–
2001	586	584	541	40	3 + 2
2011	575	575	511	64	–

A 3. táblázat adatai alapján látható, hogy a lakások száma az elmúlt negyven évben jelentősen megcsappant. Ez természetes folyamatnak is tekinthető, hisz az 1940. évi népszámlálás idején még több mint 3000 fős település mostanra nagyjából 1500 főt számlál. A lakásszámok nyilvántartásában a lakatlan lakás egy különösen fontos kategória. A lakatlan lakásoknak elméletileg kétféle sorsa lehet: vagy bekerülnek az ingatlanpiaci forgalomba, vagy elpusztulnak. A rendszerváltás után, de különösen az elmúlt egy-másfél évtizedben Átányon az utóbbi folyamat vált jellemzővé, s ezt különösen felgyorsítja az illegális házbontások gyakorlata. Ennek jellemzően azon lakatlanná vált házak esnek áldozatul, ahol az idősek meghaltak, az örökösök pedig távol laknak. Előfordult olyan eset is, amikor még zajlott az elhunyt temetése, amikor elkezdték a házat szétbontani. Sőt, egy gettósodott utca közel s távol egyetlen nem cigány származású lakója, egy egyedül élő idős hölgy arról számolt be, hogy éjszakánként hallja, ahogyan bontják a háza tetőszerkezetét. A házbontás megjelenése egy-egy utcában a bűncselekmények szaporodásával jár együtt. És bár egy-két hónap alatt lényegében a ház el is tűnik apránként, valójában egy láncreakció indul be, amelynek végeredménye, hogy utcarészek tűnnek el nyomtalanul. A rendszerváltás óta több tucat házat számoltak fel így a faluban.

Az illegális házbontás megelőzésére jelenleg úgy tűnik, igazán hatékony megoldás nincs. Jellemző azonban, hogy aki hosszú távon maradni szeretne a faluban, az igyek-

¹⁹ Forrás: a népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés.

szik felvásárolni a sajátjához közeli, lakatlanná vált ingatlan(oka)t, így előzve meg a bűnügyi fertőzések szaporodását a saját közeli életterében. Találkoztunk olyan helyi lakossal, aki lényegében a teljes utcát felvásárolta már – az egyik telket minimális összegért: csak a tulajdonos benzinköltségét kellett kifizetnie, amikor az elutazott Átányra aláírni a szerződést. Egyesek saját maguk bontják el megüresedett házukat, így előzve meg, hogy mások oda beköltözhesenek vagy károkat okozhassanak.

Az illegális házbontások elleni fellépés lehetőségeit vizsgálva a településvezetés tehetetlenségéről számolt be, felsorolva a megelőzés, a bejelentés, illetve az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonásának akadályait. Az illegális házbontás elleni fellépést ugyanis nehezíti – többek közt – az új büntető törvénykönyv által bevezetett szabálysértési értékhatár-emelés, amelynek értelmében a maximum ötvenezer forint értékben elkövetett lopás mindössze szabálysértésnek felel meg, nem pedig bűncselekménynek. Figyelembe véve a hátrányos helyzetű térségek falvainak ingatlanpiaci folyamatait, illetve az eladásra kínált lakóházak értékét, kijelenthető, hogy akár néhány hét alatt – a szabálysértési értékhatár alatt maradván – széthordható egy-egy ház (illegális bontás). Tetterelés esetén sincs érdemi szankció, pár nap múlva minden folytatódik.

Összegzés

Átányra a leszakadó, szegregálódó térségek falvainak példjaként, prototípusaként tekinthetünk. Kirajzolódik egy élhetetlen(né váló) község képe, amelyről a polgármester úgy fogalmazott, hogy „billegő település”. Még nem dőlt el a sorsa: kérdéses, hogy megmarad-e vagy végképp elvész. A problémahalmazban markánsan jelenik meg a tanulmányban bemutatott, etnikai színezetű közbiztonsági helyzet. A cigányok és a bűnelkövetők köre nem azonos, de az átfedések vitathatatlanok. A magyar–cigány együttélés számos konfliktussal terhelt, és a sokszor robbanásig feszülő helyzetekre egyelőre nem látni a megoldást. A problémák és főként a mögöttük rejlő ok-okozati viszonyok feltárása helyett parttalan viták zajlanak, miközben újabb és újabb települések válnak élhetetlenné – a többség és a kisebbség számára egyaránt. Mindeközben pedig egy újabb generáció nő fel jövőképpel nélkül, újratermelve/átörökítve a nyomort.

A bemutatott átányi helyzetkép nem illeszkedik a Kerecsi–Gosztonyi-tanulmány²⁰ tapasztalatainak sorába. A bűnözés terén nemcsak Átányon, hanem más kutatási helyszíneimen (pl. Tiszanána) is riasztó jelek figyelhetők meg, amelyek a társadalom vagy az állam részéről radikális változtatásokat követelő beavatkozásokat sürgetnek. Ez a tény arra mutat rá, hogy a napjaink gyakorlatát jelentő, az ok-okozati összefüggések bemutatását az országos statisztikai adatbankok néhány arra alkalmasnak talált változójára épített elemzések helyett egy empirikus kutatásokat is bevonó, azt kezdeményező, és annak tapasztalataira támaszkodó új szemléletre volna szükség. Ezzel a problémák valódi gyökerét, a megoldások mielőbbi rendezésének hatékony eszközeit minden bizonnyal sokkal inkább meg lehetne találni.

²⁰ Kerecsi–Gosztonyi (2014)

A jelenlegi magyarországi települések helyzetének leírására Forgács István²¹ egy Titanic-hasonlatot használ: „A 3200 magyar település jelenti a hajó összes utasát. Túl vagyunk a jégheggyel való találkozáson, az utasok közül a lehető legtöbbet meg kell menteni. 1000–1500 településen jelentős a cigányok aránya. Ha csak a felén nem sikerül rendet teremteni és elérni a prosperitást, akkor lesz 800 életterhelten településünk harminc éven belül. Ennek előszelei már fútnak: számos település van, ahol egy frissen érkező nem lenne képes megmaradni. Már az nagy eredmény lenne, ha meg tudnánk akadályozni a növekedését azon települések számának, ahol nagyon nem jó élni.”

IRODALOMJEGYZÉK

- Doros Judit (2011): Átány. In: *Mozgó Világ*, 37. évf. 8. sz. 41–50.
- Fél Edit – Hofer Tamás (2010): „Mi, korrekt parasztok...” *Hagyományos élet Átányon*. Budapest, Korall.
- Forgács István (2011): *Ez az ország pozitívan akar csalódní a cigányokban*. Forrás: www.magyarKurir.hu/hirek/forgacs-istvan-ez-az-orszag-pozitivan-akar-csalodni-ciganyokban (2014. 12. 06.)
- Kerecsi Klára – Gosztonyi Márton (2014): Roma is? Szegény is? Bűnös is? In Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna (szerk.) (2014): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. Budapest, Eötvös Kiadó.
- Szabóné Dr. Kármán Judit (2010): Őszintén a „cigánykérdésről”. In: *Embertárs*, 8. évf. 2. sz. 179–189.
- Szlávik János (2013): *Heves megye területfejlesztési koncepciója (2014–2020)*. Javaslattevő munkanyag. Forrás: www.hevesmegye.hu/files/koncepcio/javaslattevel.pdf (2013. 04. 30.)
- Tutor Alapítvány (2014): *A lakosság biztonságérzetének és tájékozottsági szintjének vizsgálata Heves megyében*. Forrás: http://aldozatvedelem.info.hu/letoltesek/kutatasi_jelentes-kozvelemeny-kutatas.pdf (2014. 11. 20.)

SUMMARY

The Situation of Public Safety in the Villages of Backwards, Segregating Regions

BOGÁRDI Tünde

The objective of my study is to present the public safety situation of disadvantaged regions, based on the questionnaire survey conducted in a village located at the internal periphery of Southern Heves County, Hungary in the summer of 2014. After outlining the problem, which indicates the extreme importance of public safety, I present the experiences gained during the field research, with the exploration of typical criminal groups and activities. In relation to this, I also study the responses and survival strategies of the local population.

21 Forgács (2011)

Egységes nemzetközi tendenciák a határrendészeti szakemberek angol szaknyelvi oktatásában

BORSZÉKI Judit

A (határ)rendészeti együttműködés és képzés egyre hangsúlyosabbá váló nemzetközi dimenziója indokolja, hogy a leggyakrabban használt munkanyelv, az angol (határ)rendészeti szakmai nyelv oktatásának helyzetét is tanulmányozzuk az európai tagállamok intézményeiben. Jelen közlemény egy kérdőíves kutatás eredményeit adja közre, amelynek célja az unió tagországaiban a határrendészeti szakemberképzés keretén belül folytatott angolnyelv-oktatás koncepciójának, szintjeinek, kurzusainak, tartalmának vizsgálata volt. Az eredményekből levont következtetések alapján kialakult képet a hazai tapasztalatokkal is összehasonlítom.

Az uniós belső biztonsági stratégia és az abban meghatározott, a tagállamok és a nemzeti és nemzetközi szervezetek együttműködésén alapuló európai biztonsági modell¹ VIII. iránymutatása *Az innováció és a képzés melletti kötelezettségvállalás*. Ez is jelzi, hogy a rendészeti képzés megfelelő színvonalának biztosítása az unió államaiban éppoly jelentős és állandóan napirenden tartott téma, mint az EU belső biztonságával összefüggő egyéb kérdések. Csak a legutóbbi éveket tekintve ez olyan dokumentumokban jelenik meg, mint a Stockholmi program és az unió belbiztonsági stratégiája.² Az európai rendészeti oktatással foglalkozó anyagok rendszeresen megemlítik a határőrök, határrendészek képzését is.

A határrendészeti képzés alakulásában meghatározó szerepük van az aktuális biztonsági kihívásoknak,³ azonban más tényezőkre is érdemes odafigyelnünk. Az e szakterületen folyó együttműködés és képzés egyre hangsúlyosabbá váló nemzetközi dimenziója indokolja, hogy a leggyakrabban használt munkanyelv, az angol határrendészeti szakmai nyelv oktatásának helyzetét is tanulmányozzuk az uniós tagállamok intézményeiben. Jelen közlemény egy kérdőíves kutatás eredményeit adja közre, amelynek célja az unió tagországaiban, a határrendészeti szakemberképzés keretein belül folytatott angolnyelv-oktatás koncepciójának, szintjeinek, kurzusainak, tartalmának vizsgálata volt. Az eredményekből levont következtetések alapján kialakult képet a hazai tapasztalatokkal is összehasonlítjuk.

1 Tervezet – Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”.

2 Az Európai Parlament 2012. május 22-i állásfoglalása az Európai Unió belső biztonsági stratégiájáról.

3 Varga (2013)

Szakirodalmi előzmények, előzetes információgyűjtés

Ebben a konkrét témában tudomásunk szerint nem készült átfogó kutatás. A tagállamokban folyó nemzeti, valamint a nemzetközi rendészeti képzéseket az Európai Bizottság felkérésére a CEPOL 2011–12-ben feltérképezte, majd jelentésben összegezte a felmérés eredményeit.⁴ A CEPOL-jelentés nyomán, a belső biztonság megteremtésére vonatkozó uniós stratégiai iránymutatásoknak megfelelően született meg 2013 márciusában a bizottság közleménye az európai bűnüldözési képzési rendszer létrehozásáról,⁵ amely vázolja a létrehozandó európai bűnüldözési képzési rendszer (Law Enforcement Training Scheme, LETS) szükségességét indokoló tényezőket, működésének fő területeit és stratégiáját, a képzés minőségbiztosításának módját, annak szervezeti kereteit.

A dokumentum leszögezi, hogy a határőrök képzéséért továbbra is a Frontex (az Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség) felel majd, a vonatkozó jogi kereteknek megfelelően. A közleményben megjelölt négy fellépési terület szinte mindegyike érinti a nemzetközi határrendészeti együttműködést, amelyhez szükséges az angol szakmai nyelv ismerete.

A dokumentum a jelenlegi képzés hiányosságai között említi, hogy a mindennapos rendvédelmi tevékenység uniós vetületeivel kapcsolatos képzési elemek tekintetében nem szükségképpen léteznek a tagállamokban érvényesítendő egységes normák. Leszögezi, hogy a rendőrség, a határőrség és a vámhatóság tisztviselői jelenleg is bekapcsolódhatnak különféle szakmai csereprogramokba, és ezeket a képzési rendszer hatálya alá tartozó minden szerv bármely rendfokozatú tisztviselője számára hozzáférhetővé kell tenni. Ezzel kapcsolatban említi, hogy „a határokon átnyúló együttműködésben részt vevő minden bűnüldözési tisztviselő számára elengedhetetlen a megfelelő nyelvismeret. Ebben az összefüggésben mindinkább az angol nyelv használata kerül előtérbe. Mindazonáltal számos tagállamban máig nem állnak rendelkezésre elegendő számban olyan tisztviselők, akik megfelelően magas szintű nyelvtudással rendelkeznek.”⁶

Az átfogó koncepciók mellett fontos és tanulságos az egyes tagállamokban folyó rendészeti képzések összehasonlító vizsgálata is, az ilyen témájú, a közelmúltban publikált tudományos közlemények száma azonban meglehetősen alacsony. Hiánypótlóként említhetjük Fórizs Sándor cikkeit a német, osztrák, szlovák és cseh rendészeti képzésről,⁷ valamint Szabó Andrea munkáit.⁸ Ez utóbbi közlemények – megemlítve mindkét megoldás előnyeit és hátrányait – arra a következtetésre jutnak, hogy a rendészeti képzés az EU-ban – országonként változó módon – vagy a bolognai rendszerben, vagy egy zárt, szakmai struktúrában belül folyik. Ugyanakkor az európai felsőoktatási rendszerekhez hasonlóan itt is megfigyelhető az összehangolás és a nemzetköziesedés

4 *European Training Scheme: Mapping of Law Enforcement Training in the European Union – Final Report.*

5 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai bűnüldözési képzési rendszer létrehozása.

6 Uo. 6.

7 Fórizs (2011a) 103–108.; (2011b) 105–112.; (2011c) 43–52.; (2012) 67–76.; (2014) 121–134.

8 Szabó (2013a); (2013b)

iránti igény, többek között a különböző bűnüldöző szervezetek szorosabb nemzetközi együttműködésének biztosítása érdekében.

A határrendészeti képzés európai egységesítésének igénye a schengeni végrehajtási egyezmény hatálybalépése óta napirenden van.⁹ A kezdeti, projektalapú, ideiglenes együttműködéstől kezdve a jelenlegi, állandó, folyamatosan koordinált, az uniós ágazati képesítési keretrendszerekkel (Sectoral Qualifications Framework) összhangban létrejött képzési programokig olyan mérföldkövek jelzik megvalósítását, mint a Közös képzési program (Common Core Curriculum) bevezetése és átdolgozott változatának elkészítése, a közép- és felső szintű (mid-level, high-level) képzések, a partnerakadémiák hálózatának létrehozása. Ennek a folyamatnak a legújabb eredménye az európai közös diplomát nyújtó képzési programok (European Joint Degree Study Programmes) keretében 2015-ben induló, első közös határigazgatási mesterképzési program, a Joint Master's in Strategic Border Management.

A Frontexnél évek óta folyik a Nyelvképzési projekt, azzal a céllal, hogy az Európai Unióban szolgálatot teljesítő repülőtéri határrendész szakembereknél olyan nyelvi készségeket alakítson ki, hogy napi munkavégzésük során, illetve a Frontex szervezésében megvalósuló közös műveletek során megfelelő szintű kommunikációra legyenek képesek angol nyelven.¹⁰ A Frontex Képzési Részlege 2010-ben vezette be az EU és a schengeni tagállamok nemzetközi repülőterein szolgálatot teljesítő, tapasztalt határrendészek segítségével kifejlesztett, alapszintű angol nyelvoktató eszközét, amelyet 2013-ban követett ennek a középszintű, valamint a légi és tengeri személyzetnek szóló megfelelője, jelenleg pedig a haladó szintű oktatóanyag elkészítése folyik.¹¹ Az oktatóeszközök kialakítását minden bizonnyal széles körű igényfelmérés és szükségletelemzés előzte meg, de ez sajnos nem hozzáférhető. A célcsoport miatt pedig valószínűleg elsősorban a repülőtéri állományok, és nem a határrendészeti oktatási intézmények közreműködésével készült.

A probléma megfogalmazása

Az egységesítés kulcseleme a közös nyelven (angolul) folytatott, hatékony kommunikáció. Ezért kézenfekvő a kérdés, hogy a képzési rendszerekben fellelhető különbségek ellenére az uniós tagállamok határrendészeti oktatási intézményeiben folyó angol szaknyelvi képzésben vannak-e egységes irányvonalak, olyan tartalmak, amelyek elősegítik a határrendészeti együttműködést és standardizált képzést. Kimutatható-e kapcsolat a képzési intézmények profilja és angol szaknyelvi képzéseik jellege, tartalma között? Milyen nagyságrendben képeznek az EU-ban angol nyelvtudással rendelkező határrendészeti szakembereket,¹² az európai rendészeti képzési rendszer potenciális alanyait, akik jelenleg vagy a közeli és távolabbi jövőben megvalósítják a nemzetközi határrendészeti együttműködést?

⁹ Kiss (2013)

¹⁰ Frontex (2011)

¹¹ Frontex: *Specialised Training*.

¹² A továbbiakban ezzel az összefoglaló névvel jelöljük a különböző tagállamok rendészeti szervezeteiben (rendőrség, határrendőrség, határőrség, parti őrség stb.) határrendészeti feladatokat ellátó állományt.

A kutatás lebonyolítása

Az angol nyelvű kérdőívet (lásd 1. melléklet) előzetes kipróbálás és módosítás után az ORFK Határrendészeti Főosztály alárendeltségében működő Frontex nemzeti kapcsolattartó pont 2014 áprilisában, egy elektronikus levélben küldött megkeresés mellékleteként (Word-dokumentum) továbbította a tagállamokba. A megkeresés röviden összefoglalta a kérdőív célját, így a megcélzott válaszadók (a felmérésben részt vevő populáció) szándékaink szerint az EU tagállamaiban a határrendészeti képzés alap-, közép- és felsőfokú tanintézményeiben az angol nyelvi képzés számadatait és tartalmát jól ismerő munkatársak (oktatásszervezők és/vagy angolnyelv-tanárok) voltak.

Azokat az uniós országokat céloztuk meg, ahol a határrendészeti szakemberek az angolt idegen nyelvként tanulják. Ily módon az Egyesült Királyság, Írország és Málta kiesik a válaszadók köréből. Portugáliából, Dániából és Görögországból kaptunk választ, de ebből csak azt tudhattuk meg, hogy ezekben az országokban a határrendészeti feladatokat ellátó állomány számára jelenleg nem folyik intézményes angolnyelv-oktatás. (Mint azóta informális csatornákon keresztül értesültünk róla, ez Ausztriában is így van.) A portugál kollégák ugyanakkor beszámoltak arról, hogy országukban a Bevándorlási és Határrendészeti Szolgálatba való felvétel feltétele az angol- vagy francianyelv-tudás. A próbaidő, illetve kiképzés alatt nagy hangsúlyt helyeznek e két nyelv oktatására. A szolgálat az utóbbi évek gazdasági nehézségei miatt kifejezetten csak az angolnyelv-oktatásra kevés képzést tud biztosítani: 2006 és 2012 között (főként kezdőknek) évi 1–12 résztvevővel évente egy-két, változó óraszámú (14–70 óra) kurzust szerveztek.

Összesen 17 ország 20 intézményéből érkezett válasz (lásd 1. ábra), 17 intézmény kitöltött kérdőívét tudtuk értékelni. Ezek közül néhány hiányos adatokat tartalmazott, például csak a szervezett kurzusok típusát, a résztvevők és az órák számát nevezték meg, a többi kérdésre nem kaptunk választ. Van olyan intézmény, ahol az átlagos adatokat megadták, de jelenleg éppen nem folyik oktatás, ezért nem ismerjük a hallgatók létszámát. Néhány kérdőívből kiderül, hogy az adott országban más intézményben is folyik angol határrendészeti szaknyelvi oktatás, ahonnan sajnos többszöri megkeresésre sem kaptunk választ. A hiányzó adatok azonban valószínűleg nem változtatnának lényegesen az arányokon.

1. ábra: A megkeresésre válaszoló országok¹³

Módszer, a kérdőív felépítése

A kérdőíves felmérés alapja az alábbi öt hipotézis volt, amelyeket a közlemény szerzője a témával kapcsolatos előzetes, hazai és nemzetközi tapasztalatai alapján fogalmazott meg:

1. Az EU tagországaiban a határrendészeti szakembereket képző intézményekben főként általános, illetve rendőri/rendészeti szakmai nyelvi angoloktatás folyik, de létezik angol határrendészeti szaknyelvoktatás is.
2. A szaknyelvi kurzusok többségének óraszámja 100 alatt van, és 1-2 félév/ 4-8 hónap időtartamúak.
3. A szaknyelvi oktatás szintje általában B1 (alapfok,¹⁴ utasokkal, külföldiekkel folytatott kommunikációra való felkészítés) és B2 (középfok, nemzetközi határrendészeti együttműködés során folytatott nyelvi tevékenységekre való felkészítés).

¹³ A térkép a www.amcharts.com/visited_countries weboldallal segítségével készült.

¹⁴ A nyelvtudás szintjeinek megnevezésére a nyelvoktatásban és a nyelvvizsgáztatásban a szakemberek mintegy egy évtizede a Közös Európai Nyelvi Referenciakeret (KER) meghatározásait használják. A köztudatban pl. a nyelvvizsgákkal kapcsolatban elterjedt úgynevezett alap-, közép- és felsőfokú nyelvtudásnak körülbelül a KER B1, B2 és C1 szintje felel meg. A később említendő A2 az „alapfok” alatti szintet jelöli, míg a C2 anyanyelvi vagy ezt megközelítő szintű nyelvtudást jelent.

4. A felmérésben szereplő országokban hasonlóságok fedezhetők fel az intézmény profilja (szakközépiskola vagy felsőoktatási tanintézet) és az angol nyelvi képzés tartalma között.
5. A szaknyelvi tananyag nagyrészt egyedi (az intézmény/tanár állítja össze), kisebb részben egységes (Frontex e-learning tananyag).

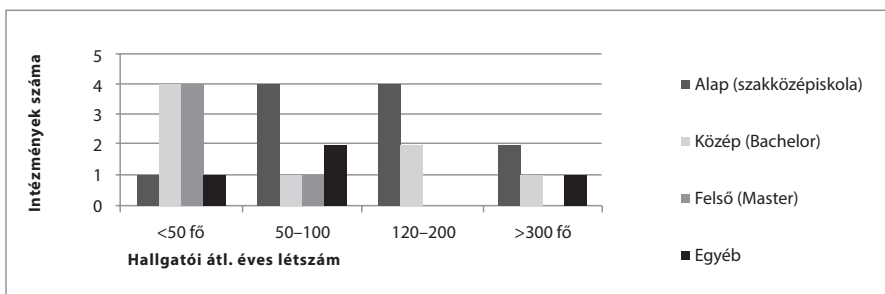
A primer, kvalitatív kutatást egy önállóan kitöltendő, elektronikus formátumú, főleg zárt kérdéseket (mátrixkérdés, egyszeres és többszörös választás) és néhány rövid választ igénylő nyitott kérdést tartalmazó kérdőív segítségével folytattuk. Az űrlap első részében a válaszadó intézményének pontos nevét, az intézményben határrendészeti képzésben részesülők létszámát (éves átlagban) és a képzés(ek) szintjét kérdeztük. Ezután a különböző képzési formákban folyó angol nyelvi kurzusok adataira, szintjeire vonatkozó táblázatok kitöltését kértük. A közölt adatok harmadik része pedig a határrendészeti szaknyelvi angolkurzusok tartalmához, nyelvi szintjéhez, a tananyag összeállításához kapcsolódott. Azért választottuk a táblázatos formát, mert fontos szempont volt, hogy a kérdőív ne legyen túl terjedelmes, és a válaszadás ne igényeljen túl sok időt. Ez az oka annak is, hogy például a nyelvoktatás hatékonyságát nem vizsgálhattuk. A nyitott kérdéseket azért iktattuk be, hogy a válaszadók kiegészíthessék az általunk megadott kategóriákat, illetve további megjegyzéseket, magyarázatokat fűzhessenek az adatokhoz. Ez a lehetőség a kérdőívek feldolgozása során igen hasznosnak bizonyult.

A kérdőívben előzetesen meghatároztuk, mit értünk a különböző angol szaknyelvi tantárgyak elnevezésén. Korábbi tapasztalatunk szerint ugyanis attól függően, hogy az adott intézményben mennyire önálló a határrendészeti képzés, illetve mennyire van beágyazva az általános rendészeti képzésbe, a szaknyelvi oktatás is lehet általános rendőri/rendészeti, tisztán határrendészeti, valamint ezek különféle arányú kombinációjával is találkozhatunk. Ennek megfelelően kérdéseink az általános angol, rendőri/rendészeti, határrendészeti és az úgynevezett vegyes (rendőri/rendészeti + határrendészeti) kurzusokra vonatkoztak. A nyelvi szintekre a Közös Európai Referenciakeret (KER) jelöléseit használtuk: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés. Ezek külön meghatározására véleményünk szerint nem volt szükség, mivel a válaszadók várakozásunk szerint a nyelvoktatásban jártas szakemberek voltak.

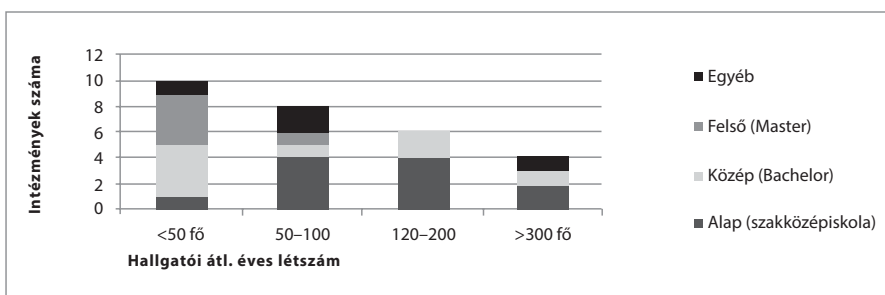
A kérdések részletezése, a válaszok kiértékelése

A válaszadó intézmények és képzési szintjeik

A 2. melléklet részletezi a válaszadó és a kérdőívet visszaküldő intézményeket, a bennük folyó határrendészeti képzések szintjeit, a különféle szintű képzésekben részt vevők éves átlagos létszámát. A képzések átlagos, éves adatait nehéz megállapítani, több válaszadó jelezte, hogy az a mindenkorai megrendelői igények függvénye. Többen szűkebb vagy tágabb határok közötti adatokat adtak meg, ezek alapján a válaszadó intézményeket négy létszám-kategóriába soroltuk. Az alábbi ábrák is érzékeltetik a képzési rendszerek sokféleségét: a 2. és 3. ábra grafikonján összesítve láthatjuk a válaszadó intézmények képzési szintjeit és a határrendészeti képzésben részesülők létszáma adatait.

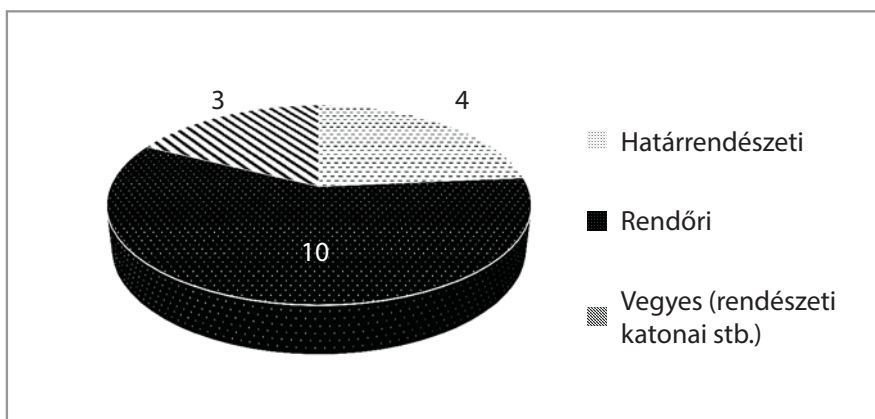

2. ábra: Határrendészeti szakirányú hallgatók száma a képzési intézményekben

3. ábra: Összesített határrendészeti hallgatói adatok nagyságrendenként

A 4. ábra összegezi, hogy a válaszadó intézmények között milyen arányban szerepelnek a tisztán határrendészeti, illetve az egyéb profillal rendelkezők.

4. ábra: Az intézmények képzési profilja

Látható, hogy a válaszadó intézményekben a legtöbb hallgató szakközép-iskolai (uniós határrendészeti nyelvhasználatban: alapszintű) képzésben vesz részt (tízezer intézmény), ezt követi a bachelor (középszintű/midlevel) képzésben részt vevők száma (nyolc intézmény). Hat intézményben folyik master (felső szintű) képzés, négyben egyéb (ez általában különféle továbbképző tanfolyamot jelent), ez utóbbi azonban valószínűleg nagyobb létszámot érint. A megkeresésre válaszoló és adatokat közlő tizenhét intézményből tíz a rendőrséghez tartozik, négy tisztán határrendészeti képzést folytat, háromban pedig többféle rendészeti, illetve katonai képzés mellett folyik a határrendészeti szakemberek képzése.

A fenti adatok is illusztrálják azt a jól ismert tényt, hogy a rendészeti szervek felépítése és az ezeken belül, vagy a hierarchiában ezekkel egy szinten található, határrendészeti tevékenységgel foglalkozó szervezetek országonként nagyon eltérőek; különböző helyzetben működnek, és ez a képzési rendszerekben is tükröződik. Ez is megnehezíti, hogy rövid, kérdőíves felmérés segítségével átfogó képet kapjunk a vizsgált problémáról.

A határrendészeti képzések keretében tartott angol nyelvi kurzusok adatai

Az angolkurzusok jellemzői még bonyolultabb képet mutatnak. A kérdőív 2.1. pontjában (lásd *1. melléklet*) a nappali, levelező oktatás, továbbképzés és „egyéb képzés” kategóriákban kérdeztünk rá a hallgatók átlagos éves létszámára, a négy különböző angol képzési forma (általános, vagyis nem szaknyelvi, rendészeti/rendőri, határrendészeti és vegyes: rendészeti + határrendészeti) időtartamára, szintjére, valamint a kurzusok intenzitását vizsgálándó a teljes és átlagos heti óraszámra.

A feldolgozás során több nehézséggel is szembesültünk. Úgy tűnik, hogy még ebbe a részletes osztályozásba sem lehetett beilleszteni valamennyi nyelvi képzési rendszert. Ennek oka elsősorban a válaszadó intézmények változatos profilja és a tanévhez gyakran nem kötött, időszaki kurzusok sokszínűsége. A bolognai rendszer követelményei alapján egységesnek mondható BA- és MA-képzéseken belül a nyelvoktatás időtartama, intenzitása nem szabályozott. A szakközép-iskolai (alapszintű) képzés szorosan az adott ország rendészeti struktúrájába ágyazott, ezért itt is nagyok az eltérések a nyelvi kurzusokat illetően. Nehezíti az adatszolgáltatást, ha ez a struktúra éppen átalakuláson megy keresztül.

Szlovéniában például – amint a BM Rendőr-akadémia és Képzési Központ (Policijska akademija, Center za izpopolnjevanje in usposabljanje) válaszából megtudtuk – nehéz meghatározni az éves átlagos hallgatói létszámot. Négy évfolyamnyi hallgató végezte el a néhány éve megszűnt, hat hónapos határrendőri képzést. Legtöbbjük most a (korábban 18 hónapos rendőri szakközép-iskolai oktatás eredményeként kapott) rendőri képesítés megszerzéséhez részesül oktatásban. Az akadémia része a Rendőrképző Főiskola (Police College), amely az alap- vagy szakközép-iskolai képzést korábban elvégzett, már néhány éve rendőrként dolgozó állomány, valamint a Képzési Központ, amely különféle rendőri és rendészeti célcsoportok számára biztosít különböző képzéseket. A nyelvoktatás mindig az aktuális csoport igényeihez igazodik.

Csehországban a határrendészeti képzésen belül a nyelvoktatás két szakaszban folyik: az első, féléves képzési időszakban a hallgatók két-két hetet felváltva töltenek el a képzési intézményben, illetve a munkahelyükön. A második, kéthetes szakaszban az iskolában vegyes oktatás (blended learning) formájában folyik a nyelvtanulás, amely önálló e-learning és tantermi, társalgási modulból áll. Ez utóbbit kifejezetten határőröknek vezették be, részükre az iskola speciális tankönyvet is megjelentetett. Külön nyelvi felkészítő kurzusok vannak az európai határőr csapatok munkájában részt vevők számára. A válaszadó intézményen (Ředitelství služby cizinecké policie, Idegenrendészeti Igazgatóság) kívül a Rendőrképző Főiskolán (Police College) is folynak speciális, két-három napos kurzusok.

Lettországból az Állami Határőr Főiskolán (Valsts Robežsardzes Koledža) egy két-éves, úgynevezett „első szintű” felsőfokú szakképzés során szerezhető meg a *beosztott határőr tiszti* képesítés, ezen belül a harmadik félévben a nappali tagozaton 76, a levelezőn 36 angol szaknyelvi órát kapnak a hallgatók. A 11 hónapos, 80 szaknyelvi órát tartalmazó továbbképzést pedig évente mintegy száz hallgató végzi el, ez *határfelügyelői* képesítéssel zárul.

Szlovákiában a Pozsonyi Rendőrákadémián (Akadémia Policajného zboru v Bratislave) a BA-képzés során a vegyes (rendészeti és határrendészeti) angol szaknyelv tanulása két szemeszterben (hat hónapig) kötelező, összesen 72 órában, és a tanulók fakultatívan felvehetik a tárgyat még két szemeszterre (további 48 órában). A levelező hallgatók havonta, az egyhetes összevonások során, kb. heti négy órában tanulják a tárgyat.

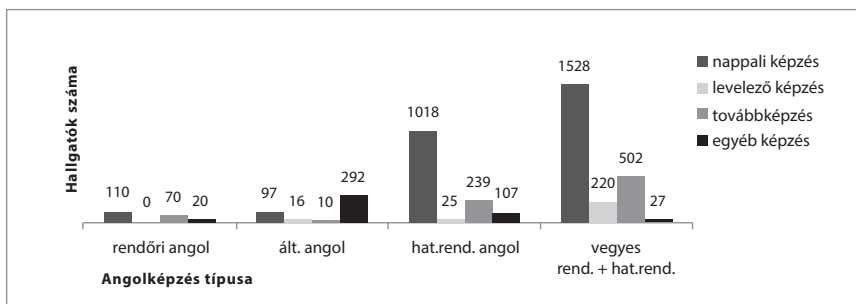
Hollandiában a királyi csendőrség kiképzőközpontjának (Royal Netherlands Marechaussee, Training and Expertise Center) adatai szerint a leendő szakemberek a képzés elején vegyes, tehát rendészeti és határrendészeti angolt tanulnak, a határrendészeti ágazati képesítési keretrendszer (Sectoral Qualifications Framework for Border Guarding) előírásainak megfelelő szinten. A nemzetközi együttműködésben részt vevő határőrök a Frontex által koordinált angolnyelv-tanfolyamokat is elvégzik. A Honvédelmi Minisztérium alá rendelt rendőri egység egyben katonai szervezet (a katonai rendészetet is ellátja), ezért a hallgatóknak sok esetben a NATO STANAG nyelvvizsga különféle szintjeinek is meg kell felelniük.

Az egyéb angol nyelvi képzések kategóriáiba az észti rendőrség és határőrség szervezetén belül (tehát nem a Biztonsági Tudományok Akadémiáján), Németországban a légi szolgálatot teljesítő személyzet számára, Szlovákiában a jövődó békefenntartóknak és rendőrtasaknak szervezett angoltanfolyamokat sorolták a válaszadók. Bulgáriában a BM Akadémián és Képzési Központban (Академия на МВР, София, Център за специализация и професионална подготовка) a határrendészeti munka különféle témaköreire (A határátkelőhelyen, Határforgalom-ellenőrzés és határőrizet, A schengeni szabályozás és határellenőrzés) épülő szakmai kurzusok indulnak angol nyelven, minden évben különböző létszámmal, időtartammal és heti óraszámval.

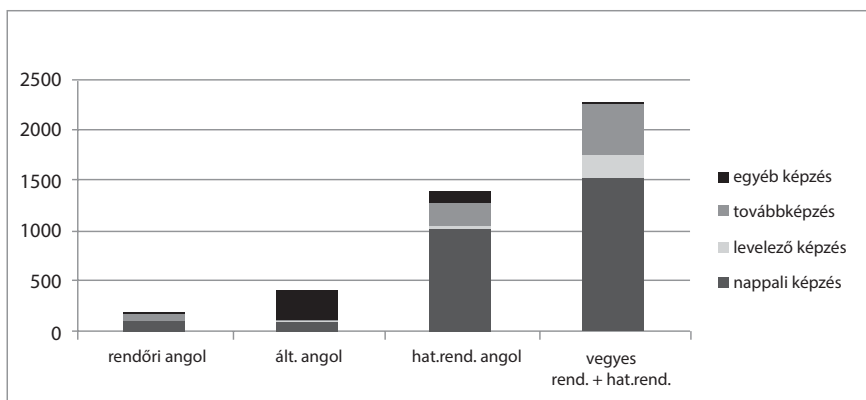
Mint említettük, a képzések átlagos, éves számadatait is nehéz megállapítani, az a mindenkori megrendelői igények függvénye is lehet. Többen szűkebb vagy tágabb határok közötti adatokat adtak meg, mind a hallgatói létszámmra, mind az óraszámokra vonatkozóan. Ilyenkor a magasabb értékeket vettük figyelembe, így arról kapunk

képet, amikor a kurzusok „teljes kapacitással üzemelnek”. Az előzőekből következően azonban az itt közölt adatokat semmiképpen sem vehetjük pontosnak, ezek inkább csak jelzésértékűek, de határozottan mutatnak bizonyos arányokat.

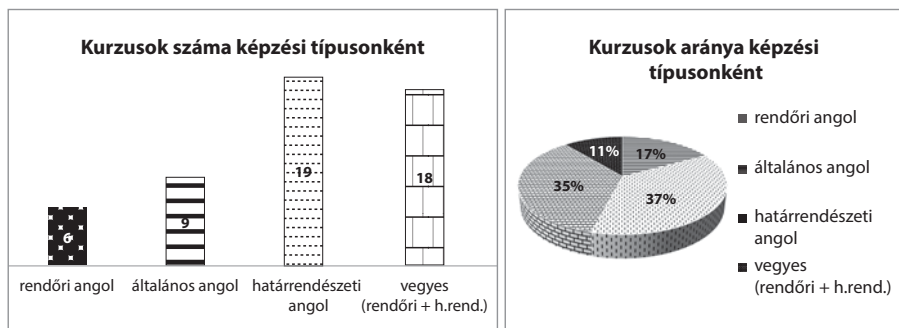
Az 5. és 6. ábra foglalja össze az angolt tanuló határrendészeti szakemberek évenkénti átlagos létszámát (ez összesen kb. 4200 fő), képzési és nyelvoktatási típusok szerint. Egyértelmű, hogy a legtöbben nappali képzési formában vesznek részt (2753 fő), és vegyes (rendőri/rendészeti + határrendészeti) szaknyelvet tanulnak (2277 fő). Továbbképzéseken és egyéb képzéseken jóval többen vesznek részt (821 és 446 fő), mint levelező képzésen (261 fő). Öröndetes hír, hogy a vegyes szaknyelvet tanulók létszámát a határrendészeti angolt tanulók száma követi (1389 fő), és meglepő, hogy rendőri/rendészeti angolt kb. feleannyian tanulnak (200 fő), mint általános nyelvet (415 fő). A különféle nyelvtípust oktató kurzusok száma is hasonló eredményeket mutat (7. ábra), a kurzusok több mint egyharmada határrendészeti, másik harmada vegyes szaknyelvi. Ugyancsak fontos adat, hogy nem volt olyan válaszadó intézmény, amelyben csak általános angoloktatás van, ez mindig valamilyen szaknyelvi oktatással együtt folyik. Csak egy olyan intézmény van a válaszadók között, ahol a tisztán rendőri/rendészeti szaknyelvoktatás mellett nincs határrendészeti és/vagy vegyes szaknyelvi képzés.

5. ábra: Angolképzésben részt vevők éves átlagos létszáma

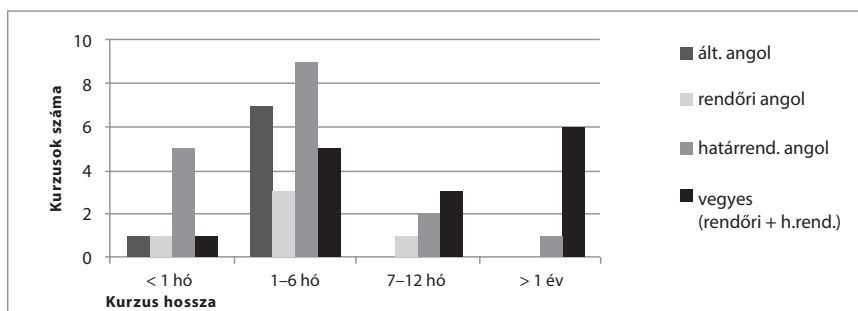

6. ábra: Angolképzésben részt vevők kurzustípusonként

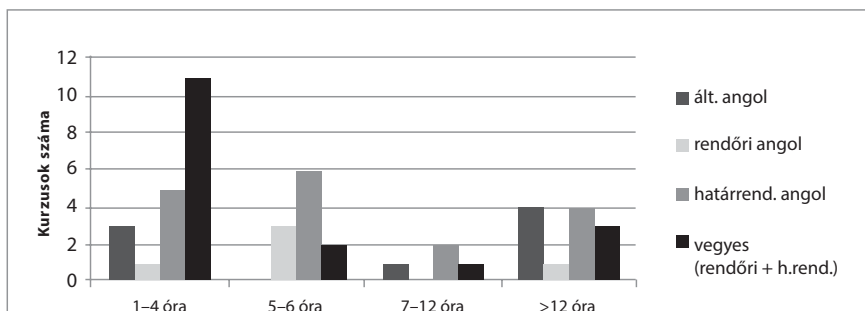

7. ábra: Kurzusok képzési típusonként

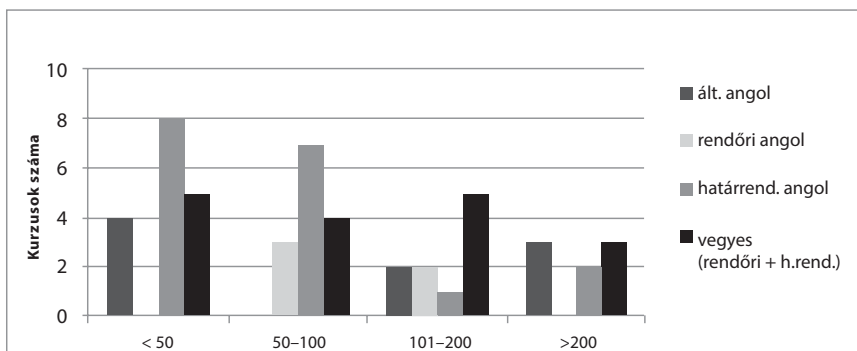
A továbbiakban a kérdőíveken feltüntetett kurzusok hosszát, óraszámát és intenzitását vizsgáljuk. A jobb átláthatóság kedvéért kategóriákat határoztunk meg: az egy hónapnál rövidebb, az 1–6 hónapos, a 7–12 hónapos és az egy évnél hosszabb, a heti 1–4, 5–6, 7–12, illetve a 12 óránál magasabb óraszámú (ez valójában 24–40 órát jelent), valamint az 50-nél kisebb, az 50–100, 101–200 közötti és a 200-nál nagyobb óraszámú nyelvi tanulmányokat csoportosítottuk, az oktatott nyelv típusát is figyelve (8., 9., 10. ábra). A válaszadók esetenként hiányos adatokat adtak meg, ezért itt kevesebb kurzus szerepel.

8. ábra: A kurzusok megoszlása időtartam szerint

9. ábra: A kurzusok heti óraszámja

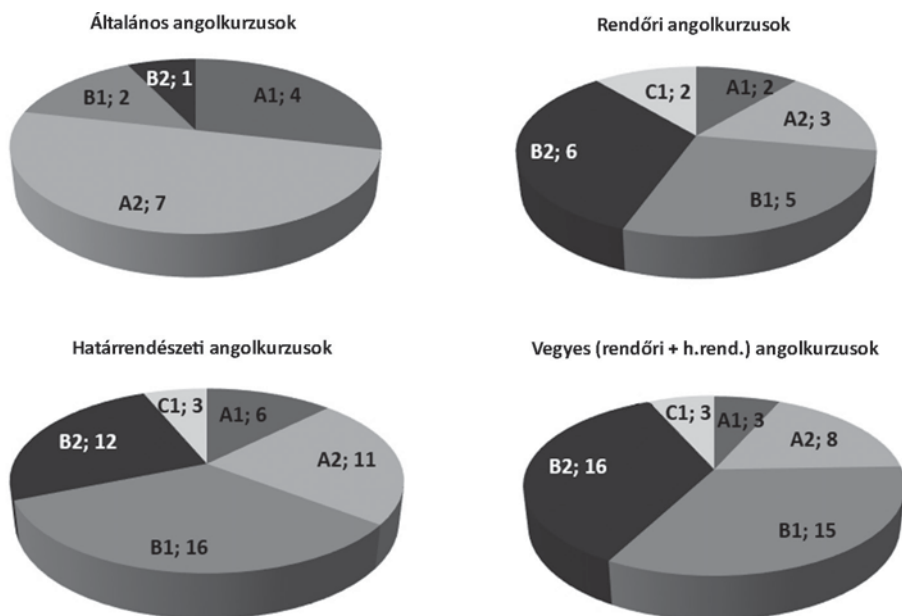
10. ábra: A kurzusok összes óraszámja

Megállapíthatjuk, hogy a kurzusok többsége fél évnél nem hosszabb, és a szaknyelvi kurzusok nagy része nem intenzív, heti hat vagy kevesebb órában zajlik. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy a vegyes szaknyelvi kurzusok majdnem fele egy évnél tovább tart, és majdnem kétharmaduk heti négy vagy kevesebb órában folyik. A 11. ábra mutatja, hogy 32 kurzus óraszámja nem haladja meg a százat (ebből 18 az 50-et sem), 18 kurzus óraszámja több száznál (ebből nyolc nyelvi programé kétszáznál is). A vegyes nyelvi kurzusok általában egyenletesen oszlanak meg a négy óraszám-kategória között, de a határrendészeti szaknyelvi angol programok többségének óraszámja ötvennél kisebb, illetve ötven és száz közé esik.

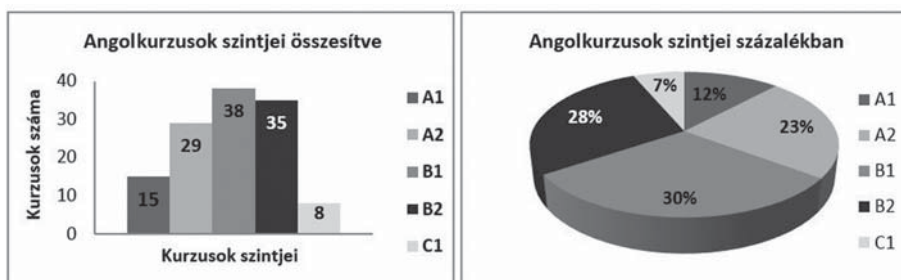
Az angol nyelvi kurzusok szintjei

Az adatok feldolgozása során először azzal az egyébként jól ismert ténnyel szembesültünk, hogy egy kurzus jellemzően több nyelvtudási szinten is folyik, hiszen a nyelvtanfolyamok, nyelvi kurzusok csoportjai szinte soha nem homogének: a hallgatók legtöbbször kettő, néha ennél is több tudásszintre sorolhatók. A létszámokból ítélve a kérdőívben megjelölt egy-egy kurzus pedig több, esetleg különböző szinten álló hallgatói csoportot is érint. A legtöbb kurzus így több nyelvi szinten is megjelenik, ezért a 11., 12. és 13. ábrán jóval nagyobb a kurzusok száma, mint az eddigi grafikonokon. Előzetes tapasztalataink szerint – Magyarországhoz hasonlóan – a rendészeti képzési intézmények felvételi követelményei között általában nem szerepel az idegennyelv-tudás egy meghatározott szintje, ezért erre nem kérdeztünk rá. Ilyen feltételekre való utalás csak a holland válaszadó külön megjegyzésében szerepelt.

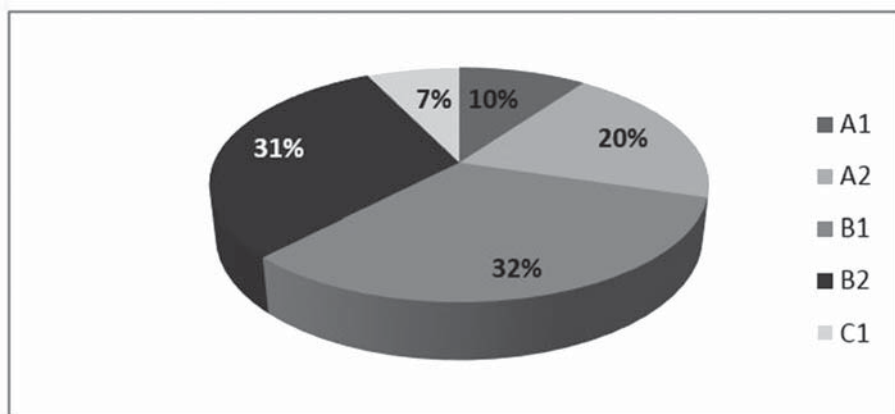
Összességében megállapítható, hogy míg az általános angolkurzusok domináns szintje az A2, tehát az alapfok alatt van, addig a szaknyelvieké a B1 és B2, tehát alap- és középfok, valamint kisebb arányban a C1 szint, a felsőfok is megjelenik. Ez összhangban van azzal az általános nyelvtanítási véleménynel, miszerint a szakmai nyelvi képzést csak B1 szinten érdemes elkezdni, és leghatékonyabban B2 szinttől lehet folytatni.

11. ábra: Angolkurzusok szintjei nyelvtípusonként

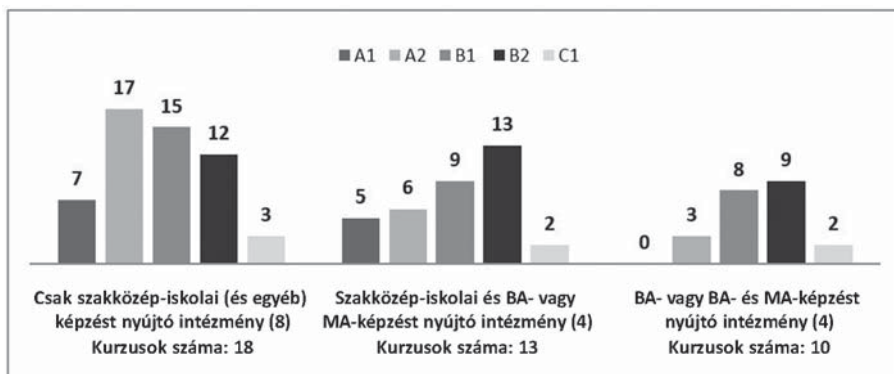

12. ábra: Angolkurzusok szintjei

13. ábra: Szaknyelvi kurzusok szintjei

Azt is vizsgáltuk, hogy az egyforma szintű képzéseket nyújtó intézményekben folyó szaknyelvi kurzusok szintje hasonló képet mutat-e, illetve hogy van-e különbség a különböző szintű képzést nyújtó intézményekben folyó szaknyelvi oktatás szintje között (az egyes intézményekben indított összes szaknyelvi kurzust figyelembe véve). A 14. ábra grafikonjaiban felfedezhető az a tendencia, hogy a képzési szint növekedésével csökkennek az A2 szint értékei. A csak felsőfokú képzést nyújtó intézményekben jól érzékelhető a B1 és B2 szint dominanciája, és itt nem találunk A1 szintű kurzusokat. Azokban az intézményekben pedig, amelyekben csak szakközép-iskolai képzés van, látható az alacsonyabb nyelvi szintek dominanciája.

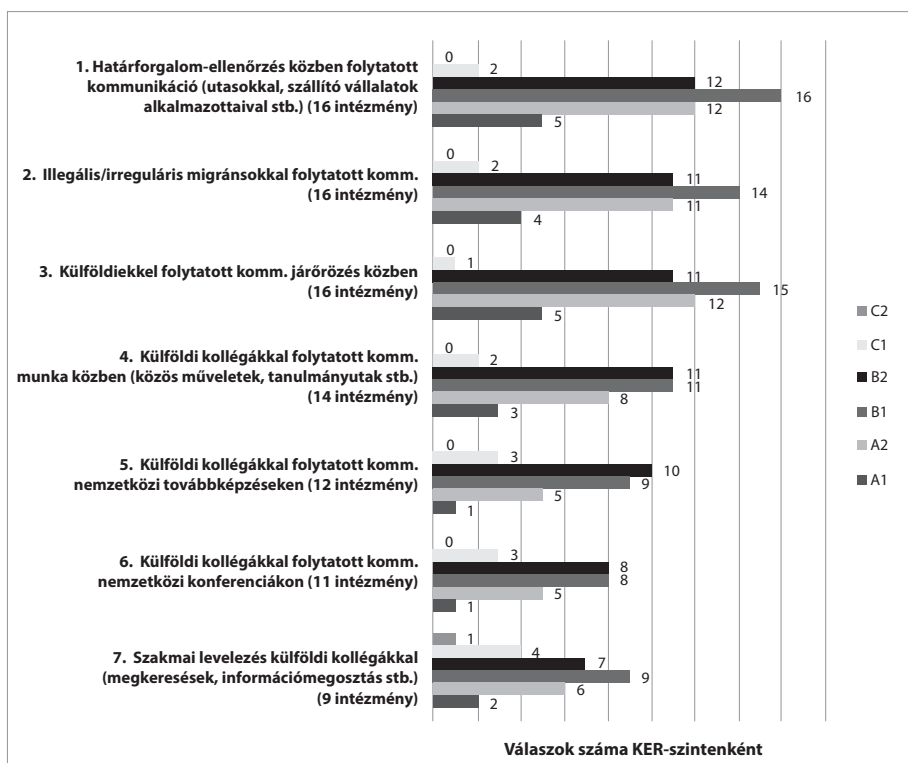
14. ábra: A határrendészeti képzések és a szaknyelvi kurzusok szintjei

A kurzusokat záró nyelvvizsgák

Az oktatást lezáró nyelvvizsga fontos külső motivációs tényező lehet a nyelvtanulásban. Ezért a kérdőív 2.2. pontjában arra kértük a válaszadókat, hogy nevezzék meg azokat a kurzusokat, amelyek (állami) nyelvvizsgával és az ezt igazoló hivatalos bizonyítvány kiadásával zárulnak. A visszajelzésekből az derült ki, hogy csupán két intézményben van külön nyelvvizsga (mindkét esetben A1–B2 szinteken), azonban számos válaszból megtudhattuk, hogy a szaknyelvi tárgy megfelelő szintű teljesítése vagy fontos része a határrendészeti képzést lezáró vizsgáknak, vagy kimeneti követelmény. Sok ilyen intézményben azonban nem tértek át az egységes európai (KER) szintmegjelölésre, hanem továbbra is a saját országuk besorolási rendszerét alkalmazzák.

A határrendészeti szaknyelvi kurzusok tartalma

A kérdőív 3.1. pontjában kilenc, a határrendészeti munka során előforduló, angolnyelvhasználatot igénylő nyelvi tevékenységet, helyzetet soroltunk fel, ezek a 15. és 16. ábrán láthatók. Arra kértük a válaszadókat, hogy jelezzék, ezek közül melyek szerepelnek a kurzusaikban, és a hozzájuk szükséges nyelvi készségeket milyen (KER) szint(ek)en fejlesztik.

15. ábra: Szakmai nyelvi tevékenységek és nyelvi szintek 1.

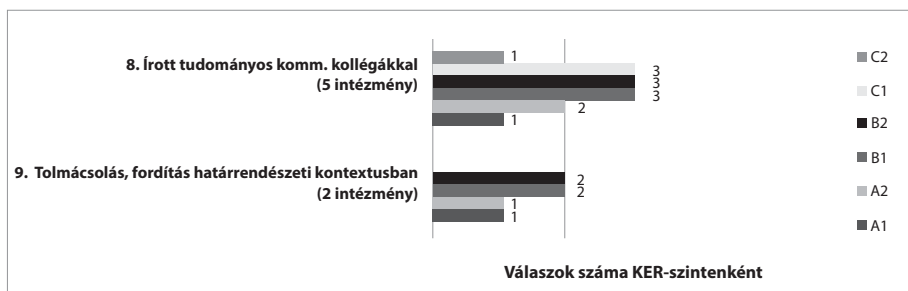
A nyelvi tevékenységek sorrendjét szándékosan úgy állítottuk fel, hogy a könnyebb, alacsonyabb szintű készségeket igénylő feladatoktól haladtunk a bonyolultabb, magasabb szintű kompetenciák felé, a gyakrabban előforduló határrendészeti tevékenységektől a ritkábban előfordulók felé. Ez a válaszokban megjelölt szintekből is kitűnik: az első hat nyelvi tevékenység esetében csökken az A1–A2 szintek, és növekszik a C1 szint megjelöléseinek száma. Jól látható, hogy a mindennapi munka során leggyakrabban előforduló helyzetekben (1–3.) a B1 szint a domináns. Az is megfigyelhető, hogy itt az A2 a B2-vel azonos szinten van, vagy kissé megelőzi azt.

Elgondolkodtató, hogy egy adott szaknyelven belül milyen sokféle szinten folyhat a kommunikáció. Ennek magyarázatához ki kell térnünk a szaknyelvek vertikális felosztásának témájára. Hoffmann modelljében¹⁵ négy kritérium – az absztrakció foka, a megnyilvánuló nyelvi forma, a nyelvhasználat környezete és a kommunikációban részt vevők – alapján határozta meg a szaknyelvek lehetséges öt fő rétegét a fogyasztás nyelvétől az elméleti alaptudományok nyelvégig. Egy másik megközelítés szerint a különféle szaknyelvek belső rétegződését is vizsgálnunk kell. Möhn és Pelka modellje¹⁶ úgynevezett periferikus és prototipikus vagy központi szinteket határoz meg, attól függően, hogy ki, kivel, milyen szakmai célból, milyen kölcsönös ismeretek alapján kommunikál, és milyen fokú szakmaiságot szándékozik elérni.¹⁷ Az államhatáron be- és kilépő utasokkal kommunikáló határőr nyelvi tevékenységét tekinthetjük periferikus szaknyelvi kommunikációnak, amely a prototipikus szaknyelvhez képest kevesebb terminust használ. Ilyenkor szakember és nem szakember közötti interakció zajlik, *részben* szakmai nyelven. A határrendészeti szaknyelv eme rétegére jellemző, hogy alacsony absztrakciós szinten folyik, a kommunikáció során néhány szakszó fordul elő az egyébként általános, köznapi nyelvben. Hasonló beszédhelyzet kezdő (A1, A2 szintű) angol nyelvkönyvekben is megtalálható, a határőr vagy bevándorlási szakember és például egy turista között, a határátkelőhelyen folytatott párbeszéd formájában. Ezekben a helyzetekben is fellelhető egyfajta sajátos szakmai szókincs, amely az egyre gyakoribbá váló utazási helyzetek miatt a laikusok számára is érthető, de a köznyelvben kisebb gyakorisággal fordul elő. A disztribúciós arány eme különbsége abban is megnyilvánul, hogy ezeket a szavakat, kifejezéseket A1, A2, B1 szinten az átlagos beszélő nem használja aktívan. Az említett helyzetekben a határőr mondja ki őket, többnyire kérdés, felszólítás formájában, míg az utasnak csak meg kell értenie ezek jelentését, válaszában a legtöbb esetben nem kell használnia a szakszókincset.

15 Kurtán (2003) 46.

16 Möhn–Pelka (1984)

17 Heltai (2006) 37–43.

16. ábra: Szakmai nyelvi tevékenységek és nyelvi szintek 2.

A szakember–szakember interakciók esetében (a 15. és 16. ábrán a 4–8. számú tevékenységek) megfigyelhető az arányok kismértékű eltolódása a magasabb nyelvi szintek felé (B1, B2 és C1 aránya, a C2 szint megjelenése a 7. és 8. tevékenységben). A válaszok számának csökkenése egyben azt is érzékelteti, hogy ezek, az átlagos határőr mindennapi munkájában egyre ritkábban előforduló, egyre formálisabb stílusú kommunikációt, magasabb szintű nyelvtudást igénylő helyzetek (16. ábra, 7–8. tevékenység) a szaknyelvi kurzusok tananyagában egyre kevésbé jelennek meg. Ne feledjük, hogy a kérdőívekben megadott szaknyelvi kurzusok 32 százaléka B1 szintű, ez az arány a B1–B2 szintű kurzusokat összevonva 63 százalék, az A2–B1 szintű kurzusokat összevonva 52 százalék! Összességében az is figyelemre méltó, hogy a kapcsolódó táblázatot kitöltő 16 intézmény szaknyelvi kurzusai többségének anyagában szerepel a legtöbb itt felsorolt kommunikációs tevékenység (az első három tevékenységi formát minden intézmény megjelölte, az első ötöt 12, de még az első hetet is a válaszadók fele), tehát a határrendészeti szaknyelvi képzések tartalmában megfigyelhetők egységes tendenciák.

Felvethető a kérdés, hogy az A2 szinten mennyire reális a szakemberek közötti szaknyelvi kommunikáció (5–7. tevékenység) megvalósulása. (Véleményünk szerint a kisszámú A1 válasz itt elhanyagolható.) Érdekes összevetni a 4–5. és a 7., valamint a 6. és 8. számú nyelvi tevékenységekhez kapcsolt szinteket, hiszen ezekben az esetekben hasonló célú kommunikáció szóbeli és írásbeli változatáról van szó. Ez indokolhatja a válaszok hasonlóságát. További magyarázat lehet az, hogy ugyanolyan helyzetből és céllal kiinduló kommunikáció folyhat többféle nyelvi tudásszinten az egyszerű (esetleg nyelvtanilag nem tökéletes) információátadástól az árnyalt, kifinomult, retorikailag is kiváló megnyilvánulásig. A válaszokban megjelenő nyelvi szintek is jelzik, mennyire sokszínű a 7. pontban „írott információközlésként” említett tevékenység, hiszen a hosszabb terjedelmű, formális, esetleg nemzetközi jogi vonatkozású levelek mellett beletartozik többek között például a táblázatok kitöltése, a rövid, gyakran ismétlődő szakszargont tartalmazó jelentések írása is.

Érdekes adatokat láthatunk a 9. tevékenység, a tolmácsolás-fordítás esetében is. Szándékunk szerint ez lett volna a legmagasabb szintű szaknyelvtudást, egészen speciális képzést igénylő kommunikációs forma. Mint a válaszokból kiderült, ilyen magas szinten gyakorlatilag nem folynak kurzusok az adatközlő intézményekben. Két válasz-

adó külön megjegyzésben ki is fejtette, hogy erre a feladatra hivatásos fordítókat és tolmácsokat alkalmaznak. (Ez köztudomásúlag így van a legtöbb országban, így hazánkban is.) A négy válaszadó, aki erre a tevékenységre az itt látható alacsonyabb nyelvi szinteket jelölte meg, valószínűleg arra gondolt, hogy a fordítás – mint a sokféle nyelvtanítási technika egyike – fellelhető a szaknyelvi oktatásban is, akár A2–B2 szinten is.

Hogy teljesebb képet kapjunk a szaknyelvi kurzusok anyagáról, kiegészítésül megadtuk az „Egyéb” válaszlehetőséget is. Két válaszadó nevezett meg általa fontosnak tekintett kommunikációs területet, ezek a „rendőrségi interjú (A2)” és az „anyanyelvi szakkifejezések magyarázata és összevetése az angol terminológiával (A1–B2)”. (Ez utóbbi kulcsfontosságú eleme a szaknyelv oktatásának, de nem tekinthető a vizsgált, határrendészeti munka során előforduló kommunikációs tevékenységek egyikének.)

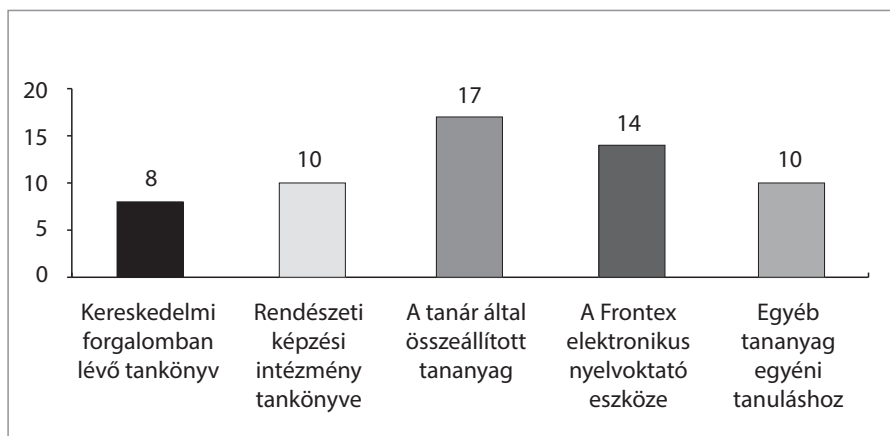
Ha áttekintjük az egységes alapképzés tantervéül minden tagországnak ajánlott Közös képzési program (CCC)¹⁸ legutóbbi, átdolgozott változatának angol szaknyelvi képzésre vonatkozó részeit, megállapíthatjuk, hogy a fent említett első négy kommunikációs helyzetbe valamennyi besorolható. A CCC a B1-es szintet jelöli meg az alapképzés során elérendő célként. A program alapján kiképzett határőrnek olyan szaknyelvi angoltudással kell rendelkeznie, hogy képes legyen a következőkre:

- bemutatkozás, a nemzeti határrendészeti szervezet felépítésének és feladatainak ismertetése;
- a munkájával, a határellenőrzéssel kapcsolatos kifejezések megértése és szóbeli használata;
- a munkakörnyezet tárgyainak (eszközök, járművek stb.) a mindennapos munkatevékenységek megnevezése;
- a schengeni határ-ellenőrzési kódexben szereplő, a határforgalom-ellenőrzéssel és a határőrizettel kapcsolatos fogalmak egyszerű, pontos meghatározása, beleértve a harmadik országbeli állampolgárok belépésének feltételeit, a közlekedési eszközök fajtáit, részeit, az árucikkek típusait stb.;
- a szárazföldi, légi és tengeri határátkelőhelyeken szükséges speciális szókincs ismerete és használata;
- a határon átnyúló bűnözéssel kapcsolatos terminológia ismerete, használata;
- menekültügyi státuszért folyamodó személyekkel folytatott kommunikáció, az előzetes intézkedések során a határőr szerepének meghatározása;
- intézkedések, erő alkalmazása, őrizetbe vétel stb. esetén világos utasítások közlése, jogok ismertetése;
- elsősegélynyújtással kapcsolatos terminológia használata;
- az okmányvizsgálattal kapcsolatos terminológia használata, együttműködés külföldi kollégákkal;
- együttműködés uniós szervezetekkel, a határátkelőhelyen irodát működtető egyéb szervezetek képviselőivel (légitársaságok, utazási irodák stb.);
- beszámoló illegális határátlépésekről;
- részvétel nemzetközi együttműködést igénylő műveletekben.

¹⁸ Common Core Curriculum, lásd Frontex (2012)

Az angoloktatásban használt tananyagok

A kérdőív 3.2. pontjában a kurzusokon használt tananyagokról kértünk információt. A 17. ábrán látható öt kategóriából lehetett választani. A legkevesebben a kereskedelmi forgalomban kapható tankönyvet jelölték meg – ebből három olyan intézmény volt, amelyben általános angoloktatás is folyik. Ennek egyrészt az az oka, hogy a rendészeti és határrendészeti angol szaknyelvet tanuló szakembereknek speciális szükségleteik vannak. Az országok eltérő jogrendszere, a rendészeti szervezetek különböző struktúrája miatt például egy, a nemzetközi nyelvkönyvpiacra jelen lévő könyvkiadónak nehéz olyan jó minőségű tankönyvet összeállítani, amely az összes európai országban egyaránt használható. Belföldi könyvkiadóknak viszont a célcsoport viszonylag kis létszáma miatt valószínűleg nem kifizetődő a megjelentetése. Ennek a szaknyelvnek a széles körű oktatása nem is tekint vissza olyan nagy múltra, mint például az üzleti angolé. Néhány angol, illetve amerikai kiadású rendőri/rendészeti szaknyelvi tankönyv már évek óta Magyarországon is kapható, az imént említett, a nyelvkönyvpiacra értékesítő, komoly oktatásmetodikai háttérrel rendelkező kiadó által megjelentetett határrendészeti tankönyvről azonban nem tudunk. Ebből következik az is, hogy a szaknyelvet oktató tanárok a grafikon másik négy kategóriájába tartozó tananyagokra támaszkodnak. A Frontex jelenleg már alap- és középfokon is hozzáférhető, a repülőtereken szolgálatot teljesítő állomány számára készült, de más szolgálati helyekre is könnyen adaptálható, elektronikus, önálló tanulást segítő eszköze a második legnépszerűbb a válaszadók között. Ez örömdetes, és elősegíti a szaknyelvi oktatás egységesítését.

17. ábra: Az angoloktatásban használt tananyagok

Összefoglalás, következtetések

A kutatás eredményeit a közlemény elején megfogalmazott hipotézisek sorrendjében összegezzük, és összehasonlítjuk a hazai gyakorlattal és adatokkal.

Az angol nyelvi képzés típusai

Feltételezéseinkkel ellentétben a határrendészeti képzésben részt vevők a válaszadó intézmények túlnyomó többségében vegyes (rendészeti és határrendészeti témákat egyaránt tartalmazó) és tisztán határrendészeti angol szaknyelvet tanulnak. Mivel a tisztán határrendészeti képzési profilú intézmények csak az összes válaszadó kb. egy-negyedét teszik ki, arra a fontos következtetésre juthatunk, hogy a vegyes rendészeti képzést nyújtó intézmények mellett az angol szaknyelvi oktatás során a rendőrséghez tartozó kiképző intézmények nagy része is figyelembe veszi a leendő (vagy továbbképzésben részesülő) határrendészeti szakemberek, a határrendészeti szolgálati ág képzési szükségleteit is. A tisztán rendőri/rendészeti kurzusok és a résztvevők száma is kevesebb, mint az előbb említett vegyes vagy akár az általános angol képzéseké.

Általános angolkurzusok csak a szaknyelvek mellett folynak, többnyire kezdő szinten. A válaszadó intézményekben a tisztán rendőri/rendészeti témákat felölelő szaknyelvi kurzusok száma hasonló az általános nyelvekéhez, de a létszám ebben a képzési típusban a legalacsonyabb.

A szaknyelvi kurzusok óraszám, időtartama, intenzitása

Előzetesen nem számoltunk azzal, hogy a szaknyelvi kurzusok többsége nem iskolai félévekre oszlik, de körülbelül megfelel a feltételezéseinknek, hogy a szaknyelvi képzések többsége (37-ből 24) fél évnél nem hosszabb, ezen belül 17 kurzus hossza egy és hat hónap közé esik, a többi egy hónapnál rövidebb. 41 szaknyelvi kurzusból 28 teljes óraszám nem haladja meg a százat, ennek fele ötven és száz közé esik. 39 szaknyelvi kurzusról tudunk az intenzitásra vonatkozó adatokat, ezek nagy többsége nem intenzív: 28 kurzus heti óraszám kevesebb mint hat óra, ebből 17 heti óraszám egy és négy között van.

A szaknyelvi kurzusok nyelvi szintjei

A válaszadó intézmények közléseit összegezve megállapítottuk, hogy a kurzusok legtöbbször kettő vagy még ennél is több szinten folyik, mivel a résztvevők előzetes nyelvismerete, nyelvi készségei szinte soha nem egyformák. A szintbesorolások alapján a hallgatók a kurzusok kb. egyharmadában B1, másik harmadában B2 szinten vannak, ez tehát megfelelt várakozásainknak. Ez összhangban van a Frontex Közös képzési programmal, amely a B1-et nevezi meg az alapszintű tanterv angol nyelvi anyagának elvégzéséhez szükséges szintként. A közös határigazgatási mesterképzési programhoz

(Joint Master's in Strategic Border Management) is a B1-et jelölik meg bemeneti szintként. Az A2 szint is megjelenik a kurzusok 20 százalékában, és meglepetésünkre az A1-es is (10 százalék), amely csak kevés szaknyelvi téma és a szakmai beszédtevékenységek csak kis körének oktatására alkalmas.

Összefüggések az intézmények képzési profilja és az angol nyelvi képzések között

A kurzusok tartalmára vonatkozó válaszok alapján kedvezőnek értékelhetjük, hogy a válaszadó intézmények tananyagai az általunk megjelölt szaknyelvi helyzetek többségéhez kapcsolódó kommunikációhoz szükséges szaknyelvi kompetenciákat fejlesztik, és ezek átfedésben vannak a CCC-ben ajánlott tartalmakkal is.

Azt a feltételezést, hogy a szakközép-iskolai (alapszintű) és a BA (középszintű) képzések rájuk jellemző szaknyelvi tartalommal is párosulnak, nehéz igazolni, többek között az egy-egy intézményen belül folytatott képzések változatossága miatt. A 16 válaszadó között összesen öt olyan intézmény van, amely csak alapszintű képzést nyújt, és négy olyan, amelyben nincs alapképzés, a többiben az alapszintű mellett vagy továbbképzés, vagy közép-, illetve felső szintű is folyik. Ugyanakkor azonban megállapíthatjuk, hogy az alacsonyabb szintű angol nyelvi kompetenciákat igénylő kommunikációra felkészítő négy intézmény szakközépiskolai képzést (is) folytat. Ezenkívül a csak szakközép-iskolai és a csak BA-, illetve MA-képzést nyújtó intézmények kurzusainak szintmegjelöléseit összevetve látható, hogy a szakképzési szint emelkedésével együtt csökken az A2-es, és nő a B1–B2-es angol nyelvi szint aránya.

Szaknyelvi tananyagok

A tankönyvpiacra kapható angol határrendészeti szaknyelvi tankönyvek hiányában valamennyi válaszadó intézményben támaszkodnak a tanár által összeállított tananyagra, 17-ből 10-ben (a saját) rendészeti képzési intézmény által kiadott tankönyvre is, és csak három intézményben nem használják a Frontex e-learning tananyagait, amelyeknek a továbbiakban is nagy szerepe lehet a szaknyelvi képzés egységesítésében.

Intézményes határrendészeti szaknyelvi képzés Magyarországon

A hazai tapasztalat sok hasonlóságot mutat az eddig leírtakkal. Két rendészeti szakközépiskolában folyik határrendészeti képzés, közülük Miskolcon (igény esetén) általános angolkurzusokat is indítanak a három különböző szaknyelvi képzési típus mellett. A nappali munkarendű képzés során a vegyes (rendőri/rendészeti + határrendészeti) angol oktatása két tanéven keresztül, heti 2–4, összesen 146 órában, a határrendészeti két hónapig, 16 órában folyik. A hallgatók nyelvi szintje általában A1–A2, néhány B1 és B2. Szegeden vegyes (rendészeti és határrendészeti) szaknyelvi oktatás folyik. A nappali munkarendben 16 hónapos, 96 órás, a levelező oktatásban 8 hónapos,

58 órás (mindkét típusban heti 2 órás, extenzív formában) a szaknyelvi angol tantárgy, A2–B1 szinten lévő hallgatók részére.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem (NKE) Rendészettudományi Karán azok a hallgatók tanulnak szaknyelvet, akik rendelkeznek B2 szintű (középfokú) nyelvvizsgával, így a határrendészeti szakirányú hallgatók nagy többsége is. A tisztán határrendészeti angol szaknyelv oktatását az Idegennyelvi és Szaknyelvi Központ csak a tanári kapacitás függvényében tudja biztosítani, ezért az angol nyelvet választó hallgatók nagy része vegyes szaknyelvet tanul, amelyben szerepel a schengeni szabályozást és annak gyakorlati megvalósítását is érintő nemzetközi rendészeti együttműködés témája is. A jelenlegi tanterv szerint öt féléven keresztül heti 2–4, összesen 228 órában folyik a szaknyelvvoktatás, s ez nagy és sajnálatos visszalépés az előző évek 4–6 órás, három féléves képzéséhez képest.

A tananyagok hasonlóak a három felsorolt intézményben, de jelenleg például a Frontex e-learning eszközét csak Szegeden és az NKE-n használják. A szakközépiskolákban a 16. ábrán szereplő első négy nyelvi tevékenységre készítik fel a hallgatókat, a Rendészettudományi Karon az ötödiket is érintjük: a képzés végére a hallgatónak képesnek kell lennie arra, hogy (például egy prezentáció keretében) bemutassa a házában, saját szakterületén folyó munkát.

Összegezve ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a rendészeti szervezetek és oktatás nemzeti sajátosságokhoz kötődő jellege miatt nehéz áttekinteni a képzési rendszereket, ezen belül az angol nyelv oktatását is. Az itt részletezett felmérésbe nem kapcsolódott be valamennyi érintett uniós tagállam, ezért az egész EU-ra vonatkozó megállapításokat nem tehetünk. 17 tagállam 20 intézményének válaszai alapján mégis kirajzolódnak olyan egyértelmű tendenciák, amelyek valószínűleg a többi országra, intézményre is érvényesek. Egyrészt világossá vált, hogy a tagállamok nemzeti hagyományain kívül az aktuális gazdasági körülmények, a rendészeti szervezetekben és képzési rendszerekben éppen végbemenő változások kihatnak a (határ)rendészeti szaknyelvvoktatásra is. Másrészt a közlemény elején felvetett kérdésre, azaz hogy vannak-e egységes irányvonalak az EU-tagállamok (határ)rendészeti angol képzéseiben, a kérdőíves kutatás alapján egyértelműen igennel válaszolhatunk. Az eltérő képzési rendszerekből, hagyományokból, jogrendszerekből eredő különbségek nem akadályozzák meg, hogy az esetleg terjedelmükben, intenzitásukban is eltéréseket mutató (határ)rendészeti szaknyelvi képzések tematikájukat és a különböző témákhoz kapcsolódó nyelvtudási szintjüket tekintve hasonlóak legyenek. Ezt a szaknyelvi oktatás speciális jellege is megköveteli, hiszen itt a hallgatói szükségletek előzetes meghatározásának (needs analysis) még fontosabb szerepe van, mint az általános nyelvi képzés esetében. A kutatás során vizsgált kurzusok különféle feltételek mellett folynak: a válaszadó intézmények háromnegyedében a leendő határrendészeket mint rendőröket vagy rendészeti szakembereket képzik. Ennek ellenére a határrendészeti szükségletek markánsan megjelennek az angol nyelvi kurzusok tartalmában: a vizsgált kurzusok több mint egyharmada határrendészeti, másik harmada vegyes szaknyelvi, míg csak 11 százalékuk tisztán rendőri, és ez a résztvevők számában is megmutatkozik. Tehát még a vegyes (rendőri/rendészeti)

képzés keretén belül folyó angol nyelvi kurzusokban is határozottan érvényesül ugyanaz a cél: a határrendészeti szakemberek nyelvi kompetenciáinak fejlesztése, amelyek segítségével hatékonyabban végezhetik munkájukat, ennek pedig egyre fontosabb részét képezi a nemzetközi együttműködés.

Javaslatok

A vizsgált kurzusokkal kapcsolatban javaslatként egyértelműen megfogalmazhatjuk az intenzitás növelését. Köztudott, hogy az eredményes nyelvtanításhoz minimálisan heti nyolc (ideális esetben 4×2) kontaktóra szükséges, ennél kisebb óraszámmal még a megszerzett tudás szinten tartása is nehéz. Ezt a tényt sajnos sok rendészeti oktatási intézményben nem veszik figyelembe, pedig a szaknyelvi órák átcsoportosításával, koncentrálásával nagyban javíthatnánk az oktatás hatékonyságát. Ez ahhoz is hozzájárulna, hogy a nem túl távoli jövőben az angolnyelv-tudás átlagos szintje is emelkedjen: a rendészeti szakképzésben egyértelműen a B1–B2 szint, a felsőoktatási intézményekben pedig a B2 legyen a domináns.

Az angol határrendészeti szaknyelvi oktatás további – tudatos – standardizálását is fokozni kellene. Megfelelő feltételek mellett, pontosabb adatok beszerzése érdekében az itt leírt kutatást ki lehetne terjeszteni azokra az országokra és intézményekre, amelyeket most nem sikerült megszólaltatnunk. Igen fontos lenne alkalmazott nyelvészeti kutatásokat folytatni, hogy még részletesebben feltárjuk az angol nyelven folytatott határrendészeti szakmai kommunikáció rétegeit, írásbeli és szóbeli műfajait, főbb jellemzőit. Több információ ismeretében ki lehetne dolgozni egy, a CCC-hez hasonló szaknyelvi tantervjavaslatot, amely alap- és középszinten részletesen meghatározná mindazokat a szaknyelvi kompetenciákat, amelyek a korábban említett (15–16. ábra), minden válaszadó intézmény tantervében már most is szereplő nyelvi tevékenységek végrehajtásához szükségesek. Ez közös tananyagok, tankönyvek és e-learning segédletek alapja is lehetne, utóbbiak létrehozásához adaptálni lehetne a Frontex már említett, alap- és középfokú, a repülőtereken szolgálatot teljesítő állomány számára készült elektronikus eszközét.

A Frontex megalakulása óta számos programot koordinál, amelyek – közvetlenül vagy közvetve – a határrendészeti szakemberek angoltudásának fejlesztését, ennek egységesítését szolgálják. A jó gyakorlatokból merítve ezeket bővíteni lehetne, az interneten (regisztrációhoz kötve) a határőrök széles köre számára hozzáférhetővé lehetne tenni. A CEPOL évek óta hatékonyan működteti a különféle rendészeti témákat oktató, önálló tanulásra alkalmas, angol nyelvű internetes tanulásmenedzsment (LMS) rendszerét, és webináriumok segítségével közvetíti a szakértők legfrissebb eredményeit, módszereit. Ez a megoldás nem igényel a résztvevőktől földrajzi helyváltoztatást, és nagyban segíti a szakemberek szakmai fejlődését. A jelenleg is hatékonyan működő internetes felület (Virtual Aula) bővítésével ezt a Frontex esetében is meg lehetne oldani, például a CEPOL-lal együttműködve. A két nemzetközi szervezet kooperációjának ez kiemelt területe lehetne.

Fontos lenne, hogy a határrendészeti angol szaknyelvet a különféle tagállamokban oktató tanárok évi rendszerességgel találkozhassanak, szaknyelvi és módszertani továbbképzésben részesülhessenek, és kicserélhessék tapasztalataikat, a jó gyakorlatokat, illetve hogy a fent említett LMS rendszer fórumán folyamatosan tarthassák egymással a kapcsolatot.

Az oktatás, ezen belül a szaknyelvi képzés egységesítése a hallgatói és oktatói mobilitáshoz is kedvezőbb körülményeket teremt. A felsőfokú képzési intézményekben hatékonyabban ki lehetne használni az európai csereprogramok által nyújtott lehetőségeket. Az Erasmus+ program keretében például egyre több az NKE Rendészettudományi Karán egy szemesztert eltöltő hallgatók és az ide egy hétre érkező oktatók száma, ezen belül azonban meglehetősen alacsony a határrendészeti szakirányú tanulók és az ezzel a szakterülettel foglalkozó vendégek aránya, ezt mindenképpen hasznos lenne növelni. Indokolt lenne a Frontex által szervezett hasonló csereprogramokban részt vevő hallgatók és tanárok számának növelése. Egy, az uniós határrendészeti közép- és felsőfokú képzési intézmények – nem csak a partnerakadémiák – hallgatói és oktatói számára biztosított mobilitási program is elősegítené az angol határrendészeti szaknyelvi kompetenciák fejlesztését, az ehhez fűződő motiváció növelését, és ezeken keresztül később a hatékonyabb nemzetközi szakmai együttműködést.

1. melléklet: A kérdőív

TEACHING ENGLISH FOR BORDER POLICING STAFF – QUESTIONNAIRE

The information gathered by this questionnaire is needed for a PhD thesis on the role of English language competences in enhancing international border policing cooperation. If you wish to be informed about the outcome and conclusions of the survey, we will be glad to send you the publication discussing it. Could you please send this questionnaire when completed to Judit Borszeki as an attachment (e-mail address: Karosi.Zoltanne@uni-nke.hu) by 30th April 2014.

The survey will take about 20 minutes to complete.

1. YOUR INSTITUTION

Name of institution (in your language)

..... (country) (city)

Name of institution in English

The total (average) annual number of border policing students at various levels of training programmes at your institution:

Vocational (Basic)	BA/BSc (Midlevel)	MA/MSc (High level)	Other, please specify: _____

Contact person for information:

Email address:

Do you wish to be informed about the outcome of the survey?

2. ENGLISH COURSES AT YOUR INSTITUTION

Please fill in the tables below about (future) border policing staff involved in your training programmes. Please note that by Policing English we mean an ESP course designed mainly for police staff but also involving other law enforcement officers, whereas English for Border Policing is a course meant specifically for border policing staff. In some institutions, however, there might be mixed English courses with a focus both on law enforcement and border policing.

2.1. Data of English courses for Border Guard/ Border Policing students

	General English	Policing English	English for Border Policing	Mixed (Policing English + English for Border Policing)
Full-time courses				
(Annual) Number of students involved				
Length of English training (months)				
Total number of English lessons				
Average number of lessons per week				
Level of students according to CEFR (A1/A2/B1/B2/C1/C2)				
Part-time/ distance courses				
(Annual) Number of students involved				
Length of English training (months)				
Total number of English lessons				
Average number of lessons per week				
Level of students according to CEFR (A1/A2/B1/B2/C1/C2)				

	General English	Policing English	English for Border Policing	Mixed (Policing English + English for Border Policing)
In-service/ further training				
(Annual) Number of students involved				
Length of English training (months)				
Total number of English lessons				
Average number of lessons per week				
Level of students according to CEFR (A1/A2/B1/B2/C1/C2)				
Other course, namely: _____				
(Annual) Number of students involved				
Length of English training (months)				
Total number of English lessons				
Average number of lessons per week				
Level of students according to CEFR (A1/A2/B1/B2/C1/C2)				

2.2. Please indicate the level(s) of those from the above courses which end with a language exam, i.e. official assessment, the results of which are described in a certificate issued by the institution or a language examination centre.

	Level(s) according to CEFR (A1/A2/B1/B2/C1/C2)
Full-time training	
Part-time training	
In-service training	
Other, namely: _____	

3. COMMUNICATION TOPICS COVERED BY COURSES IN POLICING ENGLISH / ENGLISH FOR BORDER POLICING

3.1. If these ESP subjects are taught at your institution, please mark (by placing an 'x') all the communicative domains in which English language skills are developed. Please also indicate the language level(s) of the students involved.

COMMUNICATIVE DOMAIN		LANGUAGE LEVEL (A1/A2/B1/B2/C1/C2)
Communication during border checks (with passengers, carriers, aircraft crew members etc.)		
Communication with illegal/ irregular migrants		
Communication with foreigners during patrolling (giving/ getting information, taking measures etc.)		
Communication with foreign colleagues (border guards) during work, joint operations, study trips etc.		
Communication with foreign colleagues at international further training courses		
Communication with foreign colleagues at international conferences		
Professional correspondence with foreign colleagues (requests, sharing information etc.)		
Written scientific communication with colleagues (essays, studies)		
Interpreting, translating in border policing context		
Other, please specify: _____		

3.2. What does the learning material include? Please indicate by placing an 'x'. (Several answers can be selected.)

Commercially available textbook	
Textbook published by your/ another law enforcement training institution	
Material selected by the teacher	
Frontex IT tool (Basic/ Intermediate English for Border Guards)	
Other self-access learning material	
Other, please specify: _____	

3.3. Have you got any further comments that you would like to share with us?

3.4. To your knowledge, are there any courses in English for Border Policing conducted in your country, outside your institution?

No.		
Yes.		

Name of institution:

Thank you very much for your kind assistance.

2. melléklet: A felmérésben részt vevő országok és intézmények

Ország*	Válaszadó határrendészeti képzést folytató intézmény		Képzési szint			
	Neve	Neve angolul	Alap (Szakkö-zépiskola)	Közép (BA)	Felső (MA)	Egyéb
Bulgária	Академия на МВР, София, Центр за специализация и професионална подготовка	Academy of the Ministry of Interior, Sofia, Centre for Specialization and Professional Training				
Ciprus	Αστυνομική Ακαδημία Κύπρου	Cyprus Police Academy				
Csehország	Ředitelství služby cizinecké policie	Directorate of Alien Police Service				
Dánia	Direktionssekretariatet Polititorvet	Danish National Police	nincs adat			
Észtország	Sisekaitseakadeemia	Estonian Academy of Security Sciences				
	Politsei-ja Piirivalveamet	Estonian Police and Border Guard				
Finnország	Raja- ja merivartiokoulu	The Border and Coast Guard Academy				
Német-ország	Bundespolizeiakademie	Federal Police Academy				
Görög-ország	Ελληνική Αστυνομία	Training Division 3, Hellenic Police Headquarters	nincs adat			
Magyar-ország	Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészet-tudományi Kar	Faculty of Law Enforcement, National University of Public Service				
	Miskolci Rendészeti Szak-középiskola	Law Enforcement School Miskolc				
	Szegedi Rendészeti Szak-középiskola	Law Enforcement School Szeged				
Olasz-ország	Centro Addestramento Polizia di Stato	State Police Training Centre				
Lettország	Valsts Robežsardzes Koledža	State Border Guard College				
Litvánia	Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus Reikalų ministerijos Pasieniečių mokykla	Border Guard School of the State Border Guard Service under the Ministry of Interior of the Republic of Lithuania				

Hollandia	Opleidings-, Trainings- en Kenniscentrum Koninklijke Marechaussee	Training and Expertise Center Royal Netherlands Marechaussee				
Portugália	Serviço de Estrangeiros e Fronteiras	Immigration and Border Service	nincs adat			
Románia	Academia de Poliție "Alexandru Ioan Cuza"	"Alexandru Ioan Cuza" Police Academy				
Szlovákia	Akadémia Policajného zboru v Bratislave	Academy of the Police Force in Bratislava				
Szlovénia	Policijska akademija, Center za izpopolnjevanje in usposabljanje	Police Academy, Training Centre				

* Az országok az angol nevük alapján kialakított ABC-sorrendben szerepelnek.

A színkód az adott intézmény adott képzési formájában részt vevő határrendészeti hallgatók számát jelzi.

nincs adat	
< 50 fő	
50–100 fő	
120–200 fő	
≥ 300 fő	

IRODALOMJEGYZÉK

- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai bűnüldözési képzési rendszer létrehozása. [COM(2013) 0172 final] Forrás: <http://old.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0172:FIN:HU:HTML> (2014. 8. 13.)
- Az Európai Parlament 2012. május 22-i állásfoglalása az Európai Unió belső biztonsági stratégiájáról. [2010/2308 (INI)] Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IP0207&from=HU> (2014. 7. 10.)
- European Training Scheme: Mapping of Law Enforcement Training in the European Union – Final Report. Forrás: www.cepole.europa.eu/fileadmin/documents/LETS/LETS_Final_Report.pdf (2014. 8. 3.)
- Fórizs Sándor (2011a): A Szlovák Köztársaság rendőrtisztai főiskolája. In: *Magyar Rendészet*, 11. évf. 1. sz. 103–108.
- Fórizs Sándor (2011b): Az osztrák rendőrtiszt-képzés. In: *Magyar Rendészet*, 11. évf. 2. sz. 105–112.
- Fórizs Sándor (2011c): A Cseh Rendőr Akadémia. In: *Magyar Rendészet*, 11. évf. 3. sz. 43–52.
- Fórizs Sándor (2012): Brandenburg tartomány rendőrtisztképzése. In: *Magyar Rendészet*, 12. évf. 3. sz. 67–76.
- Fórizs Sándor (2014): Alsó-szászországi rendőrtisztképzés. In: *Magyar Rendészet*, 14. évf. 3. sz. 121–134.
- Frontex (2011): *Alapszintű angol nyelvképzési CD eszköz határrendészek részére – használati útmutató*. Varsó.

- Frontex (2012): *Common Core Curriculum*. Varsó.
- Frontex: *Specialised Training*. Forrás: <http://frontex.europa.eu/training/specialised-training> (2014. 7. 12.)
- Heltai Pál (2006): Szakmai kommunikáció és szaknyelv. In: Silye Magdolna (szerk.): *Porta Lingua. Utak és perspektívák a hazai szaknyelvoktatásban és kutatásban*. Debrecen, DE.
- Kiss Lajos (2013): Az egységes európai határrendészeti képzés megteremtésének első szakasza. In: *Határrendészeti tanulmányok*, 10. évf. 2. sz. 14–24.
- Kurtán Zsuzsa (2003): *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Möhn, Dieter – Pelka, Roland (1984): *Fachsprachen: Eine Einführung*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Szabó Andrea (2013a): *A bolognai folyamat és hatása a rendészeti felsőoktatásra az Európai Unióban*. PhD-értekezés. Forrás: http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Vedes/Szabo_Andrea/Szabo_Andrea_Ertekezés.pdf (2014. 8. 10.)
- Szabó Andrea (2013b): Egy rendészeti képzésre (felsőoktatásra) irányuló kutatás konklúziói. In: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV*. Pécs, MHTT Pécsi Szakcsoport.
- Tervezet – Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”. (5842/2/10 REV 2) Forrás: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=HU&f=ST%205842%202010%20REV%202> (2014. 6. 20.)
- Varga János (2013): Biztonsági kihívások – képzési reakciók. In: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV*. Pécs, MHTT Pécsi Szakcsoport.

SUMMARY

Training Border Guards in English for Professional Purposes: Uniform Trends in EU Member States

BORSZÉKI Judit

The strong emphasis given to the international dimension of (border) policing cooperation and training makes it reasonable to examine the state of English language training since English is the most frequently used language for border policing in the institutions of EU member states. The paper summarises the results of a questionnaire-based survey conducted to investigate the concept, levels, courses and content of English language teaching in the framework of border policing training in EU member states. The conclusions are also compared with the experience gained in Hungary.

Az eszmék harcának tükröződése a Belügyi Szemlében a rendszerváltásig

DEÁK József

Mint napjainkban sajnos tapasztalhatjuk, a hidegháború a két világrendszer megszűnésével, a rendszerváltásokkal, az európai uniós és NATO-csatlakozásokkal sem fejeződött be véglegesen. Sőt, az ukrajnai válság következtében újraéledt a II. világháborút követően Európát és a világot keleti és nyugati részre osztó, klasszikus hidegháború ideológiai-eszmei küzdelme is. A Belügyi Szemlében megjelent, ilyen tartalmú írások alapján mi jellemezte ezt a pszichológiai propagandaháborút régen, s milyen eszközökkel, módszerekkel folytatták? Leszűrhetők-e a mai kornak szóló tanulságok mindezekből?

Fél évszázad sem telt el békében a hidegháború által több évtizeden át megosztott Európában a II. világháború lezárása után, amikor 1991 tavaszán a Balkán-félszigeten, Jugoszláviában újra megszólaltak a fegyverek. Szerencsére – némi ideológiai pengeváltást leszámítva – ebből nem lett újabb viláégés, mint ahogy a száz éve kitört, tízmilliók életét kioltó I. világháború után, amikor a háborús borzalmak „örök időkre” leszűrt tanulságán is csak alig két békés évtizeden át lehetett gondolkodni – az egyre erősödő ideológiai küzdelem hozzájárult a második viláégéshez.

Napjainkban – mintha semmi sem történt volna az eltelt száz évben – szintén változatlan lendülettel működik a „mindent megfontoltam, mindent meggondoltam” elv alapján születő politikai döntések rövidlátása. A hidegháború utáni időszak sok fontos fejleménye igazolta a civilizációs paradigmát. (Huntington szerint ugyanis a hidegháború utáni világ összetartásának, széthúzásának és konfliktusainak szabályait a kultúra és a kulturális – végső szinten civilizációs – identitások alakítják.¹ Könyvében már 1998-ban megjósolta az orosz–ukrán konfliktust, a mai helyszínekkel...) Ilyen a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása, az egykori területükön kialakult háborúk.²

Mint napjainkban tapasztalhatjuk, a hidegháború és fő jellemzője, az eszmei küzdelem sem került végleg a történelemkönyvek lapjaira a bipoláris világ megszűntével, sőt újabb, iszlám-terrorista arcvonallal gyarapodott. A Magyarország szomszédságában zajló ukrán–orosz konfliktus aktuális történéseiről szóló, egymásnak ellentmondó híradásokról hamar kiderült, hogy a felek a szárazföldi katonai műveletekkel egy időben – az őket támogató világhatalmi erőközpontokkal közösen – hír-, média-, eszmei-ideológiai, összefoglalóan pszichológiai háborút is folytatnak...

1 Huntington (2014) 15.

2 Huntington (2014) 43.

Tanulmányunkban a bő hat évtizede fennálló Belügyi Szemle hasábjairól, a folyóirat születés kori hidegháborús csúcstól az enyhülés meghatározó eseményének számító csúcskonferencián át a magyar rendszerváltásig, ideológiai töltetük alapján kiemelt írásokat elemzünk. Az ideológiai háború lényegének, mozgatórugóinak, működtető törvényszerűségeinek nyitját, káros hatásai csökkentésének lehetséges módzatait keressük. Anthony de Mello szavaival élve: „Az emberek pénzért és hatalomért is ölnek. De a legkegyetlenebb gyilkosok mégis azok, akik a saját gondolataikért ölnek.”³

Ideológiai háborús lélektan

A pszichológiai, ideológiai háború nem a fejlett emberi civilizáció modern szellemi tárlálmánya! Nincs új a nap alatt, már Szun-ce is megírta a *Háború művészete* című művében, hogy „aki igazán ért a hadviseléshez, úgy töri meg az idegen sereget, hogy nem vív csatát vele; úgy foglalja el az idegen városlat, hogy nem ostromolja meg; úgy semmisíti meg az idegen fejedelemségeket, hogy nem tart sokáig (a háború). S minthogy a (kölcsonös) sértetlenség által igyekszik győzni az égalattiban, a fegyverek alkalmazása nélkül is biztosítani tudja magának az előnyöket.”⁴ Mi ez, ha nem a pszichológiai hadviselés első megfogalmazásainak egyike? Az eszmei-ideológiai téren folytatott küzdelem pedig nem más, mint a pszichológiai, lélektani háború egyik megnyilvánulási formája.⁵

A hatalmi önérdék igazi virágkorát a II. világháborút követő (h)idegháborús időszak jelentette, de a világpolitikai történések hatására, mint azt tapasztalhatjuk napjainkban is, bármikor elburjánzik, hisz ebben az esetben „a világ leghatékonyabb szerszáma arra, hogy az igazságból félrevezetést csináljunk.”⁶ Az *ideológia* kifejezés két görög szó, az *idea* ('eszme, elvont képzet'), valamint a *logos* ('logika', itt 'tudomány') alkotta összetétel. Mai jelentésében egy-egy ideológia, eszmerendszer célja egy fennálló politikai berendezkedés fenntartása, átalakítása, esetleg megdöntése. A *Hadtudományi lexikon* szócikke szerint a pszichológiai háború, lélektani hadviselés általános értelemben az egymással szemben álló felek morális instabilitását célzó szisztematikus tudati-pszichikai fellazítása a lélektani törvényszerűségek alapján szerkesztett információk, tudatosan konstruált, demoralizáló tudatelemek felhasználásával. Konkrét értelemben a II. világháború után kialakult hidegháborús időszak kifejezése arra a kölcsonös törekvésre, amelynek keretében a szemben álló világrendszerek egymás társadalmának körében szisztematikus propagandát folytattak azért, hogy minél több embert szembefordítsanak a saját politikai-gazdasági rendszerével és kormányzatával, s az ellenfél táborából minél többekben keltsenek rokonszenvet maguk iránt.⁷

Egy frissebb hadtudományos meghatározás a fenti gondolatokat a következőképpen aktualizálta: „A pszichológiai műveletek azokat a tervezett pszichológiai tevékenységeket jelentik, amelyek háborúban és békében egyaránt alkalmasak az ellenség és a

3 De Mello (2005) 17.

4 Szun-ce (i. e. 514–496)

5 Krüszko (1999) 11.

6 De Mello (2005) 79.

7 Szabó (1995) 812.

saját erők, valamint a semleges érintettek magatartásának, szellemi beállítottságának és viselkedésének befolyásolására, a politikai és katonai kitűzések elérése érdekében. A pszichológiai műveletek céljai közt szerepel a ráhatás az ellenség, ellenfél gondolkodására, érzelmeire; viselkedésük, szándékuk befolyásolása; erősíteni a saját erők szimpátiáját a kitűzött célok elérésére; elnyerni az ellenfél vagy a határozatlan népesség támogatását és együttműködési készségét.”⁸

Mennyire másként, hamisan cseng a *Világpolitikai kislexikon* eszmei harcról szóló, a helsinki záróokmány aláírása korabeli megfogalmazása a keleti blokkban egyeduralkodó marxista-leninista ideológiára „hangszerelve”. Eszerint a hatalmon lévő osztályok ugyan már régóta igyekeznek felhasználni az ideológiát és a propagandát külpolitikai céljaik érdekében is, az ideológiai harc azonban akkor vált a nemzetközi kapcsolatok részévé, amikor az uralkodó rendszerek elengedhetetlen szükségét látták annak, hogy más országok lakosságát ideológiailag befolyásolják, s lehetőség nyílt erre. Az ideológia és a külpolitika azelőtt nem állt ilyen szoros összefüggésben egymással. A néptömegek egyre aktívabbak, s jelentősen megnövekedett a hatásuk a külpolitikára is, ezért ideológiai-politikai meggyőzésük igen fontos feladat lett. Mindegyik osztály elsősorban a saját tömegeit igyekszik eszmei hatókörébe vonni, de az ideológiai harcot arra is felhasználja, hogy bomlassza az osztályellenfél eszmei egységét, befolyásával minél nagyobb teret nyerve annak soraiban.⁹

Magyarország második világháborút követő politikai élete – a keleti blokk országaiéhoz hasonlóan – a hidegháború időszakában hangos volt az ideológiai harctól. A rendszer sajátosságaiból adódóan nem különbözhetett ebben a magyar rendvédelem-történet korabeli meghatározó, közbiztonságot szavatoló szervezetének, a rendőrségnek, majd a Belügyminisztériumnak a központi elméleti folyóirata: a Rendőrségi Szemle, illetve – 1963-tól – a főként belőle létrehozott Belügyi Szemle sem.¹⁰

Az eszmék (harc)mezején

Az 1950-es évek éles ideológiai propagandaküzdelme, (h)idegháborúja („az osztályharc éleződik, a harmadik világháború elkerülhetetlen”, McCarthy amerikai szenátor „boszorkányüldözése”, a Rosenberg házaspár kivégzése atomkémkedés vádjával) tartós, mélyen rögzült ellenségek kialakulásához vezetett. Az amerikai–szovjet rivalizálás a végletekig polarizálta a nemzetközi politikát, de a szocialista országok belpolitikai életét is. A kétpólusú világban a fekete-fehér, imperializmus-szocializmus, szabad-rab, barát-ellenség szemlélet megszokottá vált, az alternatív, kompromisszumos lehetőségek beszűkültek. A hidegháborús konfrontáció nemzetek tragédiájához, országok természetellenes, erőszakos szétszakításához vezetett (Korea, Vietnam, Kína és Tajvan, Németország), amelyhez a keleti blokkban még a belpolitikai idegháború, az osztályharc éleződése jegyében társadalmi rétegek, népes embercsoportok (például

8 Haig–Várhegyi (2005) 209.

9 Uo. 195.

10 BM (1962)

kulákok, burzsoák, „osztályidegenek”, nemzetiségiek), egyházak tragédiája is társult. Az ötvenes évek elejének vasfüggöny-politikája a keleti tömb országait szinte teljesen elzárta a külvilágtól, és csak igen keveseknek adatott meg, hogy a nyugati világról személyes tapasztalatokat szerezzenek.¹¹

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – felidézzük a magyar és világtörténelem néhány, a Belügyi Szemlében, a belügyi (valójában párt-) propaganda által bemutatott eseményét, kiegészítve napjaink kutatási eredményeivel.

„A Vörös Hadsereg, felszabadítva a városokat, falvakat, azonnal segítette az élet megindulását. A szovjet város- és községparancsnokok vitték a felszabadított területek életébe a rend és a szervezettség elemeit.”¹² A szovjet megszállás súlyos atrocitásokkal járt együtt. Erőszakoskodások, rablások történtek, a hadijog figyelmen kívül hagyásával mintegy 170–180 ezer civil személyt hurcoltak el a Szovjetunióba kényszermunkára, s több tízezer német anyanyelvű lakost is deportáltak. Egyesek 50–70 ezerre, mások 150 ezerre, megint mások „százazrekre” teszik a szovjet Gulagokban elpusztult magyarok számát.¹³ A keleti tömb országai nem csatlakoztak Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatához (ENSZ), hiszen például a koncepciós perekben alkalmazott Visinszkij-féle jogértelmezés szöges ellentétben állt az emberi jogokkal, mint például:

„9. cikk. Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

10. cikk. Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozza meg egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.

11. cikk. 1. Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják.”¹⁴

Bő hat évtized távlatából ma már tudjuk, mit jelentett a másik jogértelmezési gyakorlat, amely az elveiből aligha volt sejthető... „A bírói döntés (mind a polgári, mind a bűnvádi eljárás során hozott ítélet) meggyőző volta jelenti – állapítja meg a lengyel származású Andrej Januarjevics Visinszkij akadémikus (a sztálini tisztogatási politika egyik főszereplője, a Szovjetunió főügyésze, majd jelentős kormányzati pozíciók birtokosa, 1939-től a szovjet Tudományos Akadémia tagja) – a bizalom felkeltését abban a tekintetben is, hogy az ügygel kapcsolatos összes körülményt a bíróság kimerítően elemezte, hogy az ügy eldöntésével a bíróság számba vette mindazokat a körülményeket, amelyeknek megállapítása és felderítése egyáltalán lehetséges volt.”¹⁵

Visszatekintve a vége felé már az enyhülés bölcsőjének számító 1960-as évek szintén meglehetősen „hektikusak” voltak, ellentmondásos elemeket tartalmaztak. A végletes fenyegetések, helyenként fegyveres konfliktusok, sőt háborúk váltogatták egymást az

11 Fischer (2014) 130.

12 *Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára.* 6–7.

13 Gergely–Izsák (2000) 225.

14 Fischer (2014) 131.

15 Füstös (1953) 271.

őszinte vagy kevésbé őszinte gesztusok sorával.¹⁶ Amerika és Európa független nyugati maradéka – amelyet a Szovjet-Oroszország feltartóztatásának közös célja, valamint a hasonló politikai és gazdasági rendszerek, s ebből következően a hasonló ideológiai irányultság kötött össze – az újonnan alakult atlanti világ geopolitikai magjává vált, amelyet elsősorban a transzeurázsiai kínai–szovjet tömbbel szembeni megmaradás kötött le.¹⁷

Az Európai Biztonsági Konferencia Brezsnyev számára pótlékot jelentett az elmaradt német békeszerződés helyett – mely utóbbit Hruscsov képtelen volt kicsikarni berlini ultimátumával –, és a háború utáni status quo általános elismerését.¹⁸ Már 1975 őszére az enyhülés nyílt válságba került, melynek oka a brezsnyevi offenzív-expanzív harmadikvilág-politikában keresendő: az európai status quo tiszteletben tartása mellett a harmadik világban a status quo módosításának szovjet kikényszerítése egyre markánsabban jelentkezett. A Szovjetunió mint „kihívó” világhatalom az 1970-es évek második felében, tapasztalván a nyugati világban az olajárrobbanás kiváltotta jelentős gazdasági problémákat, nem tanúsított „önmérsékletet”, egyoldalú előnyök megszerzésére törekedett a világ távoli, geostratégiai felértékelődő régióiban. Ez az offenzív magatartás, az erőpolitika szisztematikus alkalmazása potenciálisan egy új világ status quójának képét vetítette előre, s ez ellentmondott a SALT-I szerződésben és az enyhüléskódexben megfogalmazott szovjet–amerikai bilaterális kapcsolatok alapelveinek.¹⁹

Gorbacsov gyökeresen megváltoztatta a Szovjetunió mindenki számára megszokott külpolitikai koncepcióját, elutasítva a Nyugattal történő konfrontációt, megszüntetve a nemzetközi kapcsolatok átideologizálását. Gyakorlatilag visszautasította a bolsevikok Brezsnyev alatt „proletár internacionalizmussá” korcsosult „vörös expanzióját” is.²⁰ A kommunista rendszer azonban már nem viselte el a reformokat, bukása – Timothy Garton Ash brit történész-publicista szavaival élve – „Lengyelországban tíz évbe telt, Magyarországon tíz hónapba, Kelet-Németországban tíz hétbe, Csehszlovákiában tíz napba.”²¹

A fenti folyamatok fényében világosan kirajzolódik az 1979-es évet nyitó Belügyi Szemle első oldalain megjelent Lakatos Ernő-cikk²² egyik-másik gondolatának harsány propagandafelhangja. A szocializmus már önmagában – a pusztta létevel, gyarapodásával, emberközpontúságával, létbiztonságával, életkörülményeivel – is kihívás a válságból válságba, társadalmi gondokból társadalmi gondokba zuhanó, a tömegeknek életcélt, életideált nyújtani többé nem tudó, az embert kilátástalanságban, létbizonytalanságban tartó tőkés renddel szemben. Minden nép szuverén joga, hogy olyan társadalmi rendben, olyan törvények alapján éljen, amilyenben akar. A népek, nemzetek eme joga elvitathatatlan, a legegyetemesebb, a legalapvetőbb emberi jog. Ezt a kapita-

16 M. Szabó (2008) 9.

17 Brzezinski (2013) 28–29.

18 Kissinger (1996) 757–758.

19 Fischer (2014) 293.

20 Anyiszimov (2010) 519.

21 Horváth–Paragi–Csicsmann (2013) 281.

22 Az MTI vezérigazgató-helyettese.

lista országok vezető köreinek a realitások számbavételével el kell fogadniuk. A hidegháború korszaka óta józanul nem beszélhetnek a szocialista társadalmi rend képviselőiről mint felszabadítandó „rab nemzetekről”, „csatlós országokról”, a „vasfüggönyön túl élőkről”, s magukról mint „szabad világról”.²³ Ma már (a cikk óta történtek fényében) tudjuk, mennyi igazság rejtett mindebben. Igaz, más aspektusból szemlélve...

Alkalmazott módszerek

Az eszmék nemzetközi méretű harcában a „Ki kit győz le?” kérdése minden időben sajátosan jelent meg. A korabeli ideológiai küzdelem éles, tartalmát és módszereit tekintve igen sokszínű volt. Szinte nem volt az életnek egyetlen olyan területe sem, amellyel kapcsolatban ne alakult volna ki ideológiai konfrontáció, miközben a módszerek egy-egy tartalmaztak direkt és indirekt mozzanatokot, támadó és javaslattevő megnyilvánulásokat.

Az ideológiai küzdelemben – a Belügyi Szemle cikkei szerint – a nyugati propaganda általánosan alkalmazott módszere volt a kétszínűség, azaz ugyanarról a témáról mást kommunikált befelé, a saját országa, és mást kifelé, elsősorban a szocialista országok felé. A másik általános módszere a differenciáltság, amelyet elsősorban a nemzeti hagyományokra és tradíciókra épít. Például a nacionalizmus szítása általános cél, de módszerei sokban különböznek attól függően, hogy a magyarokra vagy a románokra kívánnak-e hatni. Az általános módszerek közül ki kell emelni az egyénre történő koncentrált ráhatást, az individuális törekvésekre való serkentést. Az egyén lehetőségeinek és felelősségének túlhangsúlyozásával, a boldogulás egyéni útjainak túlértékelésével is próbálták a szocializmus kollektivitásban rejlő erejét metelyezni. Új módszerként jelentkezett a helsinki záróokmányt követően az egyes országok befelé fordítása a nemzeti múlt indokolatlan mértékű felidézésével.

A burzsoá tájékoztatási rendszer a gyors információtovábbítás technikáját az értelem elhomályosítására vagy kilúgozására használja fel, hangoztatva, hogy a gyorsaság elősegíti a megértést és a felvilágosítást. Robert E. Gooden, az USA Wells egyetemének professzora *A manipuláció politikája* című könyvében úgy vélekedik, a manipuláció – a lélektani hadviselés fő módszereként – magában foglalja a valós, szükséges információk melletti többletet is, amelyben szinte képtelenség eligazodni. Lelepleződés esetén pedig azonnal tálni kell egy újabb információt a figyelem elterelése érdekében. A dezinformáció nem más, mint feltevés, amelynek célja az emberek tudatos félrevezetése, szándékosan hamis információk átadása a valóságról. Közlése történhet szenzációként, újdonságként vagy feltevésként.²⁴

²³ Lakatos (1979) 5–7.

²⁴ Burján (1988) 7–8.

„Szülőföldünk” a nagy adók árnyékában

1950-ben az USA létrehozta és a Külügyminisztérium mellett működtette az úgynevezett Lélektani Hadviselés Testületét. Ezt 1951-ben a lélektani hadviseléssel kapcsolatos hivatal váltotta fel, amelyet már közvetlenül az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának rendelték alá. Truman elnök az új irányító szerv funkcióját a lélektani hadműveletek megtervezésében, koordinálásában és végrehajtásában jelölte meg. A hivatal elsősorban a hatalmas propagandaapparátus irányítását biztosította, illetve igyekezett a lehető leghatékonyabb propagandatámogatást nyújtani az amerikai politikai törekvésekhez. Eisenhower 1953-ban már közvetlen elnöki irányítás alá vonta a szervezetet. Az USA lélektani hadviseléssel és ideológiai diverzióval foglalkozó szerveinek tevékenységét a Nemzetbiztonsági Tanács hangolja össze. Ezen belül a helsinki záróokmány aláírását követő időszakban, 1983 januárjában egy különleges tervezőcsoportot hoztak létre a nemzetbiztonsági főtanácsadó elnökletével. Tagjai között van a külügy- és a hadügyminiszter, valamint az Egyesült Államok Információs Ügynökségének (United States Information Agency, USIA) és Nemzetközi Fejlesztési Hivatalának (United States Agency for International Development, USAID) igazgatója. E testület főként a hosszú távú stratégia fő irányvonalait dolgozza ki. Felügyeli mindazokat a hivatalokat, amelyek a propagandával és ideológiai diverzióval foglalkoznak.

A Nemzetbiztonsági Tanács mellett, 1982-ben megkezdte működését a Nemzetközi Kommunikációs Ügynökség (International Communication Association, ICA), amely kidolgozza és terjeszti a külföldi propagandára vonatkozó irányelveket. Az USIA feladata volt, hogy más országok nyilvános állásfoglalásainak befolyásolásával elősegítse az USA külpolitikai céljainak megvalósítását. Kiemelkedő szerepe volt a külföldi közvélemény ideológiai átformálásában, az USA polgári és katonai szervei által külföldön végrehajtott propagandaműveleteinek összehangolását végezte. Emellett a világ 127 országában működő 210 kirendeltsége segítségével terjesztette a 25 nyelven kiadott 60 újságot. E hatalmas propagandaszervezet főállásban 9300 főt foglalkoztatott, és évi költségvetése 1986-ban meghaladta a 786 millió dollárt. Az USIA irányításával működött az egész világot átfogó, legnagyobb rádióállomás, az 1942-ben, az amerikai politika magyarázata, a világban történő eseményekről szóló manipulatív közlések sugárzása céljából létrehozott Amerika Hangja.²⁵

A Nyugat rádiópropagandája – elsősorban a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabadság Rádió soknyelvű adásai révén – kiemelt szerepet kapott a két rendszer ideológiai küzdelmében.²⁶ Az Amerika Hangja mintegy 2700 főt foglalkoztatott és 105 rádióállomást működtetett a világ különböző részein. Programjait 42 nyelven sugározta, hetente összesen 970 óra terjedelemben. Egy középhullámú és öt rövidhullámú átjátszóállomása nyolc szocialista ország nyelvén sugárzott programokat, magyarul naponta két órán át.

²⁵ Uo. 3.

²⁶ Fischer (2014) 131.

A Szabad Európa Rádió 1949-ben kezdte meg működését. Az USA külpolitikai érdekeinek szolgálatában öt államnak – Bulgária, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia, Magyarország – sugárzott speciális adásokat. Müncheni központjának összlétszáma meghaladta az 1700 főt, legnagyobb kihelyezett irodája Bécsben működött. A Münchenben működő, „magánjellegű”, „hidegháborús csökevényeknek” is tartott amerikai adóállomások közül a „Szabad Európa Rádió a kelet-európaiakhoz öt nyelven, 46 hullámhosszon szólt (napi 20 óra Csehszlovákiának szánt adás, 19 óra Lengyelország és Magyarország számára stb.), illetve a Szovjetunió népeinek 36 hullámhosszon sugárzott a Szabadság Rádió”.²⁷ A Szovjetunió elleni ideológiai diverzió egyik központja, a Szabadság Rádió 1951-ben kezdte meg működését. Tevékenysége a CIA tervei alapján nem korlátozódott a rádióadás felforgató tevékenységére, hanem igyekezett az enyhülés vívmányait aláásni és nehezíteni a különböző társadalmi és politikai rendszerű államok közötti együttműködést. Az angol külföldi rádiópropagandát a BBC External Services végezte, amely 3500 főt foglalkoztatott. Ez volt a nyugati világ legnagyobb tapasztalattal rendelkező, látszatra független kommunikációs szervezete, 70 adóállomáson keresztül 46 nyelven sugárzott programokat, heti 725 óra terjedelemben, magyarul napi 2 óra 15 percben. Műsorainak hangnemében – más nyugati adókhoz képest – igyekezett a lojalitás látszatát kelteni, tartózkodva az éles kirohanásoktól, ügyesen manipulálva az objektív híryananyagokat, elsősorban a szocialista országok értelmiségét megcélozva. A Deutschlandfunk és a Deutsche Welle rádióállomások 1953, illetve 1960 óta heti 806 órában, 37 nyelven sugároztak propagandaközleményeket, magyarul napi 2 órában. 1982-ben éves költségvetésük 330 millió márkára rúgott, központjuk pedig Kölnben volt.²⁸

Az antikommunista propagandában kiemelkedő szerepe volt a Szabad Európa Rádióknak, amely a legkártékonyabbnak ítélt adó volt, adásidejénél és – ebben minden versenytársa egyetértett – az információátadás gyorsaságánál és pontosságánál fogva, amely a kommunista országok sajtójának rendszeres tanulmányozására és rádióik lehallgatására támaszkodott. „Helyettesítő” rádióként eljátszotta a szerepet,ilyennek kellett volna lennie egy független rádióknak a célba vett országok mindegyikében.²⁹

A fellazító propaganda elleni harc eleve kudarcra volt ítélve, ezt ma már nem nehéz kiolvasni az imperialista propaganda elleni fellépésre sarkalló sorokból. „Kiindulási alapja a szocialista építőmunkánk javítása, hatékonyságának fokozása. Az imperialista propaganda ugyanis alapvetően társadalmi fejlődésünk konfliktusainak, intézményrendszerünk fogyatékoságainak talaján keletkezik, fontos tehát, hogy a társadalom különböző rétegeiben felmerülő jelenségeket az imperialista propaganda egyes elemeit mint jelzéseket hasznosítsuk eredményeink növeléséhez, hibáink kijavításához.”³⁰

Ezt szolgálta lényegében már korábban is a Magyar Rádió rövidhullámú, 1955-ben indult, külföldieknek szánt sugárzása, *Szülőföldünk* címmel. Adásaiban kiemelt figyelmet fordítottak a külföldre emigrált magyarok és általában a külföld „tájékoztatásá-

²⁷ Deák (2014) 136.

²⁸ Burján (1988) 4.

²⁹ Hrivnák, (1989) 23.

³⁰ Hrivnák (1989) 24.

ra”, azaz a hazai viszonyok minél jobb színben való feltüntetésére, műsoraival egyfajta honvágyat és nosztalgiát is kiváltva belőlük. Az emigrációnak sugárzott *Szülőföldünket* 2005-ben szüntette meg a Magyar Rádió, egyrészt azért, mert az interneten vagy műholdon keresztül már a hazai adások is követhetőek voltak, másrészt pedig eddigre a korábbi hallgatóság egy része hazatelepült.³¹

Másként és más céllal a *Szülőföldünk* ma is működik rövidhullámon (2011 óta szünetel) és műholdon. Ez immár a kontinentális időzónákat figyelembe vévő, az öt kontinensen élő, dolgozó, pihenő honfitársainknak szóló, magyar nyelvű, napi, informatív hír-, esemény- és kulturális tartalommal kitöltött, tájékoztató válogatóműsor az MR1 Kossuth Rádió kínálatából. A *Szülőföldünk* című program szól mindazoknak, akik szeretnének igényesen tájékozódni, mi is történt az anyaországban és a Kárpát-medencében a magyar lakta területeken. A rövidhullámú sugárzás átmenetileg szünetel (az adások az interneten érhetők el).³² Észak Amerika: 6150 kHz, 03.00–04.00. Európa: 3975 kHz, 06.00–07.00 és 23.00–24.00; 6025 kHz, 12.00–13.00; 6140 kHz, 18.00–19.00.

Összegzés

Írásunkban röviden áttekintettük a pszichológiai hadviselés működését a bipoláris világ fennállása során. Mindeközben megbizonyosodhattunk afelől, hogy Szun-ce kínai hadvezér meglátásai milyen pontosan beigazolódtak az azóta eltelt 2,5 ezer év során.

Sorra vettük az ideológiai háború működésének lélektani törvényszerűségeit, s hogy ezeket milyen propagandamódszerekben láthatjuk viszont alkalmazás közben. A Belügyi Szemléből kiválogatott, ideológiai tartalmú írások egyes részeit összevetettük a ma már objektívebb, a régi, jól ismert propagandaszólamokat nélkülöző, viszont esetleg újakkal áthatott képpel. Figyelemmel kísérhettük, miként finomodott és vezetett a nyugati propaganda a hidegháború tombolásának időszakától az enyhülési folyamat beköszöntén át a rendszerváltásokig, a bipoláris világ megszűnéséig.

A pszichológiai-ideológia háború propagandaeszközei közül számba vettük a külföldre sugárzó rádióállomásokat és módszereiket is. A számukra meghatározott célok, elérési útjaik nem változtak az internet világában sem. Ha nem szeretnénk a manipuláció áldozataivá válni, gondoljunk a tanulmányban bemutatott megoldásokra!

Végezetül fontos megjegyezni, hogy a bő hat évtizede működő Belügyi Szemle minőségét mindvégig inkább a szakelméleti, rendészeti, rendvédelmi tartalmú írások határozták meg, semmint a politikai cikkek. A hat évtized során bekövetkezett politikai eseményekkel kapcsolatosan mindig csak a politikai környezet által elvárt legszükségesebb reakciókkal találkozhattunk.

³¹ A rádiózás története Magyarországon.

³² Az MR külföldre irányuló adásai és frekvenciák.

IRODALOMJEGYZÉK

A rádiózás története Magyarországon. Forrás:

http://mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=553&tip=0
(2014. 12. 3.)

Anisimov, Evgenyij Viktorovics (2010): *Isztorija Rosszii ot Rjurika do Putyina. Ljugyi szobütvija datü.* (Oroszország története Ruriktól Putyinig. Emberek, események, dátumok.) Szentpétervár, Pityer Kiadó.

Az MR külföldre irányuló adásai és frekvenciák. Forrás: www.radio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=238&Itemid=38 (2014. 12. 3.)

BM (1962): *A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0023. sz. parancsa.* Budapest.

Bognár Károly (szerk.) (1978): *Világpolitikai kislexikon.* Budapest, Kossuth Kiadó.

Brzezinski, Zbigniew (2013): *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága.* Budapest, Antall József Tudásközpont.

Burján Jenő (1988): Propaganda az ideológiai diverzió szolgálatában. In: *Belügyi Szemle*, 35. évf. 11. sz. 3–11.

De Mello, Anthony (2005): *Abszurd egypercesek.* Kecskemét, Korda Kiadó.

Deák József (2014): A Belügyi Szemle Tájékoztatójában a médiával kapcsolatban megjelent anyagok (1963–1972). In: *Magyar Rendészet*, 14. évf. 2. sz. 127–137.

Fischer Ferenc (2014): *A kétpólusú világ 1945–1989.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.

Füstös Gedeon (1953): A kihágási bíráskodás szerepe és feladatai népi demokráciánkban. In: *Rendőrségi Szemle*, 1. évf. 3. sz. 263–273.

Gergely Jenő – Izsák Lajos (2000): *A huszadik század története.* Szekszárd, Pannonica Kiadó.

Haig Zsolt – Várhegyi István (2005): *Hadviselés az információs hadszíntéren.* Budapest, Zrínyi Kiadó.

Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára. (1965) In: *Belügyi Szemle*, 3. évf. 4. sz. 5–16.

Horváth Jenő – Paragi Beáta – Csicsmann László (2013): *Nemzetközi Kapcsolatok története 1941–1991.* Budapest, Antall József Tudásközpont.

Hrivnák Andrea (1989): A fellazítási politika, az antikommunista ideológiai diverzió néhány sajátossága az 1980-as években. In: *Belügyi Szemle*, 46. évf. 3. sz. 18–24.

Huntington, Samuel P. (2014): *A civilizációk összezsapása és a világrend átalakulása.* Budapest, Európa Kiadó.

Kissinger, Henry (1996): *Diplomácia.* Budapest, Panem–McGraw–Hill–Grafo.

Krüscko, Vlagyimir Gavrilovics (1999): *Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт).* [A pszichológiai háború titkai (célok, feladatok, módszerek, formák, tapasztalat).] Forrás: http://svitk.ru/004_book_book/2b/465_krisko-sekreti_psihologiheskoj_voyni.php#_Toc55411404 (2014. 12. 2.)

Lakatos Ernő (1979): A békés egymás mellett élés alakulása. In: *Belügyi Szemle*, 26. évf. 1. sz. 5–11.

M. Szabó Miklós (2008): *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969.* Budapest, Zrínyi Kiadó.

Szabó József (szerk.) (1995): *Hadtudományi lexikon, II. kötet, M–Zs.* Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság.

Szun-ce (i. e. 514–496): *A hadviselés törvényei.* Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm> (2014. 12. 5.)

SUMMARY

The Role of the Journal "Belügyi Szemle" (Interior Review) in the Ideological Struggle until the Hungarian Change of Regime

DEÁK József

As we can experience today the Cold War, unfortunately, did not end with the collapse of the polarized world system or with EU and NATO memberships. What is more, the classic ideological-theoretical cold-war struggle that once divided Europe and the world has revived as a result of the Ukrainian crisis. What were the characteristics of this old psychological, propaganda war and what methods were used as described in the articles of the Interior Review (Belügyi Szemle)? Can conclusions be drawn for today's situation?

A nyomozások új irányvonalai. A technikai jellegű bizonyítási módszerek dominanciája

GIRHINY Kornél

Korunk nyomozásai során kollégáink naponta találkoznak olyan új típusú kihívásokkal, amelyeknek megoldása egyre sürgetőbbé válik. Ebből fakadóan bizonyos tendenciák nem kerülhetik el figyelmünket, ezekről a jelenségekről szeretnék néhány gondolatot megosztani az olvasókkal. Ezek egyike az a taktikai jellegű bizonyítással kapcsolatos tendencia, amely szerint ezen módszerek gyakran másodlagos szerepet kapnak a bizonyításban. A másik, ezzel szorosan összefüggő jelenség a technikai jellegű bizonyítási módszerek felértékelődése mind a nyomozásban, mind pedig a bizonyításban.

Történeti áttekintés

Napjaink nyomozásainak vizsgálata során akarva-akaratlanul tanúi vagyunk annak a folyamatnak, amely során a nyomozók, vizsgálók által hosszú éveken keresztül eredményesen használt módszerek egyre kevesebbet érnek a bizonyításban. Az ügyvizsgálatok során sorra jelennek meg olyan új tárgyi bizonyítási eszközök, amelyekkel korábban nem találkozhattunk ezekben az iratokban. Ezen észrevételemet többek között az a jelenlegi bírói ítélkezési gyakorlatban tapasztalt tendencia is alátámasztja, amely mintha „alulértékelné” a személyi adatforrásokat,¹ bizonyítékokat.

A tendencia kialakulásának megértéséhez célszerűnek tartom, hogy történeti szempontból vizsgáljuk a kialakult gyakorlatot. Mint valamennyiünk előtt ismeretes, a kriminalisztika egy olyan tudományterület, amely felhasználja más tudományterületek eredményeit, és eljárásokat dolgoz ki a bűncselekmények felderítése, bizonyítása és megelőzése érdekében. Ezen gondolat mentén továbbhaladva és kissé visszafelé gondolkodva célunk az, hogy választ keressünk a jelenkor arra vonatkozó kérdésére, hogy a személyi bizonyítékok miért kaptak másodlagos szerepet a bizonyításban. Az egyszerűbb megértés kedvéért nézzük meg az 1. ábrát!

1 Lóczy (2011)

1. ábra: A személyi adatforrások fejlődésére ható tudományterületek ok-okozati összefüggésének folyamatábrája²

Az 1. ábra egyértelműen szemlélteti, hogy a személyi bizonyítékok körét a krimináltaktikán³ belül tárgyaljuk, és az is jól látható, hogy a taktikai jellegű bizonyításhoz nagyban hozzájárult a társadalomtudományok fejlődése. Ennek mintájára, ezzel párhuzamban a tárgyi bizonyítékok vonatkozásában ugyancsak elkészíthetünk egy piramist (2. ábra).

2. ábra: A tárgyi adatforrások fejlődésére ható tudományterületek ok-okozati összefüggésének folyamatábrája⁴

² Saját szerkesztés.

³ Lakatos (2004) 11.

⁴ Saját szerkesztés.

Amint a bemutatott ábrák szemléltetik, a személyi és a tárgyi adatforrások, bizonyítékok felhasználásában mutatott dominancia nagyon leegyszerűsítve gyakorlatilag visszavezethető a társadalomtudomány és a természettudomány fejlődésének eltéréseire. Mivel jelen írat nem tekinti feladatának az adott tudományterületek fejlődésének bemutatását, ezért összegezve csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy míg a társadalomtudomány az utóbbi 100–150 évben – a nyomozási módszerek vonatkozásában – csupán kismértékben fejlődött, addig a természettudomány jelentős fejlődésen ment keresztül.

A fentiekben leírtakon felül a törvényhozó az 1998. évi XIX. törvénnyel keretek közé szorítja a taktikai jellegű bizonyítást, mivel tételesen felsorolja a bizonyítás eszközeit⁵ és a bizonyítási eljárásokat is,⁶ ugyanakkor a tárgyi bizonyítási eszközök vonatkozásában⁷ nem alkalmaz felsorolást, ebben az esetben más szemszögből közelíti meg a kérdést. Talán nem véletlen, hogy a napjainkban is hatályos büntetőeljárásról szóló törvény⁸ a tárgyi bizonyítási eszközzel szemben csupán azt a kritériumot tartalmazza, hogy alkalmas legyen a tény bizonyítására. A témakör bizonyítási szempontú vizsgálata során ugyanakkor nem mehetünk el a modern kori kriminalisztika ismeretei mellett, a jelenkor kriminalistái közül is egyre többen kutatják az információtechnológiai környezetben történő nyomozás, bizonyítás lehetőségeit, melyekkel kapcsolatban Fenyvesi Csaba öt mérföldkövet jelöl meg,⁹ amelyek mindegyike a tárgyi bizonyítási eszközökhöz tartozik.

Úgy gondolom, hogy a személyi és a tárgyi bizonyítékok összehasonlításának tekintetében nem szerencsés a táblázatos vagy a diagramos módszert választani, mivel az általunk ismert technológiai jellegű tárgyi bizonyítékok köre szinte naponta változik. Ezért jelen esetben ilyet nem is prezentálok, bár a bizonyítékok rendszeréről a hazai és a nemzetközi viszonylat bemutatásával is született tanulmány.¹⁰

A jelenkor problémái

A folyamatos fejlődéssel párhuzamban elkerülhetetlen, hogy a nyomozásokat lefolytató gyakorló rendőrök, ügyészek, bírák ismeretei hiányosak, felszínesek legyenek, mivel a technológiai fejlődés olyan méreteket öltött, hogy nehéz vele lépést tartani. A jelenlegi szabályozás szerint nem kitétel, hogy a rendőrség, ügyészség, bíróság eljáró tagja rendelkezzen a megfelelő technológiai jellegű szakismerettel, azonban ezzel párhuzamban felmerül a kérdés, hogy vajon helyes döntést, döntéseket tudnak-e hozni ezen ismeretek hiányában. A probléma azon megközelítése, miszerint ha a rendőr, az ügyész vagy a bíró bármely kérdésben nem rendelkezik megfelelő szakismerettel, akkor rendeljen ki szakértőt, álláspontom szerint nem kielégítő ezekben a nyomozásokban,

5 1998. évi XIX. törvény 76. § 1.

6 Uo. VII. cím

7 Uo. 115. § (1)

8 Uo.

9 Fenyvesi (2014) 62.

10 Fenyvesi (2004) 757.

mivel gyakran fel sem tűnik, hogy az adott kérdésben nincs megfelelő szakismerete. Egyedüli megoldásként a külföldön több országban is működő gyakorlatot tudnám javasolni, amely szerint olyan rendőröket, ügyészeket, bírákat kell képezni, akik a hivatásukon felül „általánosságban” magas szintű információtechnológiai ismeretekkel vannak felvértezve.¹¹

Jelen írásomban a szakértői rendszerrel nem kívánok hosszasan foglalkozni, azonban az egy tényadat, hogy a hazánkban működő szakértői rendszer kevésbé ismert és jellemző külföldön. Az általános külföldi gyakorlat szerint a szakértők a rendőrség szervezeti keretein belül végzik tevékenységüket, és ezáltal magas szinten tudják kiszolgálni a nyomozásokat, mivel a szakirányú kérdéseken felül az általános és specifikus rendőrségi feladatokat is ismerik.¹² A fentiekhez csak adalékként említeném meg a specializálódás elterjedését, amely egyre gyakrabban jelenik meg a rendőrség szervezeti egységein belül is. Az 1. táblázatban olvasható néhány példa a mobilszolgáltatókkal kapcsolatban. (A hazánkban piacvezető három nagy szolgáltató – a Magyar Telekom, a Vodafone Magyarország és a Telenor Magyarország – más technológiai fejlesztésekkel építette ki rendszerét. Jelen tanulmány megállapításainak egy része kizárólag a Magyar Telekomra vonatkozik.¹³)

1. táblázat: Adatrendszerező segéd táblázat¹⁴

Ténytudatunk (tárgyi bizonyíték)	Kevésbé ismert információ	Megváltozott tudatállapotunk (adatszerző tevékenység)
A telefon azonosítása az IMEI-szám alapján lehetséges. Ezek alapján a telefon IMEI-számának szolgáltatótól való lekérdezésével megtudhatjuk, hogy az adott IMEI-számú készülék kinek a tulajdona (mivel mind a személy, mind a készülék egyedi azonosításra alkalmas ennek tudatában).	Egyes külföldi gyártók ugyanazon IMEI-számmal bocsátottak piacra több ezer készüléket (klónozott IMEI-számok).	A telefon IMEI-számának szolgáltatótól való lekérdezésével megtudhatjuk, hogy adatbázisuk alapján kinek a tulajdona az adott IMEI-számú készülék. A fentiek alapján hitelt érdemlően nem bizonyítható, hogy csak ez a személy rendelkezik-e a megadott IMEI-számú készülékkel, mivel más nyilvántartásokhoz nincs hozzáférésünk.

11 A saját folyamatban lévő kutatásom során, a Nemzeti Nyomozó Iroda, Bűnügyi Főosztály, Csúcstechnológiai Bűnözés elleni Osztály vezetőjének (Szongoth Richárd r. őrnagy) elmondását alapul véve tett megállapítás.

12 A saját, folyamatban lévő kutatásom során a Nemzeti Nyomozó Iroda, Bűnügyi Főosztály, Csúcstechnológiai Bűnözés elleni Osztály vezetőjének (Szongoth Richárd r. őrnagy) elmondását alapul véve tett megállapítás.

13 A *Robotzsaru* mentori értekezleten elhangzott információ – ORFK, 2014. október 29.

14 Forrás: saját szerkesztés a *Robotzsaru* bűnügyi mentori értekezlet szakmai egyeztetésén, 2014. október 29-én, Király László osztályvezető (Magyar Telekom) előadásában elhangzott információ alapján.

Ténytudatunk (tárgyi bizonyíték)	Kevésbé ismert információ	Megváltozott tudatállapotunk (adatszerző tevékenység)
Amennyiben szeretnénk megtudni, hogy az adott e-mailt ki küldte, le kell kérnünk, hogy mely IP-címről érkezett, és ezáltal megtudható, hogy abban az időpontban kinek volt kiosztva az az IP-cím.	Mára több felhasználó van, mint amennyi IP-cím, így elképzelhető, hogy egy adott napon akár ezer ember is használ egy IP-címet, ugyanazon időpontban többen is. Azonban azt is tudjuk, hogy adott időpontban az IP-címen belüli melyik portról megy ki az üzenet. Ahová érkezik az üzenet, ott látják, melyik IP-címről jön, de azt nem, melyik portról. A különböző rendszerek órái nincsenek összehangolva.	Elképzelhető, hogy bizonyításra csak akkor van lehetőség, ha a két rendszer órája össze van hangolva, mivel a fogadó csak azt látja, melyik IP-címről érkezik az üzenet. Legfeljebb azokat a helyszíneket ismerhetjük meg, ahol ekkor azt az IP-címet használták, szűkül az elkövetői kör.
A cellapozícióval meg tudjuk állapítani, hogy milyen területen belül volt az adott jeladó készülék. A készülék mindig a legközelebbi toronyra – amelyik a legerősebb jellet veszi – jelentkezik fel.	Amennyiben bármelyik rádiótorony meghibásodik, túlterhelt, a legközelebbi torony veszi át a feladatait, azonban a meghibásodást a rendszer nem regisztrálja.	Az adókészülék pontos helyét nem tudjuk cellaszintre behatárolni, mivel elképzelhető akár a sorozatos meghibásodás, túlterheltség is, így csupán információ szintű adatokat kapunk.

Az 1. táblázat adataiból is jól látható, hogy egy ilyen objektívnek és hitelesnek tekinthető adatszolgáltató rendszer mennyire tud valójában hitelt érdemlő adatokat nyújtani. Az kétségtelenül elmondható, hogy a kapott adatok nagy valószínűséggel helyesek, azonban ez korántsem jelenti azt, hogy alkalmasak a tény bizonyítására, ezért meglátásom szerint csupán mint adatszerző tevékenység értékelhetőek. Általánosítani nem szeretnék, de a nyomozások egy részénél – ismerve azok hibáit – sajnos elmarad a tárgyi bizonyítási eszközök vonatkozásában a megfelelő adatelemző, -értékelő munka végrehajtása. Egyesek feleslegesnek érzik ezt a tevékenységsorozatot, és gyakran hallok olyan véleményt, hogy „úgyis minden nyomozás egyazon sablonra épül”, azonban ezt a szemléletbeli hozzáállást nem tartom helyesnek, talán mondhatjuk, hogy köztudott az a megállapítás, miszerint két egyforma ügy nem létezik, s ezzel én is egyetér-

tek. Az adatok megfelelő elemzése, értékelése elengedhetetlen a feljelentés felvételétől a vádemelésig, így elkerülhetővé válhatnak azok a hibák, amelyek a tárgyi bizonyítékok vonatkozásában esetenként előfordulnak.

A közelmúltban olyan ítélet is született – ha csak a móri bankrablásra gondolunk –, amelyben markánsan megjelent az az alapigazság, miszerint – a mobiltelefonok problematikájánál maradván – az egyes adatszolgáltatások által beszerzett információk csupán azt mutatják meg számunkra, hogy adott időszakban hol volt egy adott készülék, azt azonban nem, hogy a készülék tulajdonosánál volt-e vagy sem. Az úgynevezett okostelefonok megjelenésével a problémakör jelentősen kiszélesedett és megváltozott. Mára könnyen elképzelhető, hogy egy személy Budapesten a laptopjáról vezérli a felesége Miskolcon lévő okostelefonját, és küld egy zaklató szöveges üzenetet (sms-t) – a felesége nevében – saját magának, amely akár egy büntetőeljárás alapját is képezheti.¹⁵ Ismerve a rendőrségi nyomozásokat, nagy valószínűséggel az adatkéréseket követően az összes tárgyi bizonyítékkal és sértetti vallomással szemben csupán a gyanúsított vallomása állna, amely – bár nem szeretnék prejudikálni – az én meglátásom szerint nehezen látná el a megfelelő védelem szerepét.

Tekintve jelen megállapításaimat, úgy gondolom, hogy az egyes szakterületek átszervezése, átalakítása elengedhetetlen és elkerülhetetlen a közeljövőben, amennyiben a rendőrség megfelelő szinten kívánja ellátni ilyen irányú feladatait. Álláspontom szerint a jövőben a technológiai fejlesztés mellett elkerülhetetlen a specializálódás témakörének vizsgálata,¹⁶ illetve a bűnügyek nyomon követése, valamint a bírósági ítéletek alapján való visszacsatolás kidolgozása is.

És ha már ennyit beszéltünk a tárgyi bizonyítékokról, joggal merül fel a kérdés, hogy miként módosulhat a személyi bizonyítékok rendszere a jövőben. Ezzel kapcsolatban, úgy gondolom, nagy változások nem várhatók. Álláspontom szerint a személyi és tárgyi bizonyítékok kizárólag egymás mellett képesek megfelelően „kiszolgálni” a nyomozásokat. Általánosságban megállapítható, hogy a személyi bizonyítékokból nyerhető információkat, bizonyítékokat nem, vagy csak részben tudják pótolni a tárgyi bizonyítás eszközei, és ez fordítva, a személyi bizonyítékok oldaláról nézve is elmondható. A technológia fejlődésével várhatóan a személyi bizonyítás elemei is technológiai támogatást kaphatnak, esetleg a levezetésük más formában, más eszközökkel képzelhető el.¹⁷ Álláspontom szerint azonban – függetlenül a tárgyi bizonyítás dominanciájától – a taktikai módszerek létfontosságúak és pótolhatatlanok. E kettősség és azon tények mellett, hogy a bizonyítás során a bizonyítékoknak nincs előre meghatározott bizonyító ereje, és azokat a bíróság és az ügyész egyenként és összességében szabadon értékeli,¹⁸ mégis érezhetünk egyfajta dominanciát, és megállapíthatjuk, hogy az ügy-

15 A saját, folyamatban lévő kutatásom során a Nemzeti Nyomozó Iroda, Bűnügyi Főosztály, Csúcstechnológiai Bűnözés elleni Osztály munkatársának (Szabolcsi Zsolt) bemutatóján látottak alapján tett megállapítás.

16 Az Európai Tanács által 2003. december 12-én, „Egy biztonságos Európa egy jobb világban” címmel elfogadott európai biztonsági stratégia már utal a problémára. – Az Európai Parlament 2009. február 19-i állásfoglalása az európai biztonsági stratégiáról és az EBVP-ről [2008/2202(INI)], (2010/C 76 E/13)

17 Barrera (2015)

18 1998. évi XIX. törvény 78. § (2), (3)

döntő bizonyítékok jellemzően a tárgyi bizonyítékok. Jelen ténymegállapításon, úgy gondolom, nem szabad csodálkoznunk, mivel mindannyian tudjuk, hogy a személyi bizonyítékokhoz sorolt szinte valamennyi bizonyítási eszköznél és eljárásnál megjelenik az egyéni szubjektum, ugyanakkor a tárgyi bizonyítási eszközök vonatkozásában ez nem mondható el. Tehát teljesen érthető, hogy az ítélkező a helyes döntés meghozatalához gyakran inkább az objektív tárgyi bizonyítékokat választja, mint az esetenként szubjektummal átszőtt, és ezáltal több pontatlanságot és valótlanságot tükröző egyes taktikai fogásokat.

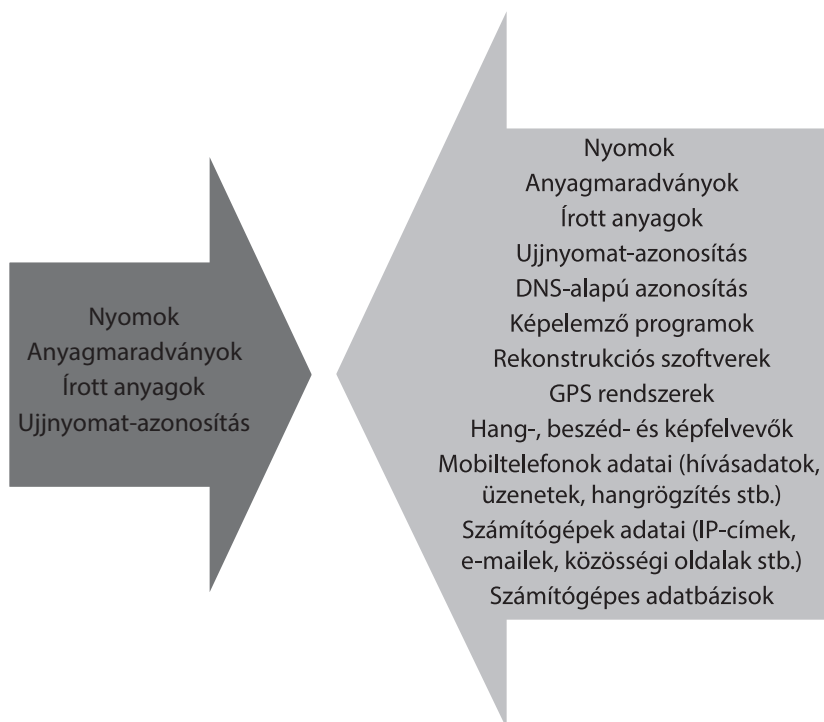
Felmerülhet a kérdés, hogy ezen ismeretek miként függenek össze a nyomozások tendenciáival. A válaszom a következő: mint ismert, a nyomozásokban a bizonyítékokat teljes körűen be kell szerezni, és a beszerzett bizonyítékokat folyamatosan, egyenként és komplexitásukban is értékelni kell.¹⁹ Az ezen alapgondolattal kapcsolatos gyakorlati alkalmazásokat szélesítette ki jelentősen a modern kor és annak technikai vívmányai.

Mint ahogyan a 3. ábra is szemlélteti, rövid idő elteltével, a technika fejlődésével párhuzamosan mindennapossá, gyakorlatilag bárki számára elérhetővé váltak olyan eszközök, amelyek kiválóan felhasználhatóak a rendőrségi nyomozásokban akár adatforrásként, akár tárgyi bizonyítékként. Ezen eszközök vonatkozásában az alapvető kérdés – mivel hasznosságuk tekintetében egyetértenek a kriminalisták –, hogy a bűnüldöző szervek vajon miért nem használják azokat teljes körűen, rendszerezített eszközökként. Ezen kérdést valószínűleg pontosan nem fogjuk tudni megválaszolni, de kétségtelen, hogy a finanszírozási kérdések, a megfelelő ismeretek hiánya és a rutinszerű munkavégzés is szerepet játszik abban, hogy a rendőrségi nyomozások nem naprakészen követték a technikai vívmányok fejlődését. Más részről egészen biztos vagyok abban, hogy a szkeptikus, döntési jogosultsággal bíró vezetők gyakran nem érzik létjogosultságát az új eszközök használatának, és a fejlesztések helyett más prioritásokat határoznak meg.

Szinte naponta hallunk vezetőinktől és olykor a médiából is arról, hogy ezek a technológiai fejlesztések milyen óriási terhet rónak a rendőrség költségvetésére, és ezáltal ezek üteme a források függvénye is, s ezen megállapítás valószínűleg helytálló. Mindezek mellett, úgy gondolom – s ezt a hatályos jogi szabályozás is alátámasztja –, a közrend, a közbiztonság fenntartása nem kizárólag a rendőrség feladata. Helyesnek érezném ebben a tekintetben is a társszervekkel, önkormányzatokkal való közös fejlesztések lehetőségének vizsgálatát, amely törekvések jelenleg is fellelhetőek a rendőrség berkein belül, azonban – úgy vélem – nem eléggé hangsúlyosan jelennek meg.

Mivel az utóbbi évtizedekben sorra jelentek meg a nyomozásokban a különféle új típusú módszerek, bizonyítékok, ezért példálózó jelleggel, a teljesség igénye nélkül nézzük meg, hogy melyek is voltak egy-egy időszak vonatkozásában a jellemző tárgyi bizonyítékok (3. ábra)!

¹⁹ Lakatos (2004) 52.

3. ábra: A bizonyítékok összehasonlítása²⁰

Talán a 3. ábra megfelelően szemlélteti, hogy napjaink nyomozásainak objektív vizsgálata terén egyfajta paradigmaváltásnak vagyunk tanúi. Ha a rendőrségi nyomozások eszközkészletét nézzük, és párhuzamot próbálunk vonni a rendőrségi nyomozások és a technológiai fejlődés között, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy utóbbival nem tudtunk lépést tartani. A nyomozások szép lassan, még ezzel a lassú fejlődési folyamattal is átalakultak. Bár továbbra is végrehajtjuk azokat az eljárási formulákat, amelyeket az eljárásjogi törvény meghatároz számunkra, azaz a bizonyítékokat teljes körűen kell szolgáltatni, ugyanakkor gyakran azt is tudjuk, hogy azok egy részétől eredményt nem várhatunk. Mindezen információk kettőssége mellett még mindig nem látjuk egyértelműen a fejlesztések új irányvonalait, és főként az esetlegesen észlelhető fejlesztés vonatkozásában gyakran nem érezzük a koncepciót, a stratégiát. Ezen gondolatok mentén kijelenthetjük, hogy remélhetőleg a közeljövőben tanúi lehetünk annak a fejlődési folyamatnak, amely új lehetőségeket, eszközöket és módszereket nyit meg a bűnüldöző szervek előtt, és a jelenlegi rendszert egyes kérdésekben akár alapjaiban reformálhatja meg, s ez valószínűleg az eredményességi mutatókon is érzékelhetővé válik majd.

²⁰ Saját szerkesztés.

Hogyan tovább?

Visszaulva a nyomozások lehetséges új kihívásaira: már most láthatjuk, hogy egyes bűncselekmények elkövetésének színtere megváltozott.²¹ Sokan egyfajta virtuális térben élnek a mindennapjaikat. A számítógépek, laptopok, tabletek (stb.) esetében a technikai eszköz többféle formában jelenik meg a nyomozásokban: lehet a bűncselekmény eszköze vagy tárgya. Ezekkel az új típusú elkövetési módszerekkel, úgy gondolom, a nyomozások színtereinek is meg kell változniuk – ha csak részlegesen is –, főként, ha a megelőzésre irányuló rendőrségi feladatokat a legjobb tudásunk szerint kívánjuk elvégezni.

A paradigmaváltásokkal kapcsolatban elmondhatjuk, hogy több ilyen időszakon van túl a kriminalisztika, melynek fejlődésére sok tudományterület is hatással van, amely tudományterületek mögött felelős szakemberek állnak. Ismételten párhuzamot vonva úgy gondolom, a kriminalisztikai szakterület mögött is állnia kell egy olyan felelős szakembergárdának, melynek fő céljai között kell szerepelnie a fejlődési irányok meghatározásának, s szükséges, hogy ezen irányvonalak messze túlmutassanak a napi problémák körén.

Összegezve az ismereteinket elmondható, hogy a nyomozások és a bizonyítás eszközkészlete – a technológiai fejlődés eredményeképpen – jelentősen kiszélesedett. Talán azt is kijelenthetjük, hogy az utóbbi 120 évben jellemzően a technikai bizonyítás eszközkészlete fejlődött dominánsan, ezért ennek egyenes következményeképpen a tárgyi bizonyítékok lettek jelentősebbek mind a nyomozásokban, mind pedig a bizonyításban. Ugyancsak a személyi bizonyítékokat gyengíti a taktikai eljárások szubjektummal átszőtt légköre, melynek következtében bizonyító erejük gyakran nem megkérdőjelezhetetlen, szemben az objektív tárgyi bizonyítékokkal. Mindezen ismeretek mellett mégis ki kell jelentenem, hogy ez a két bizonyítási forma csak és kizárólag egymás mellett alkalmas a komplex bizonyításra, és egymás hiányosságait kölcsönösen egészítik ki.

Abban a kérdésben, hogy a bizonyítékok között tudunk-e sorrendiséget felállítani, a válaszom egyértelműen nemleges, mert ahogyan minden nyomozás más, úgy minden bizonyítás is más. Az első kriminálmetodika-előadásom jut eszembe, ahol még mint diák ültem, és ahol elhangzott az a mondat, hogy „a nyomozások lefolytatására, nincs előre megírt recept”. Ezzel egyetértve úgy vélem, hogy a tökéletes bizonyításhoz sincs „előre megírt recept”.

Szeretnék még visszaulni az írásom kettősségére is a tárgyi bizonyítékok vonatkozásában. Mivel bizonyos tárgyi bizonyítékok bizonyító erejét is megkérdőjeleztem, ebben a tekintetben is szeretnék állást foglalni. Úgy gondolom, amennyiben megfelelő szaktudással – információtechnológiai területen szerzett tudással – rendelkező nyomozó, vizsgáló viszi be a bizonyítékot az eljárásba, tudnia kell, hogy az mint adatszerző tevékenység vagy mint bizonyíték értékelendő, és az intézkedéseit ennek függvényében kell végrehajtania.

21 A *Robotzsaru* mentori értekezleten elhangzott információ – ORFK, 2014. október 29.

A magas szintű adatelemző, -értékelő munka során meg kell tudni állapítani, hogy melyik adat milyen formában jelenhet meg a bizonyításban. Azonban mindaddig, amíg nem kellően képzett kollégák végzik ezt a munkát, legjobb szándékuk ellenére is hibákat fognak véteni, amelyek vagy kiütköznek előbb-utóbb az eljárásban vagy sem. Jelenleg annyiban tudjuk segíteni a gyakorlati tevékenységet végző kollégáinkat, hogy felhívjuk a figyelmüket a lehetséges hibaforrásokra – jelen tanulmány megírásának alapötletét is ez a gondolat adta.

IRODALOMJEGYZÉK

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
Az Európai Parlament 2009. február 19-i állásfoglalása az európai biztonsági stratégiáról és az EBVP-ről [2008/2202(INI)], (2010/C 76 E/13)
Barrera, Silvia (2015): "Cybercrime – Strategic" *strategic approach on cybercrime*. Konferenciaelőadás. Jürmala, CEPOL.
Fenyvesi Csaba (2004): A XXI. századi bűnüldözés-tudomány nemzetközi tendenciái. In: *Magyar Tudomány*, 6. sz. 757.
Fenyvesi Csaba (2014): *A kriminalisztika tendenciái*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
Lakatos János (szerk.) (2004): *Krimináltaktika I*. Budapest, Rejtjel.
Lóczy Zsolt (2011): *A betöréses lopás nyomozása*. Budapest, RTF.

SUMMARY

New Tendencies in Investigation, the Dominance of Technical Production of Evidence

GIRHINY Kornél

During current investigations officers face new types of challenges on a daily basis, which need to be solved urgently. Certain tendencies should not be neglected: firstly the production of tactical evidence, which frequently gets secondary role in the production of evidence. The second phenomenon closely related to the previous one is the appreciation of technical productions of evidence, both in the investigation and in the production of evidence.

A night-clubok és konzumhelyek bűnügyi célú ellenőrzésének alapjai

GYŐRI László

A tanulmány az éjszakai szórakozóhelyek turisztikailag legveszélyeztetettebb fajtáit, a konzumhelyeket és az éjszakai bárakat veszi górcső alá, s az ezen helyek bűnügyi célú ellenőrzésével kapcsolatos alapvető ismereteket igyekszik összefoglalni. A night-clubok és konzumhelyek bűnügyi célú ellenőrzésének szükségességét megalapozó igényről, a konzumhely night-clubtól való elhatárolásáról, az ún. konzumálásos túlszámlázás lényegéről és az elkövetés körülményeinek sémájáról egyaránt olvashat a tisztelt olvasó. Meghatározom továbbá a night-clubok és konzumhelyek bűnügyi célú ellenőrzésének alapelveit, majd kifejezem azok tartalmát.

A night-clubok bűnügyi célú ellenőrzésének igényéről

„Negyedmilliós italszámla-ügy: emberrablás a vád.”¹ „Milady módszere: túlszámlázás emberrablással.”² „Turistacsapda az Andrássy úton: megverték két külföldit.”³ „Agyonveréssel fenyegették a félmilliós számlát sokalló holland turistát.”⁴

Csupán pár azokból az újságcímekből, amelyek időről időre befolyásol(hat)ják a külföldiek úticél-választási attitűdjeit, egyben borzolja a hazai vendéglátás azon tisztességes szereplőinek idegzetét, akik az ilyen újságcikkek alapjait adó események okán kevesebb fizetővendégtől remélhetnek bevételt. Ugyanis a vendéglátás „Milady módszere” jelentette veszélyének tudatában hazánkba látogató külföldiek kétszer is megfontolják, hogy egy vendéglőbe, szórakozóhelyre bemenjenek-e, s ez azokat is érinti, amelyek egyébként hosszú évek óta panaszmentesen működnek. Az idézett újságcikkek mögött húzódó bűncselekményekről előszeretettel tudósítanak a hazai médiumok, mely híreket aztán a külföldi műsorszolgáltatók is hajlamosak átvenni, mivel ezek az esetek a külföldi állam polgárát ért kirívó, egyben a többi állampolgár érdeklődésére számot tartó kuriózumként funkcionálnak. Ebből kifolyólag ezen bűncselekmények fokozottan megragadnak azoknak a turistáskodni vágyó személyeknek az emlékeztében, akiknek úti célja Magyarország, s ittletük során e tudósításokból kiindulva tartózkodnak vagy legalábbis ódzkodnak az általuk ismert nemzetközi vendéglátói hálózaton kívül álló magyar éttermek, szórakozóhelyek látogatásától.

1 Negyedmilliós italszámla-ügy: emberrablás a vád.

2 Milady módszere: túlszámlázás emberrablással. (A Milady egy belvárosi éjszakai bár neve volt.)

3 Turistacsapda az Andrássy úton: megverték két külföldit.

4 Agyonveréssel fenyegették a félmilliós számlát sokalló holland turistákat.

Az éjszakai bárókban, konzumhelyeken megvalósuló – természetes személyt érintő – bűncselekmények az úgynevezett konzumálásos⁵ túlszámlázás körébe sorolhatók, megkülönböztetve azokat az e helyekkel összefüggésben említhető egyéb bűncselekményektől (pénzmosás, költségvetési csalás, egyéb költségvetést károsító, illetve a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények stb.). A night-clubok és konzumhelyek bűnügyi célú ellenőrzései elsősorban e konzumálásos túlszámlázás körébe tartozó bűncselekményekhez kapcsolódnak. Milyen bűncselekményekről is beszélhetünk a konzumálásos túlszámlázás kapcsán? Álláspontom szerint az alábbiakról:

- emberrablás,
- zsarolás,
- önbíráskodás,
- személyi szabadság megsértése,
- testi sértés,
- rablás.

Habár a közvélemény nem tesz különbséget a night-clubok (éjszakai bár, lokál) és a konzumhelyek között, azonban a két kifejezés mégsem ugyanazt a fogalmat takarja. A konzumhelyek bejárata nem az utcára nyílik, nagy, feltűnő, neonsávok vagy más reklámtáblákkal nem hirdetik magukat, hanem valamely, jellemzően belvárosi épület elkülönített, leginkább emeleti részében kialakított helyiségek, ahová a belépés alapvetően meghívásos alapon működik. A meghívás a hely alkalmazásában álló, az utcán dolgozó, idegen nyelven minimálisan beszélő, a fiatalabb korosztályhoz tartozó, többségében dekoratív hölgyek feladata. Elsősorban a külföldieket célozzák meg, szinte mindig szexuális szolgáltatást ígérve, majd az utcáról fel is kísérik őket, és társaságként vagy ők maguk, vagy a hely e célból foglalkoztatott más női alkalmazottai csatlakoznak hozzájuk. Ez utóbbi eset akkor áll fenn, ha a vendégeket úgynevezett „behúzó” lányok szólítják meg, akiknek ebbéli szerepe a kuncsaft számára is nyilvánvaló. Ezt meg kell különböztetni attól az esettől, amikor a hölgyek önmagukat szórakozásra és férfitársaságra vágyó személyeknek adják ki, majd az ismerkedni vágyó, mit sem sejtő vendégnél eléri, hogy az meghívja őket egy italra, s ennek helyszínéül éppen azt a konzumhelyet ajánlják, amely őket kifejezetten abból a célból foglalkoztatja, hogy oda fizetővendégeket csábítsanak.

A konzumhely belső kialakítása bár jellegű, gyakran élő zene szórakoztatja a vendégeket, az árakat tekintve drágább árfekvésű, s egyébként is exkluzívabb, mint egy night-club, amelyhez képest lényeges különbség, hogy itt melegkonyha is üzemel, viszonylag szűk ételválasztékkal, illetve a vendéghez csapódó hölgyek étkezéshez illő öltözetben konzumálnak, s nem bikiniben vagy a testfelület nagy részét látni engedő egyéb ruházatban. Mindkét típusú helyet biztonsági személyzet felügyeli. A konzumhelyre véletlenül aligha tud betévedni, csak becsábulni a vendég, míg az éjszakai bárba az utcáról is bárki betérhet, aki a szórakozóhelyet megpillantva arra készletét érez. A konzumhelyeken abroszos asztalnál, hagyományos székeken foglalnak helyet a ven-

5 A konzumálás lényege, hogy különböző bárókban, klubokban és egyéb szórakozóhelyeken a hölgyvendégek beszélgetésbe elegyednek a jellemzően férfi vendégekkel, arra törekedve, hogy azok meghívják őket egy italra. A cél az, hogy a vendégek jól érezzék magukat, és minél több időt töltsenek el a bárban, mivel így sokkal magasabb lesz a fogyasztás.

dégek, míg az éjszakai bárokban boxokat alakítanak ki, félkör vagy patkó alakú, puha, kényelmes ülésekkel. A konzumhelyeken világos van, és nincs sztriptíz,⁶ a lokálokban a „vetkőzős szám” és a hangulatvilágítás lényegi elem, s ez utóbbi helyen a zenét DJ vagy a pultos által kezelt CD-lejátszó szolgáltatja. A két szórakozóhely-típus elhatárolása és jellemzőinek ismerete a bűnügyi célú ellenőrzés tervezése és lefolytatása során – ha nem is mindig, de egyes esetekben nagy – jelentőséggel bír.⁷

Itt jegyzem meg, hogy létezik az éjszakai bároknak egy olyan típusa, amely nem áll nyitva bárki számára, a bejutás ismeretségi vagy ajánlási alapon működik – ezeket a helyeket nem hirdetik nyilvánosan, az épületen, a bejáratnál nincs semmiféle reklám, tevékenységüket titokban, hatósági bejelentés nélkül végzik. A bejáratnál előtt nem, hanem kizárólag az épületen belül tartózkodik biztonsági személyzet, a bárba pedig csak az arra jogosultak juthatnak be, például (fényképes) klubtagsági kártyával vagy a naponta változó jelszóval. A bejáratnál a környezetét kamerákkal figyelik, így oda a rendőrhatalóság váratlanul be sem tud hatolni. Ki kell emelni azonban, hogy az ilyen titkos bárok vendégkörét elsősorban nem a külföldi turisták alkotják, hanem javarészt törzsközönség szórakozik itt, ennél fogva a hely lételeme a korrekt számlázás, s hogy az elégedett vendég visszatérjen oda. Ennek köszönhetően a konzumálós túlszámlázáshoz kapcsolódó bűncselekmények itt nem fordulnak elő.

Ezeket a helyeket élesen el kell határolni a bordélyházaktól, ahol a tevékenység az üzletszerű kéjgelés (prostitúció) fogalomkörébe vonható, s az alkoholfogyasztásból és konzumálásból adódó fizetési probléma nem létező jelenség. E helyeken a „nézeteltérések” a szexuális szolgáltatások ellenértéke, illetve a megbeszéltek (prostituált részéről történő) nem teljesítése körül mozognak.

E speciális körben a *hatóság előtt ismertté vált* bűncselekmények száma sem önmagában, sem a Magyarországon ismertté vált bűncselekmények számához viszonyítva nem magas, sőt kifejezetten elenyésző: évente mindössze néhány tucatnyira tehető. Ugyanakkor mind hazánk megítélése (országimázs), mind a turizmusból származó bevétel befolyásolása szempontjából e cselekmények jóval túlmutatnak a számadatokból egyébként következő hatásukon. Idekívánkozik a példa, hogy számos ország a nagykövetségének hivatalos honlapján hívja fel a figyelmet az irreálisan magas számlák erőszakos behajtására, az USA pedig feketelistát is közzétesz a bárokról.⁸

Szükséges azonban kiemelni, hogy a konzumálós túlszámlázás kapcsán semmiféle hivatalos statisztika nem ismert, ugyanis az nem egy konkrét, a büntető törvénykönyvben nevesített bűncselekmény, s még csak nem is egy büntetőjogi deliktum szinonimája.⁹ E bűncselekmények javarészt Budapestre koncentrálódnak, ugyanakkor éjszakai bárok az ország több városában is üzemelnek, gyakran – a turisztikailag frekventált helyeken – csak idényjelleggel (pl. Balaton), illetve az osztrák határhoz közeli

6 Sztriptíz (angol): meztelenre vetkőzés nézőközönség előtt.

7 Például a hely megközelítése, a melegkunya miatt az ellenőrzők fokozott óvatossága az égési sérülések elkerülése miatt, a zenekar tagjaival kapcsolatos intézkedések stb.

8 *Tourist Advisory for Hungary*.

9 A BRFK Koordinációs Osztályának tájékoztatása alapján nem létezik statisztika túlszámlázáshoz kapcsolódó bűncselekmények vonatkozásában.

magyar településeken. A budapesti éjszakai bárokat el kell határolni az összes többi Magyarországon üzemelő, önmagát bárként, lokálként feltüntető és hirdető helytől, ugyanis ezek gyakorlatilag kivétel nélkül prostitúciós tevékenységet folytatnak, s elsősorban a magyar, az osztrák és a német vendégeket célozzák meg. Budapesten – speciális turisztikai helyzete miatt – az az üzletpolitika alakult ki a bárokban, miszerint nem cél a betévedő turistát megtartani, visszatérő vendégként számolni vele. Ezt az a felismerés indukálja, hogy a vendégkör java része abban az esetben sem térne vissza, ha a szolgáltatással maradéktalanul elégedett lenne. Emiatt a cél az, hogy a betévedt vendégtől az egyszeri látogatás alkalmával nyerjenek ki minél több pénzt.

A vendégkör tekintetében némiképp speciálisan védett helyzetben vannak azok, akiket idegenvezető visz – nyilván a lokáltól kapott jutalék ellenében – egy ilyen bárba, ugyanis ez esetben a csoportosan érkező turisták tömeges alkoholfogyasztása révén az egyébként is magas árrésből adódó, jogszerű nyereség kompenzálni képes a túlszámlázásból eredő, jogszerűtlen profitot. Mindazonáltal félrevezető lehet az ezen bűncselekménytípussal kapcsolatban fentebb említett rendkívül alacsony ügyszám, amely természetesen csak az ismertté vált esetek dimenziójában értelmezhető. A latencia vonatkozásában nem ismeretes sem kutatáson alapuló, sem tudományosan megalapozott becslés. Tapasztalataim¹⁰ és informális ismereteim alapján a latenciát legalább százszorosára teszem, de tartok tőle, hogy még így is alábecsülöm azt.

A címben megjelenő ellenőrzések speciális szabályainak szükségességét alátámasztandó érdemes kiemelni egy kiterjedt – operatív eszközök sorát is felvonultató –, 2012-ben indult nyomozást, melynek során felmerült, hogy egy különböző szórakozóhelyeket, köztük éjszakai bárokat is üzemeltető személy több tucat rendőrt vesztegetett meg.¹¹

A vállalkozó és a közrendvédelmi állomány (jellemzően azon a kerületi kapitányságon szolgálatot teljesítő rendőrkörök, melynek illetékességi területén a bár található volt) közötti bűnös kapcsolat célja az volt, hogy a konzumációs túlszámlázás bekövetkezése esetén a rendőr a helyszínen a vállalkozó érdekében, rendőri kötelességét megszegve úgy intézkedjen, hogy a számla végösszegét vitató személy előtt megerősítse a fizetendő összeg jogszerűségét. Amennyiben a vendég továbbra sem hajlandó fizetni, úgy a rendőr felhívja a figyelmét arra, hogy ez esetben polgári jogi igényt támaszthat vele szemben a night-club, s akár külföldről is beidézhetik (nem mulasztották el hozzatenni, hogy így a családtagok előtt vélhetően magyarázkodásra kényszerül majd).

A vállalkozó a bűnügyi területen szolgálatot teljesítő személyeket is megvesztegetett, akik a korrupciós pénzösszeget azért tették zsebre, hogy azoknak a sértetteknek a feljelentését, akik túlszámlázás miatt büntetőeljárást kívántak kezdeményezni, oly

10 Rendőrtisztként évekig vezettem a fővárosban a konzumációs túlszámlázási vonalat.

11 A 2015. január 14-én, SzTKb.IV./6/2014. számon kezdődött büntetőperben V. László elsőrendű vádlott „már az 1990-es évektől korrupciós kapcsolatot épített ki a BRFK, illetve a Budapesti Rendőr-főkapitányság V. kerületi kapitánysága állományába tartozó több, részben vezető beosztású rendőrrel. Igyekeztek elérni, hogy az elsőrendű vádlott érdekeltségében álló szórakozóhelyeken lehetőség szerint ne legyenek ellenőrzések, abban az esetben, ha mégis ellenőrzésre kerül sor, értesítsék az elsőrendű érdekeltségi körét – ismertette a Központi Nyomozó Főigazgatóság ügyésze. A vádlottak között hét volt rendőr, köztük öt – egykor vezető beosztású – rendőrtiszt, valamint volt tűzoltó százados, pénzügyőr főhadnagy, egy önkormányzati köztisztviselő és egy közegészségügyi felügyelő is található.”

Forrás: Vizoviczki: *Szégyljék magukat!*

módon kezeljék, hogy a nyomozást eleve el se rendeljék, vagy megszüntessék az elrendelt nyomozást. Mindkét szolgálati ág felső vezetői esetében a korrupciós jellegű előny azt is szolgálta, hogy az azt ígérő, illetve nyújtó személy ellenérdekeltségébe tartozó szórakozóhelyeket indokolatlanul vegzálják. A korrupciós kapcsolat során egyesek havi átalányösszeget kaptak (jellemzően a bűnügyi állomány tagjai), míg mások a vitatott, de közreműködésükkel sikeresen behajtott összeg 10–15 százalékát.

A latenciához, s ezáltal a bűncselekmények minél sikeresebb visszaszorításához fűződő érdek jelentőségére vonatkozóan beszédes – és egyben elkésztető – adat a fenti bűneset részleteit mélységeiben ismerő, abban tevékenyen részt vevő, sőt kulcsszerepet játszó pentito („bűnbánó maffiózó”; olyan személy, aki a társaira tett terhelő vallomás fejében jelentős büntetésenyhítésre számíthat¹²) vallomási nyilatkozata. Eszerint a 2000-es évek közepén, a Forma-1 sportrendezvény idején – csupán az érdekkörébe tartozó négy-öt lokálban – egyetlen nap alatt közel nyolcvan túlszámlázással kapcsolatos panasz érkezett, de egyből sem lett elrendelt nyomozás, ugyanis a korrupciós rendőrök az összes esetben sikeresen avatkoztak be a büntetőeljáráshoz vezető folyamatba.

Az ellenőrzés alapelvei

Az alapelveknek (ha úgy tetszik, alapkövetelményeknek) e körben sincs más szerepük, mint olyan általános érvényű iránymutatásokat összefogni, amelyek betartásával, amelyekre támaszkodva a nyomozóhatóságok hatékonyan és eredményesen fogantathatják a szükséges intézkedéseket,¹³ s így olyan adatokat szerezhetnek be, amelyek a konzumációs túlszámlázással kapcsolatos bűnügyek felderítését és nyomozását elősegítik. Ezeket az elveket, követelményeket – nyilván az „élő” jog mellett – célszerű az általánosított, gyakorlati tapasztalatokra, s azoknak a tanulságokra a feldolgozására alapozni, melyek rávilágítanak a korábbi ellenőrzések hibáira, hiányosságaira, s egyúttal azok pozitív, eredményes elemeit is felszínre hozzák. Meg kell jegyezni, hogy a konzumációs túlszámlázás nyomozásának nincs hazai szakirodalma, s hiányzik a rendőri munkát segítő módszertani útmutató is.

Célorientáltság

Az éjszakai bárók és konzumhelyek bűnügyi célú ellenőrzése a külső szemlélő számára közrendvédelmi igényeket elégít ki, s ez természetesen részben így is van, hiszen egy viszonylag sok rendőrből álló csoport törvényes fellépése önmagában is alkalmas a közbiztonság fokozására. A rendőri intézkedés alkalmas továbbá arra is, hogy azokat, akik a konzumációs túlszámlázás körébe tartozó valamely bűncselekmény elkövetését fontolgatták, vagy azt már elő is készítették (vö. az alább vázolt sémával), az intézkedés alatt, illetve azt követően az ilyen jogsértő cselekményektől való tartózkodásra ösztönözze. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az ilyen ellenőrzés visszatartó hatása

¹² Farkas (1994) 189.

¹³ Balláné Füstner–Lakatos (2012) 98.

időben erősen korlátozott, ugyanis a lokálok és konzumhelyek alkalmazottainak személyi összetételében erősen tetten érhető a büntetett előélet, az akár bűncselekmények révén történő magasabb jövedelemhez jutás. Ezen körülményekben kódolva van a túlszámlázás és az ahhoz kapcsolódó jogsértő cselekmények elkövetése.

A konzumálós túlszámlázás elkövetésétől történő – ideig-óráig tartó – visszatartó hatás azonban eltölpül azokhoz az előnyökhöz képest, amelyek az ilyen ellenőrzések szakszerű lefolytatása révén a rendvédelmi szervek feladatellátásának bűnügyi területén jelentkeznek. Egyrészt a folyamatban lévő nyomozásokhoz is lehet értékes adatokat gyűjteni, azonban az ilyen – bűnügyi célú – ellenőrzés legjelentősebb előnye az, hogy a folyamatban lévő és a jövőben elkövetett, a hatóság előtt ismertté vált konzumálós túlszámlázás kapcsán elrendelt nyomozások eredményesebb végrehajtását tudja biztosítani.

A jövőbeni nyomozások eredményessége érdekében azt kell szem előtt tartani a razzia alkalmával, hogy a lehető legtöbb olyan információt, adatot összegyűjtsük, illetőleg a legszélesebb körben állapítsuk meg azokat a körülményeket, amelyek egy konzumálós túlszámlázás körébe vonható bűncselekmény nyomozása során relevanciával bírhatnak. Ez volna magának a night-clubok és konzumhelyek bűnügyi jellegű ellenőrzésének a tényleges célja. Ennek eléréséhez nem elegendő a razziának olyan előkészítése és lefolytatása, amely egy hagyományos közbiztonsági jellegű ellenőrzésnél bevált. Nem elégedhetünk meg annak megtervezésével, hogy hány személynek kell fogantatnia az ellenőrzést, illetve nem elég az érintett helyszínen található személyek igazoltatása és prioritása¹⁴ sem, mindamelllett, hogy a bűnügyi célú ellenőrzésnek nyilván ezek is részét képezik.

A konzumálós túlszámlázáshoz kapcsolódó bűnügyi célú ellenőrzés szakszerű lefolytatásához nemcsak nemcsak nem haszontalan, de kifejezetten célszerű ismerni azokat az elkövetési körülményeket, melyek mellett e bűncselekmények megvalósulnak, így egy igen vázlatos séma ismertetése elengedhetetlen ahhoz, hogy az ellenőrzés a célját elérje. A jellegzetességeik:

- a vendégek (elsősorban külföldi turisták) az éjszakai órákban megérkeznek a bárba vagy konzumhelyre;
- pár órát szórakoznak a bárban (jellemzően 1–4 órát, ritkán ennél többet), ennek során rendelnek maguknak átlagosan 1–4 italt (hosszabb ott-tartózkodás esetén többet), rövid időn belül odaül hozzájuk 1–4 konzumnő,¹⁵ akik vagy megkérdezik a vendégtől, hogy rendelhetnek-e maguknak italt, vagy kérdés nélkül rendelnek (rendszerint lányonként 1-1 üveg bort vagy pezsgőt¹⁶), a konzumlányok az italrendelésekor nem tájékoztatják a vendéget, hogy ezeket az italokat nekik kell majd kifizetni, sőt a pincérekkel együtt – az előre kidolgozott és begyakorolt szituációban – az italrendelés körülményeit igyekeznek úgy alakítani, hogy ez csak a fizetéskor derüljön ki;

14 Priorálás: keresés, illetve adatok lekérése valamely nyilvántartásból.

15 Konzumnő: éjszakai szórakozóhelyen a vendégeket nagyobb italfogyasztásra ösztönző női alkalmazott. Forrás: Bakos (1994)

16 Egy üveg tokaji aszú vagy márkás pezsgő ára 30–100 ezer forint.

- a számla végösszegének megismerésekor vita alakul ki a számla kifizetésével kapcsolatban, amely a bár alkalmazottai részéről erőszakkal való fenyegetésig, esetleg tettelegességig fajul;
- a fizetésre kényszerítés során vagy az egyedül lévő vendéget, vagy az egy csoporthoz tartozó vendégek valamelyikét a bár alkalmazottai túszként maguknál, illetve felügyeletük alatt tartják, avagy a vendéget nem fosztják meg személyi szabadságától, de a pincérek és konzumlányok által alkalmazott fenyegetés, illetve erőszak legalább az akaratát meghajlítja;
- a vendég vagy a nála lévő magyar vagy külföldi pénzzel fizet, vagy kísérettel (ténylegesen: felügyelettel) elmegy egy ATM-hez, és az onnan történő készpénz-felvételt követően egyenlíti ki a számla összegét;
- az egymagában szórakozó túszt a fizetés után rögtön elengedik, a nagyobb társaság konzumhelyen túszként fogvatartott (fenyegetett) tagját a bár alkalmazottai az ATM-nél lévő bűntársuk fizetést megerősítő telefonhívását követően azonnal, vagy a számlát kifizető – társának szabadon engedéséről meggyőződni szándékozó – sértett szórakozóhelyre történő visszaérkezését követően elengedik;
- mindezek után a vendég megteszi a feljelentést, vagy – jellemzően – azzal nem foglalkozva egy idő után hazautazik;
- a bűncselekményben részt vevő személyek – az elfogásukat és a felderítést megnehezítő szándékkal – távoznak a helyszínről, és a tulajdonos érdekeltségébe tartozó valamely másik szórakozóhely alkalmazottaival helyet cserélve tovább dolgoznak.

A séma ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy fel lehessen térképezni azokat a megállapítandó körülményeket, beszerzendő adatokat, amelyek segítségül szolgálhatnak az eredményes nyomozáshoz. Jómagam – bevallom, kissé szarkasztikus megközelítéssel – a konzumhelyeket és night-clubokat hét fő csoportba osztom:

1. ahol már volt konzumálós túlszámlázás;
2. ahol épp folyamatban van konzumálós túlszámlázás;
3. ahol lesz konzumálós túlszámlázás;
- 4–7. az 1–3. pontban jelöltek valamely kombinációja (1 + 2; 1 + 3; 2 + 3; 1 + 2 + 3).

A fenti csoportosítási megközelítés, valamint a taglalt tárgykörbe tartozó bűncselekmények elkövetési körülményei és elkövetői jellemzői kifejezetten igénylik egy speciális adatbázis felállítását (vö. a törvényesség alapelvénél leírtakkal), egyrészt a konzumálós túlszámlázás elkövetői (tettesei és részesei), másrészt a tanúként számításba jövő személyek minél könnyebb és gyorsabb felderítése érdekében. A fentebb kitűzött célok közül első helyre tehát a személyi adatforrások (ideértve az elkövetőket is) lehetséges körének dokumentált feltérképezését állítom, melynek eléréséhez a legeredményesebb módszernek a célirányos éjszakai razziák visszatérő foganatosítását tartom.

A konzumálós túlszámlázás sikeres nyomozása a night-clubok speciális igényeket kiszolgáló, bűnügyi célú ellenőrzéseivel kezdődik. Az ellenőrzéssel beszerezni kívánt adatok két kört érintenek. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek megismerésére közvet-

len jogszabályi felhatalmazással bír a rendőrség (lásd a törvényességnél kifejtetteket), a másik halmazt az olyan információk, adatok képezik, amelyeket nem lehet kikényszeríteni az ellenőrzés során, ellenben semmi nem tiltja, hogy – önkéntes alapon – mégis rendelkezésünkre bocsássák, illetőleg más módon megismerjük azokat. Ezeket egyfelől kérdésekkel, másfelől az ellenőrzés során történő megfigyelés útján tisztázhatjuk. A tisztázandó körülmények az alábbiak:

- A legfontosabbak egyike annak megállapítása, hogy az igazoltatott személyek közül kik a szórakozóhely alkalmazottai és kik a vendégek, s az alkalmazottak milyen feladatot látnak el a helyen (pincér, táncoslány, pultos, biztonsági személyzet, takarító, DJ stb.). Ügyelni kell arra, hogy egyes „kibobók”, de akár más alkalmazottak is vendégnek állítják be magukat. Hogy ezt hihetőbbé tegyék, azt nyilatkozzák, hogy épp a mosdóból jöttek, vagy csak felálltak, és a pulthoz mentek rendelni, s ez az oka annak, hogy nem egy boxban vagy a táncoslányok műsorának (jellemzően sztriptíz-táncnak) helyet adó tribünt körbevevő székeken ültek a razzia kezdetekor, mint általában a vendégek. Amennyiben gyanú merül fel, hogy meg akarják tévesztetni az informálódni igyekvő rendőrt, néhány kereszt-kérdéssel viszonylag könnyen tisztázható az igazság. Ilyen kérdés lehet, hogy hol van az asztala, melyik az ő itala. Célravezető lehet afelől érdeklődni, hogy hol van a kabátja, ugyanis azt az alkalmazottak egy külön helyiségben tartják, ahová a vendégeknek nincs bejárásuk. Még hatékonyabb lehet a vendégek megkérdezése akár nyíltan, hogy kik tartoznak a személyzethez, akár a puhatolás módszerének alkalmazásával, ugyanis a vendég számára egyértelmű, hogy aki például az italt kihozta neki, az nyilván nem vendég, illetőleg aki a rendőrök érkezése előtt egy széken ült, és láthatóan a biztonságra figyelt, az is a személyzethez tartozik. Megjegyzem, hogy erre vonatkozó kérdést a személyzet többi tagjának is fel lehet tenni, ugyanis váratlan helyzetben nem tud egyeztetni a kollégáival, illetve jellemzően előre nem beszélnek meg semmit ilyen esetre, ezért ők nem is tudják, hogy az illető kollégájuk érdekében mit kellene mondaniuk.
- Az igazoltatott személyekről fénykép- és videofelvételt kell készíteni. Ennek révén abban az esetben is lehet felismerésre bemutatást foganatosítani, ha arra lehetőséget nyújtó képmás a hazai nyilvántartásokban nem áll rendelkezésünkre (pl. külföldi alkalmazott).
- Az alkalmazottak mobiltelefonszámát el kell kérni, amelyen adott esetben el lehet őket érni, továbbá ezáltal egy esetleges nyomozásban a cella- és hívásadatok értékelésével a nyomozást elősegítő tényekhez juthatunk.
- Érdeemes megtudni, hogy a táncoslányoknak mi a „művésznevük”. (Az ilyen helyeken nem a saját nevüket, hanem hangzatos fantázianeveket – Stella, Jezebel, Roxi, Katrin stb. – használnak a lányok, sokszor egymást is csak ezen a néven ismerik, s a vendégek is így tudják megjelölni őket a vallomásaikban.)
- Fontos információ lehet, hogy a biztonsági személyzet tagja melyik cég alkalmazásában áll, ki az a konkrét személy, aki a biztonsági személyzetet elosztja a szórakozóhelyek között. (Megjegyzem, hogy egy-egy konzumálósos túlszámlázást

követően a szervezőt szokták a bűncselekmény elkövetői felhívni, aki gondoskodik a biztonsági személyzet lecseréléséről, s a bűncselekmény után nem sokkal, az adatgyűjtés során a sértettek már fel sem ismerik az elkövetőket, hisz már nem ugyanazok vannak a helyszínen.)

- Érdemes megállapítani, hogy működik-e kamera a helyiségekben, illetőleg a szórakozóhelyen kívül, az egyes kamerák milyen területekre irányulnak, összesen hány darab van belőlük és hol, rögzítenek-e képtartalmat, illetve hangot, vagy csak figyelésre alkalmasak, ha rögzítenek képet, akkor azt milyen időtartamban lehet visszakeresni, a kamerarendszert milyen típusú és ki üzemelteti.
- A szórakozóhely vendégek által is használható belső területéről fénykép- és videofelvételt, továbbá a könnyebb áttekinthetőség érdekében vázlatrajzot kell készíteni.
- Az itallapokat le kell fényképezni. (Léteznek úgynevezett „frankó” és jóval magasabb árakat tükröző „unfrankó” itallapok. Az előbbit adják oda a vendégnek megérkezésekor, az utóbbit, ha reklamál a számla végösszege miatt.)
- Keresni kell az olyan helyiségeket, ahol adottak a szexuális szolgáltatás nyújtásának feltételei, illetve a körülmények arra utalnak, hogy ott ilyen szolgáltatás nyújtása elképzelhető. (Egyes ajtóval vagy függönnyel elszeparált helyiségben ágy, matrac, óvszerek, szexuális segédeszközök, papírtörölő látható, amelyekről kép és videofelvételt célszerű készíteni.)
- A vendégekkel érdemes tisztázni, hogy a hivatalos szolgáltatásokon kívül mi egyebet ajánlottak fel nekik (értve ez alatt például a privát táncot), és hogy az egyes szolgáltatások ellenértékeként milyen összeget jelöltek meg.
- A vendégektől meg lehet kérdezni, hogy ajánlottak-e szexuális szolgáltatást a táncoslányok, vagy a többi alkalmazott, s ha igen, akkor mit mondtak arra vonatkozóan, hogy helyben vagy a közelben lévő épületek valamelyikében tudják-e az aktust lebonyolítani, milyen összeget jelöltek meg ellenértékként az egyes, differenciált szolgáltatásokra lebontva. Pozitív válasz esetén prostitúció elősegítése büntett¹⁷ miatt büntetőeljárást, vagy tiltott prostitúció vagy szexuális szolgáltatásra való felhívás tilalma szabálysértés miatt szabálysértési eljárást¹⁸ lehet indítani, a helyet pedig határozattal ideiglenesen be lehet záratni a jegyző útján a szervezett bűnözés elleni törvény¹⁹ alapján.

A szakszerű bűnügyi célú ellenőrzés jelentőségét az alábbi esettel illusztrálom: 2010-ben egy belvárosi night-clubban hajnali négy órakor történt konzumálósos túlszámlázás kapcsán a kerületi rendőrkapitányság indított nyomozást, azonban a *külföldi sértett* 4.30-kor tett feljelentését követően 5.30-kor megkísérelt elfogások és helyszíni adatgyűjtés sikertelen volt, ugyanis a bár ekkorra bezárt, az alkalmazottak (köztük az elkövetők és a tanúk) onnan eltávoztak. Az aznap este tengerentúli otthonába haza-

17 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 201. §

18 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről, 172. és 184. §

19 1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról, 5. §

utazni szándékozó sértett kihallgatását követően a nyomozás kimenetele biztos volt. A bűncselekménnyről tudomást szerezve – szakirányítói jogkörben – 8 óra körül a kaptányságon a nyomozás vezetőjének átadták a két héttel korábban a bárban igazoltatottak személyazonosító adatait (a mobilszámaikkal együtt), s az ennek eredményeképpen összeállított fényképtablóról a sértett felismerte és azonosította az elkövetőket, és azokat a konzumlányokat, akik a bűncselekménynél tanúként számításba jöhettek. Ezt követően az elkövetőket elfogták, gyanúsítottként kihallgatták, a tanúkat (többségüket a korábbi, célirányos ellenőrzés során megállapított mobiltelefonszámon keresztül) beidézték, a büntetőeljárás törvénynek és a kriminalisztika szabályainak megfelelően a tettüket tagadó elkövetők és a sértett között szükséges szembesítéseket lefolytatták, s mire a sértett hazarepült, nem maradt olyan nyomozati cselekmény, amelyhez az ő jelenléte lett volna szükséges. Nem nehéz belátni, hogy a két héttel korábbi, célirányos bárelővizsgálás nélkül a nyomozás milyen nehézségekkel szembesült volna a külföldi sértett jelenlétének hiányában.

Váratlanság (meglepetésszerűség)

Ezen alapelv magja az intézkedés titokban tartása, a rendőri munkában rendre visszatérő titkosság követelményének legszélesebb körű érvényre juttatása. A célorientáltság és váratlanság alapelvei egymással egyfajta cél-eszköz relációban is állnak, hisz az utóbbi az előbbi alapelv érvényre jutásának zálogaként funkcionál.

E cél érdekében a terv előkészítésétől kezdve annak végrehajtásán keresztül a beszerzett adatok kezeléséig folyamatosan érvényre kell juttatni nem csupán a külső, de még fokozottabban a belső konspirációs alapelvet is.²⁰ A tapasztalatok szerint az eredményesség alfája és ómegája az akcióterv titokban tartásának sikere. Sajnos az ilyen razziák foganatosításához rengeteg rendőrré van szükség, s ismert szabály, hogy a konspirációs érdekek érvényesülésének esélye a konspirációval védendő adatot ismerő személyek számával arányosan csökken. Törekedni kell tehát arra, hogy az akciótervet minél kevesebben ismerjék meg idő előtt. Az ilyen razziákat egy osztály bűnügyi állománya egymaga – létszámhiány okán – képtelen végrehajtani, ahhoz rendszerint igénybe kell vennie a közrendvédelmi állományt is. Mint ahogy azt a fentebb hivatkozott eset igazolja, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a sajnálatos körülményt, hogy a rendőri állományban olyan személyek is megbújnak, akik – különböző okokból – a „sötét oldalt” (is) szolgálják, s ennek – azzal a ténnyel párosulva, miszerint a night-clubok java részét szervezett bűnözői körök alapítják, üzemeltetik – fokozott óvatosságra kell intenie az akciót kezdeményező és elrendelő vezetőket.

A váratlanságot hivatott biztosítani továbbá a helyiségek olyan módon történő megközelítése, amelynek eredményeképpen a célszemélyek a lehető legkésőbb észlelik a rendőri jelenlétet, pontosabban az ellenőrzési szándékot.

²⁰ Itt nem a nyomozás titkosságának alapelvéről van szó, hisz a razziára ezen taglalt esetben nem a nyomozás keretében kerül sor.

Törvényesség

Ez alatt alapvetően azt kell érteni, hogy az ellenőrzés – mint rendőri intézkedés – során be kell tartani, be kell tartatni a jogi előírásokat, melyek viszonylag sokfélék lehetnek, a (közigazgatási) eljárásjogi szabályoktól a hatóság működését befolyásoló normarendszeren keresztül a szerteágazó más (pl. az adatvédelemre vonatkozó) rendelkezésekig.

Azonban külön kiemelés érdemel ezen alapelv érvényesülése kapcsán a vállalkozások indokolatlan vegzálásának tilalma, melyet áthágva a hatóság azzal a panasszal és kritikával találhatja szemben magát, hogy a jog által nem támogatott módszereket alkalmaz az aktuális hatalomnak vagy egyes érdekcsoportoknak valamilyen okból (társadalmi, gazdasági stb.) nem tetsző vállalkozásokkal szemben. Visszautalva a fent hivatkozott, 2012-ben indult nyomozásra: az ügyészség sajtóközleményei alapján az egyik, több tucat szórakozóhelyet tulajdonló személy arra vett rá igen nagy befolyással bíró, magas beosztású rendőrfőtiszteket, hogy a saját gazdasági érdekeinek előmozdítása végett a hasonló tevékenységet folytató (konzumhelyet, night-clubot, diszkót üzemeltető) vállalkozók üzemegységeivel szemben indokolatlanul, visszatérően, minél zaklatóbb jellegű módszerek alkalmazásával ellenőrzéseket, razziákat rendeljen el.

A konzumhelyek, night-clubok forgalma nem túl nagy, az ilyen helyekre betévedő (konzumhelyek esetében – miként azt fentebb, az elhatárolásnál láttuk – helyesebb a „becsábuló” kifejezés használata) vendégek egy szűk körből kerülnek ki, az értük folytatott harc igen kiélezett, a módszerek gyakran piszkosak vagy kifejezetten törvénysértők.

E helyek üzemeltetői képzett jogi tanácsadókkal rendelkeznek, akik árgus szemekkel figyelik, hogy a rendőrség mikor hagy támadási felületet, sőt jellemzően akkor is kritikát fogalmaznak meg egy-egy razzia kapcsán, ha arra semmilyen okuk nincs. Az érintett szórakozóhelyek üzemeltetői nem egyszer hivatalos panasszal élnek az ellenőrzést elrendelő hatóság felé, amelyben megkérdőjelezzik az intézkedés jogszerűségét, akár magát az ellenőrzést, akár annak egyes elemeit. Ilyen, panasszal támadott elem lehet, ha a bárban vagy konzumhelyen jelen lévő személyekről fényképfelvételt készít a hatóság, vagy hogy az ellenőrzésre miért a szórakozóhely működése szempontjából csúcsidőnek tekinthető szombat vagy vasárnap hajnali órákban kerül sor, s miért nem a vállalkozó gazdasági érdekei szempontjából kevésbé hátrányos időpontban. Kifogásolják továbbá, hogy az intézkedésben indokolatlanul sok rendőr vesz részt, s mivel a hely jellegéből adódóan a vendégek oda szórakozás, kikapcsolódás érdekében látogatnak, az illetén formában megvalósuló ellenőrzés pedig sem az adott szórakozóhely megítélése, sem a vendégek számának – és ezzel összefüggésben a bevétel – alakulása szempontjából nem előnyös, s ezáltal aránytalan erkölcsi és anyagi hátrányuk keletkezett. Ennek kapcsán hivatkoznak az Rtv.²¹ kommentárjára, amely alapelvi szintű követelményként fogalmazza meg a rendőrségi munkával szemben a takarékoságot és költséghatékonyságot.

21 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

A rendőrség természetesen jogszabályi felhatalmazás alapján foganatosíthatja a tárgyalt ellenőrzéseket, melyek alapját, módját, s az egyes ellenőrzési körülményeket az Rtv. és a Szolg. Szab.²² szabályozza. Az ellenőrzésre a jogosítványt az adja, hogy a rendőrség a rendészeti feladatkörében általános bűnügyi nyomozó hatósági jogkört gyakorol, végzi a bűncselekmények megelőzését, megakadályozását és felderítését, s a jogkörében eljárva köteles intézkedni vagy intézkedést kezdeményezni, ha a közbiztonságot sértő vagy veszélyeztető tény, körülményt vagy cselekményt észlel, illetve ilyet a tudomására hoznak.²³ E feladatának ellátása érdekében fokozott ellenőrzés rendelhető el, amelynek során a rendőrhatalóság az illetékességi területét vagy annak egy részét lezárhatja, a nyilvános helynek minősülő szórakozóhelyekre beléphet, ott intézkedhet, és az ott-tartózkodókat igazoltathatja.²⁴ Az Rtv.-ből származik az a jogosítvány is, hogy a rendőrség képileg dokumentálhatja az igazoltatott személyeket, a szórakozóhelyet, illetve az ott észlelt egyes releváns tárgyakat (pl. itallap) és körülményeket (pl. szexuális szolgáltatás nyújtására kialakított helyiségek), s azokat büntető-, szabálysértési vagy más hatósági eljárás során felhasználhatja.²⁵

A rendőrségnél folyamatban lévő nyílt nyomozások adatai, valamint a különböző operatív információk, továbbá az önkormányzatok, nagykövetségek és a lakosság jelzései alapján a konzumálásos túlszámlázás és az egyéb – későbbiekben vázolt – szabálysértések permanens jelenséget jelentenek a hazai éjszakai szórakozóhelyek működésében, így a rendőrség törvényi feladatát látja el, amikor a sorozatos bűncselekmények és szabálysértések felderítése, megelőzése és megakadályozása érdekében ilyen ellenőrzéseket tart. Megállapítható továbbá, hogy a szórakozóhelyek személyzete (portások, pincérek, pultosok, konzumlányok, táncoslányok) sok esetben körforgásszerűen váltja egymást a különböző helyeken, így indokolatlan csupán olyan helyszíneken tartani razziát, ahol már felmerült kozumálásos túlszámlázás. Ez utóbbi igényt alapozza meg az is, hogy ezeken a helyeken fokozottan lehet számolni körözött személyek jelenlétével, így a bűnügyi célú szórakozóhely-ellenőrzést indokolt egyben egyfajta körözési akciónak is tekinteni, s a fokozott ellenőrzéssel kapcsolatos intézkedési tervbe az elfogatóparanccsal körözött személyek elfogásának célját is belefoglalni.

Természetesen érthető, hogy a szórakozóhely tulajdonosainak akár egyetlen razzia is kedvezőtlenül érintheti a gazdasági érdekeit, hiszen az ellenőrzés idején nincs fogyasztás, a vendégeknek a rendőri intézkedés után megrendül(het) a hely iránti bizalmuk, és máshová távozhatnak stb. Mindazonáltal megállapítható, hogy egy célirányos razzia egy-egy night-clubban vagy konzumhelyen nem sok időt vesz igénybe, s az ellenőrzéssel elérhető előny (ti. a nyomozásokat elősegítő adatok megszerzése, illetőleg a bűnmegelőzési hatás) túlmutat a vállalkozó oldalán jelentkező, fentebb vázolt és kifejezetten eshetőleges hátrányokon.

Fontos megjegyezni, hogy Magyarországon a razziák foganatosítására nem kerülhet sor egy osztály szintű hatóság saját elhatározásából, pontosabban saját jogkörében

22 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról

23 Rtv. 1. § (2) bekezdés és 13. § (1) bekezdés

24 Rtv. 30. § (1) bekezdés és 40. §, valamint Szolg. Szab. 26. § (1) bekezdés

25 Rtv. 42. § (1) és (6) bekezdés

elrendelve, hanem csak a vonatkozó jogi normában meghatározott vezető rendelheti azt el.²⁶ Ez azt jelenti, hogy az ellenőrzésekre úgy kerülhet sor, hogy az erre vonatkozó igény felmerülését követően javaslatot kell tenni az annak elrendelésére jogosult vezető felé, aki az írásos akciótervet (intézkedési tervet) jóváhagyva engedélyezi/rendeli el azt. Az akciótervbe tételesen fel kell sorolni azokat a helyeket, amelyeket ellenőrzés alá szeretnénk vonni (az éjszakai bár/konzumhely neve, címe).

Itt jegyzem meg, hogy a fent hivatkozott, 2012-ben vesztegetés miatt indult, kiemelkedően nagy sajtónylátnosságot kapott nyomozás egy nem igazán előremutató hatással járt. A hatóságok tabuként kezdték tekinteni az éjszakai szórakozóhelyekre, és a rendőrség bűnügyi, valamint közrendvédelmi vonalának kompetens vezetői is alig kezdeményeztek, illetve rendelték el ilyen jellegű ellenőrzést, néhány kampányszerű, inkább csak a lakosság megnyugtatót célzó razzia kivételével. A vezetőket vélhetőleg az ellenőrzött helyek az irányú támadása tartja vissza, hogy az ellenőrzés valójában nem is az Rtv.-ben megfogalmazott, jogszerű feladatellátást célozza, hanem az ellenérdekű vállalkozók és a razziát kezdeményező személy valamiféle jogellenes összefonódásának a következménye. A hasonló aggályok a night-clubok és konzumhelyek esetében könnyedén áthidalhatók, ha az ellenőrzés szükségességét bűnügyi információkkal kellően alátámasztják, az Rtv. 1. § (2) bekezdésének, 13. §-ának, valamint a 30. § (1) bekezdésének rendelkezéseihez illeszkedő adatokat megfelelően dokumentálják. Az éjszakai bárók és konzumhelyek esetében ez azt jelenti, hogy az ellenőrizni szándékozott helyek vonatkozásában olyan adatok megállapítására kerüljön sor, amelyek konzumálásos túlszámlázás vagy bármely más bűncselekmény, szabálysértés múltban történt vagy jövőben tervezett elkövetését támasztják alá, amelyek nem elszigetelt, egyedi, ad hoc jelleggel megvalósult deliktumok, hanem a sorozatosság kritériumával bírnak, így jövőbeni elkövetésük is valószínűsíthető. Tudomásom és tapasztalatom szerint a taglalt profilú szórakozóhelyek vonatkozásában folyamatosan keletkeznek mind nyílt, mind operatív információk az intézkedés jogszerűségéről, melyek az alábbiakban foglalkozhatók össze:

- napi (pár óránkénti) rendszerességgel követnek el konzumálásos túlszámlázásokat,
- jelen van a kábítószer-fogyasztás és -terjesztés,
- az alkalmazottak többségének foglalkoztatását nem jelentik be,
- a munkavégzéshez szükséges egészségügyi igazolások hiányoznak,
- a vendégek által fogyasztott italok és ételek ellenértékének csupán töredékét ütik be a pénztárgépbe,
- a vendégek által a táncoslányoknak adott úgynevezett „bugyipénzt”²⁷ egyáltalán nem számolják el mint bevételt,

²⁶ Szolg. Szab. 26. § (1) bekezdés

²⁷ Egyfajta borralvó, amelyet akár a bárban, az összes vendég által látható tribünön előadott táncért, akár az extra-szolgáltatásnak minősülő privát táncért, jellemzően a táncoslány bugyijába papírpénzt csúsztatva adnak.

- az itallapon feltüntetett termék helyett „pancsolt” italokat²⁸ szervíroznak, melyek minősége jócskán elmarad attól, amiként azokat eladják,
- a vendég által rendelt étetett szeszt felhívítják,
- a night-clubok erre kialakított helyiségeiben vagy a közelben lévő épület erre fenntartott szobájában prostitúciós tevékenységet is folytatnak a konzum- és táncoslányok, s a kuncsaftok részére a szórakozóhelyen ajánlkoznak fel,
- az üzletet ideiglenesen bezáró jegyzői határozat ellenére nyitva tartanak.

Az itt lajstromozott információk egyenként is alkalmasak a razzia elrendelésére, s jogszerűségének alátámasztására, s egy-egy night-clubra jellemzően a felsoroltak közül több is érvényes.

Fontos, hogy a fokozott ellenőrzés keretében tartott intézkedés során – mintegy annak égisze alatt – nem fogatosíthatók jogszabályi engedéllyel nem alátámasztott cselekmények. E körben kiemelés érdemel, hogy az épületet, építményt, helyszínt, csomagot és járművet csak az Rtv. 30. §-ának (1) bekezdésében írt cél elérése érdekében lehet átvizsgálni az intézkedési terv alapján, az Rtv. 29. §-ának (6) bekezdése alapján pedig az igazoltatás során az azzal érintett személy ruházatát, járművét csak abban az esetben lehet átvizsgálni, ha azt a személyazonosság megállapítása, a közrendet, a közbiztonságot fenyegető veszély elhárítása, bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésének gyanúja szükségessé teszi. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy konkrét bűncselekmény vagy szabálysértés adatokkal alátámasztható gyanúja, illetőleg olyan konkrét körülmények fennállásának észlelése esetén kutathatunk a szórakozóhelyen, illetve az igazoltatott személy rendelkezése alatt álló gépjárművében, táskájában valamint ruházatában tárgyak (pl. kábítószer, fegyver) után, melyek arra utalnak, hogy csak így lehet sikeres a személyazonosság megállapítása, a közrendet, a közbiztonságot fenyegető veszély elhárítása.

Kiemelés érdemel, hogy a razzia során nem kerülhet sor – kábítószer-fogyasztás gyanúját keltő körülmények esetén sem – arra, hogy egy velünk lévő rendőrorvos pupillareflex-vizsgálatot végezzen, továbbá arra sem, hogy egy gyanús személyt vizeletminta-szolgáltatására kötelezzünk. Ennek oka, hogy a rendőrorvos szakértőnek tekintendő, akinek alkalmazására csak már elrendelt nyomozásban vagy halaszthatatlan nyomozási cselekményként kerülhet sor, továbbá az, hogy a Be. 8. §-a alapvető rendelkezései között általános rendelkezésként kimondja, hogy senki sem kötelezhető arra, hogy önmagára terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson, s ez az Alaptörvényből levezethető, ezért alaptörvényt sértést is eredményez.

A bűnügyi célú ellenőrzés fogalomkörébe vonható az az esetkör is, amikor valamely társhatóság felkérése alapján, s nem önálló kezdeményezésre jelenünk meg egy éjszakai bárban vagy konzumhelyen. Az ilyen ellenőrzés megteremtésének jelentősége abban áll, hogy ezáltal válik lehetővé az olyan helyeken történő adatgyűjtés, ahol bűncselekmény elkövetésére utaló adat nem keletkezett sem nyílt, sem operatív eljárás, önkormányzat, illetve lakossági bejelentés révén.

28 A már hivatkozott, 2012-ben indult bűnügyi pentitójának állítása szerint tokaji aszús üvegekbe literenként 2–300 forintért vásárolt borokat öntöttek, majd az üveget ledugózták és eredeti tokaji aszúként így szolgálták fel a night-clubban szórakozó vendégeknek.

A fent felsorolt normasértések java a társszervek hatáskörébe tartozik, így az azal kapcsolatos hatósági ellenőrzés (pl. annak megállapítása, hogy a bárban dolgozók munkaviszonyával kapcsolatban megtörténtek-e a kötelező bejelentések) során a rendőrségi részvétel abban az esetben tekinthető rendőri feladatellátásnak, amennyiben a rendőrség közreműködését az eljáró közigazgatási hatóság a Ket.-ben²⁹ konkrétan meghatározott esetekben vagy arra való tekintettel kéri, hogy az érintett vagy megbízottja részéről ellenállással kell számolni. Ennek kapcsán leszögezhetjük, hogy a taglalt profilú szórakozóhelyeken az ellenállás (ideértve a menekülést is) minden esetben realitás, tehát a rendőri jelenlét törvényes. Mindazonáltal a törvényes jelenlét önmagában még nem biztosítaná a fentebb felsorolt tisztázandó körülményekhez kapcsolódó adatok mindegyikének beszerzését, azonban nyilvánvalóan az adott hatósági eljárás során is relevanciával bírhatnak az alkalmazottak, sőt a vendégek későbbi vallomásai is, akiknek igazoltatását ennél fogva jogszerűnek kell tekinteni.

A tulajdonosok, üzemeltetők támadásának elkerülése végett – amely arra irányul, hogy az ellenőrző szerv valóságos ok nélkül, ellenérdekű személyek, csoportok megbízásából, törvénytelenül intézkedik – az ellenőrzésre alapot adó, releváns információkkal érintett bárók és konzumhelyek közül úgy kell a razziára kijelölt helyeket megválasztani, hogy azok – működtetőik vonatkozásában – valamennyi érdekcsoportot reprezentálják.

Szólni kell még a megállapított személyi adatok kezeléséről, nyilvántartásáról és felhasználhatóságáról, ugyanis mi értelme volna – nyilván a bűnmegelőzési céloktól eltekintve – adatot gyűjteni, ha azt nem lehetne felhasználni? E körben a beszerzett adatokat két nagy csoportra oszthatjuk: az egyikbe az igazoltató lapon rögzített adatok, a másikba pedig az összes többi észlelt adat tartozik. Az igazoltató lapon rögzített adatokat – melyek a rendőrség Robotzsaru fantázianévű integrált ügyviteli, ügyfeldolgozó és elektronikus iratkezelő rendszerében is rögzíthetők – legalább 180 napig kezelheti a hatóság, azok nyilvántarthatók,³⁰ ennél fogva a nyilvántartásból lekérhető az adatok, s amennyiben azokat elektronikusan is rögzítették, úgy a megfelelő keresőszavak segítségével távoli lekérdezéssel is azonnal hozzáférhető. Az egyéb észlelt körülmények hivatalos nyilvántartására nincs lehetőség, azonban azok az ellenőrzést végzők háttérismereteit gazdagítják, mely ismeretek egy jövőbeni nyomozás során, indirekt módon felhasználhatók (pl. a nyomozás, a házkutatás, a kihallgatások stb. tervezése-szervezése során).

Összegzés

A hazai night-clubok és konzumhelyek vendégeit számtalan jogsértő magatartás veszélye fenyegeti. Ha már a rendőrség nem tud számukra 24 órás jelenlétet biztosítani, akkor legalább igyekezzon a sikeres felderítést, a sérelmek megelőzését garantálni. Ennek egyik útja lehet ezen helyek bűnügyi célú ellenőrzésének a fent kifejtett alapelvek szerint megvalósuló foganatosítása.

29 2004. évi CXI. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
30 Rtv. 29. § (7) bekezdés

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált szakirodalom:

- Bakos Ferenc (1994): *Idegen szavak és kifejezések kézisztára*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Balláné Füsztér Erzsébet – Lakatos János (2012): *Kriminalisztika I. A kriminalisztika egyes elméleti kérdései*. Budapest, NKE.
- Farkas Ákos (1994): Fejlődési tendenciák a büntetőjogban Európában. In: *Magyar Jog*, 41. évf. 3. sz. 185–189.

Felhasznált jogforrások:

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról
2004. évi CXI. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról

Felhasznált internetes források:

- Agyonveréssel fenyegették a félmilliószámú sokalló holland turistákat.* (2012) Forrás: hvg.hu/itthon/20120117_tulszamlazas_emberrablas (2014. 5. 5.)
- Malady módszere: túlszámlázás emberrablással.* (2009) Forrás: nol.hu/belfold/lap-20090408-20090408-40-328069 (2014. 5. 5.)
- Negyedmillió italszámla-ügy: emberrablás a vád.* (2008) Forrás: hvg.hu/itthon/20081201_negyedmillios_italszaml_emberrablas (2014. 5. 5.)
- Tourist Advisory for Hungary.* (2014) Forrás: hungary.usembassy.gov/tourist_advisory.html#clubs (2014. 10. 1.)
- Turistacsapda az Andrássy úton: megverték két külföldit.* (2009) Forrás: http://hvg.hu/itthon/20091019_andrassy_ut_turistacsapda_tulszamlazas
- Vizoviczki: Szégyelljék magukat!* (2015) Forrás: <http://mno.hu/ahirtvhirei/zart-ajtok-mogott-kezdodik-a-vizoviczki-per-1267621> (2015. 3. 14.)

SUMMARY

Criminal Inspection of Night Clubs and Places of Consumption in Hungary

GYÓRI László

The study examines the most endangered types of tourist nightspots, such as the places of consumption and night clubs, and tries to summarize the basic knowledge concerning the criminal inspection of the above-mentioned places of entertainment. The study explains why night clubs and places of consumption need to be inspected from a criminal point of view, differentiates between night clubs and places of consumption, describes the phenomenon of the so-called overbilling for consumption explaining the typical criminal scheme. The paper lays down the basic principles of night club and bar inspection while also elaborating on them.

A katasztrófavédelmi szervezet hatáskörének vízügyi hatósági feladatokkal történő bővítési lehetőségei

POLGÁR Miklós

A katasztrófavédelmi szervezetek 2014. szeptember 10-én átvették a vízügyi hatósági hatáskört a jogelőd hatóságoktól. A katasztrófavédelmi szervezet jelentős átalakulását okozta ezen változás, különösen a szervezet lehetőségeinek vonatkozásában. Az új rendszer nyújtotta potenciált szeretném bemutatni a SWOT-elemzés módszerével.

A katasztrófavédelmi szervezet 2000. január 1-től¹ lát el Magyarországon – meghatározott helyzetekben – különböző feladatokat, közel 15 éves története alatt számos átalakuláson ment keresztül, főleg 2012 óta. Először a 2012. január 1-je² és április 1-je³ között lezajlott rövid folyamat eredményeként az addig városi önkormányzati tűzoltó-parancsnokságok beolvadtak a megyei katasztrófavédelmi igazgatóságokba, azok ki- rendeltségeinek szervezeti egységeiként, valamint a katasztrófavédelmi szervezetnek polgári védelmi és iparbiztonsági feladatokkal egészült ki a tevékenységi köre 2012. január 1-jétől. Rá két évre, 2014. szeptember 10-én a megyei katasztrófavédelmi igaz- gatóságok vízügyi és vízvédelmi hatósági és szakhatósági hatásköröket vettek át jog- utódként a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőségtől, és a vízügyi ható- ságokat beolvasztották.⁴ A szervezeti átalakulás, amellyel hogy többletfeladatokat rótt a szervezetre, amelyekhez további humán erőforrás áll rendelkezésre, a katasztrófavé- delmi szervek védekezésben, illetve egyéb, többek között megelőzésben megtestesülő funkciója terén is változásokat eredményezett. Mindezek mellett nem feledkezhetünk meg az átalakulásnak a szervezetrendszerre gyakorolt hatásairól sem.

Dolgozatomban a szervezeti átalakulás – és rövid előzményének – ismertetése mel- lett a területi katasztrófavédelmi szervek vízügyi és vízvédelmi hatósági, szakhatósági hatáskörrel történő bővítésének lehetőségeit veszem górcső alá az alapfeladatok aspek- tusából megközelítve a kérdéskört, a SWOT-elemzés⁵ módszerével. Írásomban nem cé- lom a katasztrófavédelmi szervezet országos vagy területi hatósági, szakhatósági fel-

1 1999. évi LXXIV. törvény 25. § (1) bekezdés

2 2011. évi CXXVIII. törvény (a továbbiakban: Katvédtv.) 84. § (1) bekezdés

3 Katvédtv. 22. § (1) bekezdés

4 223/2014. (IX. 4.) Korm. rendelet 17–18. §

5 SWOT-elemzés: erősségek, gyengeségek, lehetőségek és veszélyek alapján történő stratégiai elemzés.

adatrendszerének ismertetése, hanem a vízvédelmi, vízügyi feladatok átvételének az alapfeladatokra gyakorolt pozitív, illetve negatív hatásainak bemutatására, az újonnan kialakult helyzet lehetőségeinek feltárására helyezem a hangsúlyt. A szervezeti átalakulás néhány hónapig tartó lezajlása okán (a nem létező szakirodalom helyett) főként a hatályos jogszabályi rendelkezésekre voltam kénytelen hagyatkozni ebben a rövid, ámde remélhetőleg gondolatébresztő eszmefuttatásomban.

A szervezeti átalakulás eredménye

A katasztrófavédelem országos és területi szerveinek 2014. szeptember 10-i átalakításával létrejött állapota kapcsán elmondható, hogy hatáskör és illetékesség tekintetében egy igencsak vegyes szervezet alakult ki. A számtalan alapfeladat⁶ (tűzoltás, műszaki mentés, megelőzés, polgári védelmi, iparbiztonsági feladatok stb.) mellett a hatósági és szakhatósági eljárások bővültek 2014 második felében. Az illetékességet tekintve a területi katasztrófavédelmi szervek – talán egyedülállóan Magyarországon – három szempont (hatáskör, feladat) szerint működnek. A *tűzoltás és műszaki mentés* esetében a területi katasztrófavédelmi szervek katasztrófavédelmi kirendeltségeinek szervezeti egységeit képező hivatásos tűzoltó-parancsnokságok működési területek alapján végeznek beavatkozásokat.⁷ A *hatósági feladatok* esetében részben a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) szabályai érvényesülnek, a megyék határozzák meg az illetékességi területet, illetve a kirendeltségek hatósági, szakhatósági feladatai, hatáskörei esetében külön jogszabály.⁸ Mindezekhez képest a *vízügyi, valamint vízvédelmi hatósági és szakhatósági feladatok* a megyék határain átnyúló, a vízfolyásoktól és a vízgyűjtő területektől függő illetékességi területi kialakítást eredményeztek. Ez utóbbi feladatkör kapcsán a megyei katasztrófavédelmi igazgatóságok többnyire⁹ 1–3 megyére kiterjedő illetékességi területet kaptak meg.

A leírtakon túlmenően a katasztrófavédelmi kirendeltségeknek a közigazgatási járássok határait lefedő helyi védelmi bizottságokban végzett tevékenysége a járási hivatalok illetékességi területéhez igazodik. Utóbbi kategóriát azért nem tekintem a katasztrófavédelmi szervezetek külön illetékességi területének, mert a védelmi bizottságok tevékenységüket ad hoc jelleggel végzik.

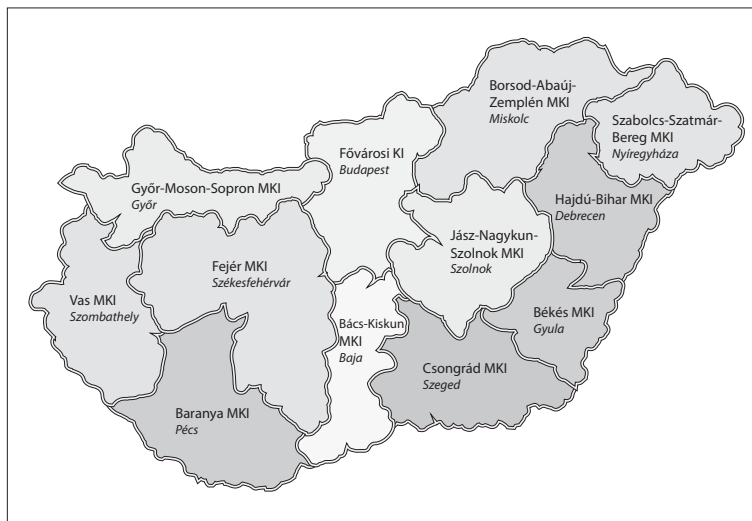
Az 1. ábra szemlélteti a vízügyi és vízvédelmi hatósági, szakhatósági illetékességi területek és a közigazgatási megyehatárok egymáshoz való viszonyát.

6 Katvédtv. 23. §, valamint IV–VI. fejezet

7 A 1996. évi XXXI. törvény 24/A. § e) pontjában kapott felhatalmazás alapján a 3/2012. (II. 16.) BM–OKF utasítás határozta meg 2014. március 8-ától.

8 43/2011. (XI. 30.) BM rendelet 1. melléklet

9 Egy adott megyei katasztrófavédelmi igazgatóság illetékessége a vízfolyások, vízgyűjtő területek miatt 1–3 km-es mélységben átnyúlik a megyehatárokon a szomszédos megyékbe, ezért használható a megyehatárok tekintetében a megkülönböztető jelző.

1. ábra: A vízügyi és vízvédelmi hatósági, illetve szakhatósági illetékességi területek és a közigazgatási megyehatárok viszonya¹⁰

A 2014. szeptember 10-i szervezeti átalakulás kapcsán még egy érdekes momentumot fontosnak tartok megjegyezni a vízügyi és vízvédelmi hatósági, szakhatósági feladatok és hatáskörök előéletét illetően. A vízvédelmi hatósági, szakhatósági feladatok esetében a jogelőd a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőség, itt jogutódlás kizárólag a hatáskörök átvételében valósult meg, a hozzájuk tartozó személyi állomány és vagyonelemek nem kerültek át a katasztrófavédelmi szervekhez. Ezzel szemben a vízügyi hatósági és szakhatósági hatáskörök 2013. december 31-ig a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőséghez tartoztak, onnan átkerültek a vízügyi igazgatóságokhoz, amelyek 2014. január 1. és 2014. szeptember 9. között diszponáltak felettük, és onnan olvadtak be a katasztrófavédelmi szervezetbe. A vízügyi feladatok esetében a jogutódlás teljes mértékben bekövetkezett, ugyanis a területi vízügyi hatóságok külön közigazgatási (bár jogalanyisággal és önálló gazdálkodással nem rendelkező) szervezeti egységként működtek, és esetükben a teljes személyi állományt és a feladatok ellátásához szükséges vagyont átvette a katasztrófavédelmi szervezet.

A katasztrófavédelmi szervezetbe integrált vízügyi hatóságok helye, helyzete is módosult a közelmúltban. 2014. szeptember 10-től 2014. december 31-ig a területi vízügyi hatóságok a megyei katasztrófavédelmi igazgatóságok igazgatóhelyettesi szervezetén belül, külön területi vízügyi hatóságként funkcionáltak, majd 2015. január 1-től annyiban változott a helyzetük, hogy beolvadtak a megyei katasztrófavédelmi hatósági szolgálatba, így a maradék önálló közigazgatási szervezeti önállóságuk is megszűnt. A szervezeten belül közigazgatási jogelméleti megfogalmazás szempontjából a korábbi

¹⁰ Forrás: <http://baranya.katasztrofavedelem.hu/vizugyi-es-vizvedelmi-hatosagi-jogkor>

megyei katasztrófavédelmi hatósági osztályok helyett 2015. január 1-től integrált hatósági szolgálatról beszélhetünk.¹¹

Az Országos Vízügyi Hatóság mint másodfokú hatóság a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságba olvadt be 2014. szeptember 10-én. Összefoglalva a fejezetben leírtakat: a 2014. szeptember 10-i szervezeti átalakulás eredményeként egy rendkívül széles és szerteágazó illetékességgel rendelkező katasztrófavédelmi szervezet jött létre. A SWOT-elemzéshez éppen az intézmény – imént említett – sokszínűsége szolgáltatja a méltó alapot. Az elemzésben csupán érintőlegesen, egy-egy momentumot, példát kiragadva fejtem ki a Rendészeti Ágazat Doktoranduszainak VI. Országos Fórumán általam előadottakat.

SWOT-elemzés 1. – erősségek (straighths) és lehetőségek (opportunities)

A szervezeti átalakulás kétségkívül számos tekintetben a korábbinál erősebb, nagyobb hatalommal rendelkező katasztrófavédelmi intézményt hozott létre. Az erősségek között tarthatjuk számon elsőként a hatósági és szakhatósági hatáskör bővülésének tényét. Egy közigazgatási hatósági és szakhatósági feladatokkal rendelkező szervezetet kétségkívül erősít a további feladatok odatelepítése. A nagyobb, szélesebb hatás- és feladatkör kiterjedtebb döntési kompetenciát eredményez. Ebből a szempontból a katasztrófavédelmi szerveket erősíti, hogy a korábbihoz képest több döntési kompetenciával bírnak (a közigazgatási feladatok terén), s ez az összetettség egyúttal kiemeli a katasztrófavédelem szerveit a közigazgatás többi hatósága közül. A többletfeladat pedig idővel további erőforrások igényét veti fel a szervezet részéről, és ennek a jogalkotó, döntéshozó nagy eséllyel eleget tesz, amennyiben megfelelő hatékonysággal működő szervezetet akar. A közigazgatási többletfeladatok ellátása közben a szervezet lépésről lépésre megtalálhatja a kapcsolódási pontot az új hatáskör és a korábbi alapfeladatok között. Az esetek túlnyomó többségében az adott szervezet alapfeladataihoz illeszkedő, ahhoz valamilyen módon kapcsolódó újabb feladattípusokat telepít a jogalkotó, sokszor abból kiindulva, hogy a hatáskört gyakorló korábbi szervezet, a jogelőd nem optimális szintű hatékonysággal funkcionált. A korábbi és az új feladatok közötti átfedések megtalálásával és a lehetőségek kihasználásával mindkettő ellátása magasabb hatékonysággal lehetséges a korábbihoz képest.

Amit egy szervezet erősségeként tartunk nyilván, az egyben lehetőség is számára. Ahogy imént kifejtettem, a nagyobb hatás- és feladatkör szélesebb döntési kompetenciát eredményez, amely a szervezet számára lehetőséget biztosít – az alapfeladatai hatékonyabb ellátása mellett – jelentősebb szerep betöltésére a közigazgatásban. Mindez különösen szakhatósági együttműködésében nyilvánul meg belső és külső szinten. Belső szinten a katasztrófavédelmi szervezet a korábbi szakhatósági feladatokon kívül 2014. szeptember 10-e óta vízügyi és vízvédelmi szakhatósággal is rendelkezik, ame-

11 A megyei katasztrófavédelmi hatósági szolgálat számos korábbi (pl.: iparbiztonsági, veszélyesáru-szállítási, tűzvédelmi) hatásköre mellett vízvédelmi és vízügyi feladatokat is ellát.

lyek a korábbi szakhatósági tevékenységnél hatékonyabb együttműködést tesznek lehetővé. Konkrétan: a katasztrófavédelem szervezetének – azáltal, hogy magába olvasztotta a vízügyi szakhatóságot, hatóságot – egy adott közigazgatási eljárásban nem kell megkeresnie e szerveket, hanem saját szervezetrendszerén belül hozhatja meg a döntést megalapozó szakhatósági állásfoglalást. Ennek lehetősége pedig kétségtelenül gyorsabb és olcsóbb hatósági eljárást eredményez, ugyanakkor a többi hatóság közigazgatási eljárását is egyszerűsíti, ugyanis elég egy végzésben kérni a katasztrófavédelmi szervezettől a szakhatósági állásfoglalásokat.

A szakhatóságok szervezeten belüli, korábbinál szorosabb együttműködésének erőssége pedig abban rejlik, hogy a szervezet egésze számára többletinformációt biztosít. Az adatbázisok jogszabályi rendelkezések szerinti kezelése lehetővé teszi, hogy a szervezet olyan információk birtokában legyen, amelyek segítik alaptevékenysége ellátását is. Például a katasztrófavédelmi szervezetnek fontos és kiemelt szerepe van a katasztrófák, illetve veszélyhelyzetek megelőzése tekintetében, és ezt a tevékenységét jelentősen segíti, ha a vízvédelmi hatósági hatáskör okán (akár erre vonatkozó bejelentés révén) információval rendelkezik az adott vízfolyás, tó védőműrendszerének hiányosságaira vonatkozóan, és nem csak a havária bekövetkezésekor szembesül a problémával.

A fentiekből következik a katasztrófavédelmi szervek supervisor¹² eljárásának hatékonyabb kivitelezési lehetősége a vízvédelmi és vízügyi hatósági feladatok átvételével kapott adatok és szaktudás felhasználásával, valamint a rendelkezésre álló humán-erőforrások ilyen jellegű bevetésével. A vízügyi hatósággal megfelelő szakképesítésű és vízvédelmi, vízügyi kompetenciával rendelkező személyek is a katasztrófavédelmi szervezet tagjává váltak, az ő segítségükkel hatékonyabban működhet a supervisor¹² eljárás is, nemcsak a szaktudásuk, hanem a kapcsolati tőkéjük felhasználása által is.

A gondolatmenetben máris elérkeztünk a következő erősséghez, amely egyben lehetőségeket is magában rejt. Az integrált hatósági osztályba vízügyi és vízvédelmi szakmai tudással rendelkező személyek érkeztek, és erre a humán-erőforrásra alapozhat a jövőben a szervezet. A bővült információ-, adat- és tudásbázis rendelkezésre állásából nemcsak a szervezet profitálhat, hanem az ország, adott terület közbiztonsága és védelmi képessége is magasabb szintre léphet. A felsorolt erősségek és az általuk kiváltott lehetőségek megfelelő szintű felhasználásával megnyílt az út a korábban nem vagy nehezen, illetve alacsony költséghatékonysággal kezelhető problémák megoldása felé. A katasztrófavédelmi szervezet – a korábbi tapasztalataira és a többi partner szemében kivívott tekintélyére alapozva, kiegészítve mindezeket a vízvédelmi és vízügyi hatósági erőforrásokkal – a korábbi problémás helyzeteket hatékonyan kezelheti, illetve akár supervisor¹²ként megoldhatja.

A fejezetben kifejtettek összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy a katasztrófavédelmi szervezetbe a vízügyi és vízvédelmi hatósági, szakhatósági feladatok beolvasztása a várható (és remélhetőleg egyre markánsabban megjelenő) erősségek és lehetőségek aspektusából szemlélve kétségtelenül indokolt volt.

¹² A Katvédtv. felhatalmazása alapján lehetséges.

SWOT-elemzés 2. – gyengeségek (weaknesses) és veszélyek (threats)

A szervezeti átalakulás pozitív tényezői mellett hiba lenne a negatívumokat figyelmen kívül hagyni, különösen az utóbbiak megoldásának, kivédésének elmulasztása okozta káros hatások negligálásának szándékától vezérelve. A negatívumok között tarthatjuk számon a minden jogutódlás velejárójaként megjelenő alapvető és kezelendő problémákat. Ezek közül mindenképpen említést érdemel a felek között esetlegesen kialakuló elszámolási vita a vagyonelemek (aktívák és passzívák) jogutódhoz történő átkerülését, illetve jogelődnél maradását illetően. Különösen igaz lehet az elszámolás körében fellépő nézeteltérés a szerződések, követelések, bevételek és tartozások körében. A bevételeket értelemszerűen mindkét fél magáénak szeretné tudni, míg a tartozásoktól, passzíváktól a jogelőd szabadulni kíván, míg a jogutódnak általában nem áll szándékában ezeket felvállalni.

A humánerőforrás tekintetében említést érdemlő körülmény, hogy csak a vízügyi igazgatóságoktól vette át a katasztrófavédelem a teljes személyi állományt, akik a vízügyi hatósági és szakhatósági feladatokat látják el. A környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőségektől csak a vízvédelmi hatósági és szakhatósági feladatok kerültek át, az ezzel foglalkozó és szakmai kompetenciával rendelkező személyi állomány nem. A döntés veszélyt hordoz magában, különös tekintettel arra, hogy az amúgy is leterhelt vízügyi hatósági állomány pluszfeladatként megkapta a vízvédelmi hatáskört. Az állomány túlterheltsége így a többi feladatellátás hatékonyságára jelenthet veszélyt.

A vízügyi és vízvédelmi illetékesség több megyére kiterjedő jellege abban a kontextusban gyengesége a szervezetnek, hogy a vele foglalkozó személyi állomány egy megyében (megyeszékhelyen) található, a többi megyében nem rendelkeznek a területi szervek kirendeltséggel vagy bármilyen szervezeti egységgel. Sőt, néhány esetben a vízügyi hatósági feladatokat ellátó személyek a katasztrófavédelmi szerv objektumától távolabb eső épületben dolgoznak. A távolság okozta problémát idővel mindenféleképpen indokolt orvosolni.

Végezetül: a katasztrófavédelmi szervezet szembesül a vízügyi és vízvédelmi hatósági és szakhatósági tevékenység kapcsán azzal, hogy több esetben laboratóriumi méréseket kell végezni, s ez kizárólag akkreditált laborokban lehetséges, amelyek azonban a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőségeknél maradtak, és bár jogszabály fekteti le a költségviselés alapelveit, a mérések igen jelentős költségeinek megelőlegezése kapcsán a katasztrófavédelmi szervezet és a jogelőd között vitákra lehet számítani.

Összegzés

A szervezeti átalakulás SWOT-elemzésének eredményeként megállapítható, hogy a jogutódlás több pozitívummal jár, mint hátránnyal, és a feladatait nagyobb hatékonysággal ellátni képes katasztrófavédelmi szervezet jött létre. Mindezek mellett a 2014.

szeptember 10-i változás a hatékonyabb közigazgatási hatósági és szakhatósági eljárással és az adott területek magasabb szintű védelmével a társadalom számára is hasznot hozott.

Az átalakulás megalapozta a katasztrófavédelmi szervezet további fejlődési lehetőségeit és útját – erősségeit, illetve a rá leselkedő veszélyeket előadásomban és jelen tanulmányomban csupán felületesen vázoltam, gondolatébresztő szándéktól vezérelve. Remélem, hogy idővel, amikor a jelenleginél lényegesen hosszabb időtartam képezi majd a vizsgálódás tárgyát, lehetőség nyílik a komolyabb és konkrét példákat felvonultató, elért eredményeket bemutató elemzésre, és ezzel a nálam jóval szakavatottabbak élni is fognak.

IRODALOMJEGYZÉK

1996. évi XXXI. törvény a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról
1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről
2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról
43/2011. (XI. 30.) BM rendelet a katasztrófavédelmi kirendeltségek illetékességi területéről
3/2012. (II. 16.) BM–OKF utasítás a hivatásos tűzoltó-parancsnokságok és a műszaki mentőbázisok működési területéről, valamint az önkormányzati tűzoltó-parancsnokságok elsődleges műveleti körzetéről
223/2014. (IX. 4.) Korm. rendelet a vízügyi igazgatási és a vízügyi, valamint a vízvédelmi hatósági feladatokat ellátó szervek kijelöléséről

SUMMARY

Extending the Competence of the Hungarian Disaster Management Organization with Water Authority Tasks

POLGÁR Miklós

The disaster management organizations took over water authority tasks from its legal predecessor on 14 September 2014. The change brought about a considerable restructuring in the disaster management organization significantly increasing its capabilities. I would like to show the possibilities of the new system with the help of a SWOT analysis.

Mentálisan beteg fogvatartottak kezelése az Amerikai Egyesült Államokban, valamint néhány gondolat a magyarországi helyzetről

ROTTLER Violetta

Az Amerikai Egyesült Államokban a súlyos mentális betegségekkel küzdő fogvatartottak száma a büntetés-végrehajtási intézetekben tízszerese az állami pszichiátriai intézetekben kezelték számának. Ezen elítélteket korábban állami pszichiátriai kórházakban kezelték, azonban az 1960-as évektől megfigyelhető deinstitutionalizáció során ezek jelentős részét bezárták, és ez a folyamat a mai napig tart. A mentálisan beteg fogvatartottakat ugyanúgy megilleti az orvosi kezeléshez való jog, mint a szomatikus betegségekkel küzdő társaikat. A Harper-doktrína kiemelkedő jelentőségű a mentálisan betegek kezelése kapcsán. Hazánkban is megfigyelhetők a kórházbezárások negatív következményei.

A Treatment Advocacy Center¹ (a továbbiakban: TAC) egy olyan nemzeti nonprofit szervezet az Egyesült Államokban, amely a súlyos mentálisan betegek időben történő, hatékony kezeléséért száll síkra. Többféle tevékenységet végeznek, köztük jogszabályjavaslatokat készítenek, különböző kutatásokat végeznek, a súlyos és tartós pszichiátriai betegségek okait kutatják. A súlyos pszichiátriai betegség fogalma alatt a következők értendők: skizofrénia, skizoaffektív zavar, bipoláris zavar és súlyos depresszió pszichotikus vonásokkal. Sok esetben a betegek anozognóziában szenvednek, vagyis nincsenek tudatában saját betegségüknek, mert esetükben az agy önmagunkról való vélekedésért felelős részterülete sérült.

A mentálisan beteg fogvatartottakról 2014. április 8-án a TAC egy felmérést publikált, amely széles körű és hiánypótló volt, mert régóta nem született ilyen jellegű, nemzeti szintű tanulmány, amely kiterjedt az állami és megyei büntetés-végrehajtás szakembereire. A sheriffek és a börtönadminisztráció emberei, valamint más megkérdezettek is együttértésüket fejezték ki a mentálisan beteg fogvatartottakkal, és elmondásuk szerint frusztrálva érezték magukat a mentálhigiénés rendszer hiányosságai, működésének kudarcai miatt. A megkérdezett szakemberek egyetértettek három tényezőben:

- Nemcsak a mentálisan beteg fogvatartottak száma növekszik, hanem a mentális betegségek súlyossága is.
- Sok mentálisan beteg elítéltnak intenzív kezelésre van szüksége, és a börtön-tisztviselők úgy érzik, rá vannak kényszerítve arra, hogy kórházszintű kezelést nyújtsanak számukra.

1 The Treatment of Persons with Mental Illness in Prisons and Jails: A State Survey.

- A probléma gyökere az állami pszichiátriák folyamatos bezárásában és az elbocsátott páciensek megfelelő mentálhigiénés utógondozásának elmulasztásában rejlik.

Történeti áttekintés

1770-től 1820-ig az USA-ban a mentálisan beteg személyeket rutinszerűen bebörtönözték. Mivel ezt a gyakorlatot embertelennek és problémásnak tekintették, ezt követően egészen 1970-ig ezen személyeket rutinszerűen kórházakba zárták. 1970-től visszatért a korábbi gyakorlat, és azóta ismét börtönbe zárják a mentálisan betegeket. 1773-ban, a Virginia állambeli Williamsburgben Francis Fauquier kormányzó létrehozta az első nemzeti pszichiátriai kórházat.²

1825-ben megalakult a Bostoni Börtönügyi Társaság (Boston Prison Discipline Society), alapítója Louis Dwight tiszteletes, egy Yale Egyetemet végzett miniszter volt, akit sokkolt a börtönökben lakó mentálisan betegek helyzete, amikor a börtönöket járva bibliákat osztogatott a fogvatartottaknak. A társaság célul tűzte ki a börtönök fejlesztését általában, emellett különös figyelmet fordított a mentális betegségeken szenvedőkre, hogy ezen személyek részére kórházak létesüljenek. Dwight tiszteletes nyomozásai rámutattak, hogy óriási számban ítélték el a körülmények figyelembevételének mellőzésével mentálisan beteg embereket.³

Dwight tevékenysége odáig vezetett, hogy felállt egy bizottság Massachusettsben, hogy megvizsgálja a fogvatartottak helyzetét az állami büntetés-végrehajtási intézetekben. A bizottság megdöbbentő jelentést tett a mentálisan betegek fogvatartási körülményeiről: „Kevesebb figyelem jut ezen emberek tisztaságára és komfortjára, mint a vásárban mutogatott vadállatoknak a ketrecekben”.⁴ A bizottság szerint a mentálisan betegek börtönbüntetésre ítéltése törvénytelen. Ennek hatására Massachusettsben, Worcesterben állami pszichiátriai kórház épült 120 férőhellyel és az addig mentálisan betegként fogvatartottaknak több mint a felét átszállították az intézménybe.

Dwight atya reformtörekvései nem olyan ismertek, mint utódjáié, Dorothea Dixé. Az akkor 39 éves tanárnő 1841-ben elvállalta a tanítást egy vasárnapi iskolában, a Cambridge nevű börtönben, Boston külvárosában. Dixet sokkolta a mentálisan betegek helyzete a börtönben, s ehhez járult érintettsége, ugyanis majdnem bizonyos, hogy édesapja úgynevezett „vallási fanatikusként” mentális betegségben szenvedett.⁵ A következő évben Dix az összes büntetés-végrehajtási intézetet meglátogatta Massachusetts államban, majd más államokban is. Publikálta tapasztalatait a súlyos mentális betegségeken szenvedő fogvatartottak kegyetlen életkörülményeiről. Beszédeiben sürgette az állami törvényhozást, hogy megfelelő összeget fordítson állami pszichiátriai kórházak építésére, hogy a betegek emberi körülmények között élhessenek. Megállapításai a mai börtönviszonyokra nézve is érvényesek. Dix szerint a mentálisan betegek

2 Deutsch (1937) 69–70.

3 Grob (1973) 97.

4 Grob (1966) 24.

5 Deutsch (1937) 159.

ket nem lehetséges jól kezelni a börtönökben, és a börtönszemélyzet nem rendelkezik az ehhez szükséges képzettséggel. A börtönőrök a jog erejével rá vannak kényszerítve arra, hogy különböző súlyosságú elmebetegeket és bolondokat őrizzenek.⁶ Dix összesen 300 megyei és 18 állami büntetés-végrehajtási intézetet látogatott meg. Munkája hozzájárult ahhoz, hogy 1880-ra 75 pszichiátriai kórháza volt az 50 milliós nemzetnek, és a mentálisan beteg rabok többségét átszállították kórházba. Ez kitűnik az 1880-as szövetségi népszámlálás eredményéből. Ekkor 397 fő mentálisan beteg fogvatartott volt mindössze, és ezzel szemben 58 609 fő egyéb fogvatartott. Soha ilyen jó arány nem volt tapasztalható az Egyesült Államokban – se előtte, se azóta. 1880-ban az amerikai fogvatartottak kevesebb mint 1 százaléka (0,7 százaléka) volt mentálisan beteg.⁷

1870-től 1970-ig széleskörűen elfogadott nézet volt Amerikában, hogy a mentálisan betegek nem börtönbe, hanem kórházba valók, ahol menedék és kezelés jár nekik. Ebből az időből a legtöbb tanulmány alacsony rátákat említ a mentálisan beteg fogvatartottak vonatkozásában. Például 1930-ban 10 000 letartóztatott személyből csak 1500 (15 százalék) volt pszichotikus a letartóztatásakor.⁸ Úgy tűnt, közel száz év alatt a probléma megoldódott, páciensként, kórházban, nem pedig bűnözőként, börtönben kezelték a mentálisan betegeket. A negatív változás az 1960-as években kezdődött az állami pszichiátriák bezárásával, és a folyamat napjainkban is tart.⁹

1972-ben Marc Abramson, egy fiatal pszichiáter Kalifornia államban, San Mateo megyében figyelmeztetett először arra a jelenségre, amelyet ő „a mentálisan rendellenes viselkedés kriminalizációjaként” emlegetett. Amikor Kalifornia kezdte kiüríteni az állami pszichiátriai kórházakat, Abramson a San Mateo megyei börtönben a mentálisan beteg fogvatartottak létszámának gyors növekedését észlelte, és erre a jelenségre hívta fel a figyelmet. Kalifornia állami büntetés-végrehajtási intézeteinek jelentései is hasonló növekedést írtak le.¹⁰

Jelenkori helyzet az USA-ban, avagy mennyi súlyos mentális betegségben szenvedő fogvatartott van ma Amerika büntetés-végrehajtási intézeteiben?

42 év telt el azóta, hogy Abramson közzétette megfigyeléseit. A TAC-felmérés kiderítette, hogy ez a trend miként alakult az eltelt időszakban az egyes államokban. 2011-ben 1 382 418 fogvatartott volt az állami büntetés-végrehajtási intézetekben. Ha 15 százalékukat vesszük súlyosan mentálisan betegnek, akkor az eredmény megközelítőleg 207 000 fő. 2012-ben 744 524 fogvatartott volt a megyei és városi börtönökben. Ha 20 százalékkal számolunk, akkor hozzávetőlegesen 149 000 fő volt közülük mentálisan beteg. 2012-ben ezen kategória összlétszáma ebből kifolyólag megközelítőleg 356 000 fő. Ez a szám megegyezik egy akkori város lakosságával, mint például New Jersey.

6 „I come to present the strong claims of suffering humanity.” Lásd: Dix (1843) 3.

7 Wines (1888)

8 Bromberg–Thompson (1937) 70–88.

9 Torrey (2002); (2013)

10 Abramson (1972) 101–105.

2012-ben 356 268 fő volt a súlyos mentális betegséggel élők száma a büntetés-végrehajtási intézetekben. Ugyanakkor mintegy 35 000 pácienszt kezeltek az állami pszichiátriai kórházakban. *Ezekből az adatokból következik, hogy 10-szer több súlyosan mentálisan beteg fogvatartott van büntetés-végrehajtási intézetekben Amerika-szerte, mint a megmaradt állami pszichiátriákon, és az államok folytatják a pszichiátriák bezárását.* Az állami pszichiátriák eredetileg ezen betegek védelmére és kezelésére épültek. Maximális férőhellyel 1955-ben működtek, ekkor összesen 558 922 főt kezeltek az állami kórházak.

A valós helyzet még ennél is rosszabb, mert a túlszűfolttság miatt néhány államban – ilyen Hawaii és Alaszka – elküldtek rabokat az államon kívüli privát börtönökbe. Ezeket az egyéneket a felmérés nem tartalmazza az állami börtönpopuláció körében. Ha az ötven tagállamot nézzük, akkor negyvenegyben, valamint Washingtonban bármely börtön vagy fegyház több súlyos mentális betegségben szenvedő fogvatartottat lát el, mint az adott állam legnagyobb, még funkcionáló állami pszichiátriája.

A mentálisan betegek bebörtönzésével összefüggésben felmerülő problémák

A büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága azt eredményezi, hogy a mentálisan betegek hosszabb ideig maradnak rács mögött, mint a többi elítélt.

- A mentálisan betegek viselkedésükkel zavarják társaikat és a börtönszemélyzetet.
- Fizikai támadások is előfordulnak a börtönszemélyzet és más fogvatartottak ellen.
- Aránytalanul magas viktimizáció figyelhető meg körükben.
- A mentálisan beteg fogvatartottak pszichés kondíciója a büntetés-végrehajtási intézetben romlik, mert kezelés nélkül hagyják el a büntetés-végrehajtási intézetet.
- Aránytalanul gyakran alkalmazzák velük szemben a magánzárkába zárást, amely betegségük tüneteit súlyosbítja.
- Szintén aránytalanul magas körükben az öngyilkossági kísérletek száma.
- Az adófizetői terhek növekednek.
- Esetükben kimagasló a visszaesési ráta, úgynevezett „forgóajtó-jelenség” figyelhető meg. (Cirkulálnak a bűnügyi igazságszolgáltatás rendszerében, mivel szabadulásuk után nem kapnak utókezelést, és újra letartóztatják őket.) Egy tanulmány szerint például a Los Angeles-i megyei börtönben fogvatartott mentálisan betegek 88 százalékát már kezelték pszichiátrián, míg 95 százalékukat korábban is letartóztatták valamilyen okból.¹¹

Összefoglalva: közel kétszáz év tapasztalataiból leszűrhető, hogy a mentálisan betegek letöltendő szabadságvesztésre ítéltése embertelen és problémákkal terhes. A tény, miszerint az Egyesült Államokban az utóbbi években újra ez a gyakorlat, érthetetlen. A börtönszemélyzet felel a mentális betegségek vonatkozásában az ország legsúlyosabb eseteiért, holott ők nem erre a munkára jelentkeztek, nem ilyen képzsében részesültek,

¹¹ Lamb et al. (2007) 782–786.

s számos szigorú jogi előírással kell szembenéznük, amikor ezen betegeknek kezelést nyújtanak, és még annak a felelőssége is az ő vállukat nyomja, ha a dolgok rosszabbra fordulnak, ami elkerülhetetlen ilyen körülmények között.

Jogi háttér: „a nem vészhelyzeten alapuló nem beleegyezéses eljárás” megengedhető-e?

A nem vészhelyhelyzet – amikor nincs közvetlen életveszély – tipikusan a preventív orális gyógyszerkezeltetést jelenti, a vészhelyhelyzet pedig tipikusan intramuszkuláris injekció beadását. A preventív gyógyszerkezeltetés azért is nagyon fontos, hogy a beteg állapota ne rosszabbodjon, ne alakuljanak ki például súlyos hallucinációk, amelyek több esetben a zárkatárs megöléséhez vezettek. A pszichotróp gyógyszereket két kategóriába soroljuk: antipszichotikus: hallucináció, érzéki csalódás, paranoia elleni szerek; nem pszichotikus: antidepresszánsok, szorongásoldók.

Két mértéket vesznek alapul: mit választana a beteg, ha képes lenne dönteni a gyógyszeres kezeléseről – ez az úgynevezett „helyettes döntés”; mi a beteg érdeke egyéb tényezők figyelembevételével (például hatékonyság, hogyan reagál az első kezelésre, lehetséges mellékhatások stb.).

A Harper-ügy¹²

A fogvatartottnak joga van a pszichotropikus gyógyszeres kezelés visszautasítására. Ezen joga az Amerikai Egyesült Államok szövetségi alkotmányán alapul. Az államok kormányzata nem sértheti meg ezt a jogot anélkül, hogy a 14. alkotmánykiegészítésbe foglalt „jogszerű eljáráshoz való jog” minimális követelményeit ne valósítaná meg. Walter Harper 1976 óta volt Washingtonban fogvatartott. Ha nem kapott megfelelő antipszichotikus pszichotróp gyógyszerkezeltetést, akkor hallucinációi lettek. Két alkalommal szállították át egy egészségügyi intézménybe, ahol akarata ellenére kezelték antipszichotikus pszichotróp gyógyszerekkel. A fogvatartott a kezelést sérelmezte, és az ügyvédje, William L. Williams által az állam bíróságához fordult azzal, hogy a jogszerű eljáráshoz való jogát megsértették, mert nem tartottak a kezelése előtt egy bírói meghallgatást. Az eljáró bíróság elutasította a férfi panaszát, majd a felsőbb bíróság helyt adott neki. Ügyvédje a 14. alkotmánykiegészítésre hivatkozott érvelésében, miszerint a szövetségi alkotmányban lefektetett jogokat az államok kötelesek garantálni polgárainak. Végül az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága (Supreme Court of the United States) elé került az ügy, amely kimondta, hogy joga van ugyan bírói meghallgatáshoz, de bizonyos keretek között, és egy háromtagú bizottság felállítását rendelte el, amely két orvosból és egy bírósági referensből állt. Ebben a precedensben az ún. „lesser standard” elv érvényesült, a bíróság úgy döntött, hogy az orvosszakmai döntést kell preferálni az állampolgár jogszerű eljáráshoz való jogához képest, azaz az utóbbi jogot szűken értelmezte.

¹² Washington v. Harper, 494 U.S. 210 (1990)

A szövetségi államok csoportosítása aszerint, hogy az államok mennyire segítik elő vagy gátolják a „nem vészhelyzeten alapuló nem beleegyezéses kezelési eljárást”

1. csoport

Az állami büntetés-végrehajtási intézetekben a kezelést az akadályok ellenére 31 tagállamban kezelésfelügyelő bizottságok alkalmazásával elvégzik. Ilyen bizottságot eredetileg a legfelsőbb bíróság a *Washington v. Harper* ügyben állított fel 1990-ben, és fenn is tartotta, azonban ez a kezelési mechanizmus gyakran kiaknázatlan lehetőség marad. A Harper-féle bizottságok felállításának lehetősége alkotmányos szintre emelkedett, nem kell az adott államnak külön autorizálni. Ezen államok a következők: *Alabama, Alaszka, Arizona, Colorado, Connecticut, Delaware, Georgia, Idaho, Illinois, Indiana, Kansas, Kentucky, Michigan, Mississippi, Missouri, Montana, Nebraska, Nevada, New Jersey, Észak-Kalifornia, Észak-Dakota, Ohio, Oklahoma, Oregon, Dél-Dakota, Tennessee, Texas, Utah, Washington, Nyugat-Virginia, Wyoming*. Arkansas állam megtagadta a felmérésben való tevékeny közreműködést, de publikus adatai alapján idesorolható.

A Harper-ügyben megjegyezte a bíróság, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a bírói meghallgatás követelménye el fogja téríteni azt a kevés forrást – pénzt és a személyzet idejét –, amely az állami büntetés-végrehajtási intézetek rendelkezésére áll.

2. csoport

A másik 18 tagállamban és Washingtonban nem autorizálták a Harper-bizottságokat, itt az állami büntetés-végrehajtási intézetekben kötelező bírói meghallgatást tartani annak eldöntésére, hogy a fogvatartott megfelel-e a „nem beleegyezéses eljárás” kritériumainak. Ezek a következők: *Kalifornia, Washington D.C., Florida, Hawaii, Iowa, Louisiana, Maine, Maryland, Massachusetts, Minnesota, New Hampshire, Új-Mexikó, New York, Pennsylvania, Rhode Island, Dél-Kalifornia, Vermont, Virginia, Wisconsin*.

3. csoport

Öt állam és Washington D.C. nem engedi meg a nem vészhelyzeten alapuló nem beleegyezéses kezelést, ehelyett megköveteli, hogy egy állami pszichiátriára szállítsák át a beteget kezelés végett. Ez a kezelés kivitelezését még inkább megnehezíti. A 3. csoportba tartozik: *Iowa, Maryland, New York, Pennsylvania, Dél-Kalifornia*.

A kritériumok államonként eltérőek lehetnek, de a közös standardok a Harper-ügy fogalmain alapulnak: „súlyosan fogyatékos” és „súlyos sérülés valószínűsége áll fenn”. Csak hat államban (*Hawaii, Louisiana, Massachusetts, Minnesota, Új-Mexikó, Vermont*) követelmény annak megállapítása, hogy a fogvatartott belátási képessége hiányzik-e arra vonatkozóan, hogy a kezeléssel döntsön – ez a standard is a Harper-érvelésen alapuló

alkotmányos követelmény. Új-Mexikó államban a döntés a kezelésről egy – a bíróság által kijelölt – gyám feladata. A megyei és városi büntetés-végrehajtási intézetekben a súlyos mentális betegségekkel küzdők kezelési eljárása változatosabb és kevésbé átlátható. Dél-Dakota összes megyéje, valamint néhány más tagállambeli megye alkalmaz egy kezelésfelügyelő bizottságot, hasonló, mint az állami büntetés-végrehajtási intézetekben. Ezt az eljárást több büntetés-végrehajtási intézet is tudná alkalmazni, ha akarná. Sok megye megköveteli a mentálisan betegek átszállítását az állami pszichiátriai kórházakba, azonban amióta ezek szinte tele vannak, a kezelés a legtöbb esetben nem valósul meg. Sokszor hetekig kezeletlenül marad a beteg a büntetés-végrehajtási intézetben, miközben állapota rosszabbodik.

A börtöntisztviselőknek kevés lehetőségük van. Habár sem eszközökkel nincsenek ellátva, sem a megfelelő képzést nem kapták meg, elvárják tőlük, hogy mentálisan beteg emberek százezreivel foglalkozzanak. Sok esetben képtelenek ellátni őket pszichiátriai gyógyszerekkel. A másik lehetőségük a magánzárka vagy a korlátozó eszközök alkalmazása, amely néha elkerülhetetlen, holott a beteg állapotának rosszabbodásához vezet. Ezután, ha a dolgok – óhatatlanul – rosszabbra fordulnak, a büntetés-végrehajtás személyzetét hibáztatják. A jelen helyzet mindkét oldal számára igazságtalan és tarthatatlan. A végső megoldás erre a problémára egy működőképes mentál-közegészségügyi rendszer fenntartása, hogy a mentálisan betegek ne a büntetés-végrehajtási intézetekben kössenek ki. Ehhez szükséges:

- A mentális betegségek kezelésének jogát és gyakorlatát megreformálni, megszüntetni az egyének kezelésének korlátait, felismerni a betegségüket, és hogy szükségük van segítségre, s azt meg is kapják, mielőtt olyan betegek lesznek, hogy olyan cselekményeket követnek el, amelyek miatt letartóztatják őket.
- A büntetés-végrehajtási intézetekben az orvosi ellátáshoz való jogot megreformálni, hogy a mentálisan beteg fogvatartottak ugyanúgy *megfelelő és szükséges* kezelést kapjanak, mint ahogyan a többi beteg fogvatartott is. (Egy diabéteszes vagy tuberkulózisos betegnél nyilvánvaló ennek jelentéstartalma, de a mentálisan betegek esetében ez korántsem mondható el.)
- Bíróság által elrendelt járóbeteg-kezelést alkalmazni (AOT = assisted outpatient treatment). Az AOT megadja a támogatást a veszélyeztetett egyéneknek ahhoz, hogy biztonságban éljenek, és sikeresen boldoguljanak a közösségben.
- Ösztönözni költségelemző tanulmányok készítését, amelyek összehasonlítják a mentálisan betegek börtönben tartásának költségét a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli elhelyezés költségével (megfelelő kezeléssel ellátva a közösségben).
- Gondos felvételi osztályozást létrehozni, hogy azonosítsák, az adott egyének milyen gyógyszerre van szüksége, van-e öngyilkossági hajlama, vagy fennáll-e egyéb rizikófaktor a betegségével összefüggésben.
- Intézményi felhatalmazás biztosítása közösségi támogatási és ápolási terv kibocsátására.
- Ellátni megfelelő kezeléssel a súlyos pszichiátriai betegeket.

A felmérő szervezet egy jogi modellt javasol, amely országszerte felhatalmazná a városi és megyei büntetés-végrehajtási intézeteket, hogy a kezelés szükségessége tárgyában döntsenek a mentálisan beteg fogvatartottak gyógyszerezéséről, abban az esetben, amikor nincs vészhelyzet, és a beteg megtagadja a gyógyszerezést.

Kalifornia állam

Külön kiemelem Kalifornia államot, ezen keresztül bemutatom a második csoportba sorolt államok „nem vészhelyzeten alapuló nem beleegyezéses eljárását”. Statisztikai adatok: egy állam 58 millió lakossal, minden nyolcadik amerikai Kaliforniában él. Szinte egyáltalán nincs kórházi férőhely a súlyos mentális betegségekkel élők számára. Tény, hogy az 58 megyéből 26-ban semmilyen (se állami, se magán) pszichiátriai fekvőbeteg-ellátás nincs. A hiányra való tekintettel nem meglepő, hogy ezek a betegek előbb-utóbb a megyei és állami büntetés-végrehajtási intézetekben kötnek ki. Los Angeles megyei börtöne de facto a legnagyobb „mentálintézmény”, és afelé halad, hogy „a nemzet legnagyobb pszichiátriai intézménye” kétes értékű címet elnyerje.

Fresno megyében a fogvatartottak 16 százalékának van szüksége antipszichotikus drogokra, Santa Barbara megyében 25-30 százalék a pszichotropikus gyógyszereket szedők aránya. Az öngyilkossági ráta a kaliforniai büntetés-végrehajtási intézetekben kétszerese a nemzeti átlagnak. Emellett Kaliforniában a mentálisan betegek számának növekedése tapasztalható: míg 2007-ben a fogvatartottak 19 százaléka volt mentálisan beteg, addig 2012-re már 25 százalékuk (a kaliforniai büntetés-végrehajtási részleg 2012. májusi adatai alapján). Közel 11 ezer fogvatartottat¹³ elkülönítve tartanak. A legfelsőbb bíróság megállapítása szerint a mentálisan beteg fogvatartottak kezelése Kalifornia büntetés-végrehajtási intézeteiben kegyetlen és az átlagostól eltérő. A San Quentin Állami Fegyház ezen körletébe csak védőruhában és teljes maszkban lehet belépni, megelőzendő a testnedvek esetleges nyakba öntését.

A büntetés-végrehajtás helyzete az államban – úgy tűnik – rosszabbodik. Az állami börtönök fogvatartottainak számát a bíróságok rendelkezései által lecsökkentik, fogvatartottak ezreit szállítják át a megyei börtönökbe, ahol nincs megfelelő személyzet a mentálisan betegek kezelésére. Ezt figyelembe véve valószínűleg nem véletlen egybeesés, hogy míg a vagyoni elleni bűncselekmények és az erőszakos bűncselekmények száma 2012-ben Kaliforniában növekedett, addig Amerika-szerte csökkentek ugyan-ezen ráták. Javítaná a helyzetet, ha széles körben elterjedne az AOT, amely jelentősen csökkentené a börtönbe kerülő mentálisan betegek számát. Egy kísérleti programban Nevada megyében az AOT 97 százalékkal csökkentette a mentálisan beteg egyének börtönben töltött napjainak számát.

¹³ Másképpen: az összfogvatartotti létszám 9 százaléka.

Jogszabályi környezet Kaliforniában

Kalifornia állam a második csoportba tartozik. Az állam joga megengedi a büntetés-végrehajtási részleg számára a beteg beleegyezése nélküli gyógyszererezést vészhelyzet esetének fennállása nélkül is, ha a beteg 1. súlyosan fogyatékos, hiányzik a belátási képessége a pszichiátriai gyógyszerezésbe való beleegyezéshez vagy elutasításhoz, vagy 2. ön vagy közveszélyes. Az állami büntetés-végrehajtási intézetek esetén kötelező egy meghallgatást tartani egyesbíró előtt, akinek a bizonyítékokat tisztának és meggyőzőnek kell tartania arra vonatkozóan, hogy a fogvatartott megfelel az előző jogszabályi kritériumoknak. 2012-ben a kormányzó aláírt egy jogszabályt (AB1907), amely kiegészíti a törvényt. A jogszabály tartalmazza a büntetés-végrehajtás felfüggesztésének eljárásjogi követelményeit, és tisztázza az ön és közveszélyesség kritériumait, és ezzel összefüggésben nem követeli meg a belátási képesség hiányát a kezelés elutasítására vonatkozóan. (Tehát ha egy fogvatartott veszélyforrást jelent magára és másokra nézve, nem biztos, hogy egyúttal a kezelés elutasítására vonatkozó belátási képessége is hiányzik.)

Az állami jog megengedi a megyéknek is, hogy kezdeményezzenek nem vészhelyzeten alapuló beleegyezés nélküli gyógyszerzési eljárást, ha az előző két feltétel közül valamelyik fennáll. Ekkor a meghallgatáson egy felsőbb bírósági tag és egy bíróság által kijelölt megbízott vagy referens/tisztviselő jelenléte szükséges a két orvos mellett, akik világosnak és meggyőzőnek tartják az arra vonatkozó bizonyítékokat, hogy a fogvatartott megfelel a nem vészhelyzeten alapuló beleegyezés nélküli gyógyszerzés kritériumainak.

Az idézett AB1907 jogszabály tehát kiterjeszti a megyei büntetés-végrehajtási intézetekre is ezt az eljárást, s talán élnek is majd ezzel a lehetőséggel. Továbbá a jogszabály szerint a fogvatartottat a nem vészhelyzeten alapuló beleegyezés nélküli orvosi kezelésre nem szükséges megyei pszichiátriai létesítménybe szállítani, csak akkor, ha ez másképpen orvosilag indokolt.

A TAC-felmérés nem említi Contra Costa megye sikerét, amelyet a Jerry Brown kormányzó által aláírt, 2011-es, büntetés-végrehajtást átszervező AB109 jogszabály alkalmazásával összefüggésben tartanak számon. Itt előtte is hagyományos volt a produktív együttműködés az igazságszolgáltatás szereplői között, és ebben a megyében az egyik legmagasabb a „split sentencing” (osztott ítéletek kiszabása) alkalmazásának aránya az AB109-es elítéltekre (nem szexuális, nem erőszakos, nem súlyos bűncselekményt elkövetők).¹⁴

¹⁴ Nelson (2014)

Magyarországi helyzet

Hazánk szintén átvette az ún. „Harper-standardokat” – bár nem ily módon nevesítve – az európai börtönszabályok által.¹⁵ Az új Bv. Kódex 330. § (2) bekezdése szerint a beteg a bíróság határozata szerinti, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI) történő kezelést nem utasíthatja vissza. Az egészségügyi ellátás visszautasításának joga csak a *kezelés módozatai*, az ennek során alkalmazni kívánt beavatkozások tekintetében illeti meg. A beteg joga az ellátást végző orvos megválasztása kapcsán az IMEI keretei között korlátozott. Önrendelkezéséhez való jogára egyebekben az egészségügyről szóló törvényben foglalt rendelkezéseket kell értelemszerűen alkalmazni.¹⁶

Magyarországon az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet (OPNI) 2007-es bezárásával hasonló jelenség figyelhető meg, mint az USA-ban. Több száz mentálisan beteg ember került utcára, az OPNI feladatát a Semmelweis-terv keretében az Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet (OPAI) vette át, azonban míg az OPNI 840 kórházi férőhellyel üzemelt, a Nyíró Gyula Kórházban létrejött új országos központ mindössze 350-nel rendelkezik. A társadalom és egyes szakemberek félelme a közbiztonság jelentős romlását illetően nem igazolódott, de tény, hogy több ezer családot érint mentálisan beteg hozzátartozójuk kezelésének problémája. Az 1896 óta a Budapesti Fegyház és Börtön területén működő IMEI-ben kb. 250 főt kezelnek, 10–19 férőhelyes kórtermekben. Mintegy 15–18 személy szabadul évente. A kikerülteknek mindössze kb. 4 százaléka visszaeső, és ők sem erőszakos bűncselekmények miatt kerülnek újra eljárás alá.

Történtek próbálkozások a jogalkotó részéről a kényszergyógykezelés tartamának pontos meghatározására vonatkozóan. A 2010. május 1-jétől hatályba lépett módosítás szerint a kényszergyógykezelés ideje maximum a bűncselekmény büntetési tételének felső határa lehet, életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntethető cselekmény esetén pedig húsz év. Társadalmi nyomásra az új Btk. visszatért az 1978. évi IV. tv. szabályozásához, és a maximáló rendelkezéseket hatályon kívül helyezte, így – Tóth Mihály szavaival élve – a kényszergyógykezelés ismét „visszasüllyedt a relatíve határozatlanság bizonytalan ködébe”.¹⁷

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása szerint azokat a személyeket, akikről megállapítják, hogy elmebetegek, fegyházban, börtönben, fogházban és semmilyen más büntetés-végrehajtási intézetben nem lehet fogva tartani, hanem nyomban intézkedni kell arról, hogy a lehető legrövidebb időn belül elszállítsák őket a betegsüknek megfelelő, egészségügyi irányítás alatt álló pszichiátriai intézetbe.¹⁸

Az Európai Emberi Jogi Bíróság szerint a pszichiátriai kórházakban elhelyezett betegekre jellemző alárendeltségi és tehetetlenségi állapot miatt különösen kell ügyelni

15 Az Európai Unió Miniszteri Bizottsága ajánlása a tagállamok számára az európai büntetés-végrehajtási szabályokról (a Miniszteri Bizottság elfogadta 2006. január 11-én, a Miniszteri Megbizottak 952. ülésén)

16 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról, XXVI. fejezet: A kényszergyógykezelés végrehajtása

17 Tóth (2013) 525–534.

18 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R/87/3. sz. ajánlása, 100. cikk 1. pont

az Emberi jogok európai egyezménye betartásának ellenőrzésére.¹⁹ Az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatából egy példa a Herczegfalvy István (magyar nemzetiségű menekült) ügye.²⁰ A panaszost büntetőeljárás során elítélték, és egy pszichiátriai intézetben tartották fogva. Panaszai a következők voltak:

- Az egyezmény 5. cikk (4) bekezdésének sérelme: a fogva tartás törvényességét felülvizsgáló bírósági határozatokat nem kellő gyorsasággal hozták meg. A panaszos fogva tartására vonatkozó három bírósági határozat tizenöt hónapos, két-éves és kilenc hónapos időközök elteltével született meg.
- A 3. cikk sérelme: szükségtelenül és akarata ellenére nyugtatókat adtak be neki, erőszakkal tették, és heteken keresztül a kórházi ágyhoz bilincseltek.
- A 8. cikk sérelme: a kórház kényszerrel alkalmazva pszichiátriai kezelésnek vetette alá, és megtagadta leveleinek elküldését.

Az ítélet szerint a határozatok nem ésszerű időközök elteltével születtek, különösen azért, mert számos, szabadon bocsátása tárgyában beadott kérelmére választ sem kapott. A 3. cikk esetén nincs sérelem. A bíróság véleménye szerint az alárendeltség és tehetetlenség ama állapota, amely a pszichiátriai intézetekben fogva tartott személyeket jellemzi, fokozott figyelem mellett megengedi azt, hogy az orvostudomány elismert szabályai alapján az egészségügyi hatóságok eldöntsék, mely terápiás módszereket alkalmazzzák – szükség esetén kényszer útján – azon páciensek testi és mentális egészségének megőrzése érdekében, akik teljes mértékben képtelenek saját maguk ügyében döntést hozni, és akikért következésképpen a hatóságok felelősek, e páciensek azonban továbbra is a derogációt tiltó 3. cikk védelme alatt állnak. Főszabályként az az intézkedés, amely terápiás célból szükségesnek minősül, nem tekinthető embertelennek vagy megalázónak.

Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala 2011. november 5-én jelentést²¹ adott ki, miszerint Szabó Máté az alkotmányos jogokkal összefüggő visszasság orvoslása és jövőbeni megelőzése érdekében felkérte a nemzetierőforrás-minisztert, hogy

- „a./ a személyi és tárgyi feltételek egyidejű meghatározásával dolgozza ki a súlyosan violens pszichiátriai betegek tartós intézeti elhelyezésének jogszabályi kereteit, valamint – az egységes jogalkalmazás érdekében – pontosítsa a kötelező intézeti gyógykezelést érintő jogszabályi rendelkezéseket; [...]
- b./ tegyen határozott lépéseket a súlyosan violens pszichiátriai betegek tartós bentlakását biztosító olyan intézetek létrehozására, amelyek speciális működési feltételeik révén biztosítani tudják a betegek megfelelő egészségügyi ellátását.”

Tehát megkezdődött az olyan speciális intézetek létrehozásának tervezése, amelyek az erőszakos magatartást tanúsító mentálisan betegek tartós kezelésére szolgálnak. A jogállam tisztességének fokmérőjét jelenti az, ahogy a – bármely címen szabadságában korlátozott – fogvatartottakkal bánik.

¹⁹ Vókó (2006) 233.

²⁰ Herczegfalvy v. Austria, ECHR, A/244, 10533/83 (1992)

²¹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának az AJB 672/2011. számú jelentése a fogyatékkal élő és a pszichiátriai betegek egészségügyi ellátásának és szociális gondozásának alapjogi kontrolljáról

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált szakirodalom:

- Abramson, Marc F. (1972): The criminalization of mentally disordered behavior: possible side-effect of a new mental health law. In: *Hospital and Community Psychiatry*, Vol. 23. No. 4. 101–105.
- Bromberg, Walter – Thompson, Charles B. (1937): The relation of psychosis, mental defect and personality types to crime. In: *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 28. No. 1. 70–88.
- Deutsch, Albert (1937): *The Mentally Ill in America*. New York, Doubleday, Doran and Co.
- Dix, Dorothea Lynden (1843): *Memorial to the Legislature of Massachusetts*. Forrás: www.archive.org/stream/memorialtolegisl00dixd#page/2/mode/1up
- Grob, Gerald N. (1966): *The State and the Mentally Ill*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Grob, Gerald N. (1973): *Mental Institutions in America*. New York, Free Press.
- Lamb, H. Richard – Weinberger, Linda E. – Marsh, Jeffrey S. – Gross, Bruce H. (2007): Treatment prospects for persons with severe mental illness in an urban county jail. In: *Psychiatric Services*, Vol. 58. No. 6. 782–786.
- Nelson, Christopher (2014): *Contra Costa County shines bright as example of AB 109 success*. Forrás: www.cafwd.org/reporting/entry/contra-costa-county-shines-bright-as-example-of-ab-109-success (2014. 12. 1.)
- Torrey, E. Fuller (2002): *The Insanity Offense*. New York, W. W. Norton.
- Torrey, E. Fuller (2013): *American Psychosis*. New York, Oxford University Press.
- Tóth Mihály (2013): Az új Btk. bölcsőjénél. In: *Magyar Jog*, 60. évf. 9. sz. 525–534.
- Vókó György (2006): *Európai büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- Wines, Frederick Howard (1888): *Report on the Defective, Dependent and Delinquent Classes of the Population of the United States*. Washington D.C., Government Printing Office.

Egyéb felhasznált források:

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (XXVI. fejezet: A kényszergyógykezelés végrehajtása)
- Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának az AJB 672/2011. számú jelentése a fogyatékkal élők és a pszichiátriai betegek egészségügyi ellátásának és szociális gondozásának alapjogi kontrolljáról
- Az Európai Unió Miniszteri Bizottsága ajánlása a tagállamok számára az európai büntetés-végrehajtási szabályokról (a Miniszteri Bizottság elfogadta 2006. január 11-én, a Miniszteri Megbízottak 952. ülésén)
- Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R/87/3. sz. ajánlása
- Herczegfalvy v. Austria, ECHR, A/244, 10533/83 (1992)
- The Treatment of Persons with Mental Illness in Prisons and Jails: A State Survey*. Forrás: www.tacereports.org/treatment-behind-bars (2014. 12. 2.)
- Washington v. Harper, 494 U.S. 210 (1990)

SUMMARY

The Treatment of Persons with Mental Illness in Prisons and Jails in the USA and Some Features of the Hungarian Situation

ROTTLER Violetta

The number of individuals with serious mental illness in prisons and jails now exceeds the number of state psychiatric hospitals tenfold. Most of these inmates would have been treated in state psychiatric hospitals before the deinstitutionalization process, which led to the closing of the hospitals. The inmates have a right to receive medical care. This right has been affirmed by the U.S. Supreme Court. The importance of the case of Harper v. Washington. Deinstitutionalization in Hungary. Work in the Psychiatric Observer Medical Institute (the Hungarian "IMEI").

Emlékezetpolitika és felelősség

SIPOS Gréta Katalin

A II. világháború szörnyűségei emberek sorsát pecsételték meg. Eltelt hetven év, és a múltat egyre inkább elfelejtik. A szándékos vagy spontán felejtés oka érdektelenség, közöny, felelősségelhárító személyes érintettség, vélt vagy valós érdek. Az emlékezetpolitikai tisztánlátásban, amelynek alapja a felelősségvállalás és őszinteség, Németország jár az élen, a többi ország lemaradt. A se-reghajtók között Magyarország is ott van. Ennek szellemében foglalkozom az emlékezetpolitika kialakulásával, szakaszaival, továbbá a fő kérdéssel, hogy miért is fontos emlékezni.

Emlékezetpolitika Európában

A politikai-hatalmi mezőben folyó versengések kiemelt fontosságú terepét képezik a társadalmi és nemzeti közemlékezet birtoklásáért folyó küzdelemnek. A nemzet történeti emlékezete, maga a teljes emlékezetkultúra rendkívül fontos tényező egy ország és a polgárai számára. A tét nem kicsi: a társadalom mit őrizzen meg és mit ne a „kollektív emlékezetében”? Az emlékezetpolitika irányultsága sok esetben kötődik a nacionalizmushoz, amely „nem valamilyen, jellemzően rossznak tekintett tulajdonság, amely a nemzet, pontosabban bizonyos nemzetek lényegi sajátossága lenne, hanem társadalmi folyamat, amely a nemzet létrehozásáért felelős”.¹

De mi is az a kollektív emlékezet? Sokféle megközelítése van a fogalomnak. Először Halbwachs² használta a kifejezést egy eszkimó lányról szóló apokrif történetben. A lány új társadalmi közegbe kerülve elveszítette a régebbi emlékeit. Ezzel azt akarta bizonyítani, hogy az emlékezés csak egy kulturális és társadalmi közegben jöhet létre. A legtöbb történész szívesen használja napjainkban a „kollektív emlékezet” helyett a múltról szóló „nyilvános diskurzus” kifejezést. A tudósok közül sokan próbálkoztak azzal, hogy a „kollektív” helyett az „összegyűjtött emlékezés” kifejezést alkalmazzák. James Young³ is szívesebben alkalmazza az előbbi. „Ha a társadalmak emlékeznek, azt csak annyira teszik, amennyire a közösség tagjainak emlékezetét intézményeik és rituáléik megszervezik és formálják, sőt esetleg ösztönzik is.”⁴ Young véleménye szerint megfelelőbb az „összegyűjtött emlékezet” kifejezés, mivel ez magában foglalja az emlékhelyeket és emlékműveket is.

1 Zombory (2011) 11.

2 Jedlowski (2008) 28.

3 Mommsen (2005) 285.

4 Fulbrook (2001) 205.

Franciaországban a háború után az a nézet vált hivatalossá, mely szerint az ország a mártírok és a partizánok hazája, de arról, hogy 1940–1944 között létezett egy németekkel békésen megférő, kollaboráns Vichy-Franciaország is, szemérmesen hallgattak. Ez a De Gaulle-féle történelemhamisítás akkor dőlt meg, amikor amerikai és angol történészek kezdték feltárni a kollaboráns Vichy-rendszer működését. A németek esetében a múltfeldolgozás a mai napig nehéz. Aleida Assman⁵ emlékezetpolitika-kutató a nyugatnémet múltfeldolgozást és a náci múlttal való szembenézést három részre osztja, továbbá megkülönböztet egy negyedik szakaszt is, amely napjainkban zajlik. Kutatásai egyértelműen elválasztják a kollektív és a személyes emlékezetet.

Az emlékezetpolitika első szakasza a politikai deklaráció időszaka, amely a II. világháború befejezésétől számított két évtizedet ölelte fel. Az 1950-es évektől kollektív emlékezeetről beszélhetünk, amelynek során még nem jelent meg a személyes emlékezet. A rémtetteket a németek szerették volna kizárólag Hitlerre és a nációkra hárítani. Saul Padover⁶ amerikai zsidó középorkutató feladata az volt, hogy az általa felvett interjúk által feltérképezze, milyen volt a németek beállítottsága a háború vége előtt. Megállapította, hogy a németek nagy része pszichológiai szempontból ki akar bújni az erkölcsi felelősség és a büntetés alól, továbbá Hitlert nem azért hibáztatták, amiért elkezdte, hanem mert nem nyerte meg a háborút. A családok törölni akarták a múltjukból, hogy ők is részt vettek a barbárságban.

Az öntudatra ébredés időszaka az 1960-as évektől kezdődött el, a kérdés, kutatás és tanulás jegyében. Ekkor a német múltfeldolgozás a Frankfurti Iskola analitikus reflexív emlékezetpolitikájára alapozva segítette elő a társadalmi önreflexiót. Egy olyan időszakban, amikor fasizálódási tendenciák jelentek meg. A kutatások kimutatták, hogy a fasizálódás nem a gazdasági helyzettel függ össze – Nyugat-Németországban ezek a gazdasági csoda évei voltak –, hanem a múlttal való szembenézés, a társadalmi önreflexió hiányával. „Ennek az a lényege, hogy meg kell próbálni a társadalmat olyan általános szemléletváltásra motiválni, amelynek leglényegesebb eleme az önreflexió. Mindez az aktuális kultúrpolitika, ezen belül a kritikus vagy reflexív emlékezetpolitika segítségével történhet, amely azt jelenti, hogy az emlékezet nem reflektálatlanul »leíró«, hanem az adott konkrét esemény történelmi összefüggésekbe való beágyazásával a kollektív önreflexióra motivál. Az önreflexió felébresztése a társadalomban teszi lehetővé azt, hogy érzékenyen reagáljunk az újra és újra feltörő kirekesztési tendenciákra.”⁷

Németországban, majd Nyugat-Németországban a háborút követő több mint két évtizedes hallgatás után az 1968-as, nyugatnémet lázadó fiatalok egy része rákényszerítette szülei generációját, hogy tartson önvizsgálatot, vállalja saját történetét, a náci múltat és a zsidókon elkövetett tömeggyilkosságért való személyes és kollektív felelősséget. Ennek köszönhető, hogy a mai német (legalábbis a volt nyugatnémet) nemzedékek mára immúnissá váltak a náciizmus, a rasszizmus és az antiszemitizmus valamennyi vírusával szemben. (A valamikori NDK önmagát a német antifasizmus örökösének

⁵ Assman (2005)

⁶ Mommsen (2005) 233.

⁷ Marsovszky (2014)

nyilvánítva a kérdést rendeletileg kisöpörte a nyilvánosságból.) Ugyanakkor az 1968-as radikálisok másik része éppen ellenkező utat járt be. Nem akarták a családi emlékezetet kínos kérdésekkel bolygatni, és ezáltal a felelősség kérdését beborító csendet megtörni. „Ehelyett abba a – már évtizedekkel korábban a Komintern által is propagált – vulgár-marxista elméletbe menekültek, miszerint a fasizmus és annak minden szörnyűsége a kapitalizmus szükségszerű következménye, a »kolonializmus rémtetteit«, az »amerikai tömeggyilkosságokat« Vietnamban lényegében semmi nem különbözteti meg attól, ami Auschwitzban történt.” A felelősség nem a németeké vagy az amerikaiaké, hanem a kapitalistáké. Ezt a legbrutálisabban Ulrike Meinhoff, a Vörös Hadsereg Frakció (RAF) nevű baloldali terrorszervezet teoretikusa juttatta kifejezésre: „Az antiszemitizmus lényegét tekintve antikapitalista volt. [...] A német népet csak akkor tudjuk forradalmi harcunk mellé állítani, ha felmentjük a fasizmus vádjá alól – hiszen a köznap emberek valóban nem tudták, mi folyt a koncentrációs táborokban.”⁸

1968 után nyert teret a társadalomtörténet és a mikrotörténelem, a tartalmi hangsúly Hitler szerepére, a náci hatalomgyakorlásra és az 1980-as évektől kezdve a holokauszt kutatására helyeződött. Hitler szerepének túlhangsúlyozása helyett a figyelem a helyi szintű döntéshozókra, a közigazgatásra irányult, igazolva, hogy volt mozgásterük a rendszer támogatására vagy nem támogatására. De az 1968-as radikálisok nagy része hamar visszariadt attól, hogy kínos kérdésekkel bolygassa a családi emlékezetet, hogy felszakítsa a fasizmusért, a háborúért és a tömeggyilkosságokért való német felelősség kérdését borító csönd burkát. A meginduló múltfeldolgozás mögött végül nem a „hatvannyolcasok” álltak, hanem a „negyvenötösök”, az 1925 és 1933 körül születettek korosztálya. Ők kutattak a levéltárakban, szedték elő a náci bűnökről tanúskodó aktákat, és ők indították meg a német politikában, jogszolgáltatásban, akadémiai életben és a média világában a náci múlt feldolgozását.

A következő fázisban a múlttal való szembenézés elsősorban már azt a korosztályt foglalkoztatta, akik nem voltak szemtanúi a barbárságnak. Az a generáció jelent meg, akik szüleik emlékkönyvét előkeresve kérdeztek a múltból. Sok esetben kiderült a nagyszülők múltja, akik bizonyos esetben náci tisztként szolgáltak. Innen indult meg az a folyamat, amely során a német múltfeltárás már nemcsak a hivatalos deklarációra, hanem a családi emlékezésre és a kutatásra is kiterjedt. Napjainkban a német önvizsgálat továbbra is a leszármazottakra, valamint a nem zsidó környezetre való fókuszálással folytatódik. Ez azért fontos, mert „senki nem akar arra emlékezni, hogy a szülők vagy a nagyszülők esetleg részesei voltak a náci rendszernek”.⁹ Az 1970-es, 1980-as években született generáció sok tagja készséggel elfogadja a kollektív emlékezetpolitika felállította kereteket, de saját családjának történetét mégis ezeken kívülre helyezi. A nagypapák és a rokonok rendszerint antifasisztákként, ellenállókként, zsidókat mentő jó emberekként jelennek meg az elbeszélte családtörténetekben.

Harald Welzer szerint a családi beszélgetések és a hivatali visszaemlékezés között különbség van. „Ha Németországban az emlékezést, a múltat és a megemlékezést ille-

⁸ Kovács (2011)

⁹ Rádai (2014) 9.

tően a politika szintjén időközben ki is alakult a nemzetiszocialista gatzettekre és az áldozatokra való emlékezés deklarált és gyakorlott normája, ez még nem nyújt információt arról, hogyan emlékeznek az emberek a nem nyilvános szférákban, mint például a családban ugyanerre a múltra.”¹⁰

Az 1970-es években kialakult és az 1990-es években elterjedt holokauszt-emlékezetkultúra lehetővé tette, hogy a világ nagy részén elterjedjen és erősödjön az emberi jogok tiszteletben tartása, a rasszizmus csökkentése és az aktív állampolgárság eszményének átadása. 1970-ben a világsajtót bejárta a kép, amelyen Willy Brandt szövetségi kancellár térde hajt a varsói gettófelkelés emlékműve előtt, majd ő lesz az első német kormányfő, aki 1973-ban hivatalos látogatást tesz Izraelben. Ekkor indult meg az az emlékezetpolitikai folyamat, amelyet ma etalonnak tekintünk. 1985-ben Weizsäcker elnök először nevezte felszabadulásnak a náci Németország katonai vereségét, és a híres történészvita – 1986 és 1988 között – volt az utolsó alkalom, amikor komoly történészek kísérletet tettek arra, hogy külső kényszerekre való hivatkozással kisebbsítsék a fasizmus és a holokauszt súlyát. Az 1980-as évek végétől már biztos pozícióvesztéssel számolhatott az a német politikus, akire – akár csak egy elejtett megjegyzése miatt – az antiszemitizmus gyanúja vetült, vagy aki olyasmit mondott, ami alkalmasnak látszott a felelősség relativizálására, de még az is, aki csak félreérthetően fogalmazott. Az 1980-as évektől egymás után nyíltak meg az egykori lágerek helyén az emlékhelyek, az oktatási programokban egyre nagyobb hangsúlyt kapott a náci múlt és a zsidóüldözések témája, 1994-ben érvénybe lépett a holokauszt tagadását büntető törvény, majd 1997. január 27-én új emléknappal bővült a német politikai kalendárium. Ezen a napon szabadította fel a Vörös Hadsereg Auschwitzot. 2000. január 27-én negyven ország képviselője ült össze tanácskozni arról, hogy hogyan is lehetne a holokauszt emlékezetét nemzetek feletti szinten megőrizni. Az emlékezet nemzetközivé válásával a nacionalizálódás is megtörtént. A folyamat betetőzéseként avatták fel – a Bundestag döntése értelmében – a monumentális berlini Holokauszt-emlékművet 2005-ben.

Az önreflexió eredményeként az „emlékezés” mára moralitásra és etikára hivatkozó normatív kifejezéssé vált Németországban. Hosszas társadalmi vitáknak és különböző csoportok, valamint a túlélők lokális, országos és határokon túlmutató, kitartó munkájának volt köszönhető, hogy az „emlékezési imperatívusz” kialakult, majd társadalmi konszenzussá vált, végül pedig állami szintre emelkedett.¹¹ A német múltfeldolgozás egyedülálló európai sikertörténet és követendő példa a múlttal való szembenézés vizsgáján gyengén teljesítő országok számára.

II. világháborús történelmének hivatalos értelmezésében Ausztria is onnan indult, ahol most Magyarország tart. 1991-ig, Franz Vranitzky szociáldemokrata kancellár állásfoglalásáig az 1938-as Anschlusst, valamint azt, ami utána következett, az osztrákok következetesen úgy értékelték, hogy Ausztria a náci Németország ártatlan áldozata. Az 1955-ös osztrák államszerződésből a győztes hatalmak is kihagyták az Ausztria háborús felelősségére utaló részt. A szembenézés az államelnökségre aspiráló

10 Mommsen (2005) 355.

11 Berta (2010)

volt ENSZ-főtitkár, Kurt Waldheim háborús múltja miatt kirobbant botrány nyomán kezdődött meg. Vranitzky volt az első állami vezető, aki kimondta: beszélni kell az osztrákok felelősségéről is „azért a szenvedésért, amelyet, ha nem is az állam, de a polgárok okoztak más embereknek és népeknek”.¹² Ausztriában ennek a vitának a végére máig nem került pont, de a múltat az osztrákok egyre árnyaltabban ítélik meg. Egy, az Anschluss 75. évfordulója alkalmából készült felmérés szerint a megkérdezettek 53 százaléka gondolta úgy, hogy az osztrákok önként mentek bele az Anschlussba, 46 százalékuk pedig úgy, hogy ez akaratuk ellenére történt, tehát áldozatok.

Kevésbé ismert, hogy a svédek az elhallgatás három évtizede után kezdtek szembenézni II. világháborús nem dicsó múltjukkal: azzal, hogy részt vettek az eutanáziaprogramban, vagy hogy a háború végéig acélt adtak el Hitlernek.

Az emlékezetpolitika kialakulása és fejlődése Magyarországon

Magyarországon a rendszerváltás előtt az emlékezetpolitikában 1848–49 számított zsinórmértéknek, 1990 után már lehetett emlékezni a korábban tiltott 1956-ra és Trianonra, míg napjainkban a társadalmi és történelmi önreflexió legfontosabb színtere a II. világháború, és azon belül is a holokauszt és az azt megelőző, átfogó Horthy-korszak. Több új, szimbolikus jelentőségű, a közösségi emlékezéshez szükséges helyszínt is létrehozta, amelyek közül nem egy a viták kereszttüzében állt alapításától kezdve. Ilyenek az ópusztaszeri emlékpark, a 301-es parcella, a Terror Háza vagy – röviden – a Holokauszt Emlékközpont, hogy csak a legismertebbeket említsem.

Röviden úgy fogalmazhatunk, hogy a 20. századi történésekhez hisztérikus és elmentmondásos a magyarok viszonya. A rendszerváltás óta nem volt elég mennyiségű és megfelelő minőségű nyilvános vita, diskurzus a különböző nézetű véleményalakítók között arról, hogy a II. világháború idején kik, mit és hogyan csináltak. Az ezzel kapcsolatos kutatásokat, véleményeket, értéktételeket összekötik olyan fogalmakkal, mint „felelősség”, „parancs és teljesítése”, „hazugság”.

A rendszerváltás előtti két legjellemzőbb emlékezetpolitikai dátum 1944 és 1956. Kádár 1957. május 1-jén, a Hősök terén egyértelműen nyilvánosságra hozta azt az ajánlatát, amely napjainkig befolyásolja a közgondolkodást, és hátráltatja a valós emlékezetpolitika kialakulását. A kádári alku azt jelentette hallgatólagosan, hogy 1956 fejében el kell felejteni 1944-et. „A hallgatások csereberéje volt a fausti üzlet, az amnéziaterápia lett az államszocializmus alapja, ez zárta a folyamatos jelen idő kizárólagosságába a társadalmat, amely húsz évvel Kádár halála és a róla elnevezett rendszer eltűnése után még mindig nem jutott hozzá a saját múltjához, amelyhez csak a gyászon, majd a katarzison vezethet az út.”¹³

Magyarországon a rendszerváltás után a nyilvános történelmi emlékezet popularizálódott, sok elem mítosszá vált, és nem egyszer alapot biztosít egyfajta neonáci romantikának. Az a tény, hogy nem sikerült konszenzusos történelemképet kialakítá-

¹² Köves (2014)

¹³ György (2011) 68.

ni, a radikalizmus „malmára hajtotta a vizet”. A sérelmi politika áll szemben a morális jóvátétellel, és 20. századi történéseink nem a moralitást elsődlegesnek tartó közgondolkodás irányába hatottak és hatnak, hanem az említett sérelmi politikát preferálják. Az emlékezetpolitikai tudás nem működtethető a tudás tereinek felhasználása nélkül. Tehát szükség van az egyes eseményeket a maguk konkrétságában őszinte folyamatként megjeleníteni emlékművekben, köztéri alkotásokban, múzeumokban, kiállításokban. És a tudományos műveken kívül szépirodalmi alkotásokban, filmekben, színművekben, hogy minél több emberhez jussanak el. Az elmúlt évtizedekben több olyan műalkotás is készült, amely méltó módon hívja fel a figyelmet a holokausz tragédiájára, és figyelmeztet. Ilyenek többek között a Duna-parti cipők és a több utcában látható botlókövek.

Magyar Holokausz Emlékév – 2014

A deportálások 70. évfordulója alkalmából a magyar kormány az 1005/2013. (I. 10.) Korm. határozattal¹⁴ életre hívta a Magyar Holokausz – 2014 Emlékbizottságot, amely a diplomácia, a történelmi egyházak, a civil szféra és a magyarországi zsidóság képviselőinek fórumaként készítette elő a 2014-es emlékévet. A vészkorszak üzenete a következő: mindenki felelős mindenkéért, függetlenül faji vagy vallási hovatartozásától. Az emlékév eseményei azonban nem mindig a megemlékezésekkel, hanem az ezekhez köthető botrányokkal rázták fel a közvéleményt. A felvetődő problémák között volt a Veritas Történetkutató Intézet igazgatójának személye, a Sorsok Háza létrehozása, a Szabadság téri emlékmű ügye és Kertész Imre kitüntetése. Kettőt emelnék ki ezek közül: a német megszállási emlékmű és Kertész Imre kitüntetésének ügyét.

Az emlékmű mondanivalója és szimbolikája hamis történelemszemléleten alapul. Magyarország nem egy ártatlan állam volt a II. világháborúban, amelyre váratlanul lecsapott a gonosz – a náci Németország –, és ettől kezdve kényszerpályára került. A magyarok és a németek szövetségesek voltak a megszállás előtt és után is, a magyar parlament továbbra is ülésezett, a kormány nagy része korábban kipróbált és bevált politikusokból állt. A zsidó származású honfitársaikat deportálók is magyarok voltak, a magyar közigazgatás alkalmazottai. Mint ahogy a zsidótörvényeket is magyar parlament hozta. Hol van itt az ártatlanság?

2013. december 31-én a Magyar Közlönyben lehetett először olvasni arról a kormányhatározatról, amely a budapesti Szabadság téren egy német megszállási emlékmű létrehozásáról rendelkezett. 2014. január elején nyilvánosságra került a Gábiel arkangyalos, birodalmi sasos szobor tervezete, amely nagy felháborodást keltett. A kormány nemcsak társadalmi, de nemzetgazdasági szempontból is fontosnak tartotta az emlékmű létrejöttét. Ez utóbbi miatt nem kellett építészeti-műszaki tervtanácsí véleményt beszerezni, továbbá településképi véleményezési eljárást lefolytatni. A Párkányi Raab Péter tervezte emlékmű két fő eleme Gábiel arkangyal és a birodalmi sas. Az alkotó a következőképpen írja le a szoborkompozíciót: „A romokká tört, szárnyait szegett

14 1005/2013. (I. 10.) Korm. határozat a Magyar Holokausz – 2014 Emlékbizottság létrehozásáról

kultúrára egy nagyobb hatalom telepszik rá, ez a Harmadik Birodalom, illetve az azt megjelenítő náci szimbólum: a birodalmi sas. Formai megfogalmazásában tökéletes ellentéte Gábrriel arkangyal alakjának. Ez a birodalmi sas a logókon, jelvényeken, »tömeggyártott eszközön« megjelenített jelek, jelvények, jelképek életre kelt szárnyasa. Végigrepül, végigsöpör a világon. Hamar elér hozzánk, és bekebelezi Magyarországot, hogy megbéklyózza, gúzsba kösse lakosait.”¹⁵

A Mazsihisz történelemhamisításnak nevezte a tervet, amelyre a kormány így reagált: „hazánk 1944. március 19-én elveszített állami önrendelkezésének visszaállítását 1990. május 2-ától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének. Valljuk, hogy a 20. század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedei után múlhatatlanul szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra.”¹⁶ Egyetértés ezt követően sem alakult ki, a Mazsihisz bojkottálni akarta a holokauszt-emlékévet, kifejezve tiltakozását az emlékmű ellen, amelyet a Zsidó Világkongresszus elnöke is elutasított.

Mindez nem befolyásolta a kormány döntését, de ígéretet tett rá, hogy áprilisban, húsvét után az érintettekkel folytatja a párbeszédet. A választás után felgyorsultak az események, az emlékmű építése elkezdődött. Jellemző, hogy az építmény darabjait titokban, éjszaka szállították a Szabadság térre. 2014 áprilisában polgári engedetlenségi mozgalmat hirdettek a civilek, eközben a józsefvárosi jegyző birtokvédelmet biztosított az építőcégnak a civilekkel szemben, akiknek eltávolítása érdekében a kormány a rendőrség segítségét kérte, és a következő hetekben is rendőri erővel védték a munkaterületet, s ebben a Készenléti Rendőrségnek fontos szerep jutott. Nemcsak egyenruhás állomány, hanem fedett nyomozók is részt vettek a tüntetés biztosításában, akik a problémás egyéneket próbálták kiszűrni. Több embert állítottak elő a tüntetések alatt egyrészt a kordonbontás, másrészt a transzparenszek és a megnyilvánulások miatt. Az előállított személyek egy része nem akarta elhagyni az emlékmű építési területét, ezért a rendőrök kényszerintézkedést kezdeményeztek velük szemben. Az érintettek nem ismerték el bűnösségüket, fellebbeztek az 50 ezer forintos rendőrségi bírság ellen, így került bíróság elé az ügy. Október 9-én meghallgatással kezdődött „az ellenállók” pere a Pesti Központi Kerületi Bíróságon (PKKB), a vád ellenük a rendőrség jogszerű intézkedésével szembeni engedetlenség volt. A vádlottak között volt Mécs Imre, egykori 1956-os halálraítélt, majd szabad demokrata, végül szocialista országgyűlési képviselő és felesége, Magyar Fruzsina dramaturg, valamint Zoltai Andrea, a Tolerancia Csoport vezetője.¹⁷

A civilek a tárgyaláson többek között azzal védekeztek, hogy nem voltak jól hallhatóak és érthetőek az V. kerületi jegyző szavai, aki a rendőri intézkedés előtt a téren felolvasta a birtokvédelmi határozatot. Azt mondták, nem tudták eldönteni, hogy valóban a jegyző olvassa-e fel a határozatot, mert többszöri kérésükre sem volt hajlandó igazolni magát, hogy a tüntetők nem ismerték a VIII. kerületi jegyző által hozott birtokvédelmi határozatot, azt a magát igazolni nem hajlandó jegyzőnő olvasta fel. A szavai nagy ré-

¹⁵ Spirk (2014)

¹⁶ MTI: *A német megszállás emlékműve...*

¹⁷ Vasvári (2014) 58.

szét nem is hallották a demonstrálók a mellettük zajló forgalomtól, s a dokumentumot sem kapták kézhez. Arra is hivatkoztak, hogy a téren a véleménynyilvánítási jogukkal éltek, és szerintük ebben a rendőrség jogszerűtlenül akadályozta meg őket. A meghallgatás során volt, aki azt mondta, hogy a többszöri felszólítás után végül önként hagyta el a területet, míg mások azt közölték, ők erre nem voltak hajlandók, ezért őket a rendőrök vitték ki. „Ők az addigi – és a rendőri jelenlét ellenére mindaddig nem kifogásolt – véleménynyilvánító tiltakozásukat kívánták folytatni. Az általuk indokolatlannak, érthetetlennek ítélt rendőrségi intézkedésnek pedig aktívan nem álltak ellen; bár a kollektív felszólításra, hogy hagyják el a területet, még nem reagáltak, ám akit a rendőrök személyesen hívtak fel erre, az vagy saját lábán távozott, vagy megvárta, amíg kiviszik onnan. Szinte mindannyian kifogásolták, hogy ami történt, az emberi joguk érvényesülését, a szabad véleménynyilvánítást gátolta és emberileg megalázta őket. Volt, aki szóvá tette, hogy zavaros volt ez az egész história. Az iratokat utólag áttekintve, látta: két különböző néven is emlegették az emlékművet, s utólag sem lehet tudni, mire is vonatkozik a birtokvédelem, ki is a »birtok« tulajdonosa, ki a határozat kötelezettje. A jegyzői határozatot közlő papírt – amit állítólag elhelyeztek valahol az emlékművet részben takaró ponyván – nem látták, s azt sem az építkezés egyik vezetője, sem a rendőrség helyszíni parancsnoka nem adta át nekik a percekkel később megindított rendőri intézkedés előtt.”¹⁸

December 2-án „a bíróság azt is vizsgálta: jogszerű volt-e a rendőri intézkedés alapjául szolgáló eljárás. Ám a tanúvallomások ellentétes adataiból nem tudta kétséget kizáróan megállapítani, hogy a VIII. kerületi önkormányzat birtokvédelmi határozatát és végzését április 29-ig kifüggesztették-e a Szabadság téren, a kordon kerítésére”.¹⁹ A tárgyalást vezető bíró szerint mulasztás terheli az önkormányzatot is, mert „a jogszabályok egyértelműen utalnak arra, hogy mi az eljárás menete, a határozatot mely hatóságnál kell kifüggeszteni, ki nyújthat be egyáltalán birtokvédelmi kérelmet, s az mikor hajtható végre”.²⁰ Az ORFK közlése szerint április 1-től július 22-ig az emlékmű biztosítása 88,3 millió forintjába került az adófizetőknek, tehát napi 780 ezer forintot szántak a biztosításra. A környéken kamerákat szereltek fel, de ez a közlemény szerint nem került pénzbe a rendőrségnek.

Kertész Imre 2014. augusztus 20-án átvette a Magyar Királyi Szent István-rend érdemkeresztjét, amelyet Mária Terézia alapított 1764-ben. A kitüntetéssel olyan kiváló polgári és egyházi személyek érdemeit jutalmazták, akik a Magyar Királysághoz is kötődtek. A rendet – amelynek nagymesteri tisztségét 1938-ban Horthy Miklós kormányzó vette át – 1946-ban, a II. Magyar Köztársaság kikiáltásakor szüntették meg, s 2011-ben alapították újra Magyar Szent István-rend néven. Az érdemkeresztre azok válnak méltóvá, akik egyedülálló teljesítményük mellett olyasmit nyújtanak a nemzetnek, amely önmagán túlmutató jelentőséggel bír. Kertész Imre augusztusi kitüntetésének visszhangja, értékelése több esztétikai megítélésnél. Az 1927-ben született,

¹⁸ Uo.

¹⁹ Czenkli (2014)

²⁰ Uo.

zsidó származású, koncentrációs táborokat is megjárt magyar író 2002. október 10-én Nobel-díjjal jutalmazták. A Svéd Akadémia ünnepi ülésén, 2002. december 7-én, beszédében az író így fogalmazott: „A holokausztnak elnevezett kérdéskört én sohasem próbáltam holmi németek és zsidók közti feloldhatatlan konfliktusnak tekinteni; sohasem hittem, hogy a zsidó szenvedéstörténet legújabb fejezete, amely logikusan követi a korábbi próbatételeket; sohasem láttam az úgynevezett történelem egyszeri kisiklásának, a korábbiaknál nagyobb szabású pogromnak, a zsidó állam létrejötte előfeltételének. A holokausztban én az emberi állapotot ismertem fel, a nagy kaland végállomását, ahová kétezer éves etikai és morális kultúrája után az európai ember eljutott.”²¹ Tehát Kertész számára Auschwitz nem bizonyult kivételes eseménynek, amely valamiféle idegen testként a Nyugat rendes történelmén kívül létezne. Auschwitzot annak tekintette, ami valójában: végső igazságnak az ember lealjasodásáról a modern létben.

Kertész már a Nobel-díj biztosította elismertség és világhírnév előtt is úgy vélekedett, hogy a holokausztban „nem is az a leglényegesebb, ami a zsidókkal esett meg, az a lényeg, ami az európai értékekkel történt. A holokauszt kinyilatkoztatása ugyanis abban áll, hogy az értékválságból az értékek végérvényes visszavonásáig jutottunk el. A Sínai-hegyi kinyilatkoztatás az Auschwitzban történt megnyilatkozással érvényét veszítette”.²² Amikor 2003-ban a Sorstalanság mondanivalója és a Kádár-rezsim kapcsolatáról/kapcsolódásáról beszélt, többen a holokauszt elárulásával vádolták. Az 1960–70-es években született regény magán viselte kora bizonyos jellegzetességeit, hiszen a Kádár-korszak is diktatúra volt, amelyben, mint „minden diktatúrában, benne rejlik Auschwitz virtualitása. Csak a magyar politikai rögeszmék közt számíthat botránynak e tény fel- és beismerése. Ezzel még nem mondtam azt, hogy a holokauszt olyan volt, mint a Kádár-rendszer...”²³ A regényben Kertész a haláltáborok kimondhatatlan élményét próbálta meg – saját bevallása szerint – tapasztalattá formálni, de a megélés és túlélés etikai következményei is legalább ilyen hangsúlyossá váltak a regényben. A haláltáborok élménye ott válik emberi tapasztalattá az író számára, ahol rábukkan az élmény univerzalitására.²⁴

Spiró György 1983-ban azt írta, hogy „a regény első mondataitól kezdve valami mást kapunk, többet, mint szokványos regénytől, akár lágerregénytől is várhatnánk, valami lényegit, egzisztenciálisat: létfilozófiát, amely szinte már-már az irodalom korlátait is szétrobbantja, és amilyen még nem volt sem (láger) regényben, sem filozófiai rendszerben. A mű nem lágerregény tehát, hanem létfilozófia; minden eleme ennek a csodának az érzékeltetésére szolgál. A csodát azonban nem lehet magyarázni: körül kellett – és kell a regényben később is – fonnai mindazzal, ami nem csoda, hanem az ésszerűen gondolkodó ember elképesztő hülyesége, gondolatainak alapvető gyávasága. A létélmény tehát, amelyre a regény címe utal, korántsem egyértelmű. A „sorsstalanság” jelenti egyfelől ama meggyőződést, hogy ha volt sorsuk az embereknek valaha (ez korántsem biztos, de esetleg feltehető), akkor ma nincs: külső erők rángatják halálra ítélt

21 Kertész (2002)

22 Kertész (2011)

23 Kertész (2006) 85.

24 Uo. 84–85.

bábként. Másfelől még sincs végzet az ókori értelemben, s nem is lehetséges, mihelyt az isteneket – vagy az egy istent – önmagunkba helyezve szemléljük, nincs tehát kívülről megszabott sors egyáltalán, s abban, ami mindig időben zajló folyamatban történik, az összes szereplő bűnös, bármekkora is a botrány. S minthogy a botrány nem tör ki, aki nem élte át: nem hiszi, aki átélte: elfelejti, ez a botrány tart és tartani fog.”²⁵

A Nobel-díj átvétele után a magyar média egy része nem a tisztelet és öröm hangján szólt meg, hanem a rasszista neonácik hangján, akik ugyanott és ugyanúgy akarták/akarják folytatni, mint ahol 1944–45-ben abbahagyták. Kertész Imre ettől fogva szellemi közéleti szerepet vállalt, kiállt a demokrácia, a demokratikus jogok mellett, és ebből (ezekből) a nézőpont(ok)ból gyakran kritizálta a magyar viszonyokat is. Hangjára, véleményére szerte a világon figyelnek ma is. 2012-ben azt mondta, hogy „Magyarország olyan ország, ahol sohasem volt demokrácia. Abban az értelemben, hogy a demokrácia nemcsak politikai rendszert jelent, hanem olyan szerves folyamatot, amely az egész társadalmat mozgásban tartja. A magyarok esetében ezt a fejlődést leblokkolta a török birodalom felemelkedése a 16. században. És ezt a késést sohasem hozták be. Történelmileg szólva azt várni ettől az országtól, hogy ott majd demokráciát találunk, ennek jószerével semmi értelme”.²⁶

2009 novemberében a *Die Welt*nek adott interjújában²⁷ – amelynek már a felvezetése is provokatívnak minősült sokak szemében („A nagyvárosi ember nem köthető Budapesthez. Az a város teljesen balkanizálódott.”)²⁸ – foglalkozott saját identitásával – amely korábban és utána is meghatározó eleme volt naplóinak – és magyarságával. Mint mondta: „Az európai kultúra terméke vagyok, egy dekadens, ha akarja, egy gyökértelen. Ne minősítsen engem magyarnak! Elég, hogy az Ön honfitársai zsidóvá tettek engem. A faji, nemzeti hovatartozás rám nem vonatkozik. Ami pedig az Ön által említett gazdag magyar irodalmi tájat illeti, elárulok valamit: a szocialista évek alatt egyetlen egy államilag engedélyezett könyvet sem olvastam. Ízlésemnek ugyanis mindaz egyáltalán nem felelt meg. Mindig felfordult a gyomrom, amikor megpróbáltam.”²⁹ Az interjúban megfogalmazottakat sokan úgy értelmezték, hogy Kertész megtagadta Magyarországot és gyökértelenné nevezte magát. Az író többször is magyarázkodásra kényszerült, hogy szavait félremagyarázzák, ő csak építő kritikát fogalmazott meg. „Természetesen voltak kritikus mondataim, de azok általában nem sértik sem a nemzetet, sem a népet, sem az embereket. Ezeket építő szándékkal mondtam, akármennyire is haragszanak rám egyesek. De az, hogy egy cikket meghamisítanak, és az ellenkezőjére fordítják, az felháborító. Ma reggel a *Die Welt*től fel is hívott a cikk szerzője, és tudatta, mélységesen felháborítja a dolog. Ennek az interneten is hangot adott” – jelentette ki több fórumon.³⁰

25 Spiró (2003) 58.

26 *Le Monde* – Kertész Imre: Magyarország végzet.

27 Krause (2009)

28 Uo.

29 Uo.

30 Kertész Imre hazája Magyarország.

Miután nyilvánosságra került, hogy az író augusztus 20-án elfogadja a Magyar Szent István-rend érdemkeresztjét, nagy vita alakult ki. Áder János azt mondta, hogy „az író nemcsak azért vált méltóvá erre a kitüntetésre, mert a magyar Nobel-díjasok sorát gyarapítja, ráadásul magyar íróként ő volt az első, aki elnyerte a legrangosabb irodalmi elismerést, hanem egész életműve elismeréseként.”³¹ A jobboldal egy része és a szélsőjobb úgy vélte, hogy nem Kertésznek kellene adni a kitüntetést, míg a bal-, illetve liberális oldal az elveivel szembeni megalkuvásnak tekintette a díj elfogadását. Többek között Schiff András zongoraművész, Kertész barátja is. Schmidt Mária a kitüntetés elfogadását támogató cikkében Camus-höz hasonlítja az író a *Heti Válasz* című lapban.³² Véleménye szerint „Kertészben [...] egy ponton felmerült a kérdés: vajon a sok elismerés és gesztus kizárólag neki, az írónak szól, vagy esetleg hátsó, politikai megfontolások is szerepet játszanak benne?”³³ Mint hozzát teszi, akik vitatják az író kitüntetését, azok nem követték nyomon Kertész Imre munkásságát. Schmidt Mária azon – már korábban is ismert – állítása, miszerint Kertész egyformán kezeli a náci és a kommunista diktatúrát (s ez érv a Terror Háza koncepciójához is), ismét vitát váltott ki a médiában, holott az író már többször elmagyarázta, hogy nem tesz egyenlőségjelet a két totalitárius rendszer közé.

A Jobbik nyílt levélben fordult Áder János köztársasági elnökhöz. A párt véleménye szerint az író méltatlan a kitüntetésre a magyarságról tett kijelentései miatt. Kertész 2013-ban a *Die Zeit* című újságban a holokauszt bohócának nevezte magát, illetve erősítette meg ezzel kapcsolatos felfogását. A Nobel-díj átvétele után érezte magát így, a az interjúbán a következőket mondta: „Szégyellem, de tényleg így volt. Minden komolyan veendő Nobel-díjossal hasonló történt”.³⁴ Az utolsó kocsma – azóta nyomtatásban megjelent kötetének – naplójegyzéseiben megfogalmazottak szerint a kitüntetés után nem tudott tükörbe nézni, hiszen egy színész lett ő is. Kertész úgy gondolta, hogy átvitt értelemben egy részvénytársaság lett, egy márka. Véleménye szerint a kitüntetést csak azért kapta meg, hogy dicsőítsék irodalmát. „Auschwitzi fogoly voltam, aztán megkaptam a legmagasabb német polgári kitüntetések, ami mulatságos és megmagyarázhatatlan. De lehetek nagyon egyenes és őszinte? Elég volt. Mindent megkaptam, amit akartam. Azt hiszem, írni sem akarok már” – mondta az interjúbán.³⁵

A Sorstalanságot olvasva kettősséget érez az ember. Kertész Imre a holokauszt után Németországba ment vissza, oda, ahol szenvedett. De vajon miért? Jobban érezte magát abban az országban, ahol sorsa sanyarú volt. Talán azért, mert onnan olyan országba tért haza, amely nem védte meg őt és családját a náci vérengzésétől. Úgy gondolom, hogy érthető Kertész Imre felháborodása és hazájának megtagadása. Ki lenne olyan ország polgára, amely nem véd és oltalmaz? Kertész Imre egy interjújában nagyvárosi embernek vallja magát. „Nagyvárosi ember vagyok, és mindig az is voltam. Egy nagyvárosi ember nem budapestinek vallja magát. A város ugyanis teljes mértékben balkanizálódott. Egy nagyvárosi ember Berlinhez kötődik... És egy olyan országon, mint

31 Planko (2014)

32 *Milyen kitüntetést kap Kertész Imre?*

33 Uo.

34 *Kertész Imre: Holokausztbohóc voltam.*

35 Uo.

Magyarország, ezenkívül még az is észrevehető, hogy a nácik bukásával az antiszemitizmus sem szűnt meg.”³⁶ A kitüntetést vehetjük úgymond egyfajta „kárpótlásnak” és elismerésnek, hogy a szenvedések után képes volt több regényt is a holokausztról írni. Nagy lelki erő, kitartás és akarat kellett ehhez, amelyet el kell ismerni véleményem szerint. Kertész Imrét már a Sorstalanság megjelenésekor sokan támadták, zsidók és nem zsidók egyaránt. A zsidók bizonyos része nem igazán örült annak, hogy megírt egy ilyen, középiskolai tanulmányaim során „lágerregénynek” nevezett művet. A másik oldalnak pedig kétségei voltak a holokauszttal kapcsolatosan.

Kertész Imre az ATV-ben adott Friderikusz Sándornak interjút 2014. szeptember 4-én. Arra a kérdésre, hogy miért is vette át a díjat, így válaszolt: „Amit kínálnak, azt el kell fogadni. Sokan lebeszéltek róla, hogy ez valami bűncselekmény, elfogadni. Menjenek a francba, ez hülyeség.”³⁷ Véleménye szerint, mivel ő magyar állampolgár, és ezt az elismerést a magyar állam feje ajánlotta fel neki, ezért azt el kellett fogadnia.

Zárógondolatok

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a múlt bűneinek jogi számonkérése és az áldozatok kárpótlása kétségtelenül az állami emlékezetpolitika feladata. „Az is természetes, hogy a politikai rendszerek – de nem a váltakozó kormányok – szimbolikus identitás-politikai gesztusokkal kijelölik, hogy milyen hagyományokat tekintenek a magukénak, és mit tartanak a múltból vállalhatatlannak. Ezen a téren Európában ma konszenzus uralkodik: az európai demokráciák, mint azt sokszor kinyilvánították, identitásukat az Auschwitz és a Gulag által szimbolizált rendszerekkel szemben fogalmazzák meg. Ezen a konszenzuális kereteken belül aztán teret kell nyitni az eltérő, sokszor egymással konfliktusban álló emlékezetnarratívák kibontakozása előtt. Ha az állam tovább megy az emlékezetpolitika normatív kereteinek meghatározásánál, ha az emlékezetközösségek narratíváinak bármelyikét hivatalos rangra akarja emelni vagy el akarja némitani, akkor félő, hogy nem a múlt – a bűnökkel és a bűnökért való felelősséggel együtt való – kritikus vállalását segíti elő, hanem olyan mechanizmusok kialakulását ösztönzi, amelyek csak erősítik az elfojtásra, a félrenézésre és az önfelmentésre való hajlamot.”³⁸

Minden érintett országban nemcsak tudósok és tanárok, politikusok, médiamunkások és művészek járultak és járulnak hozzá, hogy a múltról elfogulatlan tudás álljon rendelkezésre, hanem a társadalom is akarta/akarja, hogy a történelem nyilvános felhasználása által a kollektív, demokratikus tapasztalat rögzüljön. A múlttal történő szembenézés bonyolult – egyesek számára fájdalmas – feladat, és a „múlttal való küzdelem konkrét részleteit tekintve azt látjuk, hogy az emlékezettörténet traumáinak nincs általános megoldása, egyetlen ponthoz köthető radikális fordulata”.³⁹ A reális önismeret kialakításáért a magyar társadalomnak – és a politikának – sokat kell tennie, küzdenie. Mert a felelősségvárásból csak ily módon válhat felelősségvállalás.

³⁶ Keményen kritizálta Magyarországot Kertész Imre.

³⁷ Kertész Imre: *Hülyeség nem átvenni a díjat*.

³⁸ Kovács (2011)

³⁹ György (2011) 33.

IRODALOMJEGYZÉK

- Assman, Aleida (2005): Személyes visszaemlékezés és kollektív emlékezet Németországban 1945 után. In Kovács Mónika (szerk.): *Holokauszt: történelem és emlékezet*. Budapest, Jaffa Kiadó.
- Berta József (2010): Az emlékezés vége. In: *Élet és Irodalom*, 54. évf. 33. sz. 19–22.
- Czenkli Dorka (2014): *Nem adják fel! Rendőri intézkedés a Szabadság téren*. Forrás: <http://magyar-narancs.hu/belpol/nem-adjak-fel-rendori-intezkedes-a-szabadsag-teren-89869> (2014. 10. 14.)
- Frazon Zsófia – K. Horváth Zoltán (2002): A megsértett Magyarország. A Terror Háza mint tárgybe-mutatás, emlékmű és politikai ritus. In: *Regio*, 13. évf. 4. sz. 303–347.
- Friedlaender, Saul (2005): Az európai zsidóság megsemmisítésének kérdése a történetírásban. Ötven év után. In Kovács Mónika (szerk.): *Holokauszt: történelem és emlékezet*. Budapest, Jaffa Kiadó.
- Fulbrook, Mary (2001): *A német nemzeti identitás a holokauszt után*. Budapest, Helikon Kiadó.
- György Péter (2011): *Apám helyett*. Budapest, Magvető.
- Index: Gábrriel arkangyal és birodalmi sas lesz a Szabadság téren*. (2014) Forrás: <http://infopoly.info/h-2014/2014/01/19/index-gabriel-arkangyal-es-birodalmi-sas-lesz-a-szabadsag-teren/> (2014. 10. 21.)
- Jedlowski, Paolo (2008): *Az emlékezet szociológiája*. Forrás: www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2008_4/2008_4_paolo_jedlowski.pdf (2014. 10. 10.)
- Keményen kritizálta Magyarországot Kertész Imre. (2009) Forrás: www.origo.hu/itthon/20091109-kertesz-imre-interjuja-a-welt-ujsgaban.html (2014. 11. 16.)
- Kertész Imre (2002): *A stockholmi beszéd*. Forrás: www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/kertesz.htm (2014. 11. 13.)
- Kertész Imre (2006): *K. dosszié*. Budapest, Magvető.
- Kertész Imre (2011): *Mentés másként. Feljegyzések 2001–2003*. Budapest, Magvető.
- Kertész Imre hazája Magyarország*. (2009) Forrás: http://index.hu/kultur/klassz/2009/11/09/kertesz_imre_hazaja_magyarorszag/ (2014. 11. 13.)
- Kertész Imre: Holokausztbohóc voltam*. (2013) Forrás: www.origo.hu/itthon/20130913-kertesz-imre-holokauszt-bohoc-voltam.html (2014. 11. 15.)
- Kertész Imre: Hülyeség nem átvenni a díjat*. (2014) Forrás: www.168ora.hu/itthon/kertesz-imre-hulyeseg-nem-atvenni-dijat-130455.html (2014. 11. 16.)
- Kovács András (2011): Németország és a háború emlékezete. Makacs múltak. In: *Magyar Narancs*, 23. évf. 18. sz. 24–26.
- Kovács Mónika (2010): A német múltfeldolgozás és tanulságai. In Lőrinc László (szerk.): *Egyezünk ki a múlttal! Műhelybeszélgetések történelmi mítoszainkról, tévhiteinkről*. Budapest, Történelemtanárok Egylete.
- Köves Pál (2014): *Emlékezet, politika: emlékműcsaták Közép- és Kelet-Európában*. Forrás: <http://vs.hu/kozelet/osszes/emlekezet-politika-emlekmucsatak-kozep-es-kelet-europaban-0211#!s0> (2014. 10. 28.)
- Krause, Tilman (2009): *Ebből lett a botrány: a teljes Kertész-interjú magyarul*. Forrás: http://nol.hu/belfold/ebbol lett_a_botrany_a_teljes_kertesz-interju_magyarul_-421451 (2014. 11. 13.)
- Le Monde – Kertész Imre: Magyarország végeztet*. (2012) Forrás: www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/117984 (2014. 11. 13.)
- Milyen kitüntetést kap Kertész Imre?* (2014) Forrás: <http://nol.hu/kultura/milyen-kitunte-test-kap-kertesz-imre-1480165> (2014. 11. 13.)
- Marsovszky Magdolna (2014): *Ha nem dolgozzuk fel a múltat, a történelem megismétli önmagát!* Forrás: www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/362556_ha_nem_dolgozzuk_fel_a_multat_a_tortenelem_onmagat?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201412 (2014. 10. 10)
- Mommsen, Hans (2005): A holokauszt és a német történettudomány. In Kovács Mónika (szerk.): *Holokauszt: történelem és emlékezet*. Budapest, Jaffa Kiadó.

- MTI: *Német megszállás emlékműve – A kormány minden magyar áldozat előtt tiszteleg.* (2014) Forrás: <http://infopoly.info/h-2014/2014/01/02/mti-nemet-megszallas-emlekmuve-a-kormany-min-den-magyar-aldozat-elott-tiszteleg/> (2014. 9. 22.)
- Planko Gergő (2014): *Kertész Imre átvette a magyar Szent István rend kitüntetését.* Forrás: <http://444.hu/2014/08/20/kertesz-imre-atvette-amagyar-szent-istvan-rend-kituntetesi/> (2014. 11. 13.)
- Pócza Kálmán (2011): *Emlékezetpolitika. Műtfeldolgozás és történelemtudomány Németországban.* Budapest, Attraktor.
- Rádai Eszter (2014): „Itt konkurens múltak léteznek egymás mellett” – Beszélgetés Karsai László történésszel. In: *Mozgó Világ*, 40. évf. 5. sz. 3–14.
- Spiró György (1983): *Non habent sua fata.* Forrás: http://magyartanarok.freeweb.hu/kerteszrol_spi-ro.html (2014. 12. 21.)
- Spiró György (1994–2003): *Mit ír az ember, ha magyar?* Forrás: http://dia.pool.pim.hu/xhtml/spi-ro_gyorgy/Spiro_Gyorgy-Mit_ir_az_ember_ha_magyar.xhtml (2014. 09. 15.)
- Szabó Márton (1993): A rendszerváltozás szemantikája. In: *Politikatudományi Szemle*, 2. évf. 4. sz. 167–181.
- Vasvári G. Pál (2014a): *A következmény következménye.* Forrás: <http://gepnarancs.hu/2014/10/a-kovetkezmey-kovetkezmeye/> (2014. 10. 20.)
- Vasvári G. Pál (2014b): *Az utolsó szó jogán.* Forrás: <http://gepnarancs.hu/2014/12/az-utolso-szo-jogan/> (2014. 12. 1.)
- Zombory Máté (2011): *Az emlékezés térképei. Magyarország és a nemzeti azonosság 1989 után.* Budapest, L'Harmattan Kiadó.

SUMMARY

Remembrance Politics and Responsibility

SIPOS Gréta

The Second World War affected the life of many families. Even after seven decades we still distrust each other and largely ignore the past. Remembrance politics can help us deal with the past, especially if there is social consensus around it. Germany blazes the trail of remembering while Hungary is lagging behind. The paper describes the development of remembrance politics, its phases and importance.

Érák, szubkultúrák, szocializáció, férfi agy kontra női agy a gendernyelvészet tükrében

ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella

A tanulmány abból a gendernyelvészeti tételből indul ki, hogy a nők és a férfiak diskurzusa eltérő. A diszkrepanciák nemcsak a távoli szubkultúrákon belül nyilvánulnak meg, hanem mindennapi életünk folyamán is. Történelmi, diakrón síkon haladva a nőket megillető jogokra is kitérek, majd olyan jellemzőkre, mint az észlelés, az érzékelés, a szocializáció, az iskolázottság, a megkésett beszédfejlődés, az agyi reprezentáció és a nyelvi attribútumok a nők és a férfiak nyelvhasználatát tekintve.

A gendernyelvészet diszciplínája

A gendernyelvészet egy olyan tudományterületet takar, amely a nemek nyelvhasználatával foglalkozik, és arról gyűjt adatokat, hogy hogyan használják a férfiak és a nők a nyelv különböző modalitásait – beszéd, írás, számítógéppel segített kommunikáció –, hogyan viselkednek, miként kommunikálnak a magánéletben és a közélet különböző területein. Továbbá koherens egységbe rendezi a különféle tudományoknak és tudományterületeknek – orvostudomány, szociológia, pszichológia, földrajz, antropológia – a két nem nyelvhasználatát érintő ismereteit.¹ Egyes kutatók tagadják a gendernyelvészet létjogosultságát, utalva a nem szignifikáns eltérésekre, míg vannak laikusok, akik mindennapi tapasztalataik alapján úgy vélik, hogy a nők és a férfiak nyelvhasználata nagyon eltérő egymástól.

Kevésbé laikusok számára íródott Deborah Tannen: *Miért értjük félre egymást?* című könyve, melyben a szerző kultúraközi kommunikációként taglalja a férfiak és a nők diskurzusait. Nézete szerint különböző tapasztalatokra épülő szokások és minták hátlózatát hozzuk magunkkal, amely eltérő neveltetésünköl és szocializációnkból adódik. Kora gyermekkortól a fiúk és a lányok eltérő szubkultúrában nőnek fel, a szülők eltérő módon kezelik őket, másképp beszélnek hozzájuk, s ebből következik, hogy felnőttkorukban is másképp fognak kommunikálni.²

1 Huszár (2009)

2 Dobos (2006)

Érák, szubkultúrák, iskolázottság és szocializáció

Arisztotelész szerint a nő egy „fogyatékos lény”, Aquinói Szent Tamás szerint pedig „sikerületlen férfi”. A mitológia (perzsa, görög), és a zsidó–keresztény gondolkodás is utal a nők alacsonyabb rendűségére (például a vallásos férfiak reggeli imájukban köszönetet mondanak, amiért nem nőnek születtek, továbbá a nőt másodrangú emberként, a bűn forrásaként aposztrofálják). A kereszténység a nőt teszi felelőssé a bűnbeesésért, mondván, hogy a férfit ő csábította engedetlenségre, az isteni parancs semmibevételére. Jóval kevesebb olyan utalással találkozhatunk, ahol a nőt magasabb rendűnek ábrázolják (ilyen például a babiloni Istár, a szemita Asztarté, a görög Gaia, Rhea, Kübelé vagy az egyiptomi Ízisz, a teremtés hatalmas erejét, kegyetlenségét és bőkezűségét képviselő női istenségek, akiknek alárendeltjei a férfi istenek).³

Számos utalás szól arról is, hogy a férfiak uralják a diskurzusok magasabbra értékelt formáit, és ezt a nyelvész sem vonja kétségbe. Mindennek *történelmi vonatkozásai* is vannak, hiszen Európában a 17. század közepéig a nőknek nem volt joga felszólalni a parlamentben, nem vehettek részt a törvények megalkotásában, és teljesen alárendeltek voltak a férjüknek. A férj tartotta a kapcsolatot a külvilággal, és elvárták tőle, hogy jártas legyen a beszédben. Ezzel szemben a feleség kommunikációs gyakorlata főként a házon belül zajlott, tőle azt várták el, hogy a „csendje dicsérje”.⁴ A férj ellenőrző és fegyelmező jogot gyakorolhatott felesége személyét és tulajdonát illetően. Kijelölte kettejük tartózkodási helyét, megvolt a joga ahhoz, hogy felügyelje felesége barátait, társadalmi kapcsolatait, levelezését, és megakadályozhatta, hogy az otthonán kívül munkát vállalhasson. Így a férjnek joga volt ahhoz, hogy felesége mozgási és cselekvési szabadságát minden tekintetben korlátozza, hisz ő képviselte feleségét a közéletben, valamint a hatóságok előtt. Az 1794-es porosz törvénykönyv hasonló módon szabályozta a feleség jogait. A korlátozó rendelkezések egyike-másika a huszadik század második feléig fennmaradt, és az európai jogfejlődés úgy alakult, hogy csak a huszadik század közepén törölték el a házasságra vonatkozó joganyagból azokat az elemeket, amelyek különbséget tettek a férj és a feleség között.⁵

A női kommunikációs tér korlátozottságára azonban nemcsak történelmi példákat tudnánk felsorolni, hanem aktuális gyakorlatokat is: az afganisztáni tálib uralom érájában például még 1990-ben is megtagadták a nőktől az oktatást. Az új-guineai Gapun faluban a nőket kizárják a férfi házában tartott döntéshozó gyűlésekből, így a nők nem is ismerhetik meg közről a közvetlen, konszenzuskereső beszédstílust. Persze kevés ellenpéldát is találunk, ahol a nők kommunikációs tere sokkal tágabb kontextusba helyeződik. A tok pisin nyelvben például „kros”-ként (‘mérges’) ismert egy sajátosan női beszédműfaj, amely azon személyek hosszú, hangos szidalmazása, akik megsértették az érintett nőt. Eltérő továbbá a nemi diskurzus Pápua Új-Guineában is, ahol a nők szereprepertoárjához tartozott például a faksznízás, a rituális inzultus, a helyi nyelv-

3 Huszár (2009)

4 Juhász–Kegyesné (2011)

5 Huszár (2009)

ven való dühös kiabálás, mások (beleértve a férfiakat is) trágár szidalmazása. Ebben a nyelvben, a férfiak repertoárjához tartozik a problémák higgadt, kooperatív meg tárgyalása. A különbség abból fakad, hogy a közösség hiedelme szerint csak a férfiak birtokolnak bizonyos fontos tudáselemeket, amelyek megismerése a nőkre vagy a gyerekekre nézve veszélyes is lehet. A férfiaknak tehát mérsékelniük kell magukat a mindennapi beszélgetésben, nehogy titkos és veszélyes tudásuk illetéktelen fülekbe jusson. A férfiak birtokolta hatalom önmérsékletre kötelezi őket. Hasonló a helyzet a madagaszkári malgasz nyelvközösségekben, ahol a férfiak a mindennapokban is viszsza fogott, nyugodt stílusban tárgyalnak, kerülnek a konfliktusokat, és szükség esetén békéltető szerepet vállalnak.⁶

Azt sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy a nő és a férfi *társadalmi helyzete* nagyon különbözik egymástól az egyes történelmi korszakokban és kultúrákban. A nyugati társadalmakban élő nők számára az önmegvalósítás, a társadalmi felemelkedés számos lehetősége nyitva áll. Ugyanakkor a hagyományos iszlám társadalmakban még az arcukat is el kell takarniuk, ha kimennek az utcára, el vannak zárva a tágabb közösségtől, a tanulástól, a személyiség kibontakozásának legtöbb módjától. Az arab nők a szülőhazájuktól távol is rendkívül szigorú szabályok vonatkoznak az öltözködésben és az etikettben egyaránt. Még Londonban is sokuk arcát milliókat érő maszkok takarják. Teljesen természetes számukra, hogy az asszony a férj mögött cipekedik egy hosszú lepelben, miközben a férfi rövidnadrágban és strandpapucsban megy előtte. A drágább öltözeteket viselő asszonyoknak van lehetőségük arra, hogy férfiak nélkül vásárolhassanak, de ők sem szólhatnak a férfi eladókhoz, csupán mutogathatnak.

A nemek közötti lingvisztikai diszkrepanciákat az *iskolázottság hiányával* is magyarázzák a nyelvészkutatók. Magyarországon 1895-ig nők nem tanulhattak egyetemen, ekkor Ferenc József egy királyi határozattal engedélyezte felsőoktatási képzésüket, de csupán a bölcsész kari, az orvosi és a gyógyszerészeti karokon. 1918–19-ben egy rövid időre minden egyetemi képzés megnyílt a nők számára, ez azonban a húszas években megváltozott. Nem volt ugyan tiltó törvény, de rendeletek korlátozták a nők egyetemre jutását, és csupán 1946-tól kezdve nyíltak meg a nők számára az egyetemek kapui. A felsőfokú végzettségűek aránya az ezredfordulón billent át a nők javára.⁷

Ha a társadalmi nem és a *szocializáció* szemszögéből közelítjük meg az eltéréseket, akkor figyelembe kell vennünk, hogy a társadalom által elvárt viselkedésmódotokat neveltetésünk során sajátítjuk el (akárcsak az attitűdöket), s ennek során a lányokat a kedvességre biztatják, a fiúkat pedig az érdekérvényesítésre. Nem szabad megfélemlenünk továbbá a ruhaneműk színének és típusának megválasztásáról, amely csecsemőkorunktól fogva adott. A fiúk és a lányok eltérő nemi szocializációja mellett érdemes azt is megemlíteni, hogy a népmesékben, amelyekben nevelkednek, az aktív hatalommal bíró nők részben démonikus, részben nevetséges figurák: boszorkányok, gonosz mostohák, vasorrú bábák. Összességében elmondható, hogy a népmesék tradicionális nemi szerepfelfogást közvetítenek. A gyerekek nemi szerepre való szocializációja a családban

6 Uo.

7 Huszár (2009)

és annak szűkebb környezetében kezdődik el. A nyelvi szocializáció ennek során kétféle szerepet játszik: egyfelől a gyereket példamutatással és hibáinak javításával megtanítják beszélni, másfelől a nyelv közvetítésével tanítják meg a viselkedésre.⁸

A lingvisztikai diszkrepanciák megnyilvánulásai a nyelv egyes szintjein

Egy európai ember számára a nemek közötti nyelvi különbség talán a fonetika és a fonológia szintjén a legmeglepőbb, mert nehezen tudjuk elképzelni, hogy egy férfi és egy nő más hangot ejt ki ugyanazon szónál. A *fonológiai oppozíció*t tekintve a csukcs népnél Jespersen azt a megfigyelést rögzítette, hogy míg a férfiak az alábbi szavakat: »nirak« ('kettő'), »rerka« ('rozmár') ebben a hangi összetételben ejtették, addig a nők »nizak« és »zerka«-ként.⁹ A bengáli indiai nyelvben a nők kezdő /l/ hangot használnak, ellentétben a férfiakkal, akik kezdő /n/ hangot ejtenek.

Fonetikai síkon haladva tovább elmondható, hogy a nők alaphangja magasabb, mint a férfiaké. Míg a férfi zöngéjének alaprezgése 80–140 Hz, úgy a nőé 160–260 Hz.¹⁰ Ez a különbség anatómiai, biológiai, kulturális és szociális tanulási folyamatokkal és eltérésekkel magyarázható, többek között azzal, hogy a férfiak hangszalagjai hosszabbak és vastagabbak. A fiúk és a lányok hangszalagjainak különbsége a nemi hormonok, de leginkább a tesztoszteron fokozott termelődésének hatására kezd tíz és tizenhat éves kor között kialakulni. Noha a hangmagasság testi alapja, a hangszalagok eltérő hosszúsága csak kamaszkorban kezd kialakulni, a fiúk már hatéves koruk körül elkezdene mélyebb hangon beszélni, mint a lányok, azáltal, hogy a gégefőjüket leszorítják, és a hangzó üreget tudatosan megváltoztatják. A nők gazdagabb mondatfonetikai eszközzel élnek, dallamosabban, színesebben beszélnek, és nagyobb kiterjedésű dallamsémát használnak.¹¹ Sok esetben még a kijelentő mondatokat is kérdő intonációval alkalmazzák.

A *morfológiai* szintet tekintve Kaliforniában a yana és a chiquito férfi indiánok – ellentétben a nőkkel – még egy ragot fűznek hozzá a szavaikhoz abban az esetben, ha azonos neműekhez beszélnek. Például, ha egy nőhöz beszélnek, a „szarvas” szóra azt mondják, hogy „ba”, a „bana” helyett, amit egy férfinak mondanának. Sapir szerint ez a jelenség a megadott kommunán belül a nők alacsonyabb státuszára utal.¹² A morfológia kapcsán fontos megemlíteni, hogy a személyragok a társadalmi nem változásait dokumentálják. A hindi nyelvben például az ige személyragjaival utalnak a beszélő személy nemére.

Érdekességgéppen megemlítendő, hogy a két nem között álló eunuchok, a hijrák pillanatnyi külső megjelenés, azaz ruha alapján választják meg a személyragot.¹³ Edina Eisskovits¹⁴ a Sydney munkásövezetében élő kamaszokon végzett kutatómunkájában a

8 Huszár (2006)

9 Huszár (2009)

10 Kassai (1998)

11 Hewton (1995) 60.

12 Sapir (1921)

13 Hall (1997)

14 Coates (1993)

nem standard múlt idő és a nem felcserélhető „don't” használatát vizsgálta. Felmérése kimutatta, hogy utóbbi használata egyértelműen nemspecifikus a férfiak körében.

A *lexémák* tekintetében külön kiemelendő a *verbális tabuk*, az „üres” melléknevek és a *nyomatékosító szavak* használata a nemek tükrében. Lakoff¹⁵ a kedveskedő megszólításokat, mellékneveket és a nyomatékosító elemeket is a nőknek tulajdonította, mint például: „imádnivaló”, „bájos”, „édes/cuki”, „aranyos”, „isteni”, „annyira”, „olyan”. Ami a nyomatékosító szavakat illeti, Jespersen¹⁶ szerint az „annyira” szó egy örök érvényűen feminin kifejezés, amely az „aranyos” jelzővel párosítva igen elterjedt a nők körében.¹⁷

A *kommunikatív stratégia* szempontjából a *káromkodást kifejező lexémákról és a tabunak számító kifejezésekről* írtakat is áttekintettem a gendernyelvészeti szakirodalomban. Lakoff és Kramer kutatásai¹⁸ is igazolták, hogy a férfiak többet cáromkodnak, és gyakrabban használják a „francba” kifejezést, míg a nők ehelyett az „istenem” szót preferálják. Ha a nyugati társadalom színterét vizsgáljuk meg, megállapíthatjuk, hogy a trágár szavak nyilvános használata a 19–20. században a nők számára tabuszerűvé vált, használatát az erővel és a férfiasággal kapcsolták össze. Egy 1940-es felmérés azt mutatta ki, hogy a nők kevesebb trágár szót használtak, mint a férfiak.¹⁹

Amit tilos kiejteni: nyelvi tabuk

A *tabunak számító kifejezések* kapcsán, a női nyelvi tabukat vizsgálva Caroline Humphrey²⁰ döbbenetes lingvisztikai eredményekre jutott Mongólia távoli településein. Rámutatott, hogy a nők számára tilos egyes szavak kiejtése, mint például a ragadozóké, a hegyké, a folyóké, mert azt tanítják nekik, hogy szellemek szállják meg ezeket az állatokat és helyeket, ezért tilos kiejteni a nevüket. Tilos továbbá kiejteniük a férjük bátyjának, apjának és nagyapjának, bármely férfi rokonának a nevét. A nyelvi szabályok még arra is kiterjednek, hogy azokat a szótagokat is tilos a nőknek kiejteniük, amelyek megegyeznek vagy esetleg hasonlóak a tiltott nevekhez. Ha például a férfi neve „Xarzun”, amely a „xarax” (‘nézni’) szóból származik, akkor a nőnek ezt a szót kerülnie kell, továbbá a „xar” (‘fekete’) szót is. Ehelyett a „bargaan” kifejezést kell használnia, amely mongolul azt jelenti, hogy ’sötét, homályos’.²¹

Hasonló nyelvi tabuk jöttek létre a bengáli közösségen belül, ahol a fiatalabb beszélőpartnernek tilos a feljebbvalóját a nevén szólítani. Mivel a nő a férje alárendeltje, ezért nem ejtheti ki a nevét. Amikor utalna rá, akkor mindezt körülírással teszi, mint például: „suncho” „hallod?”. Ha például a férj neve „Tara”, ami ’csillag’-ot jelent, akkor feleségének tilos férje nevét kiejteni, helyette a „nokkhotra” szót használja férje megszólítására, melynek jelentése ’mennyei test’.

15 Lakoff (1973)

16 Jespersen (1922)

17 Coates (1993)

18 Kramer (1974)

19 Huszár (2009)

20 Humphrey (1978)

21 Coates (1993)

A tabuk kapcsán talán a legmegdöbbentőbbek a zulu nyelv egyes tilalmai, amelyek megszegéséért halálbüntetést alkalmaznak (ha például a feleség kiejti az apósa vagy annak férfi testvéreinek nevét). Ha a tabu név /z/-t tartalmazna, akkor például az „amanzi” szó (‘víz’) használata tilos lenne, és helyette az „amandabi” kifejezést kellene használniuk.²²

A nemek közötti nyelvi tabut tekintve a laterális közvetettség szélsőséges formájára van szükség abban az esetben, amikor a közvetlen illokúciós aktusokat tabu tiltja. Bizonyos ausztráliai népcsoportoknál „*anyósnyelvek*” alakultak ki, amelyeket olyan rokonok jelenlétében használnak, akik előtt tilos beszélniük.²³ Amikor például egy asszony kommunikálni akar a vejével, akit nem szólíthat meg közvetlenül, akkor egy közelben lévő kutyához vagy gyerekhez beszélhet csupán. Mivel közvetlenül nem mondhatja ki, hogy: „naindan naiya may ken ya’a” (‘vej, én dohányom semmi’), ezért kerülőnyelven a lánya kutyájához szól: „kemian mampi naiya kon katume” (‘lányom fia, azaz a kutya, a tuwa gyerek gyereke, én dohány semmi’). Abban az esetben, ha a vejnek nincs dohánya, ahelyett hogy közvetlenül válaszolna, ő is a kutyának intézi mondandóját: „naindan naiya katum” (‘fiú a kutyához, nekem sincs’). Ha mégis lenne egy kis dohánya, akkor azt mondhatná: „inwé nainda wetta” (‘fiú, itt van egy kis semmire se jó’). A Wik Monkan szubkultúrában az emberek az „oldalra beszédet” alkalmazzák (nonk wonk tonn) a lineáris címzetthez szóló „egyenes beszéddel” szemben (wik koi’um).²⁴

Chilében, az araukániai kultúrában mást várnak el a férfi, és mást a női beszédétől. Az araukániai férfitől, aki kiváló társalgó és szónok, sőt kitűnő emlékezzettel is rendelkezik, a társadalma azt várja el, hogy gyakran kommunikáljon, mivel a beszéd a vezetői szerepvállalás és a férfias értelem jele. Ugyanakkor a nő nyugodt, alávett és férje jelenlétében hallgató. Az összejöveteleken, míg a férfiak kommunikálnak, addig a nők összegyűlve, szótlanul ülnek, vagy legfeljebb suttognak. Ebben a szubkultúrában a nők csak egyfajta társas éneklés (ulkantun) segítségével fejezhetik ki az állapotukat, mely segítségével kifejezhetik a figyelmetlenséggel, a helytelen bánásmóddal vagy a zavartságukkal kapcsolatos érzéseiket. Kizárólag abban az esetben nézik el egy nőnek a kiemelkedő verbális teljesítményt, ha egy szellem sámánisztikus közbenjárójaként szólal meg.²⁵ Amikor a feleség először lép be a férje házába, elvárják tőle, hogy némán, a fal felé fordulva lekuporodjon, és senkire se nézzen. Hónapoknak kell elteltie, mire megengedik neki, hogy megszólaljon, de akkor is csak módjával.

A madagaszkári társadalomban a férfiakra például csak azért jellemző az indirekt beszédmód, mert az magasabb presztízsű közlésmóddal jár együtt, míg a madagaszkári nők direkt közlésformája egy tisztátalan, de mindenképpen alacsonyabb presztízsű változat.²⁶

²² Coates (1993)

²³ Pléh et al. (2001)

²⁴ Uo.

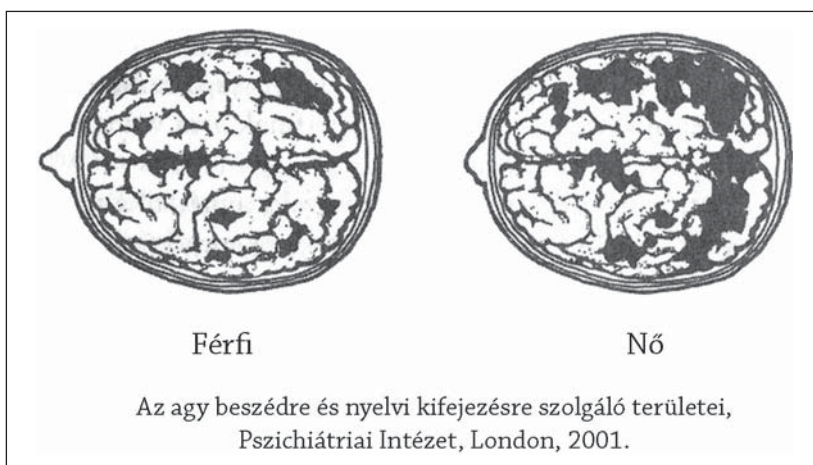
²⁵ Hilger (1957)

²⁶ Juhász-Kegyesné (2011)

Férfi agy kontra női agy: eltérő agyi leképeződés, észlelés, érzékelés és beszédprodukción

Tudományos kutatások igazolják, hogy a genetikailag vezérelt, eltérő fejlődés a fiúk és a lányok esetében az agyban is kimutatható különbségekhez vezet. Katherine Bishop és Douglas Wahlsten 1997-es összehasonlító metaelemzése²⁷ komputertomográfias felvételekkel bizonyította, hogy a corpus callosum (a jobb és a bal agyféltekét összekötő szerv, a kerges test) nagysága és idegsejthálózatának gazdagsága nagy különbséget mutat a két nemi csoport között. Boncolások azt tárták fel, hogy a nőknél a két agyféltekét összekötő kerges test vastagabb, mint a férfiak esetében. Az ezen keresztül futó pályák keresztmetszete nagyobb, a rostok dúsabbak, több idegsejtet tartalmaznak, ez pedig élelnebb kapcsolatot tesz lehetővé a két félteke között. A kerges test átlagosan 10 százalékkal vékonyabb a férfiaknál, és 30 százalékkal kevesebb kapcsolatot létesít a két félteke között. Mivel a férfiaknál a kerges test kevesebb rostot tartalmaz, a jobb és a bal agyfélteke működése függetlenebb egymástól. Mivel a kognitív feladatok (így a beszéd is) mindkét agyfélteke aktivitását megkivánják, a kettő közötti fokozottabb kapcsolat női előnynek mondható. Egyes kutatók úgy vélik, hogy ezen anatómiai adottságok következtében a nőknél a nyelvi funkcióba jobban bevonódik mindkét agyfélteke, ez pedig jobb teljesítményhez vezet. Bennett Shaywitz 1995-ös kísérlete alátámasztja ezt a megfigyelést, amely igazolta, hogy a verbális feladatok megoldásakor a férfiaknál csak a bal agyfélteke mutat aktivitást.²⁸

Az agy rétegfelvételei alapján megállapítható, hogy a nők beszédkapacitása lényegesen nagyobb a férfiakénál, mivel a beszéd és a nyelvi kifejezés mezői jóval kiterjedtebbek (1. ábra).

1. ábra: A nyelvi kifejezés mezői az agyban²⁹

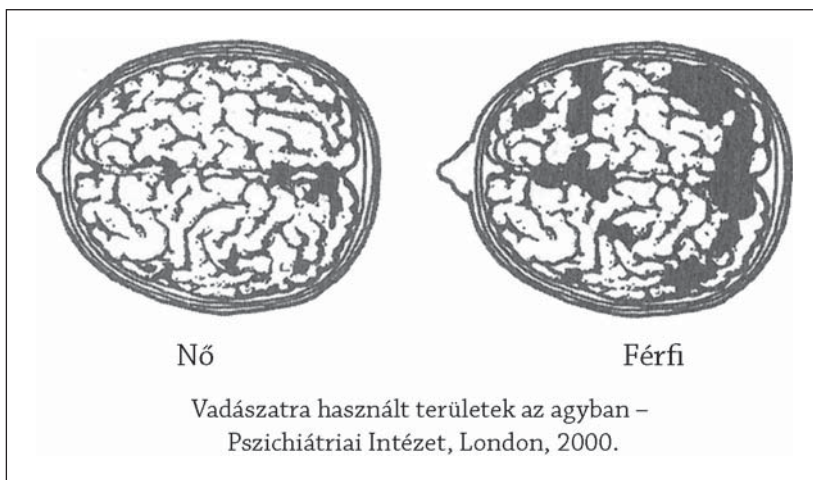
²⁷ Bishop–Wahlsten (1997)

²⁸ Huszár (2009)

²⁹ Forrás: Pease–Pease (2005)

A női verbalitást nemcsak az agyban megtalálható, nyelvi kifejezésre használt területek kiterjedtsége segíti elő, hanem az ösztrogén hormon is, amely a kommunikációért felelős idegsejtkapcsolatok kialakulását is elősegíti. Ha az agy méreteit vesszük alapul, akkor a férfiaké átlagosan 1336 grammot, míg a nőké 1198 grammot nyom. A nőknél nagyobb a hippocampus mérete, amely a rövid távú memóriáért felel, míg a férfiaknál a fali kéreg és az amygdala nagyobb. A női agyban 50 százalékkal kevesebb szerotonin található, mint a férfiakéban, s ez depresszívebb hajlamot idézhet elő.

Az észlelésben és az érzékelésben is kimutathatók eltérések, mely biológiailag determinált teljesítménykülönbségeket ugyancsak célszerű figyelembe venni. A kutatások szerint a látást kivéve minden érzékelési és észlelési modalitásban jobbak a nők. Megbízhatóbbak a megítéléseik a négy alapvető íz terén, szaglásuk, tapintásuk és hallásuk is jobb. A lány csecsemők négyszázszor gyakrabban veszik fel a szemkontaktust másokkal, mint a fiú csecsemők. Noha a látás tekintetében, a látásélesség és a térlátás kapcsán a férfiak érnek el jobb mutatókat, a nők sötétben jobban látnak, és periférikusan is. A szintévesztés a férfiakat érinti, és ők is örökítik tovább ezt a hajlamot. A férfiak jobbak a térérzékelésben, jobban eligazodnak a térképen, ügyesebben navigálnak járműveikkel, és jobban fel tudják mérni a sebességet, szöveget, távolságot, továbbá a térbeli koordinátákat. A gyakorlatban ügyesebbek a párhuzamos tolatásos parkolásban, az autópályára történő besorolásban, a labdajátékokban és a mozgó célpont eltalálásában. Mivel a férfi 100 ezer éven keresztül minden reggel felkelt és leterített egy ehető célpontot, ezért az agyban olyan speciális területek fejlődtek ki nála, amely képessé tette az ügyes vadászatra. Mai szóhasználattal élve: az agy vizuális-térérzékelő területe a férfiaknál jóval fejlettebbé vált, mint a nőknél (2. ábra).

2. ábra. Az aktív térérzékelő területek³⁰

30 Forrás: Pease–Pease (2005)

Ugyanakkor a perceptuális fürgeség kapcsán a női mutatók jobbak.³¹ Fontos tapasztalat, hogy a fiúknál gyakrabban fordul elő megkésett beszédfejlődés, diszlexia és dadogás, mint a lányoknál. A lehetséges káros hatás a magzatkorban – Galaburda és Geschwind szerint³² – a fiúk testében keringő férfi tesztoszteronhormon, amely gátolja a kéreg növekedését. A két agyfélteke fejlődésének eltérő sebessége miatt a bal oldalra gyakorolt hatás súlyosabb lehet a jobb oldalánál. Ez a magyarázat tehát a nők beszéd-képességben megmutatkozó előnyére, a fiúk szempontjából pedig a „rosszul időzített” hormonális hatásra.³³ Számszerűsítve: a megkésett beszédfejlődés 70 százalékban a fiúkat veszélyezteti, továbbá a megkésett beszédfejlődés apai részről kétszer olyan gyakran öröklődik.³⁴ A dadogás, amely a beszéd folyamat zavarát mutatja, a fiúk 4 százalékát érinti.³⁵ Az autizmus, amely idegrendszeri károsodás, a fiúk esetében 3–5-ször gyakoribb, ugyanakkor ezt a viselkedésvizart oxigénhiány és magzatkori fertőzés is okozhatja.³⁶ Nem meglepő továbbá, hogy az anyanyelv-elsajátítási zavarok feltérképezésénél lányok esetében 2 éves, fiúknál pedig 2,5 éves kor a fiziológias, életkori határ.³⁷

A férfiak agya leginkább „egyfókuszú”, rekeszekre tagolódik egy fő funkcióval, amely a többitől függetlenül működik. Egyfelől ez pozitívum is lehet, mivel a férfi könnyen válhat egy terület elhivatott szakértőjévé. Nem csoda, hogy a világ műszaki szakembereinek 96 százalékát férfiak teszik ki. Az érem másik oldala viszont az, hogy az „egyfókuszú” koncentrálással könnyen elveszíthetik a fonalat. Példa erre az az fMR-vizsgálat, amely kimutatta, hogy olvasás közben annyira ki tud kapcsolni a férfiak agya, hogy közben alig hallanak.³⁸ Ezzel magyarázható az is, hogy kétszer nagyobb a vezetés közben mobilozó férfiak baleseti rátája, mint a nőknek. Ezzel szemben a női agy többfókuszú: miközben kávézik, telefonál, programot futtat le egy számítógépen, paralel figyel a háttérben zajló beszélgetéseket. Beszéd közben elkalandozik, vagy több vágányon beszél még egy mondaton belül is. Gondoljunk csak a klasszikus anyasze-repre: mi mindent visznek véghez párhuzamosan, vagy hány elvégzendő teendőn kalandozik az agyuk. A nők agya alvás közben is aktív, nem csoda hát, hogy a személyi asszisztensek 96 százaléka nő.

Közkeletű vélekedés, hogy a nők *nyelvi képességeikben* túlszárnyalják a férfiakat, illetve hogy a lányok felülmúlják a fiúkat.³⁹ Ez az állapot kora serdülőkorra kiegyenlítődik. A nőknek gyorsabb a lexikális hozzáférésük, így a reakcióidejük is gyorsabb, hiszen a szóaktiválásuk 2786,6 ms, míg a férfiaké 3371,4 ms.⁴⁰

Hyde és Linn metaelemzéséből⁴¹ – amelyet 165 amerikai vizsgálatára, összesen mintegy 1,5 millió ember tanulmányozására alapoztak – kiderült, hogy a nők olvasási

31 Huszár (2009)

32 Uo.

33 Uo.

34 Gósy (2007)

35 Gósy (2005)

36 Uo.

37 Gósy (2000)

38 Pease–Pease (2005)

39 Füredi–Huszár (1986)

40 Gósy (1998) 193.

41 Hyde–Linn (1988)

készségben, anagrammakészítésben és esszéírásban is felülmúlták férfi társaikat. Érdekes továbbá, hogy míg egy férfi 2–4 ezer szót használ átlagosan naponta, addig egy nő 6–8 ezret. Míg a nők a stresszt oldják, jutalmaznak, kötődést és kapcsolatteremtést fejeznek ki a verbalitásukkal, addig a férfiak tényközlésre és problémamegoldásra törekcszenek, s ez sok esetben feszültséget hozhat létre a két nem között, mivel mások a kommunikatív elvárások egymással szemben.⁴² Például amikor a férfi mered maga elé, magában töpreng, a tévét kapcsolgatja vagy horgászlik, akkor a nő inkább aktivitást várna el tőle. Ilyenkor nem vesszük figyelembe, hogy a férfi agyában úgynevezett „sem-midoboz” is található a többi rekesz mellett – sport, család, munka –, ami annyit tesz, hogy az agyát ki tudja kapcsolni, s közben nem gondol semmire (ilyenkor hajlamosak a nők faggatózni, és félreértelmezni az inaktivitást), holott ez a „semmidoboz” adott a férfagyban, és ez az, ami kikapcsolja őket a mindennapos problémák össz-tüzéből.

A férfi és a női diskurzus közben felmerülő félreértések elkerülése végett is érdemes behatóbban vizsgálni a két nem kommunikációs elvárásait és képességeit egyaránt.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bishop, Katherine M. – Wahlsten, Douglas (1997): Sex Differences in the Human Corpus Callosum: Myth or Reality. In: *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, Vol. 21. No. 5. 581–601.
- Coates, Jennifer (1986): *Women, men and language*. London, Longman.
- Dobos Csilla (2006): A társadalmi nemek és a nyelvhasználat kapcsolatának vizsgálata a pragmatika és a diskurzuselemzés elméleti keretében. In: Kegyesné Szekeres Erika (szerk.): *Sokszínű nyelvészet II*. Miskolc, Passzer.
- Füredi Mihály – Huszár Ágnes (1986): Műfaji és nemi kommunikációs sajátosságok matematikai és statisztikai vizsgálata. In: *Pszichológia*, 6. évf. 3. sz. 369–383.
- Gósy Mária (1998): Színmegnevezések gyermekkorban és felnőttkorban. In: Lengyel Zsolt – Navracscsics Judit (szerk.): *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok II*. Veszprém, Veszprémi Egyetem.
- Gósy Mária (2000): *A hallástól a tanulásig*. Budapest, Nikol Kkt.
- Gósy Mária (2005): *Pszicholingvisztika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Gósy Mária (2007): *Beszédészlelési és beszédmegértési zavarok az anyanyelv-elsajátításban*. Budapest, Nikol Kkt.
- Hall, Stuart (1997): Representantion. In: *Cultural representations and signifying practice*. London, SAGE Publications Ltd.
- Hewton, Naika (1995): *Foundations of understanding*. Amsterdam, John Benjamins.
- Hilger, Mary Inez (1957): *Araucanian child life and its cultural background*. Washington, Smithsonian Institution.
- Humphrey, Caroline (1978): Pastoral Nomadism in Mongolia: The Role of Herdsmen’s Cooperatives in the National Economy. In: *Development and Change*, Vol. 9. No. 1. 133–160.
- Huszár Ágnes (2006): Az együttműködés nyelvi jelei. In: *Beszédgyógyítás*, 17. évf. 1. sz. 33–47.
- Huszár Ágnes (2009): *Bevezetés a gendernyelvészetbe: miben különbözik és miben egyezik a férfiak és a nők nyelvhasználatá és kommunikációja?* Budapest, Tinta Kiadó.
- Huszár Ágnes (2009): Női nyelv? Férfi nyelv? – Gendernyelvészet Magyarországon. In: Magyar Tudomány 3. Budapest, MTA.
- Hyde, Janet S. – Linn, Marcia C. (1988): Gender Differences in Verbal Ability: A meta-analysis. In: *Psychological Bulletin*, Vol. 104. No. 1. 53–69.

42 Pease–Pease (2005)

- Jespersen, Otto (1922): *Language: Its Nature, Development and Origin*. New York, Henry Holt & Company.
- Juhász Valéria – Kegyesné Szekeres Erika (2011): *Társadalmi nem és nyelvhasználat. Válogatott szemelvények az angol és a német szakirodalomból*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Kassai Ilona (1998): *Fonetika*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kramer, Cheris (1974): Women's speech: Separate but unequal? In: *Quarterly Journal of Speech*, Vol. 60. No. 1. 14–24.
- Lakoff, Robin (1973): Language and Woman's Place. In: *Language in Society*, Vol. 2. No. 1. 45–80.
- Pease, Barbara – Pease, Allan (2005): *Miért hazudik a férfi? Miért sír a nő?* Budapest, Park Könyvkiadó.
- Pléh Csaba et al. (2001): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sapir, Edward (1921): *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York, Harcourt, Brace and Company.

SUMMARY

Eras, Subcultures, Socialization – the Brain of Men Versus Women in the Framework of Gender Linguistics and Psycholinguistics

ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella

The focus of the study derives from the proposition of gender linguistics claiming that the discourses of women and men are different. The discrepancies are not only manifested in remote subcultures, but in our everyday life as well. I examine what rights women were entitled to throughout history, while also describing areas such as perception, senses, socialization, education, retarded speech development, brain representation and linguistic attributes concerning the language use of women and men.

A természetkárosító falopások (fakivágások) jellemzői, területi és időbeli jellegzetességei

ZACHAR Zalán

A tanulmány szerzője kriminálstatistikai adatok segítségével, bűnügyi fertőzöttségi térképekkel tárja fel a természetkárosító falopások, fakivágások elkövetésének területi és időbeli jellegzetességeit. Magyarország megyéinek összehasonlító vizsgálatával rávilágít azokra a földrajzi-társadalmi tényezőkre, amelyek közvetlenül befolyásolhatják a bűncselekménytípus előfordulását, illetve fokozhatják a bűnalkalmak lehetőségét.

Az erdő – éppúgy, mint a mező és a rét vagy a vizek és a lápok világa – a táj alkotója, az ország élővilágának szerves része, számos célt szolgáló növénytakaró-típus és sokféle hasznot hajtó tájjelenség. Az erdőt alkotó fák energiaforrások is, ezért válnak bűncselekmény-elkövetés tárgyává. Ezekből adódóan az erdő a környezet és természet elleni bűncselekmények elkövetésének meghatározó helyszíne is. A tanulmány célja feltárni a természetkárosítással járó falopások, fakivágások tényadatainak összegyűjtésével a bűncselekmények elkövetésének területi és időbeli jellegzetességeit. Melyek azok a tényezők, amelyek közvetve vagy közvetlenül befolyásolják az ilyen jellegű bűncselekmények előfordulását, a bűnalkalmak lehetőségét?

Antropogén erdőpusztulási okok

Az ember általi erdőpusztításnak világszerte két fő oka van. Ennek megfelelően gazdasági érdekeken alapuló nagyüzemi és megélhetési erdőirtásról beszélhetünk. Például Brazíliában, Amazonas tartományban a fakitermelés 80 százaléka illegális. Az erdők gyakran esnek a korrupció áldozatául még fejlett országokban is, néhány fejlődő országban pedig a politikai és családi érdekek szinte a teljes erdőtakaró kiirtását eredményezték. Jól példázza ezt a Fülöp-szigetek esete, ahol Ferdinand Marcos diktátor a szövetségeseinek fakitermelési koncessziókat adott, s így az 1960-as években még a világ második legnagyobb faexportőrének számító ország a 20. század végére már behozatalra szorult.¹

Magyarországon évente 300–400 ezer köbméternyi fát termelnek ki engedély nélkül. Az okozott kár évente meghaladja a 75 milliárd forintot. A megélhetési falopás mozgatórugói az egzisztenciális szempontok, ebben az esetben viszonylag kis mennyi-

1 Kerényi (2003) 144.

ségben, egyszerű eszköz használatával tulajdonítanak el fát. A lopás körülményeiből, helyszínéből vagy az egyéb okból adódó környezeti károkozás sokkal jelentősebb az anyagi károkozásnál. A fákat általában szakszerűtlenül, derékmagasságban vágják ki. Nem válogatnak a helyszínek, fafajták, különböző korú és méretű fák között, ezáltal kipusztul a természetvédelmi területen, nemzeti parkban élő, fokozott védeltséget élvező és a hegyoldalon álló, eróziót megakadályozó fa is.

A másik elkövetői csoportot azok képviselik, akik gazdasági érdektől vezérelve, szervezeten, nagy teljesítményű eszközökkel és nagy mennyiségben termelnek ki és tulajdonítanak el jogtalanul fát. Ezek az elkövetők sokszor nagy területű, egybefüggő erdőt irtanak ki, ezáltal a magas összegű anyagi kár mellett környezeti-természeti kárt okozva. A termelés célja egyrészt az emberi igények kielégítése, másrészt a termelő vállalat (vállalkozó) számára a haszon biztosítása.

Jogsabályi háttér

2010 előtt a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó értékű falopókkal szemben a területileg illetékes jegyző járt el. Általában egy csekély összegű pénzbírságot szabott ki, amely nem volt arányos az okozott természeti kárral. 2010 után szigorodott a szabálysértési törvény, így a kisebb fajsúlyú eseteket is súlyosabban büntették. Az elkövetőket őrizetbe vételük mellett gyorsított eljárásban ítélték – lefoglalva az elkövetési eszközt – a cselekmény súlyától függően pénzbírságra, elzárásra, felfüggesztett vagy akár letöltendő büntetésre.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) hozott változást és biztosítja a szigorúbb fellépést a fatolvajokkal szemben. Ha a favágás és az eltulajdonítás az erdőből történik, akkor a Btk. 370. § (2) bekezdés bi) pontja alapján egy fa esetében is bűncselekményt valósít meg az elkövető. Az erdő fogalmát az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény (a továbbiakban: Evt.) 6. § (1) bekezdése határozza meg.²

Szükséges kiemelni, hogy az új törvényi szabályozás szerint az 50 000 Ft-os értékhatár alatti falopás – amennyiben nem fakivágással követik el, hanem például a már korábban kitermelt és depózott fakészletből vagy az erdőtalajhoz már nem kötődő, kidőlt, úgynevezett „holt fát” lopnak – önmagában nem valósítja meg a lopás bűncselekményét. Felmerülhet azonban a természetkárosítás gyanúja, amennyiben a kidőlt fa esetében a lopás fokozottan védett, illetve védett fát érint, vagy a fa védett élőlények élőhelyeül szolgált. A jelenleg hatályos Btk. a korábbi, 1978.évi IV. törvénnyel ellentétben már külön szabályozza a természetkárosítással, a természeti értékek és területek védelmével kapcsolatos rendelkezéseket.

A Btk. 243. §-a határozza meg, mikor is beszélhetünk természetkárosító falopásról. Ez a tényállás tartalmazza a természetkárosítással, a természeti értékek és területek védelmével kapcsolatos rendelkezéseket. A bűncselekmény megvalósulhat a Natura 2000 hálózat által érintett terület, barlang, védett természeti terület vagy védett élő

2 E törvény alapján erdő: az Országos Erdőállomány Adattárban erdőként nyilvántartott terület.

szervezetek élőközössége, illetve azok élőhelye ellen. Ezek jogellenes, jelentős mértékű megváltoztatása meríti ki a természetkárosítás tényállását. A jelentős mérték megállapítása minden esetben szakértői kérdés. A törvény a bűncselekmény gondatlan elkövetését is büntetni rendeli. Ilyen például a felelőtlen emberi magatartás következtében kialakult erdőtűz.

A Natura 2000 hálózat által érintett területek összefoglalóan az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló jogszabály szerinti különleges madárvédelmi területet, különleges természetmegőrzési vagy annak jelölt területet, illetve kiemelt jelentőségű természetmegőrzési vagy annak jelölt területet jelenti. Ezt a kategóriát az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet vezette be a magyar jogba. Az erdőtörvény kínálta lehetőséggel is érdemes élnünk, amely az engedély nélküli fakitermelést bünteti köbméterenként 30 000 Ft-tal.

Mi utalhat a bűncselekmény gyanújára?

Amennyiben a helyszínen tartózkodó, fakitermelést végző személy az érintett erdő-részre vonatkozóan tulajdoni lappal, illetve az Evt. 70. § (3) bekezdése szerint meghatározott erdőgazdálkodó által kiállított okirattal, a jogosult erdészeti szakszemélyzet által kiadott erdőgazdálkodási műveleti lappal (vagy annak másolatával) nem rendelkezik, úgy alapos a gyanú arra, hogy illegális tevékenységet folytat.

Segítségünkre lehet az Evt. 61. § (2) bekezdése szerinti szabályozása: „Tilos az erdő látogatójának – a munkavégzésre jogosultakon kívül – motorfűrész, 500 g-nál nagyobb fejtömegű fejszét, 30 cm-nél nagyobb vágólap-hosszúságú kézfűrész magánál tartani a közforgalom előtt meg nem nyitott erdei utakon és az erdőben.”³

Amennyiben a fakitermelésen tettenérés nem történt, és a hatósági ellenőrzésre a faanyag szállítása során kerül sor, az Evt. 90. § (1)–(4) bekezdése az irányadó. „(1) Az erdőgazdálkodó megbízása alapján a jogosult erdészeti szakszemélyzet az erdőből kitermelt faanyag származásáról a szállításhoz köteles igazolást, szállítójegyet kiállítani, melynek alapja az erdőgazdálkodási műveleti lap.” A (3) bek. szerint a szállítójegyet a faanyag szállítója köteles a szállítás során magánál tartani, és azt a hatóság képviselőjének felszólítására bemutatni.”⁴

Az erdőből történő falopás tényének megállapítását követő halaszthatatlan rendőri-bűnügyi feladatok a következők:

- az erdőtulajdonos felkutatása, értesítése, tanúkénti kihallgatása;
- az elkövetők előállítása;
- a kivágott faanyag és az elkövetés eszközének (pl. motorfűrész) lefoglalása;
- helyszíni szemle lefolytatása (kellő szakértelemmel rendelkező egyéb személy jelenlétében célszerű végrehajtani);⁵

3 Sárközi (2013) 2.

4 Uo. 3.

5 Ennek keretében az érintett faanyagból mintát kell venni. A helyszíni szemle során érdemes rögzíteni az elkövetéshez használt eszköztől származó gumiabroncs-lenyomatot, amely szintén az elkövetőhöz vezethet.

- a gyanúsított kihallgatása;
- házkutatás végrehajtása (az elkövetők lakcímén található farönkök hatósági jelölése és azokból mintavétel).⁶

Ezt követően kerülhet sor a NAIK ERTI (Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ, Erdészeti Tudományos Intézet) szakértői kirendelésére az eljárás során a farönkökből vett minták egyedazonosságának DNS-markerekkel történő ellenőrzésére.

A bűnjelek genetikai vizsgálata

A bűnjelek genetikai vizsgálata egy viszonylag új keletű dolog. Régebben a falopás bizonyítására csak tettenérés esetén volt lehetőség. Ez az új módszer lehetőséget ad a nyomozó hatóságnak arra, hogy a lehetséges elkövető ellen a gyanút kétséget kizáróan megalapozza, továbbá az elkövetés tárgyát az elkövetőnél kétséget kizáróan azonosítsa.

Folyamata

Az eljárás során a bűncselekmény helyszínén visszamaradt, érintett faanyagból (tuskóból) mintegy két körömmnyi nagyságú mintát veszünk egy éles eszközzel, közvetlenül a fakéreg alatti legfrissebb szövetállományból. Ugyanezt a mintavételt végrehajtjuk a bűncselekménnyel gyanúsítható személynél a házkutatás vagy egyéb eljárási cselekmény során fellelt faanyagból. A mintavételhez a tuskókat és rönköket számozással kell jelölni és biztosítani kell a minták sorszámmal ellátott egyenkénti csomagolását. A mintákat megfelelően bűnjelezzük, lehetőség szerint önzáró nejrontasakba, mintánként külön-külön csomagolva és alkoholos filccel jelölve. A mintákat hűtőszekrényben, 2–4 °C-on szükséges tárolni. A nyomozás során a NAIK ERTI igazságügyi agrár DNS-szakértőjét kirendeljük, a szakvélemény beszerzése céljából. A szakértő rendelkezésére bocsátjuk a korábban általunk levett faanyagmintákat, amelyek a szakértői vizsgálat tárgyát képezik. A szakértőnek választ kell adnia arra, hogy a benti minták meggyeznek-e. A szakértő a friss faanyagmintákat kézhezvételtől felhasználásig 4 °C-on tárolja. A mintákból DNS-kivonást hajt végre módosított CTAB-módszerrel. Az egyedazonosításra alkalmas DNS-markereket felszaporítja PCR reakcióval DNS-mintánként, amelyek fafajok esetében különbözőek. Megadja a markerrégiók pontos méretét fragmentanalízis során (ABI Prism 310-es genetikai analízátorral). A hosszértékek összehasonlító elemzése a GenAlEx 6.4 (Peakall and Smouse 2006) populációgenetikai szoftver segítségével történik. Az alkalmazott markerek felbontóképességének és egyedazonosításra való alkalmasságának ellenőrzése a PID-mutatóval (probability of identity, azonos genotípus valószínűsége) történik.

A genomban fellelhető, úgynevezett mikroszatellit-régiók vagy SSR-régiók (Simple Sequence Repeats) elemzésével jellemezhetünk adott genotípusú egyedeket, illetve az egyedek elkülöníthetők, azonosíthatók az egyes genotípusokra jellemző, úgynevezett „genetikai ujjlenyomat” (fingerprint) megadásával.

⁶ Sárközi (2013) 3.

Nézzünk meg egy példát!

1. táblázat: DNS-ujjlenyomat: négy egyed, öt génhely⁷

	marker 1		marker 2		marker 3		marker 4		marker 5	
tuskó 1	120	132	134	162	187	193	115	115	114	118
rönk 2	112	132	134	142	207	203	139	139	110	118
rönk 3	112	112	158	162	207	209	140	148	124	124
rönk 4	120	132	134	162	187	193	115	115	114	118

A példa szerint rendelkezünk az elkövetés helyszínén rögzített, a visszamaradt tuskóból vett faanyagmintával (tuskó 1) és három, a bűncselekménnyel gyanúsítható személynél, a házkutatás során rögzített, rönkökből vett mintával (rönk 2–4). A szakértői eljárás során a mintákból a megfelelő minőségű DNS kinyerése sikeres volt. A PCR reakció eredményeképpen, a kifejlesztett SSR-markerek alkalmazásával kimutatták, hogy a vizsgált faanyagminták egyértelműen azonosítható DNS-ujjlenyomat-mintázzal rendelkeztek. A véletlenszerűen azonos genotípus valószínűségét jelző PID-mutató értéke a vizsgált minták esetében $PID = 5,02 \times 10$ volt. Az alkalmazott öt marker felbontóképesége egyedazonosítás céljából megfelelőnek tekinthető. A vizsgálat során az 1. táblázatban közölt genotípuskódokat állapították meg.

2. táblázat: Azonos genotípussal jellemezhető tuskó/rönk azonosítása⁸

	marker 1		marker 2		marker 3		marker 4		marker 5	
tuskó 1	120	132	134	162	187	193	115	115	114	118
rönk 4	120	132	134	162	187	193	115	115	114	118

A 2. táblázatban a genotípuskód alapján egyezést mutató csoportok felsorolása látható. A vizsgálat eredményeképpen megállapították, hogy az 1. számú tuskó azonos a 4. számú rönkkel. A szakértői vizsgálat segítségével kimutatták, hogy az elkövetés helyszínén a visszamaradt tuskóból vett faanyagminta megegyezik az elkövetéssel gyanúsítható személynél tartott házkutatás során lefoglalt rönkből vett faanyagmintával. Tehát megalapozott a gyanú arra vonatkozóan, hogy a bűncselekményt a gyanúsított személy követte el.

Előfordult olyan eset is, amikor a hatóság nem rendelkezett azonosítható rönkkel, ugyanakkor a gyanúsított szállító járművének platójáról sikerült faanyagmintát rögzíteni (kéregtörmelék), amely a helyszínről vett tuskómintával egyezést mutatott. Az elkövetés eszközéről is érdemes mintát rögzíteni. Előfordult olyan eset is, amikor

⁷ Borovics (2014) előadása nyomán saját szerkesztés.

⁸ Borovics (2014) előadása nyomán saját szerkesztés.

a láncfűrészről sikerült faszövetmintát rögzíteni (Kaposvári Rendőrkapitányság). Ez kissé problémásabb, ugyanis a minta szennyezett lehet (olaj stb.), továbbá a lánc fogazatában – amennyiben azzal több fát vágtak ki – több minta keveredik. A szakértő ez alapján is ki tudta mondani, hogy a kevert minta valószínűleg tartalmazta a tuskó DNS-ét is. Érdekességgé megemlíthető, hogy vettek már mintát asztalosműhelyből és ágykeretből is.⁹

A bűncselekménnyel okozott környezeti károk, társadalmi hatások

Az erdők mérsékelik az éghajlatot, megfogják az áradásokat és vizet tárolnak. Tompítják az eső erodáló hatásait, segítenek a talajképződésben, a talaj megkötésében, védik a tengerpartot, sok állat- és növényfajnak adnak otthont. Növekszik az erdei termékek iránti kereslet, növekszik a papírfogyasztás.¹⁰

A jól fejlett erdők a vízgyűjtő területek legfontosabb természeti tényezői. Jelenlétük különösen a lejtős területeken, meredek hegyoldalakon létkérdés. A lezúduló zápor ugyanis először a fák lombját éri, s egy része ott meg is tapad. Amikor átnedvesedtek a lombok, a cserje-, majd a gyepszint raktároz valamennyit a továbbcsöpögő csapadékból, s végül az alomszint szivacszerűen működve óriási mennyiségű vizet képes átmenetileg raktározni, de lassan továbbengedi azt a talajba. A záporból származó víz tehát fokozatosan szivárog be a talajba, amely szinte teljes egészében befogadja s megőrzi a növények számára éltető csapadékot. Az erdő tehát hozzájárul ahhoz, hogy a víz ne vesszen el a növények számára, s ne növelje mértéktelenül a folyók vízhozamát.

Ha kitermelik az erdőt, mindezek a kedvező hatások elmaradnak, a felszíni lefolyás ötszörösére-tízszeresére nőhet, s ennek egyenes következménye a nagy esőzések utáni árvíz. A gyors lefolyás miatt azonban nemcsak a víz tömege nő meg, hanem a benne szállított hordalék is, mert az áramló víz egyre több talajt ragad magával. Ott pedig, ahol szükség lenne a talajra, hogy az újabb erdő felnövekedhessen, nem marad más, mint gyenge termékenységű, erodált talajmaradvány, szélsőséges esetben pedig terméketlen kőzetfelszín. A durva emberi beavatkozások – azonnal vagy késleltetve – az egész ökoszisztéma pusztulásához vezetnek. Emberi időléptékkel mérve a talaj igen lassan regenerálódik, így a pusztítás hatása tartós.¹¹

Magyarországon kiemelkedő jelentőségű veszélytípus az árvíz, belvíz és a szárazság (aszály). Előfordul még porvihar, hóvihar, jégeső, felhőszakadás, természetes tűz, villámcsapás, parti jég, földrengés.¹² Hazánkban 2010-ben kiemelkedő jelentőségű időjárási események következtek be. Nagy mennyiségű csapadék hullott le nagy területen, továbbá rendkívül erős szélviharok fordultak elő.

Szakértők szerint a szélsőséges időjárás egyik kiváltója az önálló természetvédelmi területen található Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Girincsi Nagyerdő tarra vágása és

9 Borovics (2014)

10 Meadows et al. (2005) 92.

11 Kerényi (2003) 140.

12 Lovász-Majoros (1997) 95.

a sajládi erdő kivágása. A Hernád és a Sajó árterében elhelyezkedő 180 hektáros erdő feltételezhetően megvédte volna a környező településeket a Hernád árvizétől. Az Európai Bizottság mindkét károsítás miatt jogsértési eljárást indított Magyarország ellen. A bizottság állásfoglalása szerint hazánk nem teljesítette a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő növények védelméről szóló kötelezettségeit. Kifogásolták, hogy hazánk nem hozott megfelelő intézkedéseket az erdőt ért kár ellentételezése és a Natura 2000 hálózat általános ökológiai egységének megóvása érdekében.¹³

Az erdőterület csökkenése nem az egyetlen veszély, amely az erdők kedvező környezeti hatásait csökkenti. A minőségi romlás a faji diverzitás erős csökkenéséhez és az erdő egyéb funkcióinak hiányos ellátásához vezet. A természetes erdők biztosítják a biodiverzitás fennmaradását: változatos fafajokból épülnek föl, és rendelkeznek azokkal a szerkezeti elemekkel – például holtfákkal, nagyméretű fákkal –, amelyek az ott élő minden élőlény számára megteremtik az életfeltételeket. Ezzel szemben az átalakított erdők élőhelyként nem képesek ellátni a természetes erdők funkcióit. Egyszerű szerkezetűek, homogének (ültetvények esetében például az egyedek azonos eredetű „klónok”), a fenti szerkezeti elemek többnyire hiányoznak, valójában sérülten működő élőrendszerek. A sérültség miatt érzékenyebbek például a viharokra vagy akár a rovarkárttevők pusztítására.¹⁴

Az erdőterület csökkenése a *környezeti szűkösség* révén egyéb társadalmi problémákhoz is vezethet. A világ népességének nagyjából 60 százaléka függ – legalábbis részben – a fűtéshez és fűtéshez használatos, nem kereskedelmi energiaforrásoktól. E hagyományos fűtőanyagok közé tartozik többek között az erdőkben begyűjtött, kivágott fa is. A népesség növekedésével és az erdők pusztulásával a fa egyre szűkösebb és drágább lesz, és a szegény családoknál a háztartási költségvetés egyre nagyobb hányadát emészti majd fel. Azáltal, hogy nem tudják megfőzni az ételt, sokkal nagyobb valószínűséggel kapnak el fertőzött élelmiszer által terjesztett megbetegedéseket.

A környezeti rendszerek dinamikusak és egymástól függetlenek. Egy ilyen rendszerben egyetlen erőforrás túlzott kihasználása (vagy károsítása) is szerteágazó hatást és szűkösséget idézhet elő a környező ökoszisztémákban. Így az erdőállomány vesztesége egy helyi közösség számára a faanyag szűkösségén kívül sokkal több bajt okozhat: szűkösséget idézhet elő a termőföldben, a csapadékban, a vízi erőhöz és a szállításhoz szükséges fenntartható és kezelhető folyóáramlásban, valamint a víztároló és öntözési kapacitásban (mivel ezeket a rendszereket feltölti az üledék).¹⁵ Az erdőirtás miatt bekövetkezett környezeti szűkösség más jellegű bűncselekmények elkövetését generálhatja (például más jellegű vagyoni elleni bűncselekményeket).

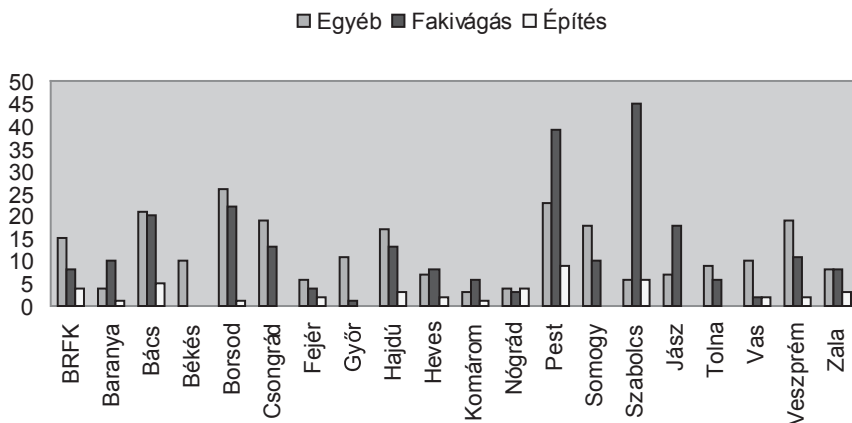
¹³ Borsod Online (2010)

¹⁴ Domokos (2009) 1.

¹⁵ Homer-Dixon (2004) 67–143.

Magyarországi természetkárosítás fakivágással

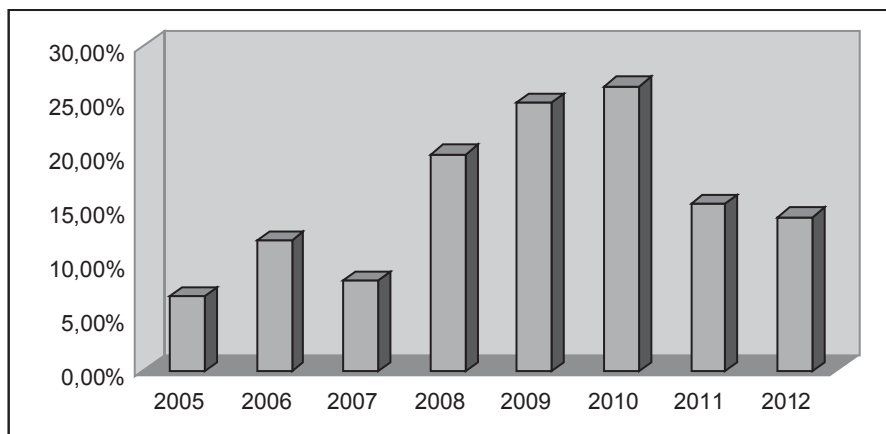
A természetet többféleképpen károsíthatjuk: építkezéssel, égetéssel, favágással és egyéb módon. Legjellemzőbb az illegális fakivágás, amely egyúttal a legnagyobb – ráadásul hosszú időre helyreállíthatatlan – károkat okozza.

1. ábra: Természetkárosítás fakivágással, építkezéssel és egyéb módon a 2005–2012-es időszakban¹⁶

Az 1. ábrán láthatjuk, hogy a fakivágással történő természetkárosítás dominál hat megyében. Kiemelkedően Szabolcs-Szatmár-Bereg, Pest és Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Békésben nem regisztráltak ilyen esetet. A korábban hatályos, 1978. évi IV. törvény 281. §-a szerinti természetkárosítás mint bűncselekmény alapján vizsgáltam a 2005–2012-es időszakban a magyarországi fakivágásokat.

¹⁶ Saját szerkesztés.

2. ábra: A fakivágással elkövetett természetkárosítás megoszlása Magyarországon a természetkárosítás mint bűncselekmény egyéb elkövetési formái közül a 2005–2012-es időszakban¹⁷

Ezen bűncselekménytípus esetszámai a 2008-as évtől növekedésnek indultak, mivel több megyében (Bács-Kiskun, Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg) megnőtt a természetkárosító fakivágások száma. Érdekesség, hogy 2009-re ezekben a megyékben visszaesett, de más másutt (Zala, Jász-Nagykun-Szolnok) megnőtt a fakivágások száma. 2010-ben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében növekedett az esetszám. Még ebben az évben szigorodott a szabálysértési törvény, s ez csökkenést eredményezett a 2011-es év esetszámaira vonatkozóan. Napjainkban stagnálás jellemző. Az időbeli változások hátterét, társadalmi okát a kevés esetszám miatt nehéz megmagyarázni, mivel már néhány bűncselekmény is jelentős eltérést okozhat. Az elkövetők vizsgálatánál megbizonyosodtam afelől, hogy a 2008-as gazdasági válság hatással volt ezen bűncselekmények esetszámaira is. A legtöbb elkövető munkanélküli vagy segélyekből tengődő helyi lakosú férfi volt. Azon elkövetők, akik legalább középiskolai végzettséggel rendelkeztek, és volt munkahelyük, általában nagy összegű hiteltartozást halmoztak fel.

Megvizsgálva a falopások szezonális jellegét, arra az általános következtetésre jutottam, hogy azok nagyrészt az őszi-téli időszakra – a fűtési szezonra – esnek. Ebből következik, hogy a rendőri akciókat erre az időszakra kell tennünk.

Térbeli kiterjedés

A bűnözés lényeges ismérve, hogy térben és időben meghatározott, tehát térbeni kiterjedéssel rendelkezik, ezért alkalmas földrajzi vizsgálatokra. Mátyás Szabolcs¹⁸ megállapítja, hogy a bűnözésföldrajz egy olyan, mesterségesen létrehozott tudományterület, amely a bűnügyi tudományok és a földrajz ismereteit együttesen használja fel. Kobolka

¹⁷ BM-adatok alapján saját szerkesztés.

¹⁸ Mátyás (2007) 317–321.

István és munkatársai¹⁹ szerint a kriminológusok, statisztikusok és társadalomföldrajzzal foglalkozók körében régóta ismert, hogy a bűncselekmények elkövetői és a helyszín között összefüggés mutatható ki, illetve a bűncselekmény elkövetésnek helye determinálja az esemény hovatartozását. Ugyanakkor a kriminál földrajz módszerének segítségével lehetőségünk nyílik a kialakult helyzet kapcsán a bűncselekmények, az elkövetők és a helyszín közötti összefüggés megismerésére, azaz a megrajzolt térképről leolvashatjuk a bűnelkövetések térbeli megoszlását.

Horst Herold szerint „a bűnügyi földrajz nem elégszik meg a földrajzi hely és a bűnözés statisztikájának összehasonlításával, hanem a következő kérdést teszi fel: mik azok a leíró indikátorok, amelyek meghatározzák a bűnözés növekedését, és amelyek magyarázzák az adott földrajzi hely vonzó hatását a bűnözésre.”²⁰ Tóth Antal²¹ szerint a bűnözés folyamatos földrajzi vizsgálata hozzájárulhat az eredményes rendőri, rendészeti tevékenység folytatásához, a bűnözés területi folyamatainak előrejelzéséhez, a bűnüldözés integrált rendszerének kialakításához, a bűnmegelőzéshez. Kerezsi Klára²² nézete szerint a kriminálgeográfia a kriminológia területe, de a bűnözési térkép a földrajz tudományterületén alkalmazott eszközt jelenti. A bűnügyi térképek jól mutatják a bűnelkövetés gócpontjait, emellett jelzik azokat a területeket is, ahol a helyi közösség egészséges fejlődését veszélyeztető folyamatok zajlanak.

A bűnügyi földrajzi elemzések segítségével a bűnügyi adatokat meghatározott módon (pl.: diagram, sáv stb.), térképen történő megjelenítésükkel bűnmegelőzési, bűnelvezési feladatok végrehajtásának támogatására lehet felhasználni. Így a rendelkezésre álló személyi és technikai eszközök optimálisan alkalmazhatók.

A módszer segítségünkre lehet *stratégiai és operatív elemzések*nél:

- egyes bűncselekmények számszerű jellemzőinek vizsgálatában,
- a bűnözés struktúrájának, dinamikájának bemutatásában,
- a bűnüldöző munka feladatainak meghatározásában,
- preventív jellegű célok kitűzésében,
- bűnügyi információk egyéb adatokkal való összevetésében és ábrázolásában.²³

Megvizsgáltam a 2005–2012-es időszak magyarországi természetkárosítási bűnügyeit, a kapott adatokból mindegyik évre bűnügyi fertőzöttségi térképet készítettem. A térképeket területi okokból ebben a tanulmányban nem közlöm. A vizsgált időszakra az adatokat összegeztem, abból készítettem egy súlyozott bűnügyi fertőzöttségi térképet.

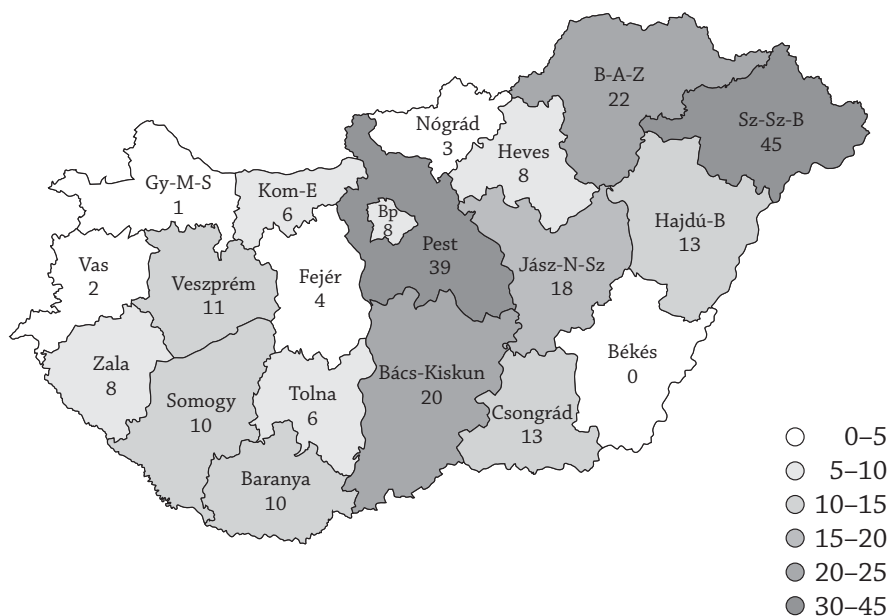
¹⁹ Kobolka et al. (2003) 2.

²⁰ Herold (1973) 82.

²¹ Tóth (2007) 9.

²² Kerezsi (2003) 154.

²³ Kobolka–Kovácsics (2004) 2.

3. ábra: A természetkárosító falopások területi bűnügyi fertőzöttsége a 2005–2012-es időszakban²⁴

A térképről leolvashatjuk, hogy a vizsgált időszakban Szabolcs-Szatmár-Bereg, Pest és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legtöbb természetkárosító falopás. Békés megyében nem regisztráltak ilyen jellegű bűncselekményt. A vizsgált időszakot elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében általában a megélhetési falopás játszott szerepet. Jellemző elkövetési helyszínek: Túristvándi, Túrricse, Nyíregyháza, Fülesd és Sonkád. Jellemző az ártérről történő falopás. Általában az elkövetők a helyi férfi lakosság köréből kerültek ki. Az esetek nagyrészt magánerdőkben történtek, s ez nem meglepő, hisz országos szinten a megyében a legmagasabb a magántulajdonú erdők aránya: 71,3 százalék.

Pest megyében általában természetvédelmi területen történt illegális fakivágás, amely a terület jelentős mértékű megváltoztatásával járt együtt. Jellemző helyszínek: Csobánka (Szentendre), Solymár, Budaörs, Üröm, Abony. *Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* egyaránt történt megélhetési falopás és nagyüzemi erdőirtás is. Többször előfordult védett fafaj elpusztítása. Ebben a megyében történt meg a sajóládi erdő és a Girincsi Nagyerdő kiirtása is. A természeti károkozás itt volt a legnagyobb. Jellemző helyszínek: Nagyhuta, Sajólád, Girincs, Prügy. *Bács-Kiskun megyében* a védett madarak élőhelyének fakivágással történő elpusztítása volt jellemző. Így estek áldozatul a megyében fészkelő rétisasok, vetési varjúk és vörös vércsék. Jellemző helyszínek: Szakmár és Soltvadkert. *Jász-Nagykun-Szolnok megyében* a megélhetési falopás játszotta a főszerepet. Általában helyi lakosok követték el a bűncselekményeket, sokszor ártérről és a

²⁴ Saját szerkesztés.

főcsatorna mellől tulajdonították el a fákat, kis mennyiségben. Jellemző helyszínek: Túrkeve és Tiszaöldvár. *Csongrád megyében* legtöbbször városi (Szeged) belterületi védett fákat vágtak ki, továbbá tanyákon fordult elő fakivágás. Jellemző helyszínek: Szeged és Csongrád. *Hajdú-Bihar megyében* is a megélhetési falopás dominált. Jellemző elkövetési helyszínek: Hencida és Hajdúhadház. A megyében több alkalommal a Deb-recent elkerülő 4-es számú főút építése során okoztak természeti károkat. *Veszprém megyében* a Balaton környéki erdőirtás volt jellemző.

Baranya megyében nincs jellemző helyszín. Előfordult illegális fakivágás: egyrészt védett természeti területen, a táj jelentős mértékű megváltoztatásával, másrészt néhány fa esetében megélhetési okból, továbbá élőhelypusztítással járó falopásra is akadt példa, amely a fokozottan védett rétisas fészekrakó helyét érintette. *Somogy megyében* sincs jellemző helyszín. Előfordult élőhelypusztítással és jelentős mértékű tájrombolással járó fakivágás is. *Zala megyében* többféle indítatásból követték el a bűncselekményt: megélhetési és nagyüzemi falopásra is volt példa. *Budapesten* a II. és a XII. kerületben, a Kázmér lejtőn történt károkozás a vizsgált időszakban. *Tolna megyében* a környezet jelentős mértékű megváltoztatásával járó természetkárosítás volt jellemző. *Komárom-Esztergom megyében* általában néhány fát érintett a károkozás, egy esetben – 2011-ben – Tatabányán követtek el helyi lakosok nagyüzemi falopást. *Fejér megyében* is többféle fakivágás történt. *Nógrád megyében*, Tarnál a táj jelentős mértékű megváltoztatásával járó természetkárosítás fordult elő. Salgótarjánban belterületi fát vágtak ki. *Vas megyében* Halogyon loptak fát. *Győr-Moson-Sopron megyében* Várbalogon történt egy eset, amikor védett madár élőhelyét pusztították el fakivágással. *Békés megyében* nem regisztráltak ilyen jellegű bűncselekményt.

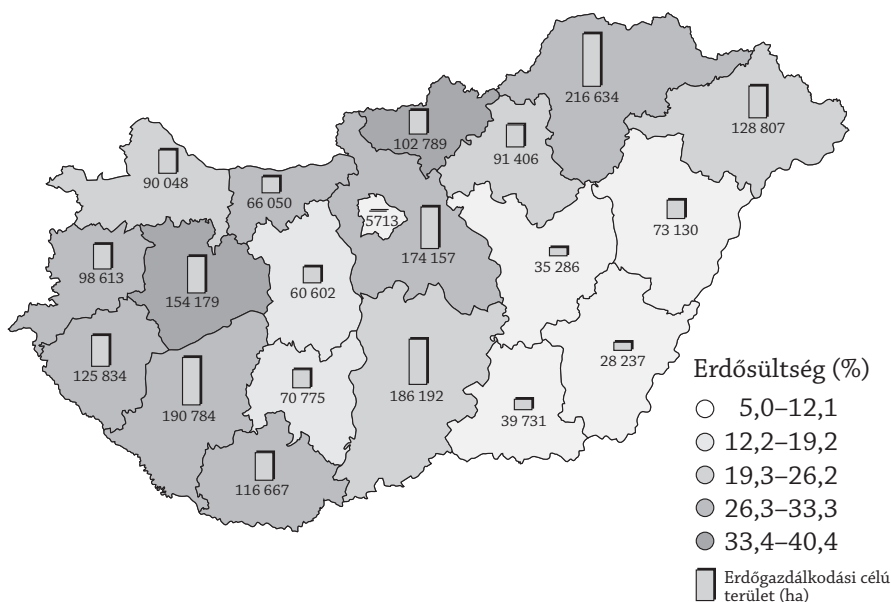
Milyen tényezők hatnak leginkább egy megye természetkárosító falopási mutatószámaira?

A bűnözésföldrajzi kutatásoknál legtöbbször nemcsak a területi kriminálstatisztikai adatokat vizsgálják, hanem olyan egyéb tényezőket is, amelyek közvetve vagy közvetlenül befolyásolják bizonyos bűncselekménytípusok előfordulását. Kerezsi Klára és Ritter Ildikó²⁵ tanulmányukban eszerint vizsgálták Budapest V. kerületében a szociális és közintézmények, valamint adott üzlettípusok, szórakozóhelyek területi elhelyezkedését, a veszélyeztetett lakosság területi eloszlását.

Esetünkben az erdősültség (az erdő területi elhelyezkedése) lehet olyan tényező, amely befolyásolhatja ennek a bűncselekménytípusnak az előfordulását, illetve fokozhatja a bűnalkalmak lehetőségét. Erdei Gábor megfogalmazásában: „roppant egyszerű a megállapítás akkor, amikor azt mondjuk, hogy a bűnözés ott alakul ki, ahol erre megfelelő táptalaja van. Ahol nincs mit lopni, ott nem is lopnak.”²⁶

²⁵ Kerezsi–Ritter (2000) 9.

²⁶ Erdei (2002) 1.

4. ábra: Az erdőgazdálkodási célú terület nagysága és az erdősültség²⁷

Az erdőterületek koncentráltan helyezkednek el az országban. Kiterjedt erdőségek – elsősorban földtani, időjárási adottságok következtében – Észak-Magyarország és a Dél-Dunántúl hegyes-dombos vidékein alakultak ki. Megyék szerint a legnagyobb erdőterület Borsod-Abaúj-Zemplénben (217 ezer hektár) található. Jelentős erdőterülettel rendelkezik még Somogy, Bács-Kiskun és Pest megye is. A megyék közül az erdőterület aránya Nógrádban kiemelkedően magas (több mint 40 százalék), de Veszprém, Zalában, Somogyban, Borsod-Abaúj-Zemplénben is jelentős. Az erdősültség mértéke Békés megyében a legkisebb (5 százalék).²⁸

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének átlagos az erdősültsége, viszont a magántulajdonú erdők aránya nagy. Hiányzik a szakszemélyzet, a kellő őrzés és nagy a mélyszegénység. A gazdasági rendeltetésű erdők területének aránya ebben a megyében a legnagyobb (84 százalék), viszont a védelmi rendeltetésű erdőké itt a legkisebb (12 százalék), ellentétben Fejér megyével, ahol a gazdasági rendeltetésű erdők aránya a legalacsonyabb (32 százalék), viszont a védelmi rendeltetésű erdőké a legmagasabb (57 százalék).

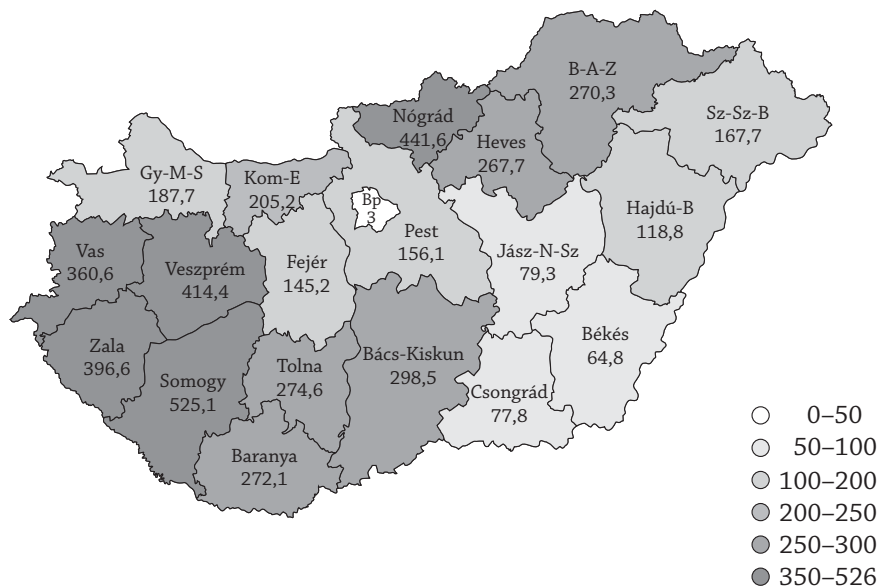
Pest megye erdősültsége jelentős, ugyanakkor ez a legfejlettebb megye. Az állami erdőzet jelenléte magas, mivel az állami kezelésben lévő erdőterület nagy. *Borsod-Abaúj-Zemplén megyének* van a legnagyobb erdőterülete. Ez nyilván szerepet játszik a bűncselekmények számának alakulásában. Ugyanakkor a szegénység is jelentős. Számtottevő erdőterület található *Bács-Kiskun megyében*. Itt általában a védett madarakat veszélyeztetik élőhelyük pusztításával. *Somogy megyében* a jelentős erdőterület ellenére

²⁷ KSH (2013)

²⁸ KSH (2013) 1.

a természetkárosító erdőirtás nem számottevő. *Békés megyében* a legkisebb az erdősültség. Természetkárosító falopást a vizsgált időszak alatt nem regisztráltak. Itt látszik az összefüggés az erdőterület nagysága és a bűncselekmények száma között. Ebben a megyében az erdősültség (az erdő területi elhelyezkedése) lehet az a tényező, amely befolyásolhatta ezen bűncselekménytípus előfordulását.

Nézzük meg az *erdőterület lakosságra jutó nagyságát* mint tényezőt! Mennyire játszik szerepet a lakosságszám?

5. ábra: Az ezer lakosra jutó erdőgazdálkodási célú terület nagysága (ha)²⁹

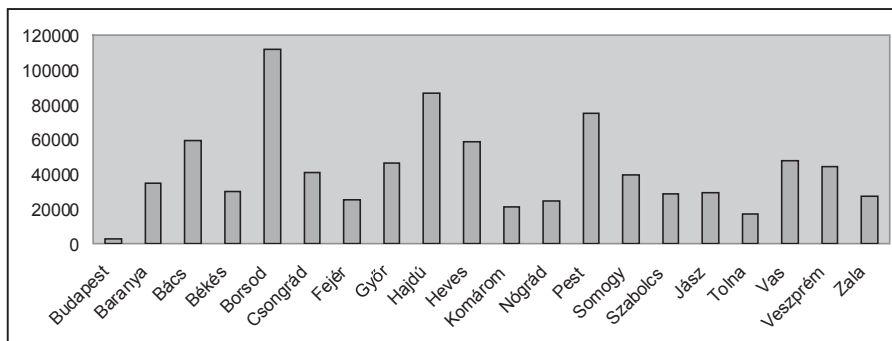
A bűncselekmények 10 vagy 100 ezer lakosra jutó száma az úgynevezett intenzitási viszonyszám. A bűnözés területi eloszlása tehát egyrészt vizsgálható megoszlási viszonyszámokkal (az adott bűncselekmények számának az országos mennyiséghez viszonyított, százalékos kifejezése), másrészt a 10 ezer lakosra jutó gyakoriság alapján. A kettő nyilvánvalóan eltérhet egymástól, hiszen a nagyobb mennyiségű bűncselekmény adott területen történő előfordulása nem feltétlenül a bűnözési intenzitással magyarázható, hanem okozhatja a nagyobb népességszám is.³⁰

Bizonyos, például élet vagy testi épség elleni bűncselekményeknél nagy jelentősége van a vizsgált terület lakosságszámának. Több ember több konfliktuslehetőséget hordoz magában, és még több emberi tényezőt. Véleményem szerint a természetkárosító falopásoknál nem annyira fontos viszonyszám a lakosságszám.

29 KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

30 Kovacsicsné (2001) 78.

Az ábráról leolvashatjuk, hogy az ezer lakosra jutó erdőterület nagysága Somogy megyében a legnagyobb, Békés megyében a legkisebb. Kijelenthetjük, hogy nem abban a megyében regisztrálták a legtöbb ilyen jellegű bűncselekményt, ahol a legnagyobb erdőterület jut egy lakosra. Vagyis az ezer lakosra jutó erdőterület nagysága nem befolyásolja az ilyen jellegű bűncselekmények számának alakulását. Mivel a legtöbb falopást védett területen követik el, nézzük meg, milyen hatással van a *védett terület nagysága* a bűncselekményi mutatószámokra!

6. ábra: Az országos jelentőségű védett területek nagysága (ha) 2012-ben³¹

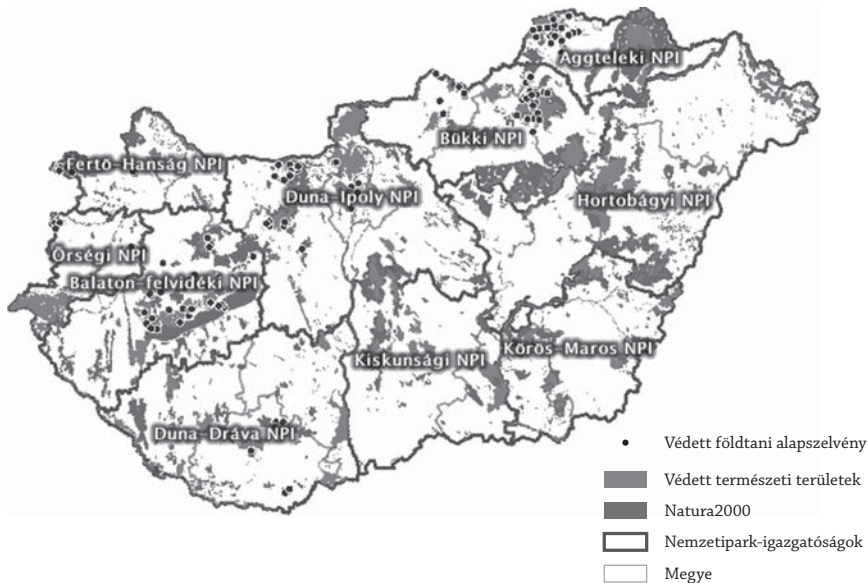
A 6. ábráról leolvasható, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Pest megyében található a legtöbb védett terület, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az utolsók között van. Az országos jelentőségű védett területekbe beletartozik a nemzeti park, a tájvédelmi körzet, a természetvédelmi terület nagysága. Érdekes, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéhez nem tartozik nemzeti park.

Ha védenünk kell az állat- és növényfajokat, akkor azok élőhelyének (biotópjának) fenntartásáról, védelméről is gondoskodnunk kell. Sőt, elsősorban azt kell megvédenünk a káros hatásokkal szemben, hogy az ott élő fajok életben maradjanak.³² Minden védett terület – vagyis nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület, de egy barlang is – növények és állatok tömegeinek élőhelye is egyben, attól függetlenül, hogy mik voltak a védelem alá helyezés céljai.

Az országos jelentőségű védett területeknek csaknem fele, mintegy 47 százaléka erdő. Ez azt jelenti, hogy jelenleg az erdőterületek kb. 21 százaléka áll jogi védelem alatt. Mivel a védett területek nagysága nem azonos a *védett erdőterületek nagyságával*, ezért ezt a tényezőt is meg kell vizsgálni.

³¹ KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

³² Bodnár et al. (1999) 86.

7. ábra: Magyarország védett természeti területei³³

Magyarország erdőterületeinek 22 százaléka országos jelentőségű védett természeti területen fekszik. Ez az arány a természetvédelmi területek 1990-es években lezajlott kijelölése óta nagyjából változatlan. A legnagyobb védett erdőterület – összefüggésben az összes erdőterület nagyságával – Borsod-Abaúj-Zemplénben (72,4 ezer hektár) található, a legkisebb Békés megyében (2,3 ezer hektár). A 2000-es évek közepén történt meg a Natura 2000 hálózat területeinek kijelölése, amely további 420 ezer hektárt érintett, azaz ma összesen az erdők 42 százaléka élvez valamilyen természetvédelmi oltalmat.³⁴

Megállapítható – eltekintve az egyes megyék vizsgálatától –, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található a legnagyobb védett erdőterület, míg Békés megyében a legkisebb. Pest megye jelentős kiterjedésű védett erdőterülettel rendelkezik, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében viszont nem számottevő azok aránya.

Összegzés

A fenti összehasonlító vizsgálatokból megállapítható, hogy ahol az országban kiterjedt erdőségek vannak, ott nagyobb valószínűséggel történik természetkárosító fakivágás. Ez alól kivételt képez Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, ahol nem földrajzi, hanem inkább társadalmi tényezők (átlag alatti jövedelem, iskolai végzettség, munkanélküliség) játszanak főszerepet. A lakosságra jutó erdőterület nagysága nem befolyásolja jelentős mértékben a bűncselekményszámokat. Kijelenthetjük, hogy nem abban a megyében

³³ Forrás: www.geo.kvvm.hu/tir/viewer.htm

³⁴ KSH (2013) 2.

regisztrálták a legtöbb természetkárosító fakivágást, ahol a legnagyobb erdőgazdálkodási célú terület jut ezer lakosra. A védett területek nagysága és a védett erdőterületek nagysága meghatározó a bűncselekmények számának alakulása szempontjából. A vizsgált időszakban a legnagyobb, fakivágással okozott természeti kár (nem a legtöbb eset-szám) *Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* keletkezett a Girincsi Nagyerdő és a sajóládi erdő kiirtása révén. Azaz abban a megyében, amely a legnagyobb kiterjedt erdőséggel, a legtöbb védett területtel (nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület) és a legnagyobb védett erdőterülettel rendelkezik az országban. *Pest megye* erdősültsége és védett erdőterületeinek nagysága jelentős, ezáltal nagy a veszélyeztetett érték. „Dobogós helyezéséhez” hozzájárult az is, hogy Magyarországon ez a legnagyobb lélekszámú megye, s az összes hazai bűncselekmény mintegy 10 százaléka itt fordul elő. A fenti mutatók tekintetében *Békés megye* a másik véglet hazánkban: itt a vizsgált időszakban nem is regisztráltak természetkárosító falopást, fakivágást.

Bűnmegelőzési lehetőségek, problémák, megoldások

Az erdők őrzése nehézségekbe ütközik, emellett költséges is. A cselekményt a tulajdonos vagy az illetékes késve észleli, s ez gátolja az eredményes felderítést. A magánerdőknél vagyunk a legrosszabb helyzetben. Borovics Attila³⁵ szerint az eltulajdonított faanyag 90 százaléka gazdálkodó nélküli és magántulajdonú erdőkből kerül ki.

Az állami erdők esetében valamivel jobb a helyzet, habár a terület nagy, a szakszemélyzet létszáma alacsony. Ugyanakkor az erők megfelelő koncentrációjával lehetőség van az erdők védelmére. A kivágott és eltulajdonított fát el is kell szállítani. A nagy, összefüggő erdőterületről gyakran csak egy-két út vezet ki. Ezekhez lehet telepíteni vadmegfigyelési célzattal kamerát, amelynek hasznát tudják venni a lopások felderítésénél is. Néhány országban már használják a depózott fába épített GPS-jeladót, de ez hazánkban még nem terjedt el.

A falopásos ügyek felderítéséhez is – mint az egyéb, környezet ellen irányuló bűncselekmények esetében – a környezeti bűnözés üldözésére elhivatott rendőrökre van szükség, akik száma az állomány körében rendkívül csekély. A bizonyításhoz, megfelelő szankcionáláshoz szintén elhivatott ügyészek és bírák szükségesek. Az elmarasztaló ítéletek száma még mindig alacsony.

A rendőrség társadalmi megítélése leginkább a vagyon elleni bűncselekmények felderítésén, a közbiztonság helyzetén múlik, a széles társadalmi rétegeket nem foglalkoztatják a környezeti bűncselekmények. A társadalomra való veszélyességét csekélynek titulálják. Az emberek komfortzónáján kívül esik a természetkárosítás problémája. A saját testi épségük, családtagjaik, embertársaik ellen intézett támadások, vagyon-tárgyaik, személyes tárgyaik eltulajdonítása számukra személyesebb tapasztalások, fenyegetések, s ez emberi oldalról nézve érthető is. Viszont az elfogadhatatlan, hogy ez az ítéletekben is tükröződik. A bíróság legtöbbször enyhe ítéletet hoz, leginkább megrovást, pénzbüntetést szab ki.

³⁵ Borovics (2014)

A kriminalisztika tárgyilagossága azon alapul, hogy kizárólag a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek előtt ismertté vált bűncselekményeket és azok ismertté vált elkövetőit veszi figyelembe. Ahol kis latenciával számolhatunk, ott ez valós visszajelzést ad a bűnügyi fertőzöttségről. A környezet- és természetkárosító bűncselekmények esetében igen nagy latencia vélhető, amelynek okai nagyon összetettek. Az egyik ok a feljelentés elmaradása, sokszor a közöny miatt. Megjegyzem: a legtöbb feljelentés a vizsgált időszakban a nemzeti parkok igazgatóságaitól érkezett. Többször természetvédelmi egyesületektől. Holott sértett mindenki, az egész emberiség, ezt mégis kevesen gondolják így. Jelen esetben a természetre káros gazdasági tevékenységnek végső soron a társadalom hasznát veszi. Vagyis a falopásból nemcsak az elkövetőnek van haszna, hanem az esetleges vevőnek is, akinek nem érdeke a bűncselekmény bejelentése. A gazdasági érdeke előrébb való.

A tudatlanságból okozott kár oktatással, neveléssel, tudatformálással, ezenkívül elsősorban adminisztratív intézkedésekkel (büntetés, szabálysértés, fegyelmi eljárás) mérsékelhető. A szándékos, gazdasági előnyökkel járó károkozás visszaszorítása már nehezebb feladat.³⁶ Korinek László: *Kriminológia I.* című könyvében a következőket fogalmazza meg: „A zöldkriminológia képviselői szerint a bűnözésre vonatkozó hagyományos fogalmainkat felül kellene vizsgálni abból a szempontból, hogy a társadalmak és azok alkotórészei – beleértve a gazdasági társaságokat és a kormányokat is – milyen szerepet játszanak a környezet rombolásában. Ennek az a kriminológiai vonzata, hogy a »kár« és a »sérelem« fogalmait újra kellene értékelni. Saját terminológiánkra vetítve: a társadalomra veszélyesség kategóriájának tágabb felfogásáról van szó, amennyiben a fenyegetettséget nem csupán az aktuális emberi együttélésre, hanem annak időben (a jövő generációi) és tárgyban (állatok, élővilág) kiterjesztett kereteire is értelmezni kell. Különösen – de nem kizárólag – négy olyan terület van, ahol a büntetőjogi szabályozásnak meg kell jelennie (jelentős részben már meg is jelent): a levegő szennyezése, az erdők pusztítása, az egyes állatfajok kiirtása, valamint a vizek minőségének rontása.”³⁷

Véleményem szerint minden környezeti problémát leghatásosabban a gyökereinél lehet kezelni, helyi szinten megoldást találni rá. Szükség van a társadalom segítségére, ellenőrző-szankcionáló mechanizmusra, szervezetekre. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni az oktatásra, a média szerepére, valamint a szakmai és civil szerveződések támogatására. A rendőri szerveknek szükséges együttműködést kiépíteni az illetékességi területükön működő erdészeti hatóságokkal, az erdészeti igazgatóság erdőfelügyelőjével vagy az azok irányítását ellátó szervezettel. A nyomozó szerv bűnmegelőzési tevékenységét erősíti, az intézkedés minőségét emeli, ha a fakitermelések helyszínén, a szállítási útvonalon a társhatóságokkal (erdészet, NAV, munkavédelmi felügyelőség) rendszeresen közös terepi ellenőrzéseket végez.

A rendőri szerv részéről ajánlatos az erdő- és a vadászati törvényben, valamint a hozzájuk kapcsolódó jogszabályokban jártas olyan kapcsolattartó kijelölése, aki megfelelő személy- és helyismerettel rendelkezik a területen, és a bűnügyi helyszíni szemle le-

³⁶ Magyar (2006) 99–101.

³⁷ Korinek (2010) 225.

folytatását is végre tudja hajtani. Ezen a területen minimális operatív információ keletkezett régebben, azonban manapság, például a Váci Rendőrkapitányságon már jelentős. Ez valószínűleg a jól működő együttműködéseknek köszönhető. Ma már sok kapitányságon elrendelnek olyan titkos információgyűjtéseket, amelyek közvetlenül a környezeti vagy természeti értékek állapotát romboló törvénysértések észlelésén alapulnak. Az operatív információk megfelelő értékelésével igen sok esetben megelőzhetők a környezetet terhelő rendkívüli események, s a jövőben ezek fokozottabb alkalmazásával nagyobb eredményeket lehet majd elérni a természetkárosító fakivágások terén.

Egyetértek Ábrahám Attila³⁸ véleményével, miszerint a környezet- és természetkárosító cselekményekkel szembeni hatékony bünygyi fellépés hiányosságai döntően nem a büntetőjogi anyagi vagy eljárási szabályok problémáira vezethetők vissza, hanem arra, hogy a rendőrségen belül az ilyen jellegű bűncselekmények felderítéséhez szükséges speciális szervezeti háttér még gyerekcipőben jár.

IRODALOMJEGYZÉK

1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról
 2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról
 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
 Ábrahám Attila (2006): A környezet- és természetkárosító bűncselekmények nyomozásának speciális ismérvei. In: Magyar Katalin (szerk.): *Környezet és természet*. Belső kiadás. Budapest, Nemzeti Nyomozó Iroda.
 Bodnár László – Fodor István – Lehmann Antal (1999): *A természet- és környezetvédelem földrajzi vonatkozásai Magyarországon*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
 Borsod Online (2013): *Jogsértési eljárás indul Magyarországon ellen a Girinci Nagyerdő kiirtása miatt*. Forrás: www.boon.hu/jogsertesi-eljaras-indul-magyarorszag-ellen-a-girinci-nagyerdo-kiirtasa-miatt/haon-news-charlotteInform-20101010-0849198612 (2011. 2. 10.)
 Borovics Attila (2014): *A bűnjelek genetikai vizsgálata erdészeti és vadászati ügyekben*. Előadás, NAIK ERTI erdészeti, vadászati szakértői konferencia. Szombathely, 2014. szeptember 25–26.
 Domokos Katalin (2009): *Pusztítják a vadont és telepítik a klónokat – az erdők globális helyzete*. Forrás: www.origo.hu/tudomany/elovilag/20090618-az-ersdok-globalis-helyzete-erdopusztitas-es-erdo-telepites.html (2013. 10. 12.)
 Erdei Gábor (2002): *A rendőrség és a határőrség hatása a bűnözés-földrajzra*. Forrás: www.pecshor.hu/periodika/2002/erdei.pdf (2010. 10. 11.)
 Herold, Horst (1973): Földrajz és bűnözés. In: *Belügyi Szemle Tájékoztatója*, 17.
 Homer-Dixon, Thomas (2004): *Környezet, szűkösség, erőszak*. Budapest, Typotex Elektronikus Kiadó Kft.
 Kerényi Attila (2003): *Környezettan. Természet és társadalom – globális nézőpontból*. Budapest, Mezőgazda Kiadó.
 Kerezi Klára (2003): A kriminológia és a büntetőpolitika kapcsolata. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 40. kötet. Budapest, OKRI.
 Kerezi Klára – Ritter Ildikó (2000): *Budapest V. kerületének bűnözési térképe*. Forrás: www.bunmegelozes.easyhosting.hu/hatteranyagok/5ker_bunozesi_terkep.doc (2014. 11. 15.)
 Kobolka István – Kovácsics Ferenc (2004): *Biztonságföldrajzi kérdések*. Forrás: http://www.geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/kobolka_kovacsics.pdf (2012. 02. 10.)

38 Ábrahám (2006) 18.

Kobolka István – Ritecz György – Sallai János (2003): A Magyar Köztársaság államhatárának ezredfordulós kriminál földrajza. In: *Szakmai Tudományos Közlemények*. Budapest, Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Kutatóhely.

Korinek László (2010): *Kriminológia I.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.

Kovacsicsné Nagy Katalin (2001): *Igazságügyi statisztika*. Budapest, Rejtjel Kiadó.

KSH (2013): Az erdőgazdálkodás jellemzői. In: *Statisztikai Tükör*, 7. évf. 95. sz. 1–6.

Lovász György – Majoros György (1997): *Magyarország természeti földrajza I.* Pécs, University Press.

Magyar Katalin (2006): *Környezet és természet*. Belső kiadás. Budapest, Nemzeti Nyomozó Iroda.

Mátyás Szabolcs (2007): *A határon átnyúló magyar–román rendvédelmi együttműködések bűnözésföldrajzi kérdései*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

Meadows, Donella – Randers, Jorgen – Meadows, Dennis (2005): *A növekedés határai – harminc év múltán*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Sárközi Attila (2013): *Az erdő- és vadvédelem egyes közbiztonsági és bűnügyi nyomozói feladatai, a falopás és az orvvadászat nyomozása I. rész*. A Váci Rendőrkapitányság belső terjesztésű anyaga.

Tóth Antal (2007): *Államhatárunk bűnözésföldrajzi vizsgálata, különös tekintettel az osztrák és a román viszonylatra*. Forrás: www.geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/tothantal.pdf (2008. 03. 14.)

www.geo.kvvm.hu/tir/viewer.htm A letöltés ideje: 2014.10.05.

SUMMARY

Environmental Degrading Timber Theft (Tree Felling) – Features, Regional and Seasonal Attributes

ZACHAR Zalán

The study is based on criminal statistics; crime maps reveal the prevalence of timber theft, its regional and temporal characteristics. The comparative analysis of Hungarian regions reveals the underlying geographical and social factors increasing the probability of this criminal activity.